

**KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE TÜRKİYE’DE,
1980 SONRASI VERĐİ YAPISININ DÖNÜŞÜMÜ**

ERCAN ALPTEKİN

TARAFINDAN

**YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ’NE
SUNULAN TEZ**

**SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
DOKTORA TEZİ**

EKİM, 2018

Bu tez içerisindeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu beyan ederim. Ayrıca bu kurallar ve davranışların gerektirdiği gibi bu çalışmada orijinal olmayan her tür kaynak ve sonuçlara tam olarak atıf ve referans yaptığımı da beyan ederim; aksi takdirde tüm yasal sorumluluğu kabul ediyorum.

Adı ve Soyadı: ERCAN ALPTEKİN

İmzası :

ÖZET

KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE TÜRKİYE’DE,1980 SONRASI VERGİ YAPISININ DÖNÜŞÜMÜ

ALPTEKİN, Ercan

Doktora, SBU Bölümü

Tez Yöneticisi: Prof.Dr.Murat ÖNDER

Ekim 2018,239 sayfa

Küreselleşme, egemenlik yetkisini zayıflatarak değişim ve dönüşüme neden olan tarihi, sosyolojik, felsefi ve siyasal bir süreci ifade etmektedir. Küreselleşme ulus devlet otoritesini azaltarak serbest piyasaya göre uyarlanan ekonomiler üzerindeki yetkiyi kısıtlamakta, dünyayı üretim ve pazar yeri olarak bütünleştirmektedir. Uluslararası alanda önemli vergileme problemleri ortaya çıkmakta; zararlı vergi rekabeti ve transfer fiyatlaması vergi gelirlerini azalttığı gibi küresel gelirlerin vergilenmesinden alınan payların adaletli dağılımını da imkansız hale getirmektedir. Küreselleşme dalgasının kendi amaçları uğruna yaşattığı sosyal yapıdaki dönüşüm ve neden olduğu travmanın değerlendirilmesinde, Türk siyasi tarihine yapılan bu etki yol gösterici bir işlev görmektedir. 24 Ocak Kararları, 12 Eylül 1980 askeri darbesi ile birlikte Türkiye’de yapısal bir dönüşümü gerçekleştirip ülkenin Dünya’ya eklemlenmesine yol açmıştır. Tezde, küreselleşmenin, 24 Ocak 1980 Kararları sonrası uygulanan neo-liberal politikalarla Türk vergi yapısına etkileri ampirik bulgularla açıklanmakta; egemenliği kullanırken ulus-devletin nasıl yetkisizleştirdiği araştırılmaktadır. OECD ve Maliye Bakanlığı’ndan elde edilen verilerle 1965-2014 arası, regresyon yöntemiyle 24 Ocak Kararları öncesi ve sonrası değişiklikler karşılaştırmalı olarak analiz edilerek, değişim açıklanmaktadır. Türkiye’de vergi yükü artmış, vergi yapısı dolaylı vergilerin ağırlık kazandığı, dolaysız vergilerin azaldığı, emeğin yoğun vergilendiği bir sisteme doğru evrilerek, sermaye ve girişimci gelirleri lehine, emek gelirleri aleyhine dönüşüme uğramış, süreçte sosyal adalet ve hukuk devleti ilkeleri ihmal edilmiştir. Türkiye özelinde gerçekleştirilen araştırmada, küreselleşmenin doğru anlaşılacak yorumlanması gerektiği, egemenlik yetkisinden verilen tavizlere dayalı kısa vadeli çözümler yerine hukukun egemen olduğu bir refah toplumu meydana getirecek etkin politikaların izlenmesinin önemi vurgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme,24 Ocak 1980 Kararları, yapısal dönüşüm

ABSTRACT

THE TRANSFORMATION OF TAX STRUCTURE IN TURKEY DURING GLOBALIZATION AFTER 1980

ALPTEKİN, Ercan

PhD, Department of Political Sciences

Supervisor: Prof. Dr. Murat ÖNDER

October 2018, 239pages

Globalization refers to a historical, sociological, philosophical and political process that causes change and transformation by weakening authority of sovereignty. Globalization restricts the authority on economies adapted to the free market by reducing nation state authority, so integrates the world as a production and market place. Important international taxation problems arise; harmful tax competition and transfer pricing reduce tax revenues as well as fair distribution of shares from taxation of global revenues. This impact on the Turkish political history has been instrumental in evaluating the transformation and social trauma caused by the wave of globalization for its own purposes. Jan. 24th Decisions to perform a structural transformation in Turkey with a military coup September 12, 1980 led to the integration of the country's world. In the thesis, the effects of globalization on the Turkish tax structure with neo-liberal policies implemented after the Jan.24, 1980 Decisions are explained by empirical findings; how the nation-state disqualifies when using sovereignty. With the data obtained from the OECD and the Ministry of Finance between year 1965 and 2014, by the multiple regression method, transformation is explained making comparative analysis with the changes before and after the 24 January Decisions. Tax burden in Turkey increased, as the tax structure has been evolved to a system where indirect taxes become dominant, direct taxes decrease and labour is taxed intensively, it has been transformed in favour of capital and entrepreneurial revenues against labour, while the principles of social justice and the rule of law in the process has been neglected. In the research, conducted on Turkey in particular, that globalization needs to be interpreted correctly and the significance of monitoring effective policies that will create a welfare society dominated by law has been emphasized instead of short-term solutions based on concessions given by the sovereignty authority.

Keywords: Globalization, Jan. 24, 1980 Decisions, structural transformation

Doktor bir evladı olmasını çok isteyen ...
Sevgili Annem ve Rahmetli Babama...
Umarım hayallerini gerekleştirebilmişimdir...

TEŞEKKÜR

Şükranın önceliği yaratana aittir. Kalem tutan eli yaratan, oku diye emri veren Rabbime bu ilmi ve eseri nasip ettiği için öncelikle şükürler olsun. Şüphesiz kula teşekkür etmeyen de yaratana şükretmez. Anne ve babama bana verdikleri emekleri için teşekkürlerimi sunmak istiyorum. Önce ilahi rıza sonra anne ve baba rızasını alabilmek uğruna işimden, ailemden, çocuklarımdan ayrı vakit geçirip yoğun bir fedakarlıkla neticelendirdiğim bu doktora çalışmasında, feda ettikleri rızık, vakit ve sevgileri için çocuklarıma ve eşime de şükranlarımı sunuyorum. En iyi yatırımın insana yapılan yatırım olduğunu söyleyip hafızamda yer ettiren rahmetli babamın şahsıma yaptığı yatırımların karşılığını fazla fazla yerine getirebilmiş olmayı ümit ediyor, bu vesileyle onun bir hayalini daha gerçekleştireceğime buradan söz verip huzur içinde uyumasını temenni ediyorum.

Doktora çalışmasını yapmaktan büyük keyf almamı sağlayan, bu ilim eserinin yöneticisi, şahsıma inanıp ilmi nasıl gerçekleştireceğimi bir pusula gibi gösteren, emeğini, ilgisini esirgemeyen, defalarca okuyup vakit ayıran, bu çalışmanın gerçekleşmesinde ilmek ilmek ter döken tez danışmanım değerli hocam Prof. Dr. Murat ÖNDER'e teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi rektörü sayın Prof.Dr.Metin DOĞAN'a, Ömer Halisdemir Üniversitesi rektörü, SBF eski dekanı Prof.Dr. Muhsin KAR'a da destek ve katkıları için şükranlarımı sunarım. Tez jürisi üyeleri diğer hocalarım; lisans öğretiminde de hocalığımı yaparak doktora seviyesine gelebilmeme vesile olan ve bu süreçte yer alarak emeği geçen A.Ü SBF İşletme Bölüm Başkanı değerli hocam sayın Prof.Dr.Ercan BAYAZITLI'ya; idarecilik tecrübesini tez sürecinde esirgemeyen Polis Akademisi Başkan Yardımcısı sayın Prof.Dr.Osman KÖSE'ye; ekonometrik modellemede değerli katkıları için İktisat Bölüm Başkanı Prof.Dr.Murat ASLAN'a; Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim dalı başkanı Dr.Öğr.üyesi Güliz DİNÇ'e; eğitim hayatım boyunca emeği geçen tüm öğretmenlerime ve hocalarıma en kalbi şükranlarımı sunuyorum.

İÇİNDEKİLER

İNTİHAL	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İTHAF	vi
TEŞEKKÜR	vii
İÇİNDEKİLER	viii
TABLolar LİSTESİ	viii
ŞEKİLLER/GRAFİKLER LİSTESİ	x
SEMBOLLER/KISALTMALAR LİSTESİ	xi
GİRİŞ	1
İ.BÖLÜM	11
1.KÜRESELLEŞME: KAVRAMSAL ÇERÇEVE	11
1.1.KÜRESELLEŞMENİN TEORİK TEMELLERİ	14
1.1.1. Toplumsal gelişim	15
1.1.2. Liberal Akımlar	17
1.2.KÜRESELLEŞMENİN BOYUTLARI	21
1.2.1. Ekonomik Boyut	22
1.2.2. Siyasal Boyut	27
1.2.3. Sosyo-Kültürel Boyut	33
1.3.KÜRESELLEŞMENİN AKTÖRLERİ	36
1.3.1. Çokuluslu Şirketler	37
1.3.2. Uluslararası Kuruluşlar	40
1.3.2.1.Uluslararası Para Fonu (IMF)	41
1.3.2.2.Dünya Bankası	42
1.3.2.3.Dünya Ticaret Örgütü (WTO)	43
1.3.2.4.Birleşmiş Milletler	44
1.3.3. Küresel Sivil Toplum Kuruluşları	45
1.3.4. Uluslararası Sermaye	46
1.4.KÜRESELLEŞMENİN DİNAMİKLERİ	50
1.4.1. Kapitalizmin Krizleri	50
1.4.2. Yeni-Sağ ve Neoliberal Ekonomi Politik	52
1.4.3. Uluslararası Yatırımlar	54
1.5.KAVRAMSAL ÇERÇEVE SONUCU: KÜRESELLEŞMENİN ANLAMI:	57

II.BÖLÜM	58
2.TÜRKİYE’DE 1980 SONRASI LİBERALLEŞME POLİTİKALARI	58
2.1. YENİ-SAĞ VE NEOLİBERAL DÖNÜŞÜM	58
2.1.1. Egemenlik Ölçütü: Resmi Kimlik	59
2.1.2. Ulus-Devletlerin Yeni-Sağ Siyasetle Kimlik Dönüşümü	60
2.1.3. Türkiye’nin Kimlik Dönüşümü	61
2.2. LIBERALİZASYON POLİTİKALARI	63
2.2.1. Liberal Manifesto: 24 Ocak Kararları	63
2.2.2. Mal ve Hizmet Piyasasında Liberalleşme	68
2.2.2.1. Kapalı Ekonomiden Açık Ekonomiye-Dış Ticarete Dayalı Büyüme	71
2.2.2.2. AB ile Gümrük Birliği	73
2.2.3. Finansal Piyasalarda Liberalleşme	74
2.2.3.1. Türkiye’de 1980 Öncesi Finansal Piyasalar	75
2.2.3.2. Para ve Sermaye Piyasalarında Liberalizasyon	76
2.2.4. Mali Politikalarda Liberalleşme	79
2.3. LIBERAL POLİTİKALAR SONUCU:KÜRESEL ENTEGRASYON	80
III.BÖLÜM	83
3.KÜRESELLEŞME İLE DEĞİŞEN VERGİ POLİTİKASI	83
3.1.VERGİ POLİTİKASI AMAÇLARI	85
3.1.1. İktisadi Etkinlik Yönünden Vergi Politikası	88
3.1.2. Mali Amaç Yönünden Vergi Politikası	90
3.1.3. Küreselleşme ve Vergi Politikası Amaçları	94
3.2. ULUSLARARASI VERGİLENDİRME SORUNLARI	97
3.2.1. Vergi Rekabeti	97
3.2.2. Vergilendirme Yetkisi Çakışmaları	103
3.2.3. Uluslararası Kaynak Tahsisi	107
3.3. KÜRESELLEŞME KAYNAKLI VERGİSEL SORUNLARA ÇÖZÜM YOLLARI	110
3.3.1. Elektronik Ticaret Vergisi	112
3.3.2. Çokuluslu Şirketlerin Vergilendirilmesi ve Transfer Fiyatlaması	115
3.3.3. Tobin vergisi	117
3.4. KÜRESELLEŞME SONUCU: DÖNÜŞEN VERGİ YAPISI	119
IV.BÖLÜM	121
4.KÜRESELLEŞMENİN 1980 SONRASI TÜRK VERGİ SİSTEMİNE ETKİLERİ	121
4.1 ARAŞTIRMA YÖNTEMİ:	121
4.1.1. Veri Seti	126
4.1.2. İstatistiksel Metod: Zaman Serisi Analizi-Kesikli Zaman Serileri	126
4.1.3. Regresyon Analizi	128
4.2. TÜRKİYE’DE DEĞİŞEN VERGİ POLİTİKASI	133
4.2.1. Modern Vergi Sisteminden Post-Modern Vergi Sistemine	133
4.2.2. Vergi Yapısındaki Dönüşüm	135
4.2.2.1.Türk Vergi Sistemi	138
4.2.2.2.Vergi Yükünün Artan Trendi	141
4.2.2.3. Dolaylı Vergilerin Artan Trendi	147
4.2.2.4. Dolaysız Vergilerin Azalan Trendi	159
4.2.2.5. Emek Gelirleri Üzerinde Artan Vergi Yükü Trendi	175
4.2.2.6. Bulguların Değerlendirilmesi	184
4.2.3. Vergi Sistemindeki Dönüşümün İktisadi ve Mali Sonuçları	186
4.3. KÜRESELLEŞMENİN TÜRK VERGİ SİSTEMİNE YANSIMALARI	194
4.2.1. Sermaye Birikimine Yönelik Vergisel Tedbirler	195

4.2.1.1. Vergi Oranlarında İndirim	197
4.2.1.2. Vergi Teşvik ve İstisnaları	199
4.2.1.3. Sermayenin Kalıcılığını Sağlamaya Dair Vergisel Tedbirler	202
4.2.2. Zararlı Vergi Rekabetinden Korunmaya İlişkin Tedbirler	204
4.2.1.1. Kontrol Edilen Yabancı Kurum Kazançlarının Vergilendirilmesi	205
4.2.1.2. Transfer Fiyatlandırması Yoluyla Örtülü Kazanç Dağıtımı	206
4.2.3. Vergi Hukuku'nun Dönüşümü	210
V.SONUÇ	212
EKLER :	230
EK A Türkiye'nin Yürürlükte Bulunan Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşmaları	231
EK B.1 Türkiye'de 2000-2007 yılları arası dolaylı vergi gelirleri (milyon TL)	234
EK B.2 Türkiye'de 2007-2015 yılları arası dolaylı vergi gelirleri(milyon TL)	235
EK B.3 Türkiye'de 2000-2007 yılları arası dolaysız vergi gelirleri (milyon TL)	236
EK B.4 Türkiye'de 2007-2015 yılları arası dolaysız vergi gelirleri (milyon TL)	237
EK C Türkiye Tarafından İmza Edilen ve Yürürlüğe Giren YKTK Anlaşmaları	238
ÖZGEÇMİŞ	239

TABLolar LİSTESİ:

Tablo:1.1 En fazla UDY çeken on ülke ve Türkiye 2012-2014	48
Tablo:4.1.1 1965-2014 arası Vergi yükü, Dolaysız ve Dolaylı Vergiler ile Sosyal Güvenlik Verileri.....	131
Tablo:4.2.1 Türkiye’de vergi yükü (1965-2014).....	141
Tablo:4.2.2.1 Türkiye’de vergi yüküne (1982-2014) dair SPSS sonuçları.....	142
Tablo:4.2.2.2 Türkiye’de vergi yüküne (1965-2014) dair SPSS sonuçları.....	145
Tablo:4.2.3 (1965-1982) Dolaylı vergilerin vergi gelirleri içindeki payı OECD ülke ortalamalarıyla Türkiye’nin karşılaştırılması.....	148
Tablo:4.2.4 (1982-2014) Dolaylı vergilerin vergi gelirleri içindeki payı OECD ülke ortalamalarıyla Türkiye’nin karşılaştırılması.....	149
Tablo:4.2.5.1 Türkiye’de dolaylı vergi gelirlerin gelişimi (1982-2014) SPSS sonuçları.....	150
Tablo:4.2.5.2 Türkiye’de dolaylı vergi gelirlerin gelişimi (1965-2014) SPSS sonuçları.....	152
Tablo:4.2.6 Türkiye’de dolaylı vergilerin merkezi yönetim bütçe gelirleri içinde payı (2000-2015) (milyon TL).....	154
Tablo: 4.2.7 Türkiye’de dolaylı vergilerin vergi gelirleri içindeki payı (2000-2015) (milyon TL).....	155
Tablo: 4.2.8 Türkiye’de 2000-2007 yılları arası dolaylı vergi gelirleri.....	234
Tablo: 4.2.9 Türkiye’de 2007-2015 yılları arası dolaylı vergi gelirleri	235

Tablo: 4.2.10 Türkiye’de ÖTV ve KDV’nin vergi gelirleri içindeki payı (2000-2015).....	156
Tablo:4.2.11 2015 yılında dolaylı vergilerin yapısı.....	157
Tablo:4.2.12 2015 yılında ÖTV yapısı ve toplam vergi gelirleri içindeki payı.....	158
Tablo:4.2.13 (1965-1982) Dolaysız vergilerin vergi gelirleri içindeki payı OECD ülke ortalamalarıyla Türkiye’nin karşılaştırılması	162
Tablo:4.2.14 (1982-2014) Dolaysız vergilerin vergi gelirleri içindeki payı OECD ülke ortalamalarıyla Türkiye’nin karşılaştırılması.....	163
Tablo:4.2.15.1 Türkiye’de dolaysız vergi gelirlerin gelişimi (1982-2014) -Basit Regresyon-SPSS sonuçları.....	163
Tablo:4.2.15.2 Türkiye’de dolaysız vergi gelirlerin gelişimi (1965-2014) -Çoklu Regresyon-SPSS sonuçları	166
Tablo:4.2.16 Türkiye’de dolaysız vergilerin merkezi yönetim bütçe gelirleri içindeki payı (2000-2015).....	168
Tablo:4.2.17 (2000-2015) Türkiye’de dolaysız vergilerin vergi gelirleri içindeki payı.....	168
Tablo:4.2.18 (2000-2015) Türkiye’de dolaysız vergi türlerinin vergi gelirleri içindeki payı.....	169
Tablo:4.2.19 Türkiye’de 2000-2007 yılları arası dolaysız vergi gelirleri.....	236
Tablo:4.2.20 Türkiye’de 2007-2015 yılları arası dolaysız vergi gelirleri.....	237
Tablo:4.2.21 Türkiye’de dolaysız vergi yapısı.....	170
Tablo:4.2.22 Türkiye’de dolaylı ve dolaysız vergilerin vergi gelirlerindeki payı...171	
Tablo:4.2.23 Türkiye’de dolaylı ve dolaysız vergilerin GSYH içindeki payı (%)..172	
Tablo:4.2.24 (2000-2014) arası OECD ülkeleri vergi yükü (%).....	176

Tablo:4.2.25 Kişisel gelir vergisi yükü (%)-vergi yükü içindeki payı.....	177
Tablo:4.2.26 Türkiye’de sosyal güvenlik yükümlülüklerinin GSYİH oranı.....	179
Tablo:4.2.27.1 Türkiye’de sosyal güvenlik yükümlülüklerinin gelişimi (1982-2014) Basit Regresyon.....	179
Tablo:4.2.27.2 Türkiye’de sosyal güvenlik yükümlülüklerinin gelişimi (1965-2014) Çoklu Regresyon.....	182
Tablo: 4.2.28 Türkiye’nin Yürürlükte Bulunan Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşmaları.....	231
Tablo: 4.2.29 Türkiye’nin İmzaladığı Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması (YKTK) Anlaşmaları.....	238

ŞEKİLLER/GRAFİKLER LİSTESİ

Şekil:1.1 Doğrudan sermaye akımları 1995-2014.....	56
Şekil:4.2.1 Dolaylı ve dolaysız vergiler yönünden genel olarak Türk vergi yapısı	139
Şekil:4.2.2.1 Vergi yükünün yıllara göre gelişimi.....	143
Şekil:4.2.2.2 Vergi yükünün yıllara göre gelişimi-24 Ocak Kararları etkisi.....	146
Şekil:4.2.3 Toplam vergi gelirlerinin GSYİH içindeki payı Türkiye - OECD karşılaştırması (1965-1984).....	143
Şekil:4.2.4 Toplam vergi gelirlerinin GSYİH içindeki payı Türkiye - OECD karşılaştırması (1965-2014).....	144
Şekil:4.2.5 Dolaylı vergilerin vergi gelirleri içinde yıllara göre gelişimi.....	151
Şekil:4.2.6 Türkiye’de dolaysız ve dolaylı vergilerin toplam vergi gelirleri içinde payı.....	153
Şekil:4.2.7 Dolaysız vergilerin vergi gelirleri içinde yıllara göre gelişimi.....	164
Şekil: 4.2.8 Türk vergi sisteminde dolaysız ve dolaylı vergi gelirlerinin dağılımı (1965-2014).....	165
Şekil: 4.2.9 OECD ülkelerinin vergi yapılarında dolaysız ve dolaylı vergi gelirleri (1965-2014).....	167
Şekil: 4.2.10 Türk vergi sisteminde dolaysız ve dolaylı vergi gelirlerinin dağılımı (2000-2015).....	172

Şekil: 4.2.11.1 Emek gelirleri üzerindeki yükün yıllara göre gelişimi.....	180
Şekil:4.2.11.2 Emek gelirlerindeki yükün gelişimi -24 Ocak Kararları etkisi.....	183
Şekil: 4.2.12 Türkiye’de sosyal güvenlik yükümlülüklerinin GSYİH oranı Türkiye-OECD Karşılaştırması (1965-2014).....	181
Şekil:4.2.12.1 24 Ocak Kararları’nın Dolaylı Vergi Gelirleri üzerinde etkisi.....	184
Şekil:4.2.12.2 24 Ocak 1980 Kararları’nın Dolaysız Vergi Gelirleri üzerinde etkisi.....	185

SEMBOLLER/KISALTMALAR LİSTESİ

AB: Avrupa Birliği

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

AT: Avrupa Topluluğu

BKK: Bakanlar Kurulu Kararı

BM: Birleşmiş Milletler

BSMV: Banka ve Sigorta Muamele Vergisi

BTA: Bölgesel Ticaret Anlaşmaları

DTÖ: Dünya Ticaret Örgütü

EFTA: Avrupa Serbest Ticaret Birliği

FDI: Doğrudan Yabancı Yatırım

GATT: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması

GSYİH: Gayrisafi Yurtiçi Hâsıla

GVK: Gelir Vergisi Kanunu

ILO: Uluslararası Çalışma Örgütü

IMF: Uluslararası Para Fonu

KDV : Katma Değer Vergisi

KV: Kurumlar Vergisi Kanunu

NATO: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü

OECD: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü

ÖİV: Özel İşlem Vergisi

ÖTV: Özel Tüketim Vergisi

STK: Sivil Toplum Kuruluşları

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

TCMB : Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası

TEFE : Toptan Eşya Fiyat Endeksi

VG : Vergi Gelirleri

GİRİŞ

Uluslararası ilişkileri derinden etkileyen, akademik çalışmaların odağı haline gelmiş, etkisini zaman içinde değişik boyutlarda hissettiren küreselleşme süreci, kapitalizmin ortaya çıkardığı ulus-devletin egemenlik güçlerini erozyona uğratmaya, siyasi gücünü ortadan kaldırmaya veya dönüştürmeye çalışan bir platforma doğru evrilmiştir. İnsanlığın varoluşundan itibaren tarihsel tüm birikimin vücut bulduğu bu yapıyı gündeme girdiği andan itibaren etkileme görevini ifa eden küreselleşme, şiddetini zaman içinde artırarak, sonuçta kendi kimliğini, değerlerini dayatıp değiştirme ve dönüştürme yoluyla yepyeni bir yapı ortaya çıkarmaktadır.

Ulusüstü kuruluşlarla, güvenlik, savunma vb. konularda uluslararası ilişkilerde egemen devletlerin yetkilerini sınırlayan yeni dünya düzeni, küresel sermayenin hareketini engelleyecek unsurları ortadan kaldırma işini de üstlenmiştir. Ulus-devlet vergileme yetkisini, küresel sermayeye ilişkin tedirginlik ve beklentilere göre ayarlamak durumunda kalmıştır. Küresel sermaye bu işlevi ekonomik koşullar veya küresel aktörler vasıtasıyla, onların belirlediği öncelikler ve amaçlar doğrultusunda ulus-devlete zorla uygulatarak yerine getirmektedir. Aynı şekilde, küresel bütünleşmeler veya entegrasyonlarla ulus-devlet, belirlemediği bir vergileme türünü kabul etmek veya kendine ait olanı kaldırmak zorunda bırakılmaktadır.

Küreselleşmenin tarihsel süreç içinde, kamu maliyesinin kullanımında ortaya çıkardığı değişimle, egemenlik kavramında meydana getirdiği değişim hemen hemen aynı yönde olmuştur. Zira, mutlak güç ve egemenliğe hakim olan ulus-devlet, gelir ve giderin tespit ve harcamasına karar verme yetisine de sahiptir. Modern devlet kavramının ortaya çıktığı 17.yy'dan itibaren egemenliği kullanan ulus-devletin en önemli aracı kamu maliyesidir. Ulus-devlet bu aracı bütçe –kamu gelirleri, kamu harcamaları ve borçlanma- ile kullanmakta, kamu hukuku ilişkisi içinde tabiiyet ve mukimlikle kendine bağlı olan gerçek ve tüzel kişiler üzerinde, vatandaşların hür iradesiyle kendine verdiği egemenlik yetkisine dayanarak vergileme yapabilmektedir. Vergilemede hür irade yerine dış faktörler hakim olduğunda ise ulus-devlet yetkisizleştirilmektedir.

Devletin egemenlik gücünün en önemli göstergelerinden biri olan vergilendirme yetkisi, tarihsel süreç içinde ulus-devlet'in kurulumunda yer alan başat faktörlerden biri olagelmıştır. Vergilemedeki bu yetki gücü, devletlerin bağımsızlıklarının en önemli göstergelerinden biridir (İdikut ve Özpençe, 2007:1). Vergileme yetkisinin, “Magna Carta Libertatum” ile başlayan sınırlandırılması talebi veya bir başka ifadeyle, maliyeye hükmetmek isteyen kamu talebine ilişkin toplumsal gelişim, sonuçta anayasa, hukuk ve modern devleti de beraberinde getirmiştir (Uluatam, 1991:191).

Kamu maliyesinin en önemli konularından biri olan vergileme yetkisinin bu niteliği, onu, sadece ekonomik ve mali politik araç olmaktan ziyade siyaset bilimi açısından da soyut devlet kavramının tamamlayıcısı haline getirmiştir. Mutlak bir iktidarı tanımlayan egemenlik kavramı buna sahip olan devlet tüzel kişisini tamamlamaktadır. Çağan (1982,1) “Devleti toplum içindeki diğer güçlerden ayıran, ona devlet niteliğini kazandıran üstün emretme ve zorlama gücüdür” olarak yaptığı egemenlik tanımında bu konuyu vurgulamaktadır. Egemenlik bizzatihi kamu maliyesine sahip olmakla kendini göstermektedir. Devlet örgütlenmesinin egemenlik kullanımı, cebren yapılan bir fiil olup, mutlak hakimiyet, güç ve güvenlik için asker bulundurma ile vergi toplayıp kamunun ihtiyaçlarını karşılamak için harcama yapma manasıyla da bütünleşiktir.

Egemenlik kavramını zayıflatan bir olgu olarak küreselleşme, ulus-devlet yapısında önemli değişiklikleri beraberinde getirmekte, mutlak hakimiyeti bir kenara bırakıp iç politik kararlarda, küreselleşme aktörlerinin-ulusüstü örgütlenmeler ve uluslararası sermaye vb.- egemenliğe ortak olmasına yol açmaktadır. Ulus-devletler, küresel güçlerin belirlediği hukuk düzenlemeleri, neden oldukları ekonomik atmosfer dahilinde, iç politik kararlarını gözden geçirmek veya bu şartları dikkate alarak politik tercihler tesis etmek zorunda kalmışlardır.

Kapitalizm, ulus-devleti yarattığı gibi onun finansman biçimi vergilemenin temel ilkelerini de ortaya koymuştur (Esgin, 2001:185). Klasik liberalizmin¹ tipikleştirdiği

---

¹ Adam Smith'in “adalet”, “belirlilik”, “uygunluk” ve “iktisadilik” ilkeleri

vergileme prensipleri, sadece bu akıma ait olmayıp tarihsel süreç içinde gelişen normatif ilkeler niteliğinde, ideal olanı yansıtmaktadır. Optimum bir vergi yapısı, kamu ihtiyaçlarını karşılamanın yanısıra, etkin, adil, iktisadi büyümeyi teşvik edip toplumsal huzuru gözeten, gelir dağılımı sorunu ortaya çıkarmayan, iktisadi ve sosyal yapıyı bozmayan, bu yapıyı geliştirecek politikalarla da uyumlu bir vergi yapısıdır.

Küreselleşme, klasik liberalizmin ulus-devletini dönüştürdüğü gibi ona ait vergi yapısını da değiştirmekte, dünya ekonomisindeki değişimlere sürekli açık bir hale getirmekte, vergileme ilkelerinin ihlal edilmesine yol açmaktadır. Küreselleşme adeta, alışılmış ulus-devlet üzerindeki resmi kimlik, ideoloji, tarihsel birikim ve siyasi kültür ile donatılmış yapıyı, kendi amaç ve tercihleri doğrultusunda hazırladığı bir eksene doğru evrime uğratmaktadır.

Küreselleşme olgusu bir “sermaye sorunu” olup sermayenin önündeki engelleri kaldırmayı hedeflediğinden, sermaye lehine diğer üretim faktörleri aleyhine sonuç doğurması kaçınılmazdır. Neoliberal küreselleşmenin iktisadi felsefesi, arz yanlı iktisadi düşünce, sermaye birikimini üzerindeki yükün hafifletilmesine bağlamakta, dolaysız vergilerin azaltılmasını yüksek büyüme için zorunlu görmektedir. Sermayeyi vergilemenin olumsuz değerlendirilmesi, sermaye üzerindeki vergilerin düşürülüp emeğin yoğun vergilenmesine yol açmıştır. Sermayeyi çekme veya tutmaya yönelik yoğun vergi rekabeti, uluslararası düzeyde dolaysız vergilerden dolaylı vergilere doğru bir sapma meydana getirmiştir.

Küreselleşme ile birlikte, ulus temelli bir devlet olan Türkiye'nin de vergi yapısı bozulduğu gözlemlenmektedir. Bu olgu çok çarpık bir vergi sistemi meydana getirmiş, sosyal adalet ve hukuk devleti ilkeleri ihlal edilmeye başlanmıştır. Küreselleşme, Türkiye'de vergi yapısının dolaylı vergilere doğru evrimine yol açmış, vergi sisteminin sermaye ve girişimci gelirleri lehine, emek gelirleri aleyhine gerçekleşmesine neden olmuştur. 24 Ocak 1980 kararları ile etkileri hissedilmeye başlayan küreselleşme, Türk vergi yapısını değiştirerek dolaylı vergilerin vergi gelirlerindeki nisbi ağırlığını artırmıştır.

Uluslararası doğrudan sermaye yatırımlarının ülkeye çekilmesinde yoğun çaba göstermesine rağmen başarılı olamayan Türkiye, portföy yatırımlarının da yıkıcı etkisiyle karşılaşmıştır. Sermayeyi kendi ülkesine çekme veya tutmaya yönelik vergi rekabeti olgusu karşısında Türkiye, vergi indirim ve teşviklerinin karşılığını alamadığından zararlı çıkmıştır. Küresel vergi rekabeti olgusu karşısında, Türkiye'nin bu rekabette geri kalması ve ileride ağır krizlerle karşılaşacak ekonomisinin uluslararası sermaye karşısındaki kırılganlığı, ülkenin küreselleşme olgusunu yeterli bir şekilde etüt edemediğine karine teşkil etmektedir.

Toplumsal olayların anlaşılması ve değerlendirilmesinde, sistemin bir parçasının etüt edilmesi tablonun bütünlüğünün anlaşılması açısından önem taşımaktadır. Tez, son kırk senelik zaman zarfında vergi sistemindeki dönüşümü ortaya koyarak, Türkiye'deki iktisadi ve sosyal değişimin kavranabilmesine imkan sağlamaktadır. Cumhuriyet tarihinin en önemli dönüm noktalarından biri olan 24 Ocak 1980 tarihinde alınan kararlar, 12 Eylül 1980 askeri bir darbesi ile birlikte Türkiye'de yapısal bir dönüşümü gerçekleştirerek ülkenin küreselleşen dünya'ya eklenmesine yol açmıştır. Tez, kapitalizmin buhranı sonucu gerçekleşen küreselleşme dalgasının, bir ülkenin siyasi tarihine yaptığı etkiyle, kendi amaçları uğruna sosyal yapıda yaşattığı dönüşüm ve neden olduğu travmanın değerlendirilmesine yönelik yol gösterici bir işlev görmektedir.

1960-1970'li yıllardan itibaren küresel sermaye önündeki engellerin kaldırılarak akışkanlığın artırılması olarak şekillenmeye başlayan kapitalizmin yeni biçimi, buna hazır olmayan ulus-devletlere sancılı bir dönüşüm yaşattır. Tez, küreselleşme'nin Türk ulus-devletinde de yaşattığı, sancılı bir dönüşüm gerçekleştirdiği bir zaman dilimini esas almaktadır. Cumhuriyet tarihi boyunca kurumsallaşan ulus-devlet bu dönemde yapısal değişime uğramıştır. Türk siyasal sistemine müdahale ile başlayan bu sancılı dönemin kavranabilmesi sosyal bilimler açısından son derece önem arz etmektedir. Bu çerçevede, tez'de, siyasal iradenin egemenlik kullanımında -vergi sisteminde- ortaya çıkan dönüşüm irdelenerek, siyasal karar alma süreçlerindeki değişiklikler ve sonuçları ortaya konmaya çalışılmaktadır.

Tez, çok boyutlu küreselleşme kavramını, disiplinlerarası tüm parametrelerin donanımıyla incelemekte, gerek akademik çalışmalara gerekse de politika yapıcılara katkı yaratmak amacıyla, bilimsel bir çalışma ile hipotezlerini sınyarak geçerliğini sağlamaktadır. Küresel eklemlenme sürecinin kavranabilmesi, hukuki, ekonomik ve sosyal düzeni oluşturan yapılarıdaki dönüşümün doğru değerlendirilmesine yol açacaktır. Küreselleşme olgusu kavranmadan doğru politikaların izlenememesi yanlış reçetede ısrar edilmesi kaçınılmazdır. Tez’de küreselleşme sürecinde geçirilen yaklaşık kırk senelik zaman diliminde yaşanan iktisadi ve sosyal krizlerin ortaya çıkmasındaki doğrudan ve dolaylı etkiler, içinde buldukları konjonktürle beraber irdelenmeye çalışılmakta, gelecekte oluşabilecek sorunların çözümüne katkı sağlanması amaçlanmaktadır.

Türkiye’de vergi yapısında emek gelirleri aleyhine gerçekleşen dönüşüm dar gelirli sosyal sınıfların süreçten olumsuz etkilenmelerine yol açarken, sermaye lehine olan süreç ise sınıflar arasındaki farkı daha da açmış, sınıflar arası çatışmayı tetiklemiştir. Dolaylı vergilerin sistemde ağırlık kazanmasıyla anayasal vergileme ilkelerinden verilen tavizler alt ve orta gelir grubunun yaşanan süreçten en fazla zarar gören kesim olmasına yol açmıştır. Toplumsal gerginliğin artışı ve dönüşüm talepleri resmi kimliği temsil eden grupların müdahalesi ile sonuçlanmıştır.1980 öncesi ve sonrasında gerçekleşen sosyal hareketlilik ile bunun siyasi yansımalarının, yaşanan askeri müdahalelerin, iki büyük ekonomik krizin nedenlerinin kavranabilmesi açısından da tez, örnek bir model teşkil etmektedir. Çalışma, ayrıca, Türk toplumsal yaşamında gerçekleşen kırılımları, değerlerde meydana gelen erozyonu, tüketici bir topluma doğru evrimin nedenlerini küreselleşme ekseninde değerlendirerek anlamlandırma yönünde de bir imkan sunmaktadır. Bütün bu unsurlarla birlikte tez, sosyal bilimlerde araştırmacı, akademisyen ve politika yapıcılara geniş bir bakış açısı sağlamaktadır.

Tez, kapitalizmin ortaya çıkardığı ulus-devletin yine kapitalizmle dönüşümünü irdelerken, dönüşüm sonucu ortaya çıkan uluslararası sorunları da açıklamaktadır. Çalışmada modern devletin geleceği ve küresel sorunların çözümü için uluslararası ilişkilerin gelişimi ve işbirliğinin gerekleri açıklanmaktadır. Küreselleşme

uluslararası alanda önemli vergileme problemlerini ortaya çıkarmaktadır. Zararlı vergi rekabeti ve transfer fiyatlaması vergi gelirlerini azalttığı gibi küresel gelirlerin vergilenmesinden alınan payların adaletli dağılımını da imkansız hale getirmektedir. Ayrıca, egemenliğin en önemli araçlarından biri olan vergilemede, yetki kullanımındaki azalmayla modern devlet pasifize olmaktadır.

Vergi cennetlerinin kayıtdışı ekonomiyi ve suç gelirini teşvik eder hale gelmesi, ortaya çıkan çifte vergilendirme problemleri, ulusal ve uluslararası hukuk düzenine zarar vermekte; uluslararası uzlaşmayı zorunlu kılmaktadır. Uluslararası toplumda küreselleşme'nin zararlı ve yıkıcı sonuçlarının ortadan kaldırılmasına yönelik meydana gelen mutabakat neticesinde, uluslararası örgütler hukuk düzeninin sağlanması konusunda işbirliği veya uyumlaştırma yapmanın önemine dikkat çekmektedir. Bütün bu çerçevede; Tez, küresel sorunların çözümü ve uluslararası ilişkilerin gelişimine yönelik önemli bir katkı sağlamaktadır.

Tez, küreselleşme ve bu olgunun etkilerine ilişkin literatürün dokunmadığı veya yeterince ortaya koyamadığı siyaset bilimi alanında, insanlığa özgün bir fayda üretip katkı sunmak amacı doğrultusunda tasarlanmıştır. İşletme, ekonomi, maliye, hukuk ve en önemlisi bunları kapsayan siyaset bilimi ve uluslararası ilişkilerden oluşan multidisipliner bir alandaki teorik ve pratik eğitim, tecrübe ve birikimin, bu gözlemi, iddiayı ve tespiti -dissertation- tez'e dönüştürerek bilimsel bir araştırma ve çalışma ürünü haline getirilmesini gerektirdiği değerlendirilmiştir. Aynı zamanda, hem bu disiplinlerde uzmanlaşmanın bir sonucu ve bu disiplinlerde alınan eğitimin kıldığı mesuliyet gereği, hem de bütünsel bir yaklaşım olmadan sosyal bir olguyu inceleme ve konuyu kavramanın imkansızlığı bu tezi gerekli kılmıştır.

Tezde yanıtı aranan temel soru (tez/sav), küreselleşmenin ulus-devleti, egemenliği kullanırken nasıl yetkisizleştirdiğidir. Bu çerçevede; 24 Ocak 1980'den itibaren küreselleşmenin, ana sorunu olan sermayeyi vergilememek ve önünü açabilmek için Türk ekonomisini küresel bir aktöre-uluslararası sermaye- duyarlı hale getirdiği, Türkiye'nin vergi sisteminde egemenlik kullanımını azalttığı kabul edilen temel hipotezlerdir. Türkiye'de, 1980 sonrası küreselleşme ile vergi yükünün artması, vergi

yapısının sermaye ve girişimci gelirleri lehine, emek gelirleri aleyhine gerçekleşme göstererek emeğin yoğun vergilenmesi, vergi sisteminin dolaylı vergilere doğru evrilmesi ile sermayenin vergilenmemesine yönelik dolaysız vergilerin azaltılması ve vergi yapısının sosyal adalet ilkesinden uzaklaşarak bozulması tezin kabul edilen diğer hipotezlerdir.

Çalışmanın metodolojisi, sosyal bilimlerde izlenen bilimsel araştırma metotlarına göre belirlenmiş olup belirli bir süre içindeki değişiklikler karşılaştırmalı olarak analiz edilmekte, ampirik sonuçlarla beraber değişim ortaya konulmaktadır. Çalışmanın yöntemi, OECD'nin ve Maliye Bakanlığı'nın vergilemeye ilişkin istatistiklerinden elde edilen verilerle Türkiye'de 1980 sonrası dönemi kapsayan zaman diliminde, yıllık verilere dayalı zaman serisi teknikleriyle regresyon analizi yapmak suretiyle hipotezleri test etmektir.

Ayrıca, vergileme yetkisiyle kullanılan egemenlik ekseninde, kapitalizmin yarattığı ulus-devlet ile dönüştürdüğü ulus-devletin karşılaştırması yapılmaktadır. Kapitalizmden de eski, tarih boyunca anayasal nitelik kazanmış -sosyal adalet, genellik eşitlik vb.- vergileme ilkelerinden, ulus-devletin egemenlik kullanımındaki sapması kıyaslanarak analiz edilmektedir. Tez'de özetle, Türk ulus-devleti temelinde, liberalizasyon politikalarının izlenmeye başlandığı 80'li yıllardan itibaren küreselleşmenin dönüştürdüğü vergi yapısı ile bir ulus-devletin egemenliğindeki kısıtlanma açıklanmış, mutlak egemen olması gereken vergileme alanında, egemenliğin nasıl zayıflatılarak, vergileme yetkisinin kullanımının nasıl erozyona uğratıldığı, neden-sonuç ilişkileri, sayısal verilere dayalı analizler ve ampirik bulgularla ortaya konmaya çalışılmıştır.

Tezin kendinden beklenen katkıyı sağlayabilmesi için, belirlenen amaç doğrultusunda sınırlarının iyi tespit edilmesi gerekmektedir. Tez, küreselleşmenin, bir devletin en önemli politik aracını ne denli elinden alarak, nasıl kendi yarattığı modele benzettiğini ortaya koyduğundan, ontolojik bir çalışmayı esas almakta, kavramın ait olduğu siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler disiplini ile ilgili akademik bir katkı sunmaktadır. Dönüşüme uğratılan bir yapı ekseninde kapitalizmin yarattığı

ulus-devletin, yine kapitalizm tarafından dönüştürülmesi açıklanmaktadır. Tez, vergiden yola çıkarak ulus-devlet'in azalan egemenliğini ortaya koymaktadır. Epistemolojik bir yaklaşımla iç politik alandaki bir dönüşümün boyutları ortaya konarak küreselleşmenin gücü kavramlaştırılmaktadır.

Tezin katkıda bulunmayı amaçladığı araştırma, vasıfları değiştirilen ulus-devlete odaklanmıştır. Siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler disiplinine katkıda bulunan bu tezde, amaç doğrultusunda, ideal olarak belirlenen ile olan arasındaki fark kıyas ve analiz edilip hipotezler test edilecektir. Çalışmada, OECD ve Maliye Bakanlığının verilerinden yararlanılarak artan vergi yükü, dolaysız vergilerin tersine dolaylı vergilerin vergi yapısı içindeki artan ağırlığı emeğin yoğun vergilenmesi ile devletin sermayeyi vergilendirme yeteneğinin azaltıldığı açıklanacaktır.

Tez, iki ana temelde tasarlanmıştır: Genel olarak küreselleşme olgusu ve özel olarak da bu olgunun Türk vergi yapısında neden olduğu dönüşüm. Bu iki ana temel arasında geçişi sağlayan, yine genel nitelikte, küreselleşme ile dönüşen vergi yapıları ise üçüncü bir kategori olarak çalışmada yer almaktadır. Birinci ana temel, kavramsal çerçeve ve Türkiye'deki küreselleşme politikalarının ele alındığı iki alt bölümden oluşmaktadır. Küreselleşme'nin uluslararası alanda değiştirdiği politikalar, dönüştürdüğü vergi yapıları, ortaya çıkardığı küresel sorunlar üçüncü bölümde yer almakta, bir sonraki bölüm de özel olarak küreselleşme'nin Türkiye'deki etkilerine rehber olmaktadır. Tez'in ikinci ana temeli, küreselleşme'nin Türk vergi yapısında neden olduğu dönüşüm ise son bölümde yer almaktadır.

Çalışmanın I. bölümünde, küreselleşme tanımı ve kavramsal çerçevesi belirlenmiştir. Bu çerçevede; küreselleşme sürecinin teorik altyapısı, süreçte yer alan veya süreci yöneten aktörler, kavramın çeşitli alanlarda etki derecesi ve bu süreci tetikleyen faktörler ortaya konmaya çalışılmıştır. Günümüzde küreselleşme, yazarlar tarafından farklı amaç ve beklentileri anlatmak üzere, farklı anlamların yüklendiği, farklı görüşlerin şekillendirdiği bir kavram haline gelmiştir. Tezin amacı doğrultusunda literatürde yer alan çok farklı tanımlamalar ve bu konudaki yaklaşımlar ile tartışmalara girmeden, kavramın önemi ve yüklenen anlam belirtilecektir.

Küreselleşme kavramı öncelikle son üç yüzyıllık tarihi gelişim süreci içinde bu kavramı oluşturan sosyal değişimin neden olduğu felsefi iklim ele alınarak irdelenecektir. Teorik temelleri bu süreçte ortaya konacak olan olguya neden olan aktörler ile harekete geçiren dinamikler topyekün değerlendirilerek kavrama anlam kazandırılacak, hipoteze yönelik belirli bir düşünsel zemin oluşturulacaktır.

Küreselleşme kavramına tam bir anlam kazandırdıktan sonra, ülkenin tarihinde önemli bir dönüm noktası olan 24 Ocak 1980'de alınan ekonomik kararlar ışığında Türkiye'deki liberalizasyon politikaları, çalışmanın II. bölümünde açıklanmıştır. 1970'lerde dünyadaki gelişmelere yer verilerek kapitalizmin içine girdiği buhrana karşı, bir tür yeniden yapılanma süreci olarak meydana gelen yeni-sağ akımı ve neoliberal felsefe ele alınmıştır. Bölümde, Türkiye'nin resmi kimlik anlayışındaki dönüşüme yer verilerek liberalleşme süreci açıklanmakta, küreselleşmenin temelini oluşturan yeni-sağ siyasetin, Dünya'daki ve Türkiye'deki yansımaları, ülkeyi ekonomik ve sosyal dönüşüme uğratan küresel sistemin bir unsuru haline getirmesi ortaya konmaktadır.

Çalışmanın III. Bölümünde, küreselleşme olgusunun dönüştürdüğü vergi politikaları ulus-devlet ekseninde araştırılmaktadır. Araştırma üç boyutta ele alınmaktadır. Öncelikle, vergi politikasından beklenen amaçlar ortaya konarak küreselleşmenin bu amaçlar üzerindeki etkileri ile bu etkilerin neden olduğu vergi politikalarındaki dönüşüm açıklanmaktadır. Küreselleşme olgusuyla vergi gelirleri arasındaki ilişkinin açıklanmasıyla genel olarak klasik anlamda vergi sistemleri ve bu sistemin yarattığı gelirden ortaya çıkan dönüşüm incelenmektedir. Küreselleşmenin neden olduğu uluslararası vergilendirme sorunları ile bunlara ilişkin çözüm yolları ise ikinci ve üçüncü boyutta ele alınmıştır.

III.Bölüm, bir anlamda kapitalist örgütlenmenin uluslararası karakterine dikkat çekmektedir. Küreselleşme ile vergi rekabeti, dünyadaki toplam vergi gelirlerini azaltmakta, buna karşın vergi işbirliği ya da vergi uyumu dünyanın toplam vergi gelirlerini artırmaktadır. Vergi matrahının erimesine, vergi gelirin kaybına neden olan elektronik ticaret ile devletlerin egemenlik gücünü mali ve politik yönden

etkileyen çokuluslu şirketlerin vergilendirilmesi ve transfer fiyatlaması ile çözüm metodu olarak yazında belirlenen Tobin Vergisi bu çerçevede ele alınmıştır.

Çalışmanın IV. Bölümünde; küreselleşme olgusunun dönüştürdüğü vergi yapısı bir model etrafında somutlaştırılmakta ve ampirik bulgularla kanıtlanmaktadır. Araştırmanın yöntemi ortaya konarak, Türkiye modelinde 80 sonrası vergi yapısının dönüşümü ve küreselleşmenin vergi sistemine yansımaları ele alınmış, ulus-devletin yetki kullanımındaki zayıflamaya yer verilmiştir.

Küreselleşmenin Türk vergi politikasındaki dönüşümü; vergi yapısında, vergi gelirlerinde ve vergi yükünde yarattığı değişimler ile bunların hukuki boyutunun yansımaları olarak iki ana başlıkta özetlenebilir. İlk ana başlıkta, ulus-devletin vasıflarını ortaya koyan, anayasal nitelik kazanmış vergileme ilkelerini esas alan modern vergi sisteminden egemenlik kullanımının azaldığı post-modern vergi sistemine dönüşüm ortaya konarak, bunların iktisadi ve mali sonuçları açıklanmıştır. İkinci ayırmda ise dönüşümün somut izdüşümleri, sermaye birikimine yönelik vergisel tedbirler ile küreselleşmenin zararlarından korunmaya ilişkin tedbirler ortaya konmuştur. Ontolojik olarak dönüşümün kabulü ile dönüşüme ilişkin başarısız olan Türk ulus-devletinin egemenlik kullanımı ve bunun hukuksal yansımaları bir bütün halinde açıklanmıştır.

Türkiye'nin dış dünyaya entegre olmaya çalışan toplum yapısı, kamu ihtiyaçlarının artmasına ve kamu hizmetlerinin de çeşitlenmesine yol açtığı gibi, özel tüketim harcamalarının da artmasına neden olmuştur. Kamu gelirlerinin azalması ikame gelir ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Dünyada dolaşımda bulunan küresel sermayeden istifade edilmesi için yüksek faiz düşük kur politikası ile vergi indirim ve teşvik politikası uygulanmıştır. Sermaye gelirleri lehine yapılan uygulama dolaysız vergilerin süratle gerilemesine, yerine artan tüketimi vergilemek üzere dolaylı vergilerin ağırlık kazanmasına yol açmıştır. Küreselleşme süreci, Türk ulus-devleti modelinde vergi yapısının dönüşümüne yol açarak vergileme yetkisini zayıflattığı gibi, egemenliğini azalttığı ulus-devleti güçlü ana politik birimden, sistemin devamı için gerekli, fakat yetkisiz bir politik birim haline dönüştürmüştür.

I.BÖLÜM

1.KÜRESELLEŞME: KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Sosyal bir olgunun yeterli etüdü, onun öncelikle iyi tanımlanmasıyla mümkündür. Amaç, “küreselleşme” olgusunun, önemli bir dönüşümün yaşandığı bir zaman diliminde, spesifik bir bağlamda, münhasıran bir politikanın dönüşümünü ortaya koyarak egemenlik kullanımındaki azaltmayı açıklamak olduğu için, öncelikle bu olgunun tanımlanması ve tanıtılması, politikaları etkileyen aktörlerinin, bileşenlerinin neler olduğunun belirlenebilmesi, fikri ve ilmi mülhazalarda teorik yansımalarının ortaya konması gerekir. Bu nedenle, çalışmada öncelikle “küreselleşme” kavramının irdelenmesi gerekmektedir.

1980’lerin ortalarına kadar önemli bir kavram olarak değerlendirilmeyen küreselleşme kelimesinin kullanımı, çok yakın tarihlerde yaygınlaşmıştır (Robertson,1992). İlk olarak bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin sonucunda işletme ve finans dallarında kullanılan bu kavramın temeli, toplumsal gelişmenin evrildiği 16. yüzyıla kadar gitmektedir. Günümüzde ise küreselleşme, yazarlar tarafından farklı anlam yüklenen, farklı görüşlerin şekillendirdiği bir kavram haline gelmiştir. Özel (2013,226) “son çeyrek yüzyılda küreselleşme olgusuna artan ilgiye karşın, terimin halen, çeşitli şekillerde farklı amaç ve beklentileri anlatmak üzere kullanıldığına” işaret etmiştir.

“Küresel” ile “küreselleşme süreci” kavramlarına yüklenen anlam da birbirinden farklıdır. “Küresel” kelimesinin kullanımı yaklaşık dört asır öncesine kadar gitmekteyken, “küreselleşme süreci” (globalization) ifadesi, 1960’larda ortaya çıkıp 1980’lerden sonra sıkça kullanılmaya başlanan görece yeni bir olgudur (Waters; 1995). “Küreselleşme süreci” mal, hizmet, teknoloji, fikir, sermaye ve emek piyasalarındaki uluslararası bütünleşmeyi artırmaktadır. İnsana dair her şey ona “münhasır”, ona “özgü” boyutundan çıkarak, “küresel, global, bütüncül” bir hal almakta, iletişimin başdöndürücü hızı, ülke içi iktisadi ve sosyal düşüncelerle şekillenmiş iç politik zemin üzerinde de etkisini göstermektedir.

İnsanlık tarihinin önemli dönüm noktalarından biri olan “küreselleşme”, ekonomik, siyasi ve sosyal bir olgudur. Dışsal ve içsel faktörlerle şekillenen bu kavramla, tüm dünya, her türlü bilimsel disiplin ve bütün iş sahaları, kısaca insana dair her konu şekil değiştirir bir duruma gelmiştir. Atmosfer tüm canlıların yaşamını nasıl değiştiriyorsa, onun değişmesi, hareketliliği yer küredeki hayatı nasıl etkiliyorsa, insan topluluklarının, devletlerin, iktisadi, kültürel ve sosyal olarak zamanla birbirine benzeşmesi, bu benzeşme hızının yükselmesi, çeşitli yönler kırılganlığı, kümeleşmesi, evrenselleşmesi de insanoğlunun yaşamını ve ilişkilerini derinden etkilemektedir.

Kavramın sosyal içerikli bir kavram olması, çok değişkenli bir sürece ait olması birçok araştırmada sayısız küreselleşme tanımını da beraberinde getirmiştir (Karluk, 2002:462). Gerçekten yüklenen anlam çeşitliliği, beklenti ve ideoloji farklılığı nedeniyle küreselleşme kaygan ve kavranılması güç bir kavramdır. Karluk (2002, 466), küreselleşmeyi, “ekonomik, politik, sosyal ve kültürel alanlarda bazı ortak değerlerin yerel ve ulusal sınırları aşarak dünya çapında yayılması” şeklinde tanımlamaktadır.

Küreselleşme lafzi tanımıyla, bir bütünü diğerlerini kendine benzetme veya kapsama alma olarak en yalın ifadelerle tanımlanabilir. Ancak bu kavrama yüklenen anlam lafzi boyutunu çoktan aşmış, derin iktisadi ve sosyal mana ihtiva eder hale getirilmiştir. Statik bir durumdan ziyade akışkanlığı vurgulayan genel kabul görmüş bir tanım sözkonusudur.

Ritzer (2011,2) felsefi alanda yaptığı tanımlamayla kavramı “Küreselleşme, insan, mal, yer ve bilgide ve bunların karşılaştıkları veya yarattıkları yapılarda artan akışkanlık ve yükselen çok yönlü akımları ihtiva eden bütünsel bir süreç” olarak tanımlamıştır. Siyaset ve hukuk perspektifinden yapılan başka bir tanımlamada ise küreselleşme “tekil bir durum veya lineer bir süreç olmaktan çok, insani faaliyet ve etkileşimin iktisadi, siyasi, teknolojik, hukuki, askeri, kültürel ve çevresel gibi çeşitli alanlarıyla ilgili çok-boyutlu bir olgu olarak” olarak tanımlanmıştır (Erdoğan, 2002).

Sosyolojik perspektiften küreselleşmeyi, Mahmutoglu (2011), “ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel anlamda bazı ortak değerlerin yerel ve ulusal sınırları aşarak dünya çapına yayılmasını ifade etmek” şeklinde tanımlamıştır. Ekonomik açıdan IMF tanımlamasına göre küreselleşme ise, ekonomilerin ticari, finansal, teknolojik, bilgi ağı ve kültürel olguları da kapsayacak biçimde birden bire birleşimidir. (Alkan-Olsson, 2007).

Bu tür tanımlamaların ve örneklerin sayısını artırmak mümkündür. Yukarıda da değinildiği gibi bakış açısına göre sürece farklı anlam yüklenmektedir. Bu tür tanımlamaları bu çalışmanın da yer aldığı sosyal bilimlere ilişkin bilimsel bir çalışmada sınıflandırmak ve sınırlandırmak mümkündür. Tümdengelim metoduyla yapılacak bir çalışmada çıkan sonuca göre girdileri sınıflamak mümkündür. Küreselleşme sürecinin yarattığı sonuçlara ilişkin verilerin tasnifi sorunun çözümüne katkı sağlar. İnsan, mal ve bilginin global hale gelmesi, küreselleşme tanımlarının hemen hemen tamamında bulunmaktadır. Küreselleşmenin dünya çapında akademik camiada genel kabul görmüş tanımları ekonomik değer, sosyal değer ve iletişimden oluşan üç ana bileşimde yoğunlaşmaktadır. Bu üç unsurda ortaya çıkan sonuçlar, küreselleşme tanımının belirginleşmesine, sonuca göre neden olan faktörlerin tespitine ve yüklenen anlamların netlik kazanmasına yol açacaktır.

Siyaset bilimi literatürü açısından küreselleşme kavramı, bölgeselleşme ve bloklaşmadan öte bir kavramdır. Diğerlerinden farklı olarak, tektipleştirme eğilimi küreselleşme kavramının bir unsurudur. Var olanı değişik bir hale büründürme, ona kendi ilke ve doğrularını kabul ettirme, popüler olanı benimsetme bu güncel kavramın sonuçlarıdır. Halbuki bloklaşma ve bölgeselleşmede ortak paydalar benimsenmiştir. Paydaşlar kendi varoluş gerçeklerini koruyarak yaşamlarına devam etmektedir.

Global bir hareket kendi değer yargılarını diğer bir topluma dayatmaktadır. Bu akım tüketim kalıplarını değiştirmekte, dünyayı geniş bir pazara dönüştürmektedir. Keza, istihdam politikaları küresel maliyet hesapları üzerine inşaa edilmekte, insan hareketliliği, göç ve vatandaşlık politikaları bu akışkanlık sonuçlarına göre

değerlendirilmektedir. Özellikle teknolojinin gelişmesi, sinema, dizi ve diğer kitle iletişim araçlarındaki artış, kısaca kültürel ihraç, toplumun diğer değer yargılarını, aile ve sosyal yaşamını da köklü bir şekilde değiştirmektedir.

Burton'un (1972,28) ifadesiyle bir bilardo topuna benzeten özerk, geçirgenliği olmayan, kendi içinde bütünlüğü olan ulus devletler, zamanla bütünü içinde muhteva değiştirme eğilimini almıştır. Son çeyrek yüzyıl çok uluslu şirketler ve sivil toplum kuruluşları gibi ulusaşırı aktörlerin etkileri ile devletlerin karşılıklı bağımlılıklarının arttığı bir zaman dilimi olmuştur. Karluk (2002, 463) daha evvel yaptığı küreselleşme tanımına küresel aktörlerin rolünü de dikkate alarak yeni bir boyut daha katmış, kavramı neorealist bir perspektiften yorumlayarak “güç bloklarına dayanan çok uluslu şirketlerin sermayeyi hareket ettirmek, ticareti, kredileri, finansmanı ve eğlence sektörünü denetlemek yönündeki güçlerinin bir türevi olarak” değerlendirmiştir.

Küreselleşme kavramı ekonomiye ilişkin bir olgu değil, aynı zamanda sosyal hayatın değişik alanlarını da kapsayan bir olgudur. Kavrama ilişkin çeşitli tanımlar yapılmakla birlikte içeriği hakkında gerek politik, gerekse akademik çevreler arasında henüz bir uzlaşma sözkonusu değildir. Küreselleşmenin çok boyutlu içeriği ve farklı çalışmaların her birinde bunlardan sadece birinin öne çıkarılması, muhtemel bir içerikte birleşmeyi önleyen ana unsur olmaktadır.

1.1.Küreselleşmenin Teorik Temelleri

Avrupa'da XV. yüzyıldan başlayarak XIX. yüzyıla kadar devam eden, “Modernleşme” sürecinde sosyal yapının evrime uğrayarak feodal ve ataerkil düzene dayalı klasik toplumsal yapı ile monarşik yönetimlerin sona erdiği bir süreç yaşanmıştır. Bu süreçte sanayi devriminin etkisiyle uzmanlaşma, işbölümü ve makineleşmenin gerçekleşmesi, iktisadi gücün artışına, sosyal yapıda girişimci ve sermayedar bir sınıfın (burjuva) oluşmasına, tarıma dayalılıktan kentliliğe, şehirlerde sanayide çalışan bir işçi sınıfının meydana gelmesine, kapalı ekonomiden açık bir ekonomiye doğru değişimi ortaya çıkarmıştır (Oppenheimer, 1997 : 138–140).

Dünya siyasetinin iktisadi ve sosyal değişimlere bağlı olarak evrilmesi, akademik düzlemde uluslararası ilişkiler teorilerini ortaya çıkarırken teorik ve felsefi zenginlik de uluslararası siyaseti yönlendirmiş,² karşılıklı bir etkileşim gerçekleşmiştir. “Küreselleşme” olgusunu da uluslararası ilişkiler ve siyaset teorilerinden farklı düşünmek ve onları ihmal ederek yakından tanıyabilmek mümkün değildir. Bu olgunun altında yatan temel sosyal meseleleri etüt edebilmek, tarihi gelişim çizgisi içinde gelişimin kırılma noktalarını iyi belirleyebilmek ve bunların düşünsel platformda izdüşümlerini sorgulamak gerekmektedir. Şüphesiz iyi bir tefsir için sosyal hadiseleri çok boyutlu olarak yorumlamak gerekmektedir. Zahiri tablonun bileşenlerinin ve ona renk katan ayrıntılarının gözler önüne serilmesi gerekmektedir.

1.1.1. Toplumsal gelişim

İktisadi, siyasi ve felsefi değişim ve dönüşüm süreçlerinden geçerek olgunlaşan modern devletin konsolidasyonu ile toplumsal gelişim başlamıştır. Küreselleşmenin temel felsefi izdüşümleri de bu konsolidasyonda kendini bulur. Avrupa'nın sosyal dönüşümü, beraberinde liberal bir felsefenin ve dünya görüşünün de doğmasına, kısacası yaşam perspektifinin gelişimine neden olmuştur. Tarihsel gelişim sürecinde, konjonktürün değişimiyle, Devlet hükmi şahsiyetinin dayandığı meşruiyetin kaynağı da değişim göstermiştir. Ortaçağ döneminde egemenliğin monarşik yapısı, meşruiyetini din referansına dayandırmıştır. Üretim ve bölüşüm biçiminin evrimiyle değişen toplumsal ve sosyal yapı, reform hareketi ile Fransız Devrimini beraberinde getirmiş, bu dönüşüm devletin meşruiyet kaynağını “ulus”a dayandırmasına yol açıp ulus devletin temellerini atmıştır (Habermas, 2002).

16.yüzyılın başında, iktisadi faaliyetleri belirleyip yöneten devletlerin en önemli uğraş alanı ticarettir. Kapitalist ekonomi yavaş yavaş ortaya çıkmaya başlamıştır. Devletçiliği benimseyen ve ticari kapitalizm olarak da adlandırılan Merkantilizm, ortaçağ ve fizyokrasi arası dönemde, farklı uygulama alanları değişik özellikleri olan iktisadi düşüncelerin bütünüdür. Ortaçağ'da kısıtlanan paralı mübadele, keşifler,

---

² Liberal felsefenin Wilson ilkelerinde kendini bularak sonuçta, uluslararası ilişkilerde Milletler Cemiyeti uygulamasına yol açtığı gibi.

ticaret yollarının değişmesi,sömürgecilik, kıymetli metallerin Avrupa'ya getirilmesi, sanayiinin ve ihracatın gelişmesi ile birlikte tekrar önem kazanmış halkın satın alma gücünün artmasına yol açmıştır (Aydemir ve Güneş ,2006:136-158).

Demografik hareketler, kent merkezli ekonomiyi ulus merkezli hale getirmiştir. Şüphesiz bunda, denizciliğin gelişimiyle artan coğrafi keşifler de önemli bir faktördür. Uzun mesafeli seyahat yapacak gemilere sahip olmayla beraber keşiflerin artması, Avrupa'nın vizyonunu ve kendine olan güvenini kalıcı bir şekilde artırmıştır. Artık Avrupa, küresel bir dinamiği olan global bakış açısına sahip bir kıtadır. Merkantilizm yoluyla ticaret, devletlerin de temeli haline gelmiştir.

İnsanlık tarihinin en önemli evrimi, 17.yy'dan itibaren 21.yüzyıla kadar geçen süreçtir. Ulus devletlerin 16. ve 17. yüzyıllarda ortaya çıkması ile birlikte, uluslararası sistem meydana gelmeye başlamıştır. Bu süre zarfında siyasetin temel kilometre taşları şekillenmiş, gerek düşünsel ve felsefi, gerekse de pragmatik olarak toplumsal bir dönüşümle karşı karşıya kalınmıştır. Westfalya antlaşması, emperyalizm, birinci ve ikinci dünya savaşları ve soğuk savaş ile uluslararası sistem tam bir küresel boyut halini almıştır. Modern anlamda ortaya çıkan "Devlet"e farklı anlamlar yüklenmesi, felsefe ve pratik farklılıkları, uluslararası anlamda çatışma ve işbirliği kavramlarını da beraberinde getirmiştir (Heywood, 2013:176).

Değişen siyasal hayatın parametreleri, iç ve uluslararası siyaset alanını ayrı ayrı değerlendirmeye başlamıştır. Uluslararası siyaset ve uluslararası ilişkiler, İdealizm'den Marksizm'e kadar geniş bir perspektifte incelenerek, kuramsal çerçevede anlamlandırılmaya çalışılmıştır. Gerek ulusal gerekse de uluslararası düzeyde, insan ilişkilerinin uyum ve işbirliği ile karakterize edildiği varsayımında kendini bulan teorik yaklaşımlar, uluslararası uzlaşmayı da beraberinde önermiştir. Milletler Cemiyeti ve Birleşmiş Milletler gibi örgütlerde vücut bulan uluslararası hukuka ve kolektif güvenliğe duyulan inanç bu yaklaşımın bir yansımasıdır. Uluslararası çatışma'nın, anarşik bir uluslararası sistemin kaçınılmaz bir gerçeği

olduğunu öngören yaklaşımlarda³ da bu temel motivasyon hakimdir. Bütün bu değişimler gittikçe artan bir şekilde “küreselleşme” olarak nitelenmiştir.

16-20.yüzyıl arasında yaşanan siyasi ve ekonomik gelişmeler sermaye ve emeğin mobilitesini artırmış, köklü dönüşümlere yol açmıştır. Sanayi devriminin gerçekleşmesi, ticaretin artması, farklı pazar arayışlarının olması, bireysel hak ve özgürlükler alanında yaşanan gelişmeler evrensel bir perspektifi zaruri kılmıştır.

Zenginliğin ve gelişmişliğin farklı mekanlarda bulunması uluslararası iletişimin ilk başlangıcı olmuştur. Özellikle, Batı toplumlarının gelişme ve ilerleme yönünde kuvvetli bir iradesi, tabii kaynaklara ulaşma, kullanma ve pazarlama yönünde de siyasi manevraları beraberinde getirmiştir. Avrupa'nın sosyal dönüşümü beraberinde bir felsefenin ve dünya görüşünün doğmasına, kısacası yaşam perspektifinin inkişafına neden olmuştur. Her ne kadar, liberalizm 19. yüzyılın başlarına kadar olgunlaşmış bir siyasî inanç olarak ortaya çıkmamışsa da, liberal teoriler ve ilkeler ondan önceki üçyüz yıl boyunca tedrici olarak ve farkına varılabilir biçimde gelişmiştir.

1.1.2. Liberal Akımlar

Liberalizm, feodalizmin yıkılışının ve onun yıkıldığı yerde kapitalist toplumun gelişmesinin ürünüdür. Bu siyasî ardıl, tedricen bireylerin, toplumların ve devletlerin tabularının, kalıplarının yıkılmasına, dönüşmesine yol açmış, küreselleşmenin yapı taşlarını oluşturmuştur. “Laissez-faire” kapitalizminin erdemleri olarak ünlenecek klasik liberalizm, 20.yy'da refah reformunu ve iktisadî müdahaleyi daha tercihe şayan gören bir çeşit sosyal liberalizme doğru evrilmiştir. Liberalizmin temel felsefesinin oluşmasında, John Locke, John Stuart Mill gibi dönemin düşünürlerinin yadsınamaz bir katkısı mevcuttur. Liberalizm sanayileşmiş Batının ideolojisi olup, bir dizi değer ve inancı da kapsayan bir ideolojidir (Arı, 2013).

---

³ Güç siyasetinin önemini vurgulayan Realizm ile uluslararası sistemin yapısal sınırlılıklarını öne çıkaran Neorealizm uluslararası siyasetin bir doğa durumunda gerçekleştiğini anarşi ile karakterize edildiğini ileri sürmektedirler.

Liberalizmde, ana siyasal örgütlenme birimi “ulus” tur. Daha sonra her milletin kendi kaderini tayin hakkı şeklinde siyasal literatüre ve anayasalara giren bu kabul, temelini doğa kanunlarından almaktadır. Tıpkı her insanın yaşamı yaratandan verilen en tabii hakkı ise, aynı ortak dili, kültürü, geçmişi ve geleceği paylaşan insan topluluklarının da kendi kaderlerini tayin hakları bulunmaktadır. Yerkürede tüm uluslar doğal bir nizam olmaksızın anarşi halinde-belli bir hukuka ve nizama sahip olmaksızın-bulunmaktadır. Realizm, aslında bu gerçeği resmeden ve güç siyaseti üzerinden çözümlenmeler yapan bir yaklaşımdır.

Liberalizmde, realizmin tespit ettiği gerçeğin kabulüyle beraber küresel bir iddia vardır. Milletlerarası ilişkilerin artırılmasını öngörmektedir. Yıkıcı ve yokedici savaşın zararları ön plana çıkarılarak, karşılıklı bağımlılık ve serbest ticaret teşvik edilmiştir. Yer yer verdiğimiz üzere gerek teori bir yeniliğin ortaya çıkmasına neden olmuş, gerekse de ortaya çıkan toplumsal olgular teorik zeminde tipikleştirilmiştir. 21.yy eşiğinde, ahlaka kayıtsız güç siyaseti artık rahatsızlık vermeye başlamıştır. Bu anlayış, Milletler Cemiyeti ve Birleşmiş Milletler gibi örgütlerde vücut bulan uluslararası hukuka ve kolektif güvenliğe duyulan inançta da ifadesini bulmaktadır (Heywood, 2013:178).

Liberalizmin kapitalizme koşut en önemli iktisadi izdüşümü, serbest piyasa ve hür teşebbüstür. Üretim ilişkilerinin serbest piyasa tarafından tanımlanmasını öngörür. Sermaye birikimi neticesinde ortaya çıkacağını varsayılan hür teşebbüsün ve sonucunda özgürleşen bireylerin hukukun üstünlüğüne yol açacağını savunulur. Bireylerin zenginleşmesinin toplum refahını artıracığını öngörmektedir. Mikro ekonominin makro ekonominin temeli olduğunu, fayda maksimizasyonunun sonuçta makro anlamda kar maksimizasyonu ile realize edilebileceğini öngörmektedir. İnsan arzuları ile insan kapasitesini zorlamada, serbest piyasa ve hür teşebbüs vazgeçilmez bir koşuldur. Pazara her türlü müdahale genel refahı düşürecektir.

Küreselleşmenin teorik temelleri, liberalizmin değişen ve evrilen biçiminde ortaya çıkmıştır. Klasik veya saf liberalizmden farklı olarak neo-liberal felsefe, “dünya toplumu” ile ilişkilendirilen bir düşünceyi esas alır. Bununla birlikte, “devletleri

karşılıklı olarak işbirliğine razı edecek çok sayıda faktör bulunmaktadır” (Arı, 2013:293). Bu faktörler-uluslararası örgütler, uluslararası hukuk-,küresel bir sistemin temel yapı taşlarıdır. Uzlaşma'nın gerçekleşmesi devletlerin rasyonel davranması ile mümkündür.

Mutlak egemen ulus-devlet fikri, neo-liberalizmde demode olarak değerlendirilerek “dünya devleti” düşüncesinde reddedilir. Karşılıklı ilişkilere dayalı karmaşık bir yapı, neoliberal yaklaşımda, Burton'un (1972,28) örümcek ağı benzetmesi ile betimlenmiştir. Bu yeni perspektife göre, geçmişin güç siyaseti büyük oranda yerini uluslararası çatışmaları çözenin zora dayanmayan ve işbirlikçi araçlarına bırakmıştır (Heywood, 2013:178).

Karşılıklı bağımlılık, işbirliğinin artması ve ticaret engellerinin ortadan kaldırılması ekonomik refahı da beraberinde getirmektedir. Neo-liberal küreselleşme günümüzde iktisat siyasasının ana gündemini oluşturmaktadır. Küreselleşme fenomeni, dünya ekonomisini oluşturan tüm üretim ve tüketim faktörlerinin, sosyal parçaların, gerek birbirleri ile gerekse de dünya piyasalarıyla eklemlenmesidir. İnsanlığın tüm değerlerinin birbirine bağlanması, ticaret ve sermaye akımının serbestleştirilmesi, mal, hizmet ve emeğin dolaşımının artması, akışkanlık sayesinde sinerji yaratan bir ekonomi, küreselleşmenin sonuçlarını sunmaktadır.

Neo-liberalizm olarak bilinen uluslararası liberal teori, realizmden (klasik ve neorealizm) farklı olarak uluslararası çatışma yerine, barış ve işbirliği konuları üzerinde yoğunlaşmaktadır (Waltz, 1979:114). Neo-liberallere göre, uluslararası ilişkilerin tek gündemi güvenlik konuları değildir. XX. yüzyıldan itibaren uluslararası ilişkilerin gündeminin çeşitlenmeye başladığı; refah, modernleşme, çevre ve benzeri konuların en az güvenlik konuları kadar dış politik tutum ve tavırları etkilediği kabul edilmektedir (Arı, 2013:306). Diğer bir deyişle, artık devletlerin dış politikalarını yönlendiren unsur sadece güvenlik faktörü olmaktan çıkmış; ticaret, para, göç, sağlık, çevre ve benzeri konular güvenlik konuları kadar önemli hale gelmiştir. Liberallere göre, kurumsallaşma hem belirsizlik ve korkuyu azalttığından hem de uluslararası eğitim ve etkileşim, yanlış bilgilenme ve yanlış algılamadan

kaynaklanan korku ve düşmanlığı en aza indirdiğinden, pozitif toplamlı ilişkiler - işbirliği olanakları- artmıştır. Nitekim, bilgi ve teknolojinin yayılması ve iletişimin küreselleşmesi insanların beklentilerini yukarıya doğru çekmiştir.

Devletler, uluslararası sistemin en önemli bir parçası olmakla birlikte etkileyen, yönlendiren hakim faktör değillerdir. Devlet çatısı altında örgütlenmiş ulusların dahi artık sadece kendi kaderleri kendi ellerinde değildir. Bu nedenle “liberallere göre dış politika artık tek bir aktöre dayalı olarak açıklanamaz ve analiz edilemez” (Arı, 2013: 306).Dış politikayı birbirine geçmiş karmaşık çok sayıda aktör belirlemektedir.

Küreselleşme, tektipleştirme, benzeştirme fonksiyonunu ekonomik alanda da yerine getirmektedir. Gerek gelişmiş gerekse de gelişme yolunda olan ülkelerde benimsenen ekonomik sistem ve buna bağlı olarak uygulanan ekonomi politikaları giderek benzeşmektedir. Liberal ekonomik düzen -serbest piyasa ekonomisi- tüm dünyada geçerli hale gelmektedir. Şüphesiz siyasi blokların güç siyasetine dayalı tarzın çöküşü de buna hız kazandırmıştır.

1929 dünya ekonomik buhranından sonra Keynesyen politikalar hakim olurken, iktisat yazını son çeyrekte küreselleşme olgusu üzerine tesis edilmiştir. 1930-1970 arası dönem, güçlenen ulus-devletlerin ve sermaye birikiminin artan bir hızda gerçekleştiği bir dönemdir (Özüğurlu ve Kargı, 2007:276). Keynesyen politikalar gerek üretim ve fiyat politikaları gerekse vergi politikalarıyla ulusal sermayenin güçlendirilmesine hizmet etmiştir.

70’lerden itibaren sermaye birikimindeki hızın azalması, kapitalist sistemi bir darboğaz içine sokmuştur (Yeldan, 2002:2). İç piyasanın yetersizliği, teknolojik gelişmelerin artması, üretim yapma arzusu ve motivasyonun yükselmesi yeni pazarlar bulma arayışını da beraberinde getirmiştir. Düşen kar oranları ve sermayenin daha rantabl alanlar araması, küreselleşmenin gerekçesini oluşturmuştur. Sorun bir sermaye sorunu olduğundan çözüm de sermaye üzerindeki tüm engellerin kaldırılması, mobilitenin artırılması olarak şekillenmiştir.

Küreselleşme, çok uluslu şirketler ve sivil toplum kuruluşları gibi aktörlerin karşılıklı ilişkileri ile devletlerin karşılıklı bağımlılıklarının arttığı bir süreçtir. Küreselleşme, “güç bloklarına dayanan çok uluslu şirketlerin sermayeyi hareket ettirmek ticareti, kredileri, finansmanı ve eğlence sektörünü denetlemek yönündeki güçlerinin bir türevi olarak tanımlanabilir” (Karluk, 2002: 463).

Siyasal blokların çözülmesiyle ekonomik liberalleşme, ticaretin serbestleştirilmesi ve kamu ekonomisinin küçültülmesi temel gaye haline gelmektedir. Serbest piyasa ekonomisine geçiş hızlandırılarak sınırlar ortadan kaldırılmaktadır. Karluk (2002, 466) küreselleşmeyle beraber değişen ve gelişen ekonomik hamleyi, aynı zamanda liberal değerlere, demokrasinin gelişimine de bağlamıştır. Karluk’a göre küresel ekonominin daha yoğun gündeme gelmesiyle birlikte, serbestleşme daha fazla önem kazanmaktadır.

Ekonomik alanda liberal ekonomik düzen, politik alanda ise demokrasiye dayalı bir sistem bütün dünyada kabul görmektedir. Liberal demokrasi adı verilen yeni bir politik ve ekonomik düzen dünyada hızla yayılmaktadır (Karluk, 2002: 466). Sermayenin sıkışıp yeni alanlar aramaya başlamasıyla güncel bir terim haline gelen “küreselleşme”, aynı zamanda insan topluluklarının, milletlerin birbirlerini daha iyi anlamalarına, temas kurmalarına ve barışçıl bir zemin geliştirip ortak değerleri, evrensel değerleri artırmalarına yol açmıştır.

1.2.Küreselleşmenin Boyutları

Küreselleşmenin sadece siyasi ve ekonomik platformda tekdüze bir biçimi sözkonusu değildir. Heywood’un (2013,191) işaret ettiği gibi “Küreselleşmenin ortaya çıkardığı karşılıklı bağlantılılık –interconnectedness- çok boyutludur” Bu durum, sonuçta meydana gelen bağlantılılığın bir çok alanda kendini göstermesi olarak da ifade edilebilir.

“Küreselleşme” evrime uğrayan bir kavram olup sadece kapitalizmin değiştirdiği bir ekonomik sistemden, yakınlaşan sınırlardan, küresel hale gelen mal ve hizmet ile emek ve sermaye piyasalarından ibaret değildir. İşletme ve finans alanında kendini

bulan kavram evrim geçirerek zamanla, özellikle sosyal alanlarda yer edinmiştir. Son çeyrek yüzyılda sosyoloji, uluslararası ilişkiler, siyaset bilimi gibi sosyal bilimlere ait birçok alanda yer bulmuştur. Küreselleşmenin çok kullanılan bir kavram haline gelerek yüksek yoğunlukta ilgi görmesi bütün her alanda benzeşmeye yönelik yukarıdan aşağıya bir süreç olduğu şeklindedir (Heywood, 2013:191). Bu görüşe göre küreselleşme, sosyal, ekonomik ve siyasal çeşitliliğin yok edildiği homojenleşmeyle bağlantılıdır.

1.2.1. Ekonomik Boyut

Ekonomi literatüründe “Küreselleşme” kavramı, ekonomik unsurların akışkanlığının artması ile 1980’li yılların ortalarında yer almaya başlamıştır. Karluk (2002, 466) bu hareketliliği, dünya ekonomisindeki dört önemli hareketliliğe bağlamaktadır. “İnsan, sermaye, enerji hareketliliği ile kuvvet hareketliliği” olarak nitelendirilen bu dört önemli hareketlilik küreselleşme olgusunu hızlandırmıştır. Mesafelerin kısalması bu dört ana hareketliliğe temel hızı sağlamıştır. İletişim ve ulaşımın beraber uzaklıklar yakın hale gelmiş, bilgi paylaşımının sağlanması, internet teknolojisinin akıl almaz boyutlara gelmesi, artık mesafelerin, zamanın, en kısa birimleriyle ifade edilir duruma gelmesiyle neticelenmiştir.

Sıkışan sermayenin engelleri aşarak çok uluslu, çok ortaklı hale gelmesi, gerekse de ekonomide şartları değiştirmesi, belirleyici bir hal alması küresel firmaların önemli bir fonksiyonu üstlenmesine, küreselleşmede önemli bir aktör haline gelmesine yol açmıştır. Nitekim sermayenin yatırım yaptığı ülkelerde ortaklıklar kurması, teknoloji transferini de beraberinde getirmiştir. Gelişmiş ülkelere gelişmekte olan ülkelere doğru yayılan teknoloji ve bu teknolojinin kullanılacağı bilgi ve tecrübe -know how- ile teknolojiyi kullanan veya kullanabilecek durumda olan emek transferi de küreselleşmeyi hızlandırmaktadır.

İlişkilerin artması iletişimin de etkin hale getirilmesine, mesafe farklılıklarının ve bu farklılıkların yarattığı dışsal maliyetlerin ortadan kaldırılması gereğine yol açmıştır. Sermaye’nin yatırım yaptığı ülkede anlık ve doğru karar verme, karar mercilerinin yokluğunu giderme ihtiyacının artması, mesafe farklılıklarından doğan maliyetleri

ortadan kaldırma zarureti ortaya çıkarmıştır. Bu ihtiyaç, insanoğluna yeni bir aşama daha kazandırmış, telekomünikasyon sektöründe başdöndürücü bir gelişme ve yaratıcılığın meydana gelmesine neden olmuştur.

Telekomünikasyon, bilgi ve ulaşım teknolojisindeki hızlı gelişmeler, sermayenin bu ihtiyacına cevap verebilmiş, onun önünün açılmasına yardımcı olmuştur. Küreselleşmenin önüne çıkan her engel, insanın onu aşabilme motivasyonunu da artırmış karşılıklı etkileşimler uygarlık seviyesini yükseltmiştir.

Sermayenin pazar arayışı teknolojinin gelişimine, hayatın kolaylaştırılmasına ve çağdaş uygarlık seviyesinin de yükseltilmesine yol açmıştır. Uluslararası örgütler de - DTÖ ve IMF- firmalar gibi engellerin kaldırılması çabasına yönelmiştir. Sadece ulusüstü kuruluşların değil aynı zamanda ulusal devletlerin de ekonomik anlayışlarının değişmesi, sürece olumlu katkıda bulunmuştur. Liberalleşme hareketleri ile ülkelerin piyasa ekonomisine önem vermeleri, ekonomik küreselleşmenin temelini oluşturan diğer faktörler olmuştur (Aktan , 2002: 2-3).

Ekonomik küreselleşme, kısaca, üretim ve tüketim döngüsünün, sermaye birikiminin ve emek akışkanlığının tüm dünya çapına yayılması olarak tanımlanabilir. Kavram, teknolojiye gelişmelere koşut bir şekilde ülke ekonomilerinin dünya ekonomisiyle entegrasyonunu işaret etmekte, üretim faktörlerinin aynı çatıda, tek bir pazarda bütünleşmesini ekonomik ilişkilerin yoğunlaşarak ülkelerin birbirlerine yaklaşmasını ifade etmektedir. Bu kavramla mal, sermaye ve emek akışkanlığının artması vurgulanmaktadır. “Ekonomik küreselleşme sürecinde, mal, hizmet ve uluslararası sermaye hareketleriyle ilgili sınır ötesi işlemler çeşitlenerek artmakta; teknoloji dünya çapında daha hızlı bir biçimde yayılmaktadır” (Aktan, 2002: 2). OECD, küreselleşmeyi, “ayrı ulusal ekonomiler dünyasından, içinde üretimin uluslararasılaştığı ve finansal sermayenin ülkeler arasında serbestçe ve anında dolaştığı küresel bir ekonomiye geçiş” olarak tanımlamıştır (Heywood, 2013:191).

Baldwin ve Martin’in (1999,2) küreselleşmeyi tarihsel gelişim süreci içinde iki dalgalanma ile incelediği çalışmalarında, sanayi devrimi ilk dalganın başlangıcı

olarak belirtilir. Sürecin devrimci yanından ziyade evrimci yapısına vurgu yapılır. Küreselleşme, 18.yy'dan itibaren yaklaşık 300 yıllık bir gelişim süreci içinde dünyayı tamamen değiştirmiştir. 1870'lerden 1914'lere kadar ilk dalgalanma sürecinde fakir ve tarım ağırlıklı bir yapıdaki dünya, 1960'lardan günümüze kadar olan ikinci dalgalanma süreci sonunda zengin ve sanayileşmiş ülkeler ile fakir ve temel üretici ülkeler arası bir spektruma doğru evrilmiştir. Bu iki zaman dilimi ekonomik büyüme oranlarının ciddi sıçramalar geçirdiği dönemler olmuştur.

Sanayi devrimi belirli bir politika sonucu ortaya çıkmayan, yavaş yavaş, ufak değişikliklerin bir sonucu olduğundan, ortaya çıktığı belirli bir tarih yoktur. İngiltere'de başlayan, sanayi devrimi, 100 yılı aşan teknik, örgütsel, sosyal ve kurumsal değişikliklerdir. İki dalgalanma da ticaret, yatırım, göç, benzeşme, sermaye akımlarına odaklanmaktadır (Baldwin ve Martin, 1999:2).

Sanayi devrimini tekstil ve demir sektöründeki değişiklikler tetiklemiştir. Demirin işlenip yararlı ürünler haline getirilmesi, tekstil sektöründeki icatlar, makine sanayindeki gelişmeler sürecin en önemli yapı taşlarıdır. Demirin, raylar, dokuma tezgahları ve buhar makineleri haline getirilmesinin kolaylaştırılması, çok önemli gelişmeler olup, devrimin hızı ulaşım sektöründe yapılan hamlelerle gerçekleşmiştir.

Demiryolları ağının 1820'lerden itibaren hızla artması ve buhar gücüne dayalı gemi taşımacılığı, hammadde maliyetlerini ve dolayısıyla üretim maliyetlerini düşürmüştür. İç piyasanın canlandırılmasına da hizmet eden bu değişiklik, ekonomik kıpırdanmaya, gelirin bir miktar artmasına, emek yapısının süratle nitelik değiştirmesine neden olmuştur. "İngiltere'de sanayi sektörlerinde çalışan işgücünün oranı 1800'lerin başında %30'a; 1840'ta %47'e; 1870'de de %49'a ulaşmıştır" (Baldwin ve Martin, 1999: 2). Ülke kırsal bir toplumdansa neredeyse üçte ikisi şehirlerde yaşayan bir nüfusa doğru evrilmiştir.

Sanayileşmeyle beraber nüfus kompozisyonunun değişmesi, sosyal yapının dönüşüme uğraması, ulus-devletin fonksiyonlarının da değişime uğramasına yol açmıştır. Emek ve sermaye ilişkilerinin başlaması, sosyal yapıda meydana gelen

farklılıklar, bir takım düzenlemelerin yapılması gereğini ortaya çıkarmıştır. Uzun çalışma sürelerinin, sağlıksız iş koşullarının, iş kazaları riski ve sosyal güvence yokluğunun ilk mücadelesi, sendikal faaliyetlerin başlaması, çalışma hukukunun ortaya çıkması sanayi devriminin sonuçlarıdır. Sanayileşmeyle kentteki kompozisyon değişikliği, şehircilik anlamında bir takım alt yapı hizmetlerinin de yapılması gereğini doğurmuştur. Şehircilik imar ve inşaa faaliyetlerinin artması da yine bu dönemde gerçekleşmiştir.

Bütün bu gelişmeler, sadece güç dengesine dayalı bir dünya düzeninde güvenlik ihtiyacını gideren bir ulus-devlet modelinin yanında, aynı zamanda, sosyal devlet fonksiyonunu yerine getiren bir devleti de talep edilir kılmıştır. Teorik anlamda ulus-devletten beklenen fonksiyonların çeşitlenmesi farklı ideolojilerin siyasal akım haline gelmesine de neden olmuştur.

Küreselleşmenin temel güdüsünü oluşturan unsur, çıkış yeri arayan kapitalizmin düşen kar marjlarını maksimize etme çabasıdır. Küreselleşmede, “Ülkelerarası mal ve sermaye hareketlerinin artışını sağlayan ve sürükleyen en önemli faktörün, bu kar güdüsü” olduğu vurgulanmaktadır (Somel, 2002:143). Özellikle, ikinci dalga küreselleşmede bu durum belirgindir. İlk dalga kapitalizmde temel hedef, ulusal sermayenin birikimi ve güçlenmesi iken, ikinci dalgada artık ulusal sınırların dışına taşmaya çalışan bir sermaye'nin beklentisi ve iştahı sözkonusudur. Sermaye'nin gelişen teknolojinin nimetlerinden faydalanıp verimli yatırım alanları arayarak ticari faaliyetlerini genişletme çabası, iktisadi milliyetçilik eğilimlerinin ve korumacı reflekslerin ortadan kaldırılmasını da gerektirmiştir (Somel, 2002:143).

Sermaye hareketlerinin serbestleşmesinde, finansal serbestleşmenin yadsınamaz bir önemi vardır. Özellikle, mal ticareti, dış ticaret ve bankacılık alanındaki gelişmeler, teknolojik ilerlemenin sağladığı altyapıyla artan ödeme sistemleri, kambiyo rejiminin tesisi, küreselleşme önündeki engelleri kaldırdığı gibi aynı zamanda küreselleşmeye de hız vermiştir (TCMB, 2002:10-19). Dünyanın herhangi bir bölgesinde var olup diğer bölgelerin yoksun olduğu mal ve hizmetler paylaşımı konu olabilmektedir. Toplam faydanın ve toplam refahın artması ancak buna uygun bir alt yapı ile

mümkündür. Nitekim, birinci dalga döneminde altına dayalı ödeme sistemi yerine ikinci dalga döneminde revize edilen, serbestleştirilen kur sisteminin dahil olduğu Bretton-Woods sistemi egemendir (Baldwin ve Martin,1999: 24-25). Ulus-devletin milli nitelikteki sermaye birikimi, artan tasarrufları, küreselleşme ile birlikte verimli alanlara aktarılabilmekte, ulusal bir sermayeden küresel bir sermaye dolaşımına yol açılmaktadır. Sermaye yatırımları doğrudan yatırımlar olacağı gibi portfolyo yatırımları olarak da şekillenmektedir.

17-18.yüzyıldan itibaren tedricen gelişen küreselleşme, yaşanan tecrübeler sonucunda yeni bir hal almıştır. Küreselleşmenin evrensel bir barış tesisi olmadan gerçekleşmeyeceği gerçeği iki cihan savaşının getirdiği acı tecrübelerle kazanılmıştır. I. Dünya Savaşı sonunda “Milletler Cemiyeti” ile kurumlaşan barış düşüncesi, uluslararası platformda belirginleşen politik zeminde hayat bulmuştur. Bu düşünce ilk başta başarısızlıkla sonuçlansa da daha sonra Birleşmiş Milletler olarak teşkilatlanan küresel bir aktörün ortaya çıkmasına yol açacaktır.

İlk küreselleşme dalgasının sonunda elde edilen diğer bir tecrübe, dünya ticaret sisteminin kurumsal bir desteğe yeterince sahip olmadığı gerçeğidir (Baldwin ve Martin, 1999:28). Bu dönem zarfında İngilterenin tek taraflı belirlediği kurallar çerçevesinde dünya ticareti gerçekleşmekteydi. İkinci Dünya Savaşı 1945 yılında sona erdiğinde, ABD ekonomik, sosyal ve politik bir uluslararası yapılanmayı hedef almıştır. “Bu ülkenin öncülüğünde Birleşmiş Milletler sistemi kurularak IMF, Dünya Bankası ve GATT, dünya ekonomisinde piyasa kurallarının işlenmesini sağlayacak amaç ve hedeflerle donatılmıştır” (Karluk, 2002:466). Böylelikle ekonomik anlamda küreselleşmenin ilk adımları atılmaya başlanmıştır. Günümüzde GATT ve DTÖ, AB'nin dış ticareti de dahil olmak üzere dünya ticaretinin neredeyse % 70'ini yönetmektedir (Baldwin ve Martin, 1999:28). Kalıcı bir dünya barışı için işbirliği, sonunda küresel bir felsefenin doğumuna da zemin hazırlamıştır. Siyasal bloklaşma ile beraber tesis edilen küresel ekonomik kurumlar, uluslararası bir sistemin hukuki ve iktisadi açıdan inşasını gerçekleştirmeye başlamıştır. Başlayan küreselleşme süreci, başdöndürücü bir şekilde ilerlemiş sonunda bloklaşmayı da ortadan kaldırmıştır.

Komünizmin çöküşü, küreselleşmenin ekonomik boyutunu daha da genişleterek belirgin hale getirmiştir. Bu ilişki sadece tek taraflı olmayıp, küreselleşme de sonuçta komünizmin duvarlarını yıkmıştır.1980'lerden itibaren uygulanan küresel ekonomik politikalar, kapitalist Batı ile komünist Doğu arasındaki ekonomik uçurumu genişleterek komünizmin çöküşünü getirmiştir. Gümrük ve kambiyo politikaları ile yatırım sermayesinin serbest dolaşımı, komünist Doğu'nun daha da gerilemesine neden olmuştur. Almanya'nın birleşmesi, Doğu blokunun kapitalizmle tanışması, AB üyeliğine kabulü, ekonomik küreselleşmenin sınırlarının artmasına yol açmıştır. "Ekonomik küreselleşmenin anahtar yansımalarından biri ulusal hükümetlerin ekonomilerini yönetme ve serbest piyasa çizgisinde yeniden yapılandırılmalarına direnme kapasitelerindeki azalmadır"(Heywood,2013:191).Küreselleşme, ulus devletin gücünü kırmakta dünyayı üretim ve pazar yeri olarak bütünleştirmektedir.

1.2.2. Siyasal Boyut

Küreselleşmenin siyasal boyutu, bu olgunun siyasal örgütlenme, siyasi güç, otorite ve yönetim biçiminde ortaya çıkardığı sonuçlarını ele almaktadır. Bir anlamda, bu fenomenin siyasal hayata yayılma derecesini ifade etmektedir. Devletlerin siyaset ve egemenlik anlamında geçirdiği yapısal değişimler bu boyutla ölçülmekte, analiz edilmektedir.

Küreselleşme, izlerini ekonomik boyuttan farklı olarak, onunla koşut olmayacak ölçüde siyasal yapıda bırakmıştır. Ekonomik bir analizde iki dalgalanma sürecinde sıçramaya başlayan gelire bırakılan izler, siyasal bir boyutta tedricen, fakat sürekli bir biçimde gerçekleşmiştir. Siyasal boyutta yaşanan değişimler çağdaş uygarlık seviyesi ile koşut bir şekilde, 17.yy'dan itibaren 21.yüzyıla kadar geçen süreçte gerçekleşmiştir. Dünyanın değişmesi, insanlık tarihinin en önemli evrimi, siyasetle, siyaset kurumuyla beraber gerçekleşmiştir (Varlık,2009:56).

Monarşik yapılardan demokratik yapılara doğru evrim, bu sürecin yarattığı en önemli değişimdir. Ancak bu değişim, yaklaşık üç yüz yıllık bir süreç sonunda gerçekleşmiştir. Hukukun üstünlüğü ve temel insan hak ve özgürlükleri gibi üzerinde uzlaşmaya varılmış evrensel değerlerin ülke siyasetini zorlayarak Anayasalara dahil

olması, küreselleşmenin en önemli adımlarından biridir. Günümüzde uluslararası anlaşmalar, ülkelerin mevzuatında birincil kaynaklar arasında yer almaktadır. T.C Anayasasının 90.maddesi de, usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası antlaşmaların kanun hükmünde olduğuna, bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamayacağına hükmetmiştir. Birleşmiş milletlerin uygulamaları, temel insan hak ve özgürlüklerinin uluslararası platformda kabul görmesi, ülke anayasalarının da buna göre belirlenmesini zorlamıştır (Cenkeri, 2011:169; İdikut ve Özpençe, 2007:7).

Küresel siyaset, bugün sadece Westfalya'nın ortaya çıkardığı modern devletle değil, aynı zamanda ulusüstü kurumlar, yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşları gibi aktörlerin karşılıklı etkileşimleri sonucunda da şekillenmektedir. Ülkelerin birbiriyle olan ilişkileri, bölgesel kuruluşların düzenlemeleri ülkelerin iç hukuklarını da etkilemeye başlamıştır. Küresel siyaset, aynı zamanda kendi hukukunu, güvenliğini ve hatta ekonomisini de yaratmış, bu çerçevede uluslararası örgütler meydana getirmiştir. Küreselleşmenin siyasal boyutu, bir anlamda bu aktörler nezdinde yapılacak bir irdelemeyle mümkündür. Bu aktörlerin siyasi güç, otorite ve yönetimde yaptığı değişimler, küreselleşmenin siyasi boyutlarını ortaya koyacaktır.

Uluslararası sistem, 16. ve 17. yüzyıllarda ulus devletlerin doğuşu ile birlikte ortaya çıkmaya başlamıştır. Toplumsal dönüşümün olduğu bu süreçte, sosyal ve siyasal hayatta devrimler meydana gelmiştir. Westfalya antlaşması, emperyalizm, sanayi devrimi, birinci ve ikinci dünya savaşları, soğuk savaş ile uluslararası sistem tam bir küresel boyut halini almıştır (Bulut, 2003: 185). Görüldüğü üzere, modern devletin ortaya çıkmaya başlamasından itibaren kesintisiz sosyal olaylar ve çalkantılar birbirini takip etmiştir. Küreselleşme bu sürece hız verdiği gibi, bu süreçte küreselleşmenin artarak değişimi hızlandırmasına yol açmıştır. İnsanlık tarihi boyunca bu denli köklü bir değişim başka bir dönemde gerçekleşmemiş, sürekli kaynayan bir sosyal yapı sözkonusu olmamıştır. Bu dönemin en önemli karakteristik özelliği, uluslararası değerler yaratmasıdır. Ortak evrensel değerlerin hızla yayılması, yeni değerlerin uzlaşılı yoluyla sağlanması, değerlere uyumun zorlanması dönemin bir diğer özelliğidir (Cebeci,2009:24-26).

Ulus-devletin çıkışından ikinci dünya savaşına kadar olan dönemde güç siyaseti en önemli politika aracıdır. Savunma ve güvenlik, ulus-devletle özdeşleşmiştir. Dönemi en iyi resmeden uluslararası ilişkiler kuramı, güç siyasetine vurgu yapan realizmdir. Siyasetin ahlâktan ayrı bir şekilde değerlendirildiği bu dönemde, askerî yarış ve büyük güçlerin hegemonyacı arzuları yoğundur. Birinci ve ikinci dünya savaşlarının çıkış nedeni de ulusal sermayeyi ve ulus devleti güçlendirme arzusudur (Varlık,2009:77).

Bu bakış açısı temelde şu güdüden etkilenmektedir: Sosyal sözleşme teorisine göre farklı çıkarlara sahip bireyler arasında düzen ve istikrarı sağlamanın tek yolu egemen bir devlet kurmaktır. Devletten yüksek otorite olmadığı için uluslararası siyaset bir doğa durumunda gerçekleşmektedir. Düzen koyucu bir üst otorite yokluğu nedeniyle uluslararası sistem anarşi ile karakterize edilmektedir. Anarşik bir uluslararası sistemin doğası gereği de güç ve savunma ön plandadır. Devletlerin kendi kaderlerini tayin ve ulusal çıkarlarına öncelik verdiği bir durumdur.

Küreselleşme uluslararası sistemin anarşik yapısını değiştirmiştir. Bu olgu, sadece ekonomik ve sosyal şekillendirme için ulusal kaynakları azaltmakla kalmamakta, aynı zamanda ulusal devletin gücünü de zayıflatmaktadır (Berger, 2000:45). Anarşik yapıyı disipline etmek, belli bir düzene koymak, norm ve hiyerarşi koymak sürecin amaçları haline gelmiştir. Ulusal münasebetler arttıkça objektif düzenleyici hukuk kurallarına, kurumlara, mahkemelere ihtiyaç duyulmuştur.

Gücü ve uluslararası müeyyideyi ulusüstü kuruluşlarda bütünleştirmek modern devletin egemenlik yetkisinin kısıtlanmasına neden olmuştur (Alıcı, 2010:319-330). Egemenlik kavramını zayıflatın bir olgu olarak küreselleşme , ulus-devlet yapısında önemli değişiklikleri beraberinde getirmekte, mutlak hakimiyeti bir kenara bırakıp iç politik kararlarda ulusüstü örgütlenmelerin egemenliğe ortak olmasına yol açmaktadır. Ulus-devletler, küresel güçlerin belirlediği hukuk düzenlemelerini, neden oldukları ekonomik koşullara dair iç politik kararlarını gözden geçirmek veya bu şartları dikkate alarak politik tercihler tesis etmek zorunda kalmışlardır.

Küreselleşmenin ana felsefelerinden biri de, sosyal sözleşme teorisine uygun şekilde devletler arasında çatışmayı önleyici, kurumsal, egemen bir güç yaratmaktır. Uluslararası kuruluşlar, küreselleşmenin siyasi ve ekonomik dünya düzenine yön vermeye çalışan aktörlerdir. Bu çerçevede, 1919 yılında kurulan Milletler Cemiyeti ile II. Dünya Savaşının son günlerinde kurulan Birleşmiş Milletler, güç dengesine dayalı anlayış yerine kolektif anlayışı egemen kılarak, uluslararası sorunları uzlaşılıyla çözümlenmeyi amaç edinmiştir. Bretton Woods konferansı sonrası tesis edilen IMF, Dünya Bankası gibi kuruluşlar ise küresel sermayenin hareketini engelleyecek unsurları ortadan kaldırma işini yüklenmişlerdir (Varlık,2009:190; Alıcı, 2010:327).

Ekonomik, siyasi ve felsefi bir temelle başlayıp ulus-devlet modelinde kendini bulan küreselleşme süreci, nihayetinde ulus-devleti de değiştirmeye başlamıştır. Kapitalizm, ulus-devleti ortaya çıkardığı gibi ulus-devletin egemenlik güçlerini törpülemeye, siyasi gücünü ortadan kaldırmaya veya dönüştürmeye çalışan bir platforma doğru evrilmiştir (Esgin, 2001 :185). Ulus-devletler güç kaybederek bazı görev ve yetkilerini uluslararası örgütlere ve yerel yönetimlere bırakmıştır.

Birer ünite halindeki ulus-devlet yapısı veya Burton'un ifadesiyle bilardo topuna benzeyen tek bir kütle halinde geçirgenliği olmayan yapılar, globalleşme ile deforme olmaya, gevşemeye yüz tutmuştur. Ulus devlet, her ne kadar sistemin bir parçası olsa da, siyasi gücü, egemenliği ve yetkisi azalmaktadır (Bayar,25). Zira, sınırlar ortadan kalkmaya, politik manevralar daralmaya başlamıştır. İç politik kararlar dış gelişme veya baskı gruplarının tesirine girmiştir. Bir devletin kararları mesafe olarak tamamen uzaktaki bir devletin kararlarından etkilenmektedir.

Yetki ve egemenlik evrensel bir boyuta uzanmıştır. İç ve dış siyasetteki mutlak gücü ifade eden egemenlik kavramı, geçmiş devlet anlayışının başat faktörü iken bugün ülkeler arasındaki sosyal ve politik ilişkileri açıklamada yetersiz kalmaktadır. Siyaset literatürü de bu gelişmelerden etkilenmiş teorik platformda yeni kuramlar ortaya çıkmıştır. Artık mutlak güce dayalı kuramlar terkedilerek yapısalcı analizler küreselleşmenin etkisini ölçer hale gelmiştir. Mutlak egemenlik kavramı, ancak uluslararası uzlaşılı ile anlam ifade eden bir kavrama tahvil olmuştur. Değişen dünya

düzeni sınırları gevşetmiş ve egemenlik kavramına farklı bir mana yüklemiştir. Artık devletler bir diğerinin tamamlayıcısı, entegre bir devrenin parçaları konumundadır (Alıcı, 2010:322-324; Hirst ve Thompson, 2001:127-145).

Bütünleşik bir sistemin parçaları gibi iktisadi birimlerin aldıkları kararlar, ulus-devlet için değiştirilemez dışsal bir veridir. Küresel bir dalgalanma tüm ulus-devletleri etkisi altına alabilmekte, içsel hangi kararlar alınır alınsın yıkıcı etkiler ortadan kaldırılamamaktadır. Adeta bir örümcek ağı gibi dünya birbirine bağlı olup sistemin bir tarafında meydana gelen bir etkilenme diğer faktörleri harekete geçirebilmekte, hızını artırabilmekte, onarılamaz sonuçlar doğurabilmektedir (Berger, 2000:58-59). 2008 yılında ABD’de başlayıp tüm dünyayı etkisi altına alan ekonomik kriz bunun başlıca örneğidir.

Küreselleşmenin siyasi otorite ve güç üzerinde azaltıcı etkisi aynı zamanda yönetme erki üzerinde de kendisini göstermektedir. Yukarıda yer yer uluslararası örgütler vasıtasıyla değindiğimiz yönetme erkinin, ulusal iradeden ulusüstü iradeye devri ekonomi ve güvenliğe dair konularda kendini göstermektedir. Küresel sermayenin önündeki engellerin kaldırılması bakımından zorladığı iç politik kararlar doğrudan yetki aşındırması yoluyla egemenliği zedelemektedir. Örneğin, küreselleşme ulus-devlete ait vergilendirme yetkisinin kullanımını pür bir şekilde kaldıramasa da zımni veya reel bir uluslararası uzlaşmaya bağlamıştır. Devletler optimal bir şekilde bu yetkilerin sınırlarını yukarıda yer verdiğimiz sınırlamalar çerçevesinde gerçekçi bir şekilde tayin etmek zaruretindedir.

Uluslararası çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmalarıyla karşılıklı olarak vergilendirme yetkileri sınırlandırılmaktadır (Cenkeri, 2011:167-174). Nitekim, zararlı vergi rekabeti konusunda, uluslararası toplumda bir mutabakat meydana gelmiş olup uluslararası örgütler, bir işbirliği veya uyumlaştırma yapılması gereğini belirtmektedir. Özellikle, son çeyrek yüzyılda beliren vergi cennetleri küresel gelirin girdapları haline gelmekte, dünya gelirinin bir mıknaş misali o bölgelerde toplanmasına yol açmaktadır.

Küreselleşme, güvenlik ve savunmada konularında da ulus devletin egemenlik gücünü yıpratmıştır. Soğuk savaş döneminde kutuplaşan dünyada, askeri paktların ortaya çıkması, NATO ve Varşova paktı gibi belirli ideolojiler altında devletlerin kümelenmesi, silah üretim ve kullanımının sınırlandırılması, ulus devleti en önemli fonksiyonlarında güç kaybına uğratmıştır.

Soğuk savaş sonrası dönemde de savunma sanayiinin yüksek teknoloji ve bütçe gerektirmesi, nükleer silahlanma, sıcak çatışma yerine terör örgütleri yoluyla çatışmaların gerçekleştirilmesi, uluslararası işbirliğini kaçınılmaz kılmıştır. Göç ve mülteci sorunları, küreselleşen mali suçlar, uyuşturucu ticareti, mezhep ve kimlik üzerinden çatışmalar, adeta kanser hücresi gibi dünyaya yayılan yokediciler unsurlara karşı topyekün bir mücadeleyi de zaruri kılmıştır (Hettne, 2008: 87-106).

Küreselleşmenin siyasal boyutunu ve bu fenomenin kaderini egemenlik kavramı ve bu kavramdan beklentiler belirlemektedir. Dünya devletinden çekirdek bir ulus-devlet arasındaki bir spektrumda şekillenen tanımlamalar veya algılar şüphesiz doğru politikaları da belirleyecektir. Sınırların kalktığı, taşımacılık ve iletişim maliyetlerinin sıfır olduğu, ekonomilerin birbirine tamamıyla entegre olduğu bir dünya devletinin kurulması mümkün gözükmemektedir. Aynı şekilde teknolojik gelişmeler ve derinleşen uluslararası ilişkilerin yoğunlaştığı bu çağda, realist kuramın tasvir ettiği manada da bir ulus devletin olamayacağı da ortadadır.

John Burton'un (1972,28) ifadesiyle bir bilardo topuna benzetilen özerk, geçirgenliği olmayan, çekirdek ulus devletler değişime uğramıştır. Waters'ın (1995, 87) "Ulus-devlet yaşamın büyük problemleri için çok küçük, küçük problemleri için ise çok büyük kalmaktadır" ifadesinde özetlendiği üzere; küreselleşmenin ulus-devleti kaldırması mümkün olmadığı gibi ulusal siyaseti uluslararası siyasetten ayırıştırarak icra etmek de mümkün değildir. Ulusüstü kurumlarla egemenlik ve güç dengelenerek ulusal siyaset belirlenecektir.

1.2.3. Sosyo-Kültürel Boyut

Küreselleşmenin tüm insanlığı tek çatı altında toplayıp yeknesak hale getirmesi mi yoksa kültürleri olduğu gibi kabul ederek, etkileşime dayalı, çok kültürlü veya melez bir kültür elde etmeyi benimsemesi mi gereği arasında akademik tartışmalar ötedenberi süregelmektedir. İnsanoğlunun, derecesi, sınırı ne olursa olsun, son derece dar bir alandan geniş bir spektruma yayılır biçimde, belirli bir alandan, sınırdan çıkıp evrenselleşmesi, ulusal kimliklerinden sıyrılıp uluslararası hale gelmesi, insana ait bütün değerlerinde değişmesi anlamına gelmektedir. 1960'lı yıllarda ilk kez McLuhan'ın küresel köy kavramıyla başlayan tartışmalar, son yüzyılda ekonomik ve siyasal boyutun ötesine geçmiştir (Eken, 2006 :258; McLuhan, 1964: 106). Bülbül (2005,71), küreselleşmenin ekonomik,siyasi,teknolojik diğer boyutlara hız vermekle beraber kültürel boyuta ilişkin farklı ve yeni tartışmaların diğerlerinden görece fazla hale gelerek daha derinlik kazandığını ileri sürmektedir.

Küreselleşmenin, insanoğlunun yaşamı idame ettirme kaygısı olarak özetlenebilecek ekonomik boyut ile kendini ve ait olduğu sosyal toplulukları yönetme saiki olarak nitelenebilecek siyasal boyuta etkilerinin yanında, sosyal yaşam ve kültürel değerlere ilişkin tesirleri de bulunmaktadır. Teknoloji ve iletişim imkanlarının akıllamaz boyutlara geldiği günümüzde, sosyal boyuttaki zararlar ulus-devleti aşındırır boyuta gelmiştir. Huntington (1993,22) dünyadaki çatışmaların kaynağını kültüre bağlamış, küresel politikaların medeniyetler arasındaki çatışma ekseninde belirleneceğini ifade etmiştir.

Ulus-devlet temelinde yer alan ortak değerler, ulusal farklılıklar törpülenmeye başlamıştır. Kapitalizmin sağlıklı işleyebilmesi amacıyla rolünü gereği gibi ifa etmeye zorlanan ulus-devletin egemenlik gücü kırılarak yetkisizleştirilmeye, serbest piyasanın teminatı haline gelmeye başlamıştır. Ekonomik küreselleşmenin, kitle iletişim araçlarının, sinema, sanatsal araçlar ile medyanın da etkisiyle tüketim alışkanlıkları, değer yargıları, ritüeller benzeşmeye başlamıştır. Yerel kültürler küresel kültürün etkisiyle değişmeye, yozlaşmaya başlamıştır. Belirli bir tüketim ve hayat diğer insanlara zorla kabul ettirilmek istenmekte ve popüler bir kültür

yaratılmaktadır (Ritzer, 2011:2 ;Giddens, 1998: 66-67; Varlık,2009:77). Bu tesirlerin boyutu'na ilişkin çeşitli kaygı ve çok sayıda görüş olmakla birlikte araştırmamızın metodolojisi gereği küreselleşmenin sosyo-kültürel boyutu ana hatlarıyla sergilenmeye çalışılacaktır.

Küreselleşmenin tarihi evrim süreci içinde diğer etkileri ve boyutlarıyla mukayese edildiğinde kavramın diğerlerine nazaran yeni olduğu rahatlıkla ifade edilebilir. Teknolojik gelişmenin çok hızlı bir şekilde yaşandığı son çeyrek yüzyıl bir kenara bırakıldığında, küreselleşme etkisini ekonomik ve siyasi yoğunlukta göstermiştir. Günümüzde küreselleşme en önemli etkilerden birini, kültürel küreselleşme alanında göstermekte olup sosyo-kültürel etkilerin zarar boyutu, diğer tesirlere göre daha fazladır. King (1998,8), bu sorunun önemine ve çözümün ivediliğine dikkat çektiği çalışmasında, “en önemli problemin kültürün küreselleşmesi olduğunu, bir an önce nedenlerin tespit edilerek ivedilikle çözümünün sağlanması gerektiğini” belirtir.

Ekonomik ve siyasal boyutta ülkeler arasında küreselleşmeye ilişkin az çok bir uzlaşma vardır. Uluslar, refahın artmasını, ekonomik gelişmenin sağlanmasını, modernleşme süreci ile demokrasi, seçim, hukuk vb. kazanımların bu suretle elde edilmesini arzu etmektedir. Sosyo-kültürel küreselleşmede ise derin tartışmalar söz konusudur (Bülbül, 2005;71).Küreselleşmenin yok edici fonksiyonu nedeniyle, bir refleks meydana gelmiş, korumacı anlayışlar giderek güç kazanarak kültürel farklılıklar muhafaza edilmeye çalışmıştır (Therborn, 1995: 137). Bu muhafaza bir bütünün içinde eriyerek ulusallık niteliğinin kaybedilme korkusundan ileri gelmektedir. Sosyo-kültürel boyut milli ve dini değerler, ekonomi, tarih ve kimlik kavramlarıyla sıkı sıkıya bağlıdır. Ulusal devletin, milli niteliklerin ortadan kalkacağı bir dünya zenginliğini de kaybedecektir.

Küreselleşmenin sosyokültürel boyutuna ilişkin çalışmalarda kavram, belli bir hedefe doğru homojenleşme ile kültürleri olduğu gibi ele alan, karşılıklı etkileşimi benimseyen heterojenleşme çerçevesinde incelenmiştir. Appadurai (1996,32) en temel sorunu kültürel homojenleşme ve heterojenleşme arasındaki çekişmeye bağlamaktadır. Fukuyama, konuyu daha da somutlaştırarak küreselleşmeyi yine bu

çerçevede tarihin sonu tezine bağlamıştır (Varlık, 2009: 278 ; Alıcı, 2010:321). Liberalizmle beraber insanlığın homojenleştiğini, ideolojiden arındığını belirterek küreselleşmenin yeni çehresinin “Anglo-Amerikan” kültür olacağı ifade etmiştir (Nef, 2002: 63).

Küreselleşmeye ilişkin temel yaklaşımlar literatürde; tüm insanlık için ideal olarak belirlenen, evrensel olanın, özel olanı dönüştüreceğini veya dönüştürmesi gerekliliğini savunup bir dünya sistemini öngören homojenleşme taraftarları ile üstün, hakim kültürü, evrensel-özel ayırımını reddeden kültürel zenginliğin her bir ulusa ait kültürün korunması ile sağlanabileceğini düşünen heterojenleştirme taraftarları ve din, kimlik kültür ve medeniyet vb. özel farklılıkların ön plana çıkacağı kültürler arasında bir kutuplaşmanın yaşanacağını savunanlar arasındaki tartışmalar belirlemektedir (Bülbül, 2006:207-208).

Kültürel küreselleşme teorilerinde ileri sürülen tezlerden biri homojenleşmedir. Bülbül, (2006, 207) homojenleşmeyi, kültürel benzeşme kavramı içinde tanımlamakla beraber bu kavrama, içinde değerlendirdiği kültürel karışım, hibritleşme, melezleşme, ve küresel kültür kavramlarından farklı bir anlam yüklemektedir. Homojenleşme'nin dominant niteliği gereği baskın bir kültüre, ideal olana doğru bir evrilme amacı sözkonusudur. Ancak bu evrilme, ideal olan yerine güçlü olana doğru gerçekleşmiştir. Eleştirilerin temelinde, farklı kültürleri oldukları gibi kabul etme yerine, kültürel bir emperyalizm yatmaktadır.

Kültür emperyalizmini esas alan, onu çağrıştıran her tanım veya kavram - Mc World, McDonald'slaştırma, Amerikanlaşma, vb.- bir terim altında ifade edilmiştir. Giddens (1998, 66-67) homojenleşmeyi esas aldığı çalışmasında, batı medeniyetini esas alarak diğer kültürel süreçleri ihmal etmiş, küreselleşmeyi batı modernizmin sonucuna bağlamıştır. Bu bağlamda, zamanı mekandan ayırmıştır. Zaman ve mekan kavramlarını, “Understanding Media, The Extensions of Man” isimli eserinde “Küresel köy” betimlemesi ile ilk ayıştıran McLuhan'dır (Eken, 2006 :258; McLuhan, 1964:106). Uluslararası ilişkiler mekanla kayıtlı olmaksızın gelişmiştir.

Sosyokültürel küreselleşmeye ilişkin diğer yaklaşım, kavramı batı modernizmine bağımlı bir tanım olmaktan çıkarak, karşılıklı kültürel etkileşime bağlayan heterojenleşme veya hibridleşme olarak adlandırılan yaklaşımdır. Çeşitli isimlerle evreselcilik, heterojenleşme, melezleşme, kozmopolitanizm, kü-yerelleşme (glokalleşme), kültürel çoğulculuk vb.- akademik dünyada isimlendirilen bu yaklaşımda tüm kültürler veri olarak ele alınır (Robertson, 1996;118). Yaklaşım, emperyalist, baskıcı bir küreselleşme sürecini reddeder. Sürecin farklı kültürlerin tamamını ayrı bir zengin değer kabul ederek onları yoketmek yerine yaşamlarını devam ettirme imkanını sağlayacağı kabul edilmektedir. Küresel kültür, Amerikanlaşma'ya değil, kültürel karışıma dayanmaktadır.

1.3.Küreselleşmenin Aktörleri

Çok boyutlu etkileri olan, sosyal bir olgu olarak küreselleşme, sonuçlarında felsefesinin ve pratiğın tabii izdüşümüne paralel bir takım kurum ve kuruluşlar ortaya çıkarmaktadır. Uluslararası bu kurumlar küresel değerlerin yerleşmesini sağladığı gibi aynı zamanda küreselleşme kavramına tekrar anlam yükleyip şekillendirmektedir.

Literatürde küreselleşme, tarihsel gelişim süreci içinde gerçekleşen olay ve olgulara göre belirli evreler içinde tanımlanmaktadır. Dünya tarihinde, küreselleşme kavramının ortaya çıkışından itibaren bugüne kadar geçen süreç içinde iki ⁴ dalgalanma olduğu kabul edilmektedir. Küreselleşmenin ilk dalgalanması, sömürgeciliğın evrime uğramasıyla ortaya çıkan yeni sömürgecilik veya emperyalizm olarak nitelenmektedir. İkinci dalgalanma 1970'lerde uluslararası sermayenin gücünü, etkinliğini ve akışkanlığını artırması ile başlayıp 1980'lerde teknoloji ile hız kazanan son küreselleşme evresidir.

Sanayi devriminden itibaren 1914'lere kadar temel hedef, ulusal sermayenin birikiminin sağlanması ve güçlenmesi iken süreç, yaşanan iki dünya savaşı ve dünya

---

⁴ Bazı yazarlar küreselleşmeyi üç evrede değerlendirmektedir. İlk dalgalanma olarak XV. Yüzyıldan itibaren keşiflerle başlayan "Sömürgecilik/Kolonileştirme Evresi"ni esas almaktadır.

ekonomik krizi ile sonuçlanmıştır. Sonuçların ağır olması, küresel aktörlerin hızla müesseseseleşmesine neden olmuş, ilk denemelerin olumsuz sonuç vermesi süreci engellememiştir. Keynesyen iktisat üzerine inşaa edilen küresel ekonomik sistemin krize girmesiyle, kapitalizmin önünü açmak için gelişen ikinci dalgalanmada, küresel sistem belirli kurallar ve bu kuralları denetleyecek mekanizmalar inşaa etmiştir. Keza, 1960’lardan günümüze kadarki süreçte, bu fenomen küresel sermayenin önünü açabilmek uğruna yeni aktörler meydana getirmiştir.

Bugün itibariyle, uluslararası sistem tüm kurum ve kurallarıyla teşekkül etmiştir. Her ne kadar tarihin sonu tezlerinde, Huntington ve Fukuyama’nın ileri sürdüğü kadar olmasa da liberal değerler tamamen yerleşmiştir (Bülbül,2004:175; Bülbül,2006;211; Varlık,2009:278). Devletlerin artık birbirinden bağımsız politikalar izleyebilmesine imkan yoktur. Müesseseseleşen bu oyuncular küresel ekonomik, siyasi ve sosyokültürel sistemin ayrı ayrı hamileri durumundadır. Bir önceki başlıkta bu aktörlerin ekonomik, siyasal boyut ve sosyo-kültürel etkileri, incelenmiş olup, bu bölümde bu etkileri yapan kurumlar tanıtılacaktır.

1.3.1. Çokuluslu Şirketler

Çokuluslu şirketler salt bir kar maksimizasyonunu hedefleyen bir işletmeden farklı olarak faaliyetlerini dünya çapında sürdüren, uluslararası üretim, ticaret, finans ve teknoloji üreten, üretim faktörlerini evrenselleştirmiş, iktisadi politikalarda etkin, küreselleşme felsefesinin temel ekonomik ünitesi ve bu dinamiğin ana birimidir. İktisat literatüründe ana merkez ve tali merkez üzerinden bu şirketlerin tanımlamaları yapılmaktadır. Klasik tanım, çok uluslu şirketin, ana firma ve bağlı şirketlerden oluşan bir sistem içinde faaliyetlerini yürüttüğüne vurgu yapmaktadır. Organik yapı ve örgütlenme üzerinden tipikleştirmeye dair yapılan tanımlar bu şirketlerin ekonomi politik güçlerini tarifte kafi gelmemektedir. Çalışmamız bir ekonomi politik alanda olmadığından çok fazla detaya girmeden, bu şirketlerin teorik temelleri ve realitesi “Küreselleşme” ekseninde ortaya konacaktır.

İnsanlık tarihinin başlangıcından itibaren insan toplulukları arasındaki iletişimin ticaretle başladığı rahatlıkla söylenebilir. Uluslararası ilişkiler modern anlamda ulus

kavramından ayırık ele alındığında insanlık tarihiyle koşuttur.İngiltere’de başlayan sanayi devrimi önce Belçika, sonra Fransa ve Avrupa’nın diğer ülkelerine sıçramıştır (Baldwin ve Martin, 1999: 3). Küreselleşme ise toplumsal reform geçiren ulusların birikimin transferi ve farklılıkların değişimi yoluyla başlamıştır.

Küresel bir ticaretin gerekliliği iktisadi yazınlarda, akademik dünyada tartışılarak teorik ardılı oluşturulmaya çalışılmıştır. Adam Smith, David Ricardo ve dönemin diğer liberallerinin de dahil olduğu entellektüel iklim serbest ticaretin önemini vurgulamıştır (Baldwin ve Martin, 1999: 24). Sanayi devriminin bir süreci içermesi nedeniyle, belirli bir tarih vermek zor olsa da, sanayi üretiminde önemli bir artışın olduğu 1776 yılının⁵ devrimin gerçekleştiği tarih olduğu kabul edilmektedir. Dönemin bu konjonktürü içinde David Ricardo, Smith’den de etkilenerek Mukayeseli Üstünlük Teorisi’ni geliştirmiştir (Gencer ve Birol,2014;2).

Uluslararası ticaret teorisi, David Ricardo’nun Mukayeseli Üstünlük Teorisi ile Heckscher-Ohlin Modeli’ne dayanır. Mukayeseli Üstünlük Teorisi ucuz malları nispeten daha ucuz üreten ülkelerin o mallarda uzmanlaşmasını öngörür. Bu teori aynı zamanda dış ticaretin de gerekliliğini açıklar. Ülkelerin mukayeseli üstünlükleri nedeniyle avantajlı olduğu ürünleri pazarlaması, kendi ürettiğinde daha pahalı olanları veya olabilecekleri ise mübadelenin karlı olması nedeniyle satın almasıdır. Dış ticaret, ülkelerarası emek verimliliğinden kaynaklanan maliyet farklılığına dayanmaktadır. Teori, emek verimliliğinin farklılığını analize konu etmediğinden önemli bir parametre açıklanamamıştır (Seyidoğlu,1994;577).

Emek verimliliğindeki farklılık, yaklaşık bir asır sonra, Faktör Donatımı Teorisi ile giderilmeye çalışmıştır. Şöyle ki; üstünlük, nispi faktör donatımlarından ve malların faktör yoğunluğundaki farklılıktan kaynaklanmaktadır. Heckscher-Ohlin Teorisi’ne göre ise, "Her ülke hangi üretim faktörüne zengin olarak sahip bulunuyorsa, üretimi bu faktörü yoğun biçimde gerektiren mallarda karşılaştırmalı üstünlük elde eder" (Seyidoğlu, 1994). Özetle, emek veya sermaye’nin yoğun olduğu ülkelerde buna

---

⁵ 1776 yılı aynı zamanda klasik liberalizmin öncülerinden olan Adam Smith’in “Milletlerin Zenginliği” kitabının yayım tarihidir.

uygun mallar üretilmeli ve ihraç edilmelidir. Modern teoride, bir malın birden çok yerde üretilme nedenleri ile şirketi uluslararasılaşmaya iten nedenler araştırılmaktadır.

Sermayenin hareketliliğinin en önemli temsilcileri olan çokuluslu şirketler, küreselleşme felsefesinin temel ekonomik ünitesi ve bu dinamiğin ana birimidir. Ulus-devletler tarafından karşı konulamaz durumda olan dışsal faktörlerden biri çokuluslu şirketlerin varlığıdır. Bu şirketlerin temeli belli bir ülke olmakla birlikte zamanla sınırlarını aşip anonim hale gelmekte birden fazla merkezi, çok sayıda hissedarı bulunmaktadır. Tüm dünya gelirinden pay alan farklı alanlarda üretim, pazarlama ve satış yapabilen bu şirketler, devletlerin egemenlik gücünü mali ve politik yönden etkilemektedir.

Çokuluslu Şirketler (ÇUŞ) temelde bir firma ve bu firmanın kontrolünde olan diğer şirketleri de içine alan bir sistemdir. Sermayenin kendini karlı bulduğu alanlara, diğer ülkelere plasmada bulunarak, diğer ülkelerin yasalarına göre faaliyet gösteren kontrol edilen şirkete kaynak aktarır. Bağlı şirketin yönetim, denetim ve sermaye anlamında farklı türleri olabilmektedir. Sermaye bakımından ana merkeze bağlı olan, çoğunluk sermayesine sahip bulunulan şirkete yabancı şube şirketi, azınlık sermayesine sahip bulunulan şirkete yavru şirket denilmektedir (Karluk, 2002:466).

Küreselleşen dünyada doğrudan sermaye yatırımları ve dolayısıyla teknoloji transferi-know how- çokuluslu şirketler tarafından gerçekleştirilmektedir. ÇUŞ'lar uluslararası doğrudan yatırımları yönlendirme, dünya gelirini belli bir alandan diğerine aktarma kuvvetini haizdir (Karluk, 2002: 466). Bu şirketlerin stratejik işbirliği ortaklıkları, uluslararası taşeron iş verme ve dış kaynak sağlama ile üretim zinciri işlemlerinin kontrolü ve koordinasyonu ile ilgili faaliyetleri de vardır (Özel, 227-228).

Çokuluslu şirketlerin temeli belli bir ülke olmakla birlikte, zamanla sınırlarını aşip anonim hale gelmekte, birden fazla merkezi, çok sayıda milletten çok sayıda hissedarı bulunmaktadır. Hatta üretimleri dahi hareketli olabilmekte, bir alanla bağlı kalınmamaktadır. Dünyanın çeşitli yerlerinde gerçekleşen üretim, kara ve deniz

araçları ile gerçekleştirilen transportasyonda montaja konu edilebilmekte, gemide dahi üretim yapılabilir. Birçok ülkenin borsalarında bu şirketler işlem görebilmekte, sermaye piyasalarında gelişen teknoloji sayesinde, bir çok yatırımcı, dünyanın neresinde olursa olsun yatırım yapabilmektedir.

Sermaye ve teknolojinin transferinde, tüketim kalıplarının değiştirilmesi yoluyla kültürel küreselleşmede pivot aktör rolü çokuluslu şirketlerdir. Uluslararası sermaye, bu şirketler vasıtasıyla tespit edilmiş küresel ekonomik düzen içinde işlemlerini gerçekleştirmektedir. Çokuluslu şirketler, gerek doğrudan yatırımları gerekse de bağlı şirketleri aracılığıyla ülkelere sermaye tedarik etmektedir. Ulusların ekonomik refahlarının artırılması ve işsizliğin azaltılması konusunda kendi iç politik önceliklerinin varlığı, sermayenin çekimi konusunda da rekabete yol açmaktadır. Bu gerçek, siyasal açıdan ulus-devleti zayıflatarak edilgen bir konuma getirmektedir.

1.3.2. Uluslararası Kuruluşlar

Ulus-devletin dayandığı sosyal sözleşme teorisine göre farklı çıkarlara sahip bireyler arasında düzen ve istikrarı sağlamanın tek yolu egemen bir devlet kurmaktır. Küreselleşmenin ana felsefesi de, bu teoriye uygun şekilde, uluslararası ilişkilerin doğa durumundan kaynaklanan anarşik yapısını veri alarak, kendi çıkarlarını maksimize etmeye çalışan devletler arasında çatışmayı önleyici, sorunları uzlaşmayla giderici düzenleyici bir hukuk ve onu icra eden bir bürokrasi oluşturmaktır. Uluslararası bürokrasiyi teşekkül ettirip siyasi ve ekonomik dünya düzenine yön vermeye çalışan uluslararası kuruluşlar, küreselleşmenin oyun kurucu aktörleridir.

Bu iki fenomen karşılıklı olarak birbirinden etkilenmektedir. Küreselleşme tüm varlığı ve motivasyonu bu egemen gücü yaratmak ve bu egemen güçte küreselleşmeye olanca varlığıyla yol açmak için çabalamaktadır. “Wilson ilkeleri” olarak tarihe geçen, yeni dünya düzenini belirleyen bu felsefenin somut yansıması olan ilkeler, ABD Başkanı Woodrow Wilson tarafından 1918’de ABD Kongresi’nde on dört maddede ifade edilmiştir (Varlık, 2009:200; Boztaş, 2014:164). Keza, Wilson’un bütün çabalarına rağmen ABD Kongresi kabul etmese de, sonucu hüsranda olsa ilk uluslararası örgütlenme-Milletler Cemiyeti- 1919 yılında kurulmuştur.

Sosyal teori sözleşmesindeki saikten başka, uluslararası uzlaşmayı zorlayan ikinci faktör ekonomik istikrar arzusudur. Sanayi devriminden bu yana emek ve sermayenin çatışması, işsizlik, aşırı çalışma saatleri, yoksulluk, gelir dağılımındaki adaletsizlik uzun süren savaşlar vb. faktörler artık ulus-devletleri ve bizatihi ulusu bitkin ve yılgın hale getirmişti.

1930'ların Büyük Depresyonu ekonomik istikrarsızlığı derinleştiren, ulusal rekabet ve hoşnutsuzlukları kışkırtan bir korumacılık dalgasına neden olmuştur. Ekonomik milliyetçilik siyasal milliyetçiliği beslemiş, otarşi imparatorluk hayalleri yayılmıştır. Hitler'in askerî yayılma programı bunun örneğidir. 1944'te itilaf güçleriyle savaşan 44 ülke, ABD'nin New Hampshire eyaletindeki Bretton Woods'da savaş sonrası uluslararası ticaret ve para sistemini yönetecek yeni kurallar ve kurumlar oluşturmak üzere bir araya gelmişlerdir (Heywood, 2013:205). Bu sistem aslında bir ekolün, felsefenin yeryüzü üzerinde dizaynından ibarettir. Egemen güçler dünya siyasi ve ekonomik düzeninin oyun kurallarını bu sistemle belirlemişlerdir.

Keynesyen iktisat, dünya üzerinde ekonomi politikalarının şekillenmesinde ana rol üstlenmiştir. Sabit kura bağlanan bu sistemde temel amaç ulusal egemenliği sağlamlaştırmak olup bu sistemle birlikte finansal krizlerin engellenmesi ile istikrarlı ve işbirlikçi bir uluslararası para sisteminin inşası öngörülmüştür. Bu amaca yönelik, küresel ekonomiyi düzenlemek üzere, uluslararası bürokrasinin en önemli kurumlarından olan IMF, GATT ve Dünya Bankası tesis edilmiştir.

1.3.2.1.Uluslararası Para Fonu (IMF)

IMF, genel olarak küresel para yönetimi kurallarını izlemek, özel olarak da sabit döviz kuru aracılığıyla kur istikrarını idame ettirmek amacıyla kurulmuştur. IMF kurucu 29 üyeden 182 üyeye genişlemiştir. Merkezi Washington'dadır (Heywood, 2013 :206). 1971'den beri IMF neo-liberal bir ekonomik model benimsemiştir ve yardım almanın koşulu olarak katı piyasa temelli reformların yapılmasını ülkelerden talep etmektedir. Dış ticaret ve ödemeler bilançosundaki açıkları ülkelerle yaptığı kredi anlaşmaları yoluyla gidermeye çalışmaktadır. IMF, kısa vadeli krediler sunarak ödemeler bilançosundaki aksaklıkları gidermeye çalışmaktadır. Bir anlamda, dış

ticaretin ve sermayenin önünün engellenmemesi istenmektedir. Özellikle, yapılan stand-by anlaşmaları ile ülkelerin mali ve ekonomik durumu gözden geçirilmekte tedbirler alınması talep edilmektedir. Ulus-devletin iç politik kararlarının sorgulanmasına, değiştirilmesine yönelik IMF talepleri ülkelerin egemenlik gücüne yapılan müdahale nedeniyle sık sık eleştiri konusu yapılmaktadır.

1.3.2.2.Dünya Bankası

Küreselleşmenin önemli dönüm noktalarından biri, 1944 yılında “Bretton Woods”ta yapılan konferanstır. II.Dünya savaşının acı tecrübelerinin onarılarak yeni bir ekonomik sistem kurulması Bretton Woods’da toplanan Birleşmiş Milletler para ve maliye konferansında dile getirilmiştir (Öztürk, 2006;39). Ulusların ekonomik kalkınmada talep rollerini daim kılmaya çalışan, uzun ve kısa vadeli ekonomik problemlerinin giderilmesinde kurumlar tesis eden konferans, Keynesyen iktisadı temel almıştır.

Dış ticarete, ülkelerin paralarını dolara sabit bir kur üzerinden belirledikleri bir sistemle birlikte ulusal sermayenin birikimi hedeflenmiştir. Böylelikle, ekonomik sistemin talep faktörü olan ulusların serbest piyasanın işleyişinde garantör rollerinin yerleştirilmesi amaç edinilmiştir (Alıcı, 2010:321). Ayrıca, II. Dünya Savaşının ortaya çıkardığı ağır zararları gidermek ve uzun vadeli finansmanı sağlamak üzere bir banka kurulması kararlaştırılmıştır.Uluslararası Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası (IBRD) adıyla kurulan banka daha sonra Dünya Bankası ismini almıştır (Öztürk, 2006;39).

Dünya Bankası, yeni bir dünya düzeninin en önemli kuruluşlarından biridir. IMF’den farklı olarak uzun vadeli kalkınma sorunları üzerinde yoğunlaşmıştır. Banka, gelişmekte olan ekonomilerin ekonomik ve sosyal gelişmeleri için projeler desteklemektedir. Ulus-devletleri sistemi ayakta tutacak ekonomik birer aktör olarak değerlendiren yeni sistem, onların ekonomik istikrarını desteklemek ve kalkınmalarını devamlı kılmak amacını gütmektedir. Küresel bir dünyada, 1929 buhranında olduğu gibi yeni bir krizin önlenmesi amacıyla ekonominin talep boyutunu canlı kılmayı hedeflemektedir.

Dünya Bankası'nın merkezi Washington'dadır. Dünya Bankası'nın dahil olduğu grup 5 ana kuruluştan oluşmaktadır. Bunlar; Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (IBRD), Uluslararası Kalkınma Birliği (IDA), Uluslararası Finans Kurumu (IFC), Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansı (MIGA), Uluslararası Yatırım Anlaşmazlıkları Çözüm Merkezi (ICSID)'dir.

1.3.2.3.Dünya Ticaret Örgütü (WTO)

Bretton Woods Konferansı, ekonomik kalkınma ve ülkelerin kısa vadeli finansman ihtiyaçlarına ilişkin sorunların çözümüne ilişkin kurumlar tesis etmenin yanısıra, mal ve hizmet ticaretinin küresel boyutunu da değerlendirmiştir. Uluslararası ticarete ilişkin kurallar GATT (General Agreement On Tariffs And Trade- Tarifeler ve Ticaret Genel Antlaşması) çerçevesinde belirlenerek 1990'lı yıllara kadar yürütülmüştür. Temel amaç, küreselleşmenin ana felsefesine koşut bir şekilde dünya ticaretinin önündeki engelleri kaldırmak olmuştur.

1995'te Dış Ticaret Örgütü, (GATT)'ın yerini almak üzere kurulmuştur. 1986-1994 yıllarında gerçekleştirilen Uruguay Round görüşmeleriyle yaratılmış olan örgüt eskiye nazaran daha etkin, güçlü ve geniş yetkilerle donatılmıştır. Dış Ticaret Örgütü-DTÖ-'nün amacı da küresel bir ticaret sistemi ortaya çıkarmaktır. Merkezi Cenevre'dedir (Heywood, 2013: 206).

Uluslararası bürokrasi, 1970'lerde yörüngesini Keynesyen politiklardan neoliberal politikalara doğru değiştirmiştir. Sistemin garantörü ABD ekonomisinin dönemin politik ve askeri gelişmelerden olumsuz etkilenmesi temel parametre olan kur rejiminin değiştirilmesini gerekli kılmıştır. Kurun, sabit kurdan dalgalı kura geçmesiyle küresel siyasette değişiklik olmuş, neo-liberal ekonomik düzen fikri egemenlik kazanmıştır.

IMF,GATT ve Dünya Bankası neo-liberal fikirlerle beslenen, serbest piyasa ilkeleri üzerinde yükselen bir uluslararası ekonomik düzen fikrini benimsemişlerdir. Kapitalizm krizini aşmanın bir yolu olarak devreye giren bu düzende, ulus-devlet bir kez daha geri plana çekilmeye zorlanarak egemenlik gücünde bir kez daha azalma

yaşamıştır. Zira, ideolojik ve siyasi bu dönüşüm, piyasa güçlerine -uluslararası sermaye-egemenlik yetkisini vermiş, ulus-devlet müdahalesini azaltmıştır. ABD’de Reagan ve İngiltere’de Thatcher’in siyasi iktidarı döneminde hız kazanan neo-liberal felsefe, dünya ekonomisinde köklü bir dönüşüm meydana getirmiştir (Heywood, 2013 : 206).

Uluslararası kurumlar özelleştirme uygulamaları ile kamu’nun ekonomideki payının azaltılarak serbest piyasanın liberalize edilmesi ve güçlendirilmesini teşvik etmekte, uluslararası sermayenin dolaşımında engellerin kaldırılarak büyümenin sağlanmasını temel hedef olarak belirlemekte ve küreselleşme sürecini yönlendirmektedir. Uluslararası kurumlar bu işlevlerini global ölçekte gerçekleştirirken, bölgesel düzeyde örgütlenmiş NAFTA, AB vb. kurumlar küresel sermayenin önünü açmakta, üretim faktörleri ile buluşmasını sağlamaktadır (Duru, 48).

Uluslararası veya bölgesel kurumlar, ulus-devletlerin geleneksel egemenlik güçlerini sınırlandırmakta yerel ekonomileri piyasa ekonomisine, rekabetçi bir düzleme doğru itmekte, piyasayı ve uluslararası sermayeyi egemen kılmaya çalışmaktadır. Ulus-devlet bağımsız değişken halinden bağımlı bir değişken haline doğru evrilmiş, siyasal sınırları dahilinde otoritesi zayıflamış, egemenliği altındaki ortak paydalarla biraraya gelmiş sosyal kitlenin amaçlarını gerçekleştirmede güç kaybetmiştir.

1.3.2.4.Birleşmiş Milletler

II. Dünya Savaşının son günlerinde, Şubat 1945 Yalta ve Nisan 1945 San Francisco Konferansı sonucu 26 Haziran 1945 günü BM kurucu antlaşma imzalanmıştır (Sur, 2539). Birleşmiş Milletler, uluslararası kurumların ilk örneğini teşkil eden Milletler Cemiyeti’nin yerini almak üzere teşekkül ettirilmiştir. Emperyalist devletlerin insanlığa verdiği tahribatta bir fonksiyon ifa edemeyen Milletler Cemiyeti’nin başarısızlıklarından kaçınmayı hedeflemiştir.

Antlaşma, evrensel bir metin olup daha önceki deneyimden çıkarılan dersler üzerine de inşaa edilmiştir. 1. Maddede “Uluslararası barış ve güvenliği korumak, uluslararası dostça ilişkiler geliştirmek, ekonomik, sosyal, kültürel gelişmeyi

sağlamak ve insan haklarını korumak” olarak amaçlar sıralanmıştır (Sur, 2539). Ana gayesi barışçı, küresel bir iklim oluşturarak, ekonomik ve sosyal kalkınma ile insan haklarını kollektif bir anlayışla teminat altına almaktır.

BM Güvenlik Konseyi, beşi sürekli (ABD ,Rusya, Çin, İngiltere ve Fransa), 10 üyesi Genel Kurul tarafından 2 yıl için seçilen 15 üyeden oluşmaktadır. Güvenlik Konseyinde daimî üyelere sorumluluk ve yetki verilmektedir. Uluslararası barışın bozulması halinde, Güvenlik Konseyi tarafından zorlama tedbirler uygulanmaktadır. Karar alabilmek için 5 daimi üyenin karşı çıkmaması⁶ ve 9 üyenin olumlu oyu gerekmektedir. Böylece, büyük devletlere sorumluluk ve yetki verilmektedir.

1.3.3. Küresel Sivil Toplum Kuruluşları

Dünya siyasetinde, ulus-devlete ilave olarak, küreselleşme ile birlikte ulusüstü kuruluşlar, özel sektör (piyasa) ve sivil toplum kuruluşları (STK) temel uluslararası politik zemini oluşturmaktadır. STK’lar, diğer aktörlerin etkinliği ile kıyaslandığında nispeten daha zayıf yapılar olup, liberal demokratik değerler sonucu bireylerin güçlenerek katılımını sergilemesi neticesinde ortaya çıkmış herhangi bir kar amacı gütmeyen ve gönüllü dahil oldukları örgütlerdir (Cebeci, 2009:24-26).

STK’ların ana motivasyonunda, evrenselleşen insani değerlere duyarlılık yatmaktadır. Bu da, tıpkı diğer karşılıklı fenomenler gibi hem küreselleşmeden etkilenmekte, hem de onu olumlu yönde etkilemektedir (Yıldız, 2006;2). Kapitalizmin, sanayileşmenin, yaşamı tüm doğallığından kopararak dünyayı olumsuz etkilemesi, reaksiyon olarak bu tür bir değerlere duyarlılığı da beraberinde getirmiştir.

Çevre bilincinin oluşmasında şüphesiz “Çernobil Faciası” gibi yaşanan acı tecrübelerin de çok büyük bir katkısı vardır (Bülbül, 2004;53). Nükleer enerji ve diğer enerji yatırımlarının olumsuzlukları, çevre kirliliği, petrol ve türevlerinin çevreye verdiği zararlar, ozon tabakasındaki incelme, atmosfer değişimi ve genetiği değiştirilmiş gıda üretimi vb. sonuçlar, doğal olmayan, teknoloji ve sanayi

⁶ Daimi üyelerin veto yetkisi olarak da adlandırılmaktadır.

yatırımlarının sonucu ortaya çıkmış, insan sağlığına, tabiat kanunlarına aykırı uygulamalar çevreci küresel bir tepkinin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Küresel kapitalizmin adaletsiz refah dağılımı, gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler arasındaki farkın gittikçe açılması, mal ve sermaye hareketleri serbestleşirken işgücünün serbest dolaşımında olmaması, küreselleşme nimetlerinin belirli ülkelerde yoğunlaşması dünyadaki istikrar ve güveni tehlikeye atmaktadır. Sivil toplum reaksiyonu bir anlamda, muhatabın, mücadele edilecek kişi veya kurumun müşahhas olarak belli olmadığı, küresel bir olguya karşı insanlığın tepkisidir. Ulus devletlerin küresel ölçekte ortaya çıkan sorunları çözmedeki yetersizlikleri, demokratikleşme ve insan hakları gibi temel değerler konusunda dünyadaki çifte standartlı uygulamalar da küresel sivil girişimlerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

1.3.4. Uluslararası Sermaye

Küreselleşmenin ekonomi politik etkilerinden en önemlisi, dünya çapında gezgin bir sermayenin ülkeler tarafından rekabete konu edilerek kalkınmanın finansmanında kullanılma talebidir. Bu talep gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler ayrımını belirginleştirmiş vaziyettedir. Yine gezgin bir akımın ibresini kendi tarafına doğrultmaya yönelik bu isteğin politik sonuçları, ülkelerarası siyasi gruplaşmalar, ekonomik kümelenmeler olarak neticelenmiştir. Uluslararası kurumlar da bu politik sonuçlardan nasibini almış, BM, G-20, Davos Zirvesi vb. uluslararası işbirliğine yönelik tüm işlemlerde bu temel kriterin etkisi gözlenmiştir.

Küreselleşme süreci boyunca, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin birinci dalgalanmayı yakalayamamaları, sermaye birikimi sağlayamamalarına neden olmuştur (Baldwin, 1999). Bu devletlerin en önemli sorunu sermaye kıtlığı olup, büyümelerinin finansmanı için uluslararası sermayeye ihtiyaçları vardır. Bu ihtiyaç, ülkeleri, rekabet nedeniyle uluslararası sermayeyi çekebilmek için bir takım tasarruflara yöneltmektedir. Sermaye arzında bulunanlar güven, istikrar ve getiri beklerken, sermaye talebinde bulunanlar düşük maliyetle fon elde etmeye odaklanmaktadır (Yeldan, 2002;8).

Uluslararası sermayenin miktarı kadar niteliği de küreselleşme süreci açısından son derece önemlidir. İktisadi ve mali etkileri belirleyen en önemli kriter, sermayenin niteliğidir. Sermayenin amacı, niteliği ve vade yapısı, uğradığı ülkeler açısından istenilen sonucu elde edip etmemesinde belirleyici temel etkindir. Sermayenin bu karakteristiği kadar ülkenin makroekonomik dengeleri, yapısal problemlerinin olup olmaması ve sermayeyi absorbe edebilme durumu da sonuç açısından belirleyicidir. (Karluk, 2002)

Para ve sermaye piyasalarına yapılan yatırım şeklinde kendini gösteren sermaye akımları, kısa vadeli sermaye hareketleri olarak adlandırılmaktadır. Bu spekülasyon hareketlerinin temel amacı kar gördüğü yerde onu en kısa zamanda realize edebilmeye yöneliktir. Realizasyon amacı kısa vadeli olduğundan yatırım, taşınabilir, kısa vadede elden çıkarılabilecek spekülasyon değerlere yoğunlaşmaktadır. Para piyasalarındaki fiyat ve değer farklılıklarından yararlanmaya yönelik arbitrajlar, sermaye piyasalarında menkul değerlerin sermaye ve temettü getirileri ve bunların türevi olan araçların getirileri bu tür araçları cezbetmektedir. Bu cazibe, diğer faktörlerin yanısıra en önemli iki değişken-vergi politikaları ve piyasa değerinin üstünde reel faiz - ile beslenmektedir (Seyidoğlu, 1994).

Ekonomide yapısal bozuklukları bulunan ülkelerin kısa süreli sermaye hareketlerine açık olması iç ve dış politik etkiler doğurmaktadır. IMF, ülkelerin ödemeler dengesindeki bozuklukları gidermede devreye girebilmekte, yapılan stand-by anlaşmaları ülkelerin iç politikalarına doğrudan müdahale edici bir boyut kazanabilmektedir.

Uluslararası Doğrudan Yatırımlar (UDY) ise bir ülkeye ait tasarruf birikiminin, sermaye birikiminin başka bir ülkeye uzun vadeli transferidir. Ülkede yerleşik vatandaşlar, akıbeti ve hukuki durumu muğlak başka bir ülkede ticari çıkar elde etme amaçlı yatırım yapmaktadır. Yatırım ortamının iyileştirilip belirgin ve güven verici olması, bu yatırımların ülkeye getirilmesi açısından son derece önemlidir.

Tablo:1.1 En fazla UDY çeken on ülke ve Türkiye 2012-2014 (milyar ABD Doları)

2014			2015			2016		
Sıra	Ülke	UDY	Sıra	Ülke	UDY	Sıra	Ülke	UDY
1	ABD	171,6	1	ABD	348,4	1	ABD	391,1
2	Çin	128,5	2	İrlanda	188,3	2	İngiltere	253,8
3	Hong Kong	113,0	3	Hong Kong	174,4	3	Çin	133,7
4	Singapur	74,0	4	Çin	135,6	4	Hong Kong	108,1
5	Brezilya	73,1	5	Singapur	70,6	5	Hollanda	92,0
6	Kanada	59,1	6	İsviçre	70,4	6	Singapur	61,6
7	Hollanda	53,3	7	Hollanda	68,8	7	Brezilya	58,7
8	İngiltere	44,8	8	Brezilya	64,3	8	Avustralya	48,2
9	Avustralya	40,3	9	Fransa	47,0	9	Hindistan	44,5
10	İrlanda	37,4	10	Hindistan	44,1	10	Rusya Fed.	37,7
22	Türkiye	12,5	18	Türkiye	17,3	24	Türkiye	12,0
	Dünya Toplamı	1.323,9		Dünya Toplamı	1.774,0		Dünya Toplamı	1.746,4

Kaynak: Dünya Yatırım Raporu (World Investment Report) 2017, UNCTAD

UNCTAD⁷ raporuna göre; Uluslararası Doğrudan Yatırımlar (UDY) Tablo:1.1’de görüleceği üzere son 3 yıllık zaman zarfında %32 oranında bir artış göstermiştir.2015 yılında bir önceki yıla göre gerçekleşen ciddi artış 2016 yılında bir miktar azalmıştır. ABD ilk sırada küresel UDY akımlarını en fazla çeken ülke konumundadır. 2016 yılında 391,1 milyar ABD Doları UDY ile 2014 (12,9%) ve 2015 (19,6%) yıllarına göre ciddi bir sıçrama yaparak küresel UDY akımlarının %22,4’ünü çekmiştir. Gelişmiş ülkelere yönelen UDY akımları en yüksek noktaya ulaşırken gelişen ülkelere yönelen UDY akımları ise %9,6 oranında azalmıştır. Türkiye ise, 2016 yılında en fazla UDY çeken ülkeler arasında %0,9’lardan %0,68’lere düşerek 24’üncü ülke olarak yer almıştır.Rapora göre, Türkiye’nin de içinde bulunduğu bölgede UDY akımları bölgesel gerginlikler ve zayıf petrol fiyatlarının etkisiyle 2008 yılından bu yana kesintisiz her yıl azalmaktadır (Ekonomi Bakanlığı, 2017:4).

Sermaye’nin son derece verimli, uzun vadeli ve ülkenin ekonomik yapısına olumlu katkısı nedeniyle, uluslararası gezgin sermayenin en değerli kısmını bu akım oluşturmakta ve yoğun rekabete konu olmaktadır. Ülkelerin bu tür yatırımları

⁷ Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD)

çekmek için rekabet etmesindeki temel neden, bunların sahip olduğu fiziki ve beşeri kaynaklardır. Ayrıca bu kaynak, rekabeti, istihdamı artırmakta ve ödemeler dengesini olumlu etkileyip ülkenin büyüme hızını arttırmaktadır. Uluslararası doğrudan yatırımlar ile salt ekonomik değil, sosyal yapı da değişmekte ülke dönüşüme uğramaktadır. Zira, bu sermaye sadece maddi değerleri getirmemekte, eğitilmiş ve donanımlı bir işgücü, kalite anlayışı, teknoloji ile üretim-tüketim ilişkilerinde kalitatif bir ilişkiyi de ortaya koymaktadır (Karaca ve Abasız, 2008:19-33).

Küreselleşmenin serbest piyasa ekonomisini güçlendirerek kamu ekonomisini küçültmesi, ülkeden ülkeye farklılık gösterse dahi iç politik kararları kısıtlamaktadır. Küreselleşmenin mali etkileri ise kamu maliyesinin en temel unsurlarında-kamu gelirleri, kamu harcamaları ve borçlanmada- yarattığı etkilerdir. Küreselleşme bu üç unsurunu derinden etkileyebilmekte, törpüleyebilmektedir. Ulus-devlet politikaları, veya iç politik unsurlar, globalleşmenin çok çetin baskısı altında kalabilmektedir. Gerek uluslararası sivil toplum kuruluşları-IMF vb.-gerekse de küresel sermaye, mali politikaların belirlenebilmesinde etkin olabilmektedir (Bakkal ve Susam,2011;39).

Dünya ekonomisiyle bütünleşen ülke ekonomilerinin iç politik araçlarından olan kamu gelirlerinde de bir uyumlaştırma süreci söz konusudur. İç vergileme kadar dış ticaret vergileri-anti dumping vergileri, gümrük vergileri vb.-kotaları, KDV ve ÖTV gibi satış üzerinden alınan vergiler, küreselleşmenin belirlediği kurallar manzumesinde yapılanmaktadır. Ülkeden ülkeye gezgin, tedavülde olan bir sermayenin ve bu sermayenin yatırıldığı ana veya türev piyasaların cazip hale getirilmesi amacıyla yapılan vergi politikaları da bu sürecin bir sonucudur.

Kamu harcamaları kadar kamu gelirleri de küreselleşmeden nasibini almıştır. Spekülatif portföy yatırımlarının vergi oranlarına elastikiyeti son derece fazla olduğundan, vergi oranı fazla olan ülkelere vergi cennetlerine doğru bir akım söz konusudur. İç politik unsurların ve ülke içi baskı gruplarının bu yatırımların vergilenmesine ilişkin yaklaşımı, refleks olarak kırılabilir bir ekonomi yaratmıştır. Sermayenin bir alandan diğer alana geçişiyle bozulan dengeler ödemeler dengesinin yapısını, makroekonomik dengeleri ve kamu maliyesini de olumsuz etkilemektedir.

Küresel sermaye'nin transfer fiyatlamalarıyla vergiyi minimize etmesi vergi gelirlerinde ciddi düşüslere neden olabilmektedir. Kişilerin serbestçe dolaşabilmeleri, sermayelerini tüm dünyaya yayabilmeleri, serbestçe tasarruf edebilmeleri kamunun gelir vergileri yönünden kaybına yol açmıştır. Kişilerin artık belli bir ülkede değil tüm dünyada gelirlerinin olması, küresel anlamda ülkelerarası çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmalarını gündeme getirmiştir. Ekonomideki bu kırılmalılık ülkeler arası vergi rekabetini artırmıştır.

1.4.Küreselleşmenin Dinamikleri

Küreselleşme, kapitalizmin gelişimiyle koşut, sanayi devrimi ile başlayıp dünya ölçeğinde realize olan bir olgudur. Liberal bir felsefe ve serbest piyasa ideolojisi karakterine sahip olan küreselleşmenin dinamiklerini bizatihi kapitalizm krizleri oluşturmaktadır. Ulus-devletlerin etkilerini yitirerek uluslararası sistemin parçaları oldukları bu olguya yön veren hususları, küreselleşmenin dinamiklerini, bu tarihsel evrimde aramak gerekmektedir.

1.4.1. Kapitalizmin Krizleri

Sanayi devrimine yol açan teknolojik gelişmelerin bütünleşerek devrimin kıvama geldiği 1776 yılından yaklaşık 1914 yılına kadar mal ve finans piyasalarındaki gelişmeler, çalışmamızda ilk küreselleşme dalgası olarak nitelenmiştir. Sürecin en önemli özelliği altın standardının norm olarak kabul edilmesidir. Küreselleşmenin ilk süreci, kapitalizmin olgunlaşmasıyla beraber başlayıp emperyalizmle bütünleşmesi sonucu ortaya çıkan krizle, dünya savaşları ile nihayete ermiştir.

K. Marx, 19. yüzyılın ortalarında emekçi kesimi savunan bir filozof olmaktan çok, bir küreselleşme teorisyeni olarak kapitalist örgütlenmenin uluslararası karakterine dikkat çekmiştir (Heywood,2013:191). Kapitalizm krizine, Marx'ın emek-değer ve artı değer teorilerinde ortaya koyduğu gibi, bizatihi kapitalizmin kendisi yol açmıştır. Marx'a göre emeğin ürettiği değer ile ücreti arasındaki farka sermaye sahibi el koymaktadır. Bu çelişkili üretim ilişkisi, küreselleşen kapitalist dinamiği oluşturmaktadır. Nitekim, dünya siyasetinin evriminde kırılımları oluşturan felsefi

temel, bu realitenin bir sonucudur. Kapitalizm ve emperyalizm arasındaki sıkı ilişkiye, 20.yy başında, Sovyet devriminin mimarı V. I. Lenin tarafından vurgu yapılarak devrimin teorik gerekçesi ortaya konmuş, yaklaşık 80 yıl sürecek soğuk savaşın temelleri atılmıştır.

Kapitalizmin ilk krizinin çok ağır sonuçlar vermesi ile dünya savaşları sonunda yeni bir yapılanma ihtiyacı hasıl olmuştur. Birleşmiş Milletler, IMF, Dünya Bankası ve GATT, yeni ekonomik düzeninin temel yapı taşları, aktörleri olmuştur. Uluslararası ekonomik kuruluşlar ile küreselleşmenin daim kılınması ve sistemin aktörlerinin güçlenmesi hedeflenmiştir. Küreselleşmenin önünde en büyük tehdit olan komünizm tehlikesine karşı bir blok oluşturularak, politik ve askeri bir yapı teşkil edilmiştir. SSCB'nin yayılmacı politikalarına karşı, Marshall planı gibi uluslararası bir çevreleme politikasıyla, ekonomik yönden zarar gören Batı Avrupa ülkelerinin yapılan yardımlarla toparlanmaya başlanması sağlanmıştır (Karluk, 2002:466).

Savaşların sonlandığı, yeni ekonomik düzenin tesis edilerek Bretton Woods konferansının sonuçlarının uygulandığı, Keynesyen iktisadın temel alındığı zaman diliminden 1960'lı yıllara kadar olan dönem ulusal sermaye birikimi ve ilk dönem acılarının onarıldığı dönem olarak nitelenebilir. Dönemin diğer bir karakteristik özelliği soğuk savaşın başlamış olmasıdır. Ulus devletler, bu dönemde bir aktör olarak egemenlik yetkilerini kullanmaktadır (Baldwin ve Martin, 1999:24).

Kapitalizm kriziyle beraber, 60-70'li yıllardan günümüze kadar olan dönemde ise neo-liberal bir felsefenin hakim olduğu global ölçekte yeni bir küreselleşme dalgasına girilmiştir. Yeldan (2002,2) ikinci dalgada küreselleşme sürecine yön veren dinamikleri dört ana başlık altında toplamıştır. Bunlar;

1. Sermaye birikimi motivasyonunun maksimize olduğu aşırı üretim krizi,
2. Sermaye ve emek faktörlerinin çekişmesini esas alan kar sıkışması,
3. Uluslararası kapitalist rekabetin yoğunlaşması,
4. Liberalize olan portföy yatırımlarının doğrudan yatırımların önüne geçmesi.

II. Dünya Savaşı sonrası, konjonktürün elverişli olup barışçıl bir iklimin de tesiriyle, endüstriyel ilişkilerde üretim faktörlerinin çekişmesi sözkonusu olmayıp nisbi bir uzlaşma sözkonusudur. Bu durum, ulusal ekonomilerin güçlenmesinin ve yatırımın ulusal sınırlar içinde kalmasının temel faktörüdür. Keynesyen iktisadın uygulandığı bu dönemde toplam talebi artırmada veya kısımda, ekonomiyi tam istihdama getirmede maliye politikasının rolü büyüktür.

Bu dönemde, makul işsizlik ve enflasyon oranları altında ülkelerin büyüme hızları sürekli olarak artmıştır. Emekte, reel ücretlerde meydana gelen artış, talepteki artış sayesinde absorbe edilerek, sermayenin kar realizasyonu devamlı bir şekilde gerçekleşebilmiştir. Keza, eğitim, şehirleşme ve imar faaliyetleri ile kalitatif işgücünün artarak emeğin verimliliğinde meydana gelen nispi artış, reel ücretlerdeki artıştan daha fazladır. Sermaye lehine gerçekleşen bu gelişmeler nedeniyle yatırımlar ve iktisadi büyüme devam etmiştir. Ezcümle, karın tatminkar gelmesi, sermayenin ulusal sınırlar içinde kalıp büyümesini devam ettirmiştir.

1850-1913 arası dünya ekonomisinde ihracat artışı % 3.8 iken, 1950-1973 arası %8'dir. Küreselleşmenin ikinci evresinde ilkinin göre bir hayli yüksek büyüme hızının olması, küreselleşmeyi tetikleyen ana faktördür (Karluk, 2002:480). 1950'lerden itibaren ortalama %8'lik büyüme hızıyla gelişen ekonomiler 70'li yıllarda maksimum seviyeye ulaşmıştır. Bu dönem, toplumun büyük bir çoğunluğunun kentlerde yaşadığı, eğitim seviyesinin yüksek hale gelmesi nedeniyle emeğin kalitatif yapısının artarak emeğin pahalılaştığı, istihdamda çalıştırılacak emeğin bulunamadığı, çalışan nüfusun toplam nüfusa oranının düşmeye başladığı, sosyal güvencenin, çağdaş hayat standardının ve ekonomik refahın yüksek olduğu bir dönemdir.

1.4.2. Yeni-Sağ ve Neoliberal Ekonomi Politik

Kapitalist ülkelerde, 70'lerden itibaren büyüme hızları önemli derecede düşmeye başlayıp sermaye beklediği karı elde edemeyince, kapitalizm yeni bir krizle karşı karşıya kalmaya başlamıştır. Yeni teknolojik gelişmelerin de etkisiyle sermayenin

iştahı artmış, yeni yatırımlar için yüksek karları hedeflemiştir. Ekonomide belli bir doygunluk noktasına gelindiğinden, yurtiçi talebin artırılması çok zordur. Gelir artırılrsa dahi, son derece düşük marjinal tüketim eğilimi nedeniyle talep etkilenmeyecektir. Emeğin gelirin artırılması sermaye karlılığı açısından da doğru bir politika olmayacağından sermaye, ucuz emeğin, bol talebin olduğu maliyetlerini minimize edecek karlarını maksimize edeceği alanlar aramaya başlamıştır. Kapitalizm krizini aşmanın yolu “sermayenin hızla finansal yatırım alanlarına çekilmesi ve uluslararasılaşması” (Yeldan, 2002:3) olarak bulunmuştur. Kapitalist ekonomiler, krizden çıkış yolu olarak yeni-sağ akımı kabul etmişlerdir (Bakkal ve Susam, 2011:28).

“Yeni-Sağ”, Bretton Woods sistemiyle başlayıp, müesseseleşen dünya düzeninde refah devleti'nin bunalıma girmesiyle başlayan idari, sosyal, ekonomik ve kültürel dönüşümü ifade etmektedir. Hayek ve Buchanan gibi liberal filozofların düşünceleriyle ortaya çıkıp muhafazakar düşünürlerin katkılarıyla da şekillenen klasik liberalizmin eksikliklerini izole eden bir akımdır. Petrol fiyatlarındaki kriz, kapitalist dünyada yaşanacak bir dönüşümün de öncüsü olmuştur. İktisadi temelleri 70'lerdeki ilk petrol kriziyle atılan yeni küreselleşme sürecinin, siyasal temelleri de 80'li yılların sonunda, neo-liberal anlayış çerçevesinde atılmıştır.

20.yüzyılın son çeyreğinde, bölgesel pazarlar ilişkilerini güçlendirmiş ve uluslararası sisteme entegre olmak yönünde ciddi bir ilerleme kaydetmişlerdir. İnsanoğlunun ekonomilerini bütünleştirme, refahını artırma arzusu yeni sağ-neo-liberal politikaları da beraberinde getirmiştir. Sanayileşmiş ülkelerle beraber gelişmekte olan ülkeler de kendi finansal piyasalarını liberalleştirmek için gerekli ekonomi politikalarını uygulamaya başlamışlardır.

Yeni-Sağ siyasetin özünde iki ana husus; ekonomik liberalizasyon ve minimize edilmiş bir devlet anlayışı yer almaktadır. Washington uzlaşması adı altında IMF, Dünya Bankası ve DTÖ tarafından benimsetilen neo-liberal politikalar temelde, ekonomide parasal kontrollerin hakim olduğu yapıdan, dışa dönük, piyasa-odaklı yaklaşımın hakim olduğu açık bir ekonomik sisteme dönüşü esas almaktadır. Neo-

liberal politikalarla, sabit döviz kuru rejiminden vazgeçilerek kura ve faize bağlı yeni finansal türev araçları geliştirilmiştir (Yeldan, 2002:3). Sosyal devlet anlayışı yerini ekonomik devlete, devletçi anlayış hür teşebbüse, kamu organizasyonları yerini sivil toplum kuruluşlarına bırakmaktadır. Devlet, denetim ve düzenleme görevini gören hükmi şahsiyet olarak belirlenmiştir. Bu çerçevede, kamu harcamaları azaltılmakta, istikrarlı para politikası, düşük vergi oranları ve objektif bir vergi politikası uygulanmaktadır.

Dünya ticaretinde, 1974-1990 arası dönemde, petrol krizi, enflasyon ve yanlış ekonomi politikaları sonucu ilk evrelere göre biraz daha ılımlı bir artış olmuştur. Enformasyon teknolojileri ile beraber 1990'lı yıllardan günümüze, yine hızlı bir büyüme artışı gerçekleşmiştir. Küreselleşmenin asıl boyutu, bölgeselleşme, kutuplaşma ve diğer uluslararası kümelenmeler, tekrar şekillenen güç dağılımları vb. diğer uluslararası siyasi politikaların bir yansıması olarak şüphesiz bu süreçte gerçekleşmiştir..

1.4.3. Uluslararası Yatırımlar

Ülke sınırları içinde yerleşik hakiki veya hükmi şahısların dünyanın diğer bir yerinde servet edinmelerine, uluslararası yatırım veya yabancı sermaye yatırımı adı verilir. Küreselleşme aktörlerinden uluslararası sermayenin kar arzusuyla uluslararası yatırımlara olan bu isteği ve motivasyonu, küreselleşmenin dinamiklerinden birini oluşturmaktadır. Servetin milli bir boyuttan ayrılarak anonim hale gelmesi, belli bir alana münhasır durumda iken menkul hale gelmesi, tedavüle konu olabilmesi bu yatırımların ana karakteristiğidir. Özel kişilerin dolaysız yabancı sermaye yatırımlarının payı çok düşük olduğundan denilebilir ki, dolaysız yabancı sermaye yatırımlarının tamamına yakın bölümü çokuluslu şirket tarafından yapılmaktadır (Seyidoğlu,1994,577).

Bu varlıklar mali veya reel (fiziki) bir nitelik taşıyabilir. Mali nitelikteki yatırımlar bir servet üzerinde hak iddia eden nitelikte olup menkuldür. Yabancı tahvil ve hisse senedi gibi menkul değerlerin satın alınması bu gruba örnek gösterilebilir. Bu tür yatırımlara uluslararası portfolyo yatırımı da denilmekte olup transfer edilebilen

mahiyette tedavül kabiliyeti olan kıymetlerdir. Bir anlamda servet uluslararası dolaşıma konu olmaktadır. İktisat literatüründe “sıcak para” olarak nitelendirilen bu yatırımlar spekülâtif amaçlı ve kısa vadeli dir. Menkul kıymetler ve bunların türevi ürünler, faiz ve kur farklılıkları, arbitrajlar, kısaca para ve sermaye piyasalarına ait ürünler bu portfolyo yatırımlarının birer aracıdır.

Uluslararası yatırımlarda bizatihi serveti temsil eden belge yerine servetin satın alınması durumu da sözkonusu olabilir. Yabancı ülkelerde bina, fabrika, arazi, tesis veya özelleştirme uygulamaları sonucu var olan şirketlere ortak olunması vb. hazır fiziki değerlerin elde edilmesi veya üretim tesisi inşaa s ı, sermaye tahsis edip şirket kurma yoluyla yeni bir ekonomik değerin ortaya çıkarılması da dolaysız yabancı sermaye yatırımlarının kapsamını oluşturmaktadır.

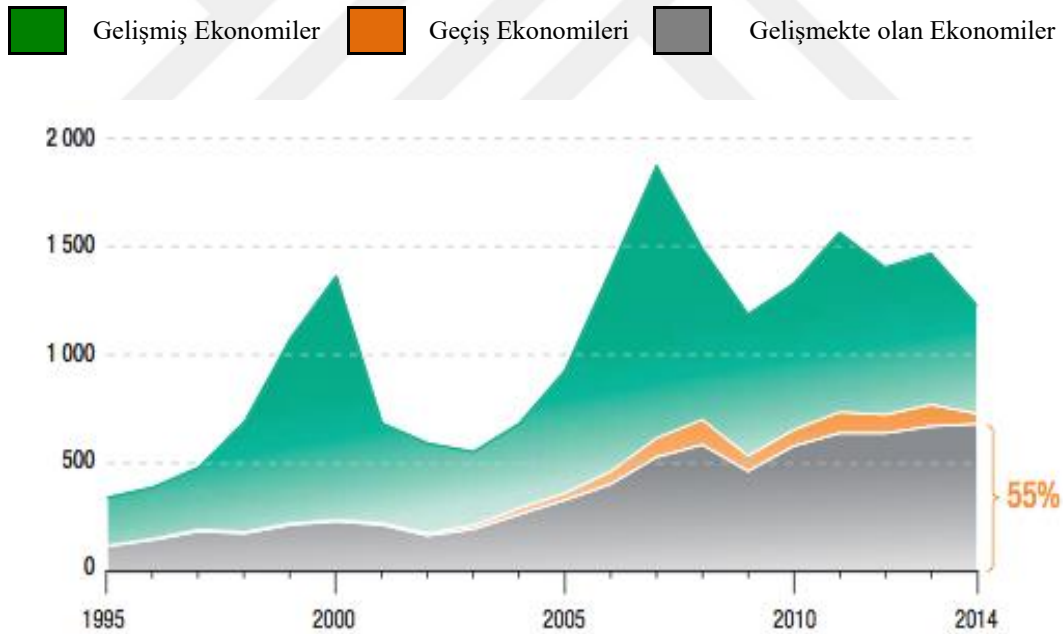
Çok uluslu bir şirket doğrudan döviz transfer ederek yatırıma girebileceği gibi dolaylı yollardan da yatırım yapabilir. Malları kendi ülkesinde üretip, ihraç ederek veya kendi teknolojisini ve marka ismini kullanılmasına izin verip lisans anlaşması yaparak da yatırıma girebilmektedir. Sınır ötesi var olan belirsizlikler ve riskler, kültürel sorunlar, dil ve yerel piyasaya ait uygulama farklılıkları nedeniyle ihracat ve lisans yoluyla elde edilemeyecek avantajlardan ötürü doğrudan yabancı sermaye yatırımları gerçekleşmektedir. Yabancı sermaye yatırımı para ve nakdi kıymetler ile maddi değerler şeklinde olabileceği gibi lisans, teknik bilgi ve know how gibi gayri maddi haklar şeklinde de olabilir (Seyidoğlu,1994:578).

Portfolyo yatırımları ve dolaysız yabancı sermaye yatırımları uluslararası sermaye akımı olmalarına rağmen önemli farklılıkları vardır. Şöyle ki, dolaysız yabancı sermaye yatırımında yatırımın yönetimi ve denetimi yabancı sermayeye aittir. Uluslararası portfolyo yatırımları ise spekülâtif amaçlı olup, yönetim ve denetim gayesi içermez. Ulusal şirket, tahvil ve hisse senedi yoluyla uluslararası piyasalardan finansman sağlamaktadır. Dolaysız uluslararası yatırımlarda (UDY) yabancı yatırımcı, sermayeden başka üretim teknolojisi-know how-ve yönetim tarzını da birlikte getirirken, portfolyo yatırımlarında ise sermayeden başka hiçbir katkısı yoktur.

Portfolyo yatırımlarını, tasarruf sahibi gerçek kişiler veya bu tasarrufları kullanan emekli ve sigorta şirketleri ile yatırımcı şirketler de yapabilirler. Dolaysız yabancı sermaye yatırımlarını yapanlar ise çokuluslu işletmelerdir. Yatırım neması da bu iki yatırım türünde de farklılık göstermektedir. Portfolyo yatırımlarında yatırımın ana para ve gelirlerinin geri ödenme koşulları önceden belirlidir. Oysa dolaysız yatırımlarda genellikle belirli bir amortisman yoktur. Kar transferleri de işletmenin kazanç durumuna ve transferler üzerine konulan kısıtlamalara bağlıdır.

Küresel düzeyde UDY akımlarının ülke ve sektör dağılımlarına ilişkin referans kaynaklardan birisi olarak kabul edilen ve 2014 yılına yönelik nihai verileri ve değerlendirmeleri içeren Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD) Dünya Yatırım Raporu 2015 yılının Haziran ayında yayımlanmıştır.

Şekil:1.1 Doğrudan sermaye akımları 1995-2014

Kaynak: UNCTAD, FDI/MNE database (www.unctad.org/fdistatistics).

Şekil:1.1’de görüleceği üzere son 20 senelik zaman zarfında UDY akımlarının büyük bir kısmı gelişmiş ekonomilere doğru yönelmiştir.2007 yılında en yüksek noktaya çıkan UDY akımları 2014 yılına kadar bir miktar gerilese de 2015 ve 2016 yılında ciddi bir artış göstermiştir. UNCTAD raporuna göre; UDY akımları, dünya

genelinde 2013'de % 4,6 artarken, 2014'de % 16,4 oranında azalarak 1,23 trilyon ABD Doları olarak gerçekleşmiştir. 2015 yılında bir önceki yılı telafi ederek % 34 oranında artan UDY, 2016'da % 2 azalarak 1,746 trilyon ABD Doları olarak gerçekleşmiştir (Tablo:1.1).

Doğrudan yatırımlar 2012 yılından itibaren dikkat çekici bir şekilde gelişmekte olan ülke piyasalarına yönelmektedir. UDY çeken ülkeler arasında da ilk 10 ülkeden 5'i gelişen ülkelere yönelmektedir. 2014 yılında gelişen ülkelerin payı %59, gelişmiş ülkelerin ise %41'dir. 2016 yılında, gelişmiş ülkelere yönelen UDY akımları %5 oranında artışla 1,03 trilyon ABD Doları tutarına yükselerek, küresel kriz sonrası en yüksek seviyeye ulaşmıştır. Gelişen ülkelere kanallanan UDY akımları ise %9,6 oranında azalarak 714 milyar ABD Dolarına gerilemiştir (Ekonomi Bakanlığı,2017).

1.5.Kavramsal Çerçeve Sonucu: Küreselleşmenin Anlamı:

Tez'in bu bölümünde, küreselleşme kavramının sosyal bir olgu olarak yüklendiği anlamın sınırları tayin edilmek istenmiştir.Kavramla anlatılmak istenen, vurgulanan düşüncenin bilimsel boyutu, kavramın düşünsel zemini, aktörleri, etki derecesi ve bu süreci zorlayan bileşenleri tümevarımsal bir metodla ortaya konmaya çalışılmıştır. Kavramsal çerçevenin ortaya konması sonucu, küreselleşmenin yüklendiği anlam aşağıda kısaca yer almaktadır.

Modern devlet konsolidasyonu ile başlayan küreselleşme süreci, Avrupa'nın iktisadi ve sosyal dönüşümü ile beraber gelişen liberal felsefe ve kapitalizmin geçirdiği dalgalanmalarla anlam kazanmış; 18.yy'dan itibaren yaklaşık 300 yıllık bir gelişim süreci içinde dünyayı tamamen değiştirmiştir.Bu süreç hemen her alana etki etmekle birlikte, özellikle ekonomik, siyasi ve sosyo-kültürel alanlarda dönüşüm ortaya çıkarmıştır. Ulusüstü örgütler, uluslararası sermaye,çok uluslu şirketler, küresel sivil toplum kuruluşları olarak sıralanabilecek süreci yöneten aktörler, neo-liberal ve yeni-sağ siyasi anlayış ve diğer tetikleyici unsurların da etkisiyle küreselleşmenin kurumsallaşmasına neden olmuştur. Küreselleşme yüklendiği anlam itibariyle, ulus-devlet egemenliğini zayıflatarak önemli değişikliklere ve yapısal dönüşüme neden olan tarihi,sosyolojik,felsefi ve siyasi bir süreci ifade eden geniş bir kavramdır.

II.BÖLÜM

2.TÜRKİYE'DE 1980 SONRASI LİBERALLEŞME POLİTİKALARI

Küreselleşme'nin düşünsel zemini, etki derecesi ile bu süreçteki kurumlar ve süreci tetikleyen faktörler ele alınarak küreselleşmenin kavramsal çerçevesi belirlendikten sonra, tez'deki amaç doğrultusunda, Türkiye'de 24 Ocak 1980 kararlarıyla başlayan liberal politikaların değerlendirilmesi gereklidir. Cumhuriyet tarihinde bir manifesto niteliği taşıyan liberalleşme politikaları sonucu dönüşen vergi yapısı ile devletin yetkisizleştirilmesi, devletin vergileme yoluyla egemenlik kullanımında meydana gelen kısıtlanma, liberal politikaların ortaya konması ile mümkün olacaktır. Bu çerçevede, tez'in bu bölümünde, dünya siyasetinde değişen dengeler, kimlik dönüşümleri, küreselleşme akımları eşliğinde Türkiye'deki durum irdelenecektir.

2.1. Yeni-Sağ Ve Neoliberal Dönüşüm

Dünya siyasetinde klasik liberalizmden türeyerek gelişen bir felsefenin ürünü olarak ortaya çıkan yeni-sağ ve neoliberal dönüşüm, 1960'lardan başlayarak tüm dünyayı etkisi altına almıştır. Yeni-Sağ, Hayek ve Buchanan'ın liberal, serbest piyasa ekonomisini esas alan düşünceleriyle muhafazakârlığın devlet anlayışı arasında gelişmiş, ekonomik siyasi ve sosyal dengelerin değişmesini sağlayacak bir hareket ortaya çıkarmıştır (Özkazanç, 1996:1219). Küreselleşmenin ikinci dalgalanmasını oluşturan bu fikri temelde, Batı dünyasında klasik liberalizmin ihmal edip eksik bıraktığı sosyal temalar yer almaktadır.

Yeni-Sağ siyasetin özünde iki ana husus yer almaktadır: Ekonomik liberalleşme ve demokrasiye dayalı bir devlet anlayışı. Türkiye'deki liberalleşme politikalarının doğru bir şekilde anlaşılması için kapitalizmin 1970'lerde yaşadığı krize çözüm olarak sunulan ve dünya siyasetinin yeniden şekillenmesine neden olan bu süreci doğru anlamak gerekmektedir. Bu bölümde, Özal'la başlayan yeni-sağ siyaset tanımlanarak, Türkiye'de meydana getirdiği kimlik dönüşümü ortaya konacaktır.

2.1.1. Egemenlik Ölçütü: Resmi Kimlik

Ulusal ve uluslararası siyaseti açıklayıp anlamlandırmaya çalışan, realist, neo-realist ve neo-liberal anlayışlara karşın, konstruktivist yaklaşım, kurumsal ve kültürel unsurların önemine vurgu yapmaktadır. Bingöl (2004), konstruktivizmin, kültürel çevre'nin tayin ettiği kimlik bağlamı kültürel öğeleri dikkate aldığını, bu niteliğiyle bu yaklaşımın siyasal davranışların belirlenmesinde önemine vurgu yapmaktadır. Kimliği esas alan davranışların her zaman rasyonel olması mümkün olmadığı gibi devlet rejimlerinin kendi ulusal çıkarlarıyla örtüşen farklı davranış biçimlerinde bulunmaları da olasıdır. Kimlik, kültürel çevre ile ulusal çıkarlar arasında karşılıklı ilişkiyi sağlayan çok kuvvetli bir bağdır. Ulusal çıkarlara yön veren de kültürel çevreden beslenen kimliktir (Bingöl,2004:29).

Siyasal ideoloji ve iktidarın veya devlet varlığının dayanağı resmi kimlik, devlet çıkarları ve politikalarının da temelini oluşturmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti'nin Kemalist kimliği de tüm politikalarında, 1980'lere kadar gelen devamlılığının en önemli belirleyicisi olmuştur. "Kemalizm", Cumhuriyet Türkiye'sinin kimliği, ekonomik ve sosyal politika yapma süreçlerinin de çerçevesini çizmiştir. Devlet aygıtına ve karar verme sürecine hakim olan Kemalist liderlik, kendi çıkarlarına hizmet eden ve kendileri tarafından tanımlanan devlet kimliğini koruyan, Batı eğilimli, laik-milliyetçi dış politikalar takip etmiştir (Çaha ve Şahin, 2013:146).

1923-1980 arası dönemin devlet anlayışı ve siyaset temeli, milliyetçilik, laiklik ve bürokratik otorite üzerine kurgulanmıştır. Çok partili sisteme geçişle beraber zaman zaman bu politika değiştiriliyormuş izlenimi verilse de vesayet altındaki parlamenter demokraside bunu değiştirmek mümkün olmamıştır. Demokrasiye yapılan dolaylı veya doğrudan müdahalelerle, devletin resmi ideolojisi dışında bir politika belirlemek, rejimin kendi stabilizatörleri vasıtasıyla imkansız hale getirilmiştir (Çaha ve Şahin, 2013:146).

2.1.2. Ulus-Devletlerin Yeni-Sağ Siyasetle Kimlik Dönüşümü

Türkiye için geçerli olan bu konjonktür, tüm dünya açısından da farklı değildir. I.Bölümde açıklandığı üzere 30'ların Büyük Depresyonu, ekonomik istikrarsızlığı derinleştiren, ulusal rekabet ve hoşnutsuzlukları kışkırtan bir korumacılık dalgasına neden olmuştur. Keza, 20.yüzyıla hakimiyetini vuran Soğuk Savaş olgusu da liberal politikaları gölgede bırakmış, 1949'da başlayan süreç 1990'da nihayete ermiştir.

I.Dünya Savaşı'ndan sonra belirlenen dünyanın yeni düzeninde hakim olan Keynesyen politikalar, 60-70'li yıllarda krize girmeye başlamıştır. Bu süreçte, küresel ekonomik krizden yoğun etkilenen ülkelerde değişik sonuçlar meydana gelmiştir. Kapitalizme daha henüz alt yapısı hazır olmayan-siyasal sistem, demokrasi anlayışı ve toplumsal yapı nedeniyle- ülkeler sancılı bir dönüşüme girmişlerdir. Ulus-devlet anlayışının ve retoriğinin askere dayalı olduğu, otoriter bir devletçilik anlayışının egemen olduğu ülkelerde yaşanan dönüşümün yarattığı kriz,-Türkiye, Asya ve bazı Latin Amerika ülkeleri gibi- ideolojik toplumsal çatışmaları da beraberinde getirmiştir. Çalkantılı toplum yapısı, sonuçta askeri darbeler ile yaşanan ara rejimler sonucunda dönüşüme uğramıştır (Özkazanç,1996:1219). Bu ülkelerde egemen güç askerle sağlanan modernleşme bu dönemde de değişmemiş, küresel eklemlenme yine bu güç sayesinde sağlanmıştır.

Dünya siyasetinde, yeni-sağ akımın ekonomik temelini oluşturan neo-liberalizm akımına, küreselleşmenin dinamiklerinin ele alındığı bir önceki bölümde genel hatlarıyla değinilmiştir. Kısaca, bu siyasal akım, toplumsal gelişmelerin etkisiyle Avrupa ve Amerika'da klasik liberalizmin revizyona uğramış teorik ardılı ile siyaset felsefesinde yeni-muhafazakâr bir anlayışın ürünüdür (Özkazanç, 1996:1219). Gamble (1988,19) yeni-sağ'ı reformist bir anlayış olarak kabul etmekte, kapitalizmin 1970'lerdeki siyasi ve ekonomik krizine çözüm olacak bir tür revizyonist süreç olarak ifade etmektedir.

Yeni-Sağ akımı, küresel ekonomik kriz sonrasında izlediği politikalarla, klasik liberalizmden farklı olarak içinde bulunulan sürecin sosyal izlerini taşımaktadır.

1980'li yıllarda gelişmekte olan veya az gelişmiş ülkelerde, toplumsal ve siyasal krizlerin ortaya çıkması, geleneksel devleti temsil eden egemen güçlerin devlete müdahalesi ile ara rejimlerin uygulanmaya başlamasına neden olmuştur. Bu ara rejimlerle sağlanan neo-liberal iklimle, küresel eklemlenme yolunda önemli bir gelişim sağlanmıştır. Geleneksel modernleşme biçimi olan askere dayalı tündengeçim modernizasyon bu süreçte de yine değişmemiş alınan hızlı kararlarla ülkelerin dünyayla entegre olunması sağlanmıştır (Ersoy,2002:4 ; Güler,1996:53).

2.1.3. Türkiye'nin Kimlik Dönüşümü

1980 sonrası dönemde İngiltere'de Thatcher, Amerika'da Reagan yönetimi ile siyasal pratikte yansımalarını bulan yeni-sağ politikaların, Türkiye taşıyıcısı olarak siyasal alanda yerini alan parti ANAP ve Turgut Özal olmuştur. Özal dönemindeki ekonomik liberalizasyon ve özelleştirme uygulamaları hep bu amaca yönelik olarak değerlendirilmelidir. Bu felsefede özel sektöre, özel girişime, piyasa ekonomisine, serbest rekabet ortamının imkanlarına özel bir önem verilmiştir (Aktan,1994:15; Özkazanç, 1996:1219).

Özal, Reagan ve Thatcher'in kişilikleri de yeni-sağ'ın uygulamalarında önem taşımaktadır. Bu üç lider, ülkelerinde siyasi olarak merkezi gücü elinde tutan, reformist kararları alıp uygulamakta çekinmeyen, cesur liderlerdir. Yeni-Sağ'ın önemli özelliklerinden biri güçlü liderlik olup, lidere hegemonik güç ve korumacılık teslim edilmektedir. Özal'ın kişilik özellikleri yeni-sağ'ın hegemonik gücünü kullanmasında kendisine büyük katkı sağlanmıştır. ANAP'ın halâ Özal'la özdeş tutulması, lider-merkezli yeni-sağ parti retoriği ifade etmektedir (Abramowitz,1993: 164-181).

Türkiye'nin Özal'lı yılları, dünyanın birçok yerinde olduğu gibi iktisadi alanda büyük değişim ve dönüşümlerin yaşandığı yıllar olmuştur. Özal, pozitivist, seçkinci ve halkından uzak bir kemalist devlet yapısını halkıyla kucaklaştırmayı başarmış, dindar ve muhafazakar bir liderdir. Bu niteliğiyle çağdaş, batılı ve moda bir akımın en önemli pratik uygulamasını başarmış reformist bir muhafazakardır.

80'li yıllar, Cumhuriyet dönemi veya daha öncesi aydın tipi jakoben modernleşmeden tamamen farklı olarak tabandan gelen bir modernleşmeye tanıklık etmiştir. Turgut Özal, çelişkili bir kavram olarak algılanan ve çatışma halinde bulunan Cumhuriyet değerleriyle, halkının öz değerlerini rasyonalist bir zeminde buluşturan bir liderdir. Özal'lı yıllar, toplumsal hayatın her alanında gerçekleşen değişimin yaşandığı yıllardır. Transformasyon, vizyon vb. kavramlar günlük hayatın her alanına girmiş, düşünce, teşebbüs, din ve vicdan hürriyeti Özal'la beraber hayat bulmuştur (Göle, 1989: 21).

Özal, liberalleşmeye paralel bir şekilde devletin özellikle ekonomik alanlardan başlayarak küçültülmesini, özelleştirilmesini hedefleyerek kendisine göre “rasyonel” bir siyaset tarzı ortaya koymuştur. Değişimi öngörmüş, siyaset, demokrasi ve hürriyet kavramları temelinde anayasalcılığı, devletçiliğin önüne geçirek tüm kurumların yeniden yapılanmasını ön plâna çıkarmıştır.

12 Eylül 1980 askerî darbesi, Özal dönemi uygulamalarına gerekli zemini sağlamıştır. 1980 Anayasası ile bir yandan güçlü devlet olgusunun hâkim kılınmasına, bir yandan da otoriter-merkeziyetçi gücün sağlanılmasına çalışılmış, bu da Özal dönemi için geniş bir hareket alanı yaratmıştır. Özal, 1983 yılında başlayan iktidarından önce de müsteşar ve başbakan yardımcısı iken 24 Ocak Kararları'nın hem hazırlanmasından hem de uygulanmasından sorumlu, ekonomik sıkıntıların aşılması yönünde radikal görüşler ileri sürmüş siyaset ve devlet adamıdır (Güler,1996).

Askeri rejim hükümetinin attığı en önemli adımlardan biri, öncülüğünü Özal'ın yaptığı 24 Ocak 1980 Kararlarını benimsemesi ve kendisinin ekonomi politikası olarak tercih etmesidir. 24 Ocak Kararları, Türkiye'nin iç ve dış ekonomik ilişkilerinde liberal ekonomi anlayışının doğmasına yol açacak nitelikteki kararlardır. 24 Ocak kararlarının ana mantığı, liberal ekonomi anlayışına ve ihracata dayalı büyüme stratejisine dayanmasıdır. Türkiye'nin kalkınma ve üretimi artırarak, sanayileşmeyi gerçekleştirmesi, ihracatının artırılmasına bağlanmış olup bu amaca dönük olarak yeni pazarların bulunması temel hedef olarak belirlenmiştir.

2.2. Liberalizasyon Politikaları

Türkiye’de askerin açtığı zemin üzerine Özal hızlı bir liberalleşme paketiyle işe başlamış ve başbakanlığı süresince Özal, daha çok ekonomik liberalleşme ile uğraşmıştır. 1980 yılında yapılan askeri darbenin aradığı istikrarı sağlamak üzere dramatik değişiklikler yapılmıştır. 1970’lerin sonlarında pek çok gelişmekte olan ve az gelişmiş ülke gibi, Türkiye de ithal-ikamesi stratejisinin zayıflıklarına şahit olmuş ve daha dışa dönük bir ekonomik kalkınma stratejisi uygulayarak bu zayıflıkların üstesinden gelmeye çalışmıştır.

Öncelikle, ekonomik liberalleşme sağlanmaya çalışılmış ve bunun için mevzuatta geniş bir düzenleme yapılmıştır. Yeni-Sağ politikalara uygun olarak, ithal ikameci ve korumacı ekonomik programdan keskin bir dönüşle; dış ticarete liberalizasyon, kambiyo sisteminde ihracat engellerinin kaldırılması, dalgalı kur ve faiz politikası, İMKB’nin kurulması, TL’nin sermaye işlemlerinde konvertibl hâle getirilmesi, özelleştirme, ekonominin kamu sektöründen özel sektöre kaydırılması, kamu harcamalarının azaltılması gibi uygulamalara geçiş benimsenmiştir (TCMB,2002:4).

Yaklaşık otuz seneye sari tatbik edilen bu iktisadi politikalar manzumesinin içeriğini artırmak mümkündür. Ancak uygulanan bu liberalizasyon politikalarının sayısını genişletmek konunun iyi kavranabilmesi açısından sıkıntılar doğurabilecektir. Bu nedenle, 80 sonrası liberalizasyon uygulamaları, ticari ve finansal liberalleşme süreci olarak iki ana kategoride ele alınarak aşağıdaki bölümlerde tüm bu politikalara ayrıntılarıyla yer verilecektir.

2.2.1. Liberal Manifesto: 24 Ocak Kararları

Kapitalizm krizi, 1970’lerdeki iki petrol fiyatı şoku ile sağlıklı bir yapıya sahip olmayan Türkiye ekonomisine ilk uyarısını gerçekleştirmiştir. İstikrarsız siyasi yapı, artan toplumsal olaylar ile yanlış para ve maliye politikalarının da etkisiyle ciddi bir ödemeler dengesi krizi oluşmuştur.1980’lerde başlayacak dönüşümün bir anlamda habercisi bu dönemde uygulanan yanlış politikalar olmuştur. Siyasette, ödemeler

dengesi problemi ve petrol krizinin retorik haline gelip iç politik malzeme olduğu bir dönem aralanmıştır. Milli gelirde, üretimde hızlı düşüşler meydana gelmiş, gerek maliyetlerin dış şoklarla beraber artışı, gerekse de kentleşme ile değişen sosyal yapıdaki diri ve canlı bir talebe arzın yeterli gelmemesi, hızlı bir şekilde talep ve maliyet enflasyonunu ortaya çıkararak enflasyonist bir süreci yaşatmaya başlamıştır. Hayat, hızla pahalı hale gelmiş, kentleşme ile birlikte ihtiyaçların artmasına karşın tatmin edilememesi, sosyal dönüşüm sürecindeki Türkiye’yi ciddi problemlerle başbaşa bırakmıştır (Kibritçioğlu, 2001:174-182).

1970’li yıllardan itibaren küreselleşme sürecine uyum sağlayamayan Türkiye’de tıpkı diğer az gelişmiş ülkeler gibi sosyal ve ekonomik krizler ortaya çıkmıştır. Bir taraftan kente uyum sağlayamayan sınıflar, diğer taraftan temel ihtiyaç maddelerini kuyruklarla temin eden ekonomik durumu derinden sarsılmış sosyal bir yapı, süratle dengelerin bozulmasına, sosyal karmaşalara, öğrenci ve sokak olaylarına, terörün patlak vermesine neden olmuştur.

1980’e gelindiğinde siyasi ve ekonomik yönden tıkanan Türkiye’de politika değişikliğinin zarureti kendini göstermeye başlamıştır. Hükümet, 24 Ocak 1980’de aldığı kararlar ile kısa sürede enflasyonu düşürmeyi ve ekonomiyi dereceli olarak liberalize etmeyi hedeflemiştir (Kibritçioğlu, 2001:174-182). 24 Ocak Kararları ile ekonomide önemli yapısal değişikliklere gidilerek ithal ikameci stratejiden, dışa açık ekonomiye geçiş temel strateji haline gelmiş, yerli para çok yüksek bir seviyede, %48,6 oranında devalüasyona uğramıştır.

24 Ocak Kararları, salt bir politika ve stratejiler manzumesi değil, aynı zamanda Türkiye’deki bir dönemi, anlayışı kapatan ve yeni bir çığır açan bir manifestodur. Özal, daha sonra slogan haline gelen ifadesinde, bu dönemi “çağ atlamak” olarak nitelendirecektir. Kararlar ile başlatılan yeni strateji, politikalar, kurumlar ve yasal düzenlemeler olarak ifade edilebilecek üç temel konuda reform getirmektedir (Başkaya, 1986:183-202). Stratejinin muhtevassından da açıkça anlaşılacağı üzere bu kararlar bir zihniyet değişikliğinin, yeniden yapılandırmanın dışavurumu olup kendisini izleyen siyasi bir devrim öncesinde gerçekleşmiş ekonomik bir

ihtilaldır.Nitekim, 12 Eylül darbesinin bu politikaları uygulamak için yapıldığı da tarihsel analizlerde yer almaktadır.

12 Eylül 1980 askerî darbesi, neo-liberal altyapının temellerini oluşturarak Özal'ın hızlı bir liberalleşme paketiyle işe başlamasına neden olmuştur. İthalatı kısıtlayan defansif bir stratejiden, ihracatı artıran ofansif bir politikaya geçilmiştir. Döviz darboğazlarının neden olduğu ilk parametreyi değiştirerek, ihracata ağırlık verip döviz bol hale getirmeye çalışan bir yapı hedeflenmiştir.Gümrük vergileriyle korunan iç kapalı ekonomik yapının, üretimi esas alarak uluslararası pazarlarda rekabet etmeye yönelik bir yapıya doğru evrilmesi amaçlanmıştır (Kazgan,1998: 333).

24 Ocak 1980'den itibaren 1993'e kadar olan süreç içerisinde, Özal, kendi deyimiyle transformasyonla, Türkiye'yi ekonomik ve sosyal dönüşüme uğratarak küresel sistemin bir unsuru haline getirmiştir. Sosyal refah devleti yerini ekonomik devlete, devletçilik yerini bireyciliğe, kamu organizasyonları yerini sivil toplum örgütlerine bırakmıştır.

24 Ocak Kararları'nın ana hatları aşağıdaki gibi özetlenebilir (Karluk,2010);

- İthal ikamesi yerine ihracata dayalı sanayileşme modelinin benimsenmesi,
- Faizlerin, fiyatların ve döviz kurunun serbest bırakılması,
- Fiyat kontrollerinin kaldırılması ve fiyatların arz ve talebe göre piyasada belirlenmesinin sağlanması,
- Kamu kesimince üretilen mallara uygulanan sübvansiyonların kaldırılması,
- KİT'lerin reforma tabî tutulması ve özelleştirilmesi.

24 Ocak Kararları ile uluslararası bir kuruluş-IMF-küreselleşmenin kendine biçtiği görevi yerine getirmiştir. Bu karar, küreselleşmenin aktörlerinden birinin, bir ülkenin iç politik kararına nüfuz edebilmesinin en somut örneklerinden biridir. IMF gözetimindeki bu kararlarla, uluslararası sermayeye ülkenin kapıları açılmıştır. Uluslararası sistemle ülkeyi entegre etmeyi amaçlayan ihracata dayalı büyüme

modeli benimsenmiştir. Kamu ekonomisinden serbest piyasa ekonomisine doğru bir geçiş öngörülmüş, KİT'lerin üretimden çekilerek özelleştirilmesi temel politik hedef haline getirilmiştir (Yurdakul, 2013).

Kararlar ile fiyat mekanizmasının narh fiyatlar yoluyla belirlenmesi değil, serbest rekabet ortamına göre oluşması temel hedeftir. Narh fiyatların karaborsalar yoluyla bozduğu mekanizma elimine edilmek istenmiştir. KİT zamlarına dayalı bütçenin finansman modelinden, vergi tabanını artırıcı çağdaş bir mali sistem amaçlanmıştır. Sadece mal ve hizmet piyasasında değil para ve sermaye piyasasında da gerekli değişiklikler yapılmıştır. Faizlerin serbest bırakılması sermaye birikimi yaratılmasına ilişkin temel politika aracıdır. İleride, banker krizi olarak ortaya olumsuz sonuçları çıksa da faizlerin serbest bırakılması, Türkiye'de sermaye birikiminin sağlanması açısından önemli bir karardır.

Kararlar, aynı zamanda politikaları, stratejiyi destekleyip, neo-liberal felsefeyi uygulayacak kurumları da beraberinde getirmiştir. Bunlar, Yabancı Sermaye Dairesi, Teşvik ve Uygulama Dairesi, Koordinasyon Kurulu ve Para ve Kredi Kurulu'dur. Klasik devlet bürokrasisinde skolastik bir yapıyı temsil eden ve bu felsefeye uyum sağlayamayacak kurumlar pasifize edilmiştir. Maliye Bakanlığı bünyesinde bulunan Hazine Genel Müdürlüğü'nün 80'li yıllarda müsteşarlık olarak ayrı bir birimde örgütlenmesi buna örnek olarak verilebilir.

Türkiye'de 1980 sonrasında, 24 Ocak Kararları ile ekonomideki köklü dönüşüm ve liberalizasyon süreci kapsamında, 1981 Mayıs'ından itibaren esnek döviz kuru sistemi hedefinde devam edilmiş, 1980-1982 arasındaki dönemde ise iç finansal liberalleşmeye geçilmiştir. Süreç, hukuki noksanlıklar sebebiyle ortaya çıkan bankerler krizi ile önemli ölçüde zedelenmiştir. Haziran 1984 ve Ağustos 1989'da icra edilen kararlar ile dış finansal liberalleşmeye ilişkin radikal tedbirler alınmıştır. Bunlardan en önemlisi, daha evvel suç iken, ülke vatandaşlarının döviz tevdiat hesabı (DTH) açtırabilmeleri mümkün hale gelmiştir (Kibritçioğlu, 2001:177-178).

24 Ocak Kararları ile benimsenen ihracata dayalı sanayileşme modeli çerçevesinde ihracatı teşvik amaçlı heterodoks politikalar uygulamaya geçirilerek, tekstil, inşaat gibi nisbeten güçlü olunan sektörlerde ihracatta ilerleme kaydedilmiştir (Hepaktan, 2008). İhracata dayalı büyümenin teşvik edilmesi ve ihracatta rekabet gücünün artırabilmesi için ihracat sübvansiyonları sağlanmıştır. Yurtiçi talep kısılmış, yerli paranın reel olarak değer yitirmesine izin verilerek, ihracatın güçlenmesi için ortam hazırlanmıştır. Aynı şekilde ihracata sağlanan vergi iadeleri de bu dönemin temel özelliklerinden biridir. Her ne kadar haksız iadeler oluşmuşsa da ihracatın teşvik edilebilmesi, üstündeki maliyetlerin minimize edilmesi bir gereklilik haline gelmiştir. Nitekim, bu kararların en başarılı sonuçlarından birisi ihracat miktarında görülen hızlı artışlardır. İthalat artışları ise sınırlı düzeyde kalmıştır. İhracat ve ithalatın GSMH içindeki payı ve ihracatın ithalatı karşılama oranı hızla artmıştır.

Grevlerin yasaklaması nedeniyle reel ücretlerin artmadığı bu dönemde, tarım kesimi gelirleri de ciddi oranda düşürülmüştür. Döviz kurlarında, faiz oranları ve kamu ürünleri fiyatlarında yüksek artışlar bu dönemde gerçekleşmiştir. IMF ve Dünya Bankası uyum kredileri hızla takvime bağlanarak ödenmiş, bu kuruluşların güvenleri tekrar kazanılarak dış finansman sağlanmıştır. Yurtdışından sağlanan net krediler ara malların ithalatını artırmış ve kamu finansmanı üzerindeki baskıları hafifletmiştir.

Ayrıca, bu dönemde, sanayideki atıl kapasite harekete geçirilerek ciddi bir büyüme sağlanmıştır. Sanayi firmaları, uygulanan teşvik politikasına, %45-50 civarındaki düşük kapasite kullanımlarını artırarak güçlü bir ihracatla karşılık vermişlerdir. Enflasyonda ani bir düşüş meydana gelmiştir. Tarım sektörünün, GSMH içindeki payı azalırken sanayi ve hizmetler sektörünün payı artmıştır. Türk parasının konvertibl hale gelmesi, uluslararası kabul edilmiş değerler -altın ve döviz- üzerindeki kontrollerin kaldırılması, sermayenin sınırlarının açılması, etkin para politikası araçlarının kullanımı ve sermaye piyasasının gelişmesi ile ekonomi büyüme ve gelişme sürecine girmiştir (Karluk, 2010).

2.2.2. Mal ve Hizmet Piyasasında Liberalleşme

Ticarette liberalleşme, mal, hizmet ve faktör piyasasındaki mübadele önündeki engellerin kaldırılması, serbestleştirilmesi olarak basit bir şekilde tanımlanabilir. Piyasa aktörlerinin serbest bir şekilde piyasaya giriş ve çıkışta bulunabilmesi, ithalat ve ihracatın liberalleştirilmesi, dış piyasalarla entegrasyonun sağlanabilmesi olarak da bu kavram ifade edilebilir. Sadece dış piyasalar değil, iç piyasaların engelleri de bu politikalarla kaldırılmaktadır. Fiyat mekanizmasına müdahalelerin engellenmesi ve kamu ekonomisinin daraltılması da bu politikaların amaçlarındandır.

Dış ticaretin toplam milli gelire oranı -dışa açıklık endeksi- ülkenin dışa açıklığının önemli bir göstergesi olup, ne denli uluslararası sistemle bütünleşip küreselleştiğini ortaya koymaktadır (Dorman, 2000:46). Bir başka ifadeyle ülkedeki tüm üretimin veya ortaya çıkarılan tüm hasılanın dış işleme konu olan payı, ekonominin dışarıyla entegre olma derecesini göstermektedir.

İhracat ithalat arasındaki olumlu farkın veya diğer bir ifadeyle net dış ticaretin GSMH'ya pozitif bir etkisi mevcuttur. Dış ticaretten oluşan döviz gelirleri ülkelerin ekonomik büyümelerine etki eden önemli faktörlerden birisidir. İhracata dayalı ekonomik büyüme stratejisi, 1960'lı yıllarda başlayıp 1980'li yıllardan sonra giderek popüler hale gelmiştir.

Ekonomide kapalılığın değil de serbestliğin temel alınması, bilgi ve sermaye birikimi paylaşımının artırılması uzun vadede büyüme ve refahı da artırmaktadır. Lokal veya kapalı ekonomiler kıt kaynaklara sahip, arz sıkıntısı yaşayan geri kalmış ekonomilerdir. Halbuki ülkeler, diğer uluslarla ticaretlerini artırdığı nisbette zenginliklerden pay alıp büyümelerini gerçekleştirecektir. Zira, zenginlik ve tabii kaynaklar dünyanın farklı farklı alanlarına dağıtılmıştır. Mukayeseli üstünlükleri, coğrafyanın kendine bahşettiği zenginlikleri paylaşan ülkeler, kuracakları kalıcı ve uzun vadeli uluslararası ilişkilerle ticaretlerini artırmaları halinde ekonomik büyüme ve refahlarını da artıracaktır.

Bu tezin daha önceki bölümünde, devlet anlayışı, siyaset bilimi ve ekonomi arasındaki hassas dengeye yer yer değinilmiştir. Nitekim, iktisat teorisinde de bu tartışmalar süregelmiş, liberal değerler, yüzyılların tecrübeleri üzerine inşa edilmiştir. Klasik liberalizmin öncüleri Adam Smith ve David Ricardo, teorik felsefesini oluşturdukları uluslararası ticareti, ulusların karşılaştırmalı üstünlükleri perspektifinden ortaya koymakla beraber, çalışmaları ihracat ve büyüme arasındaki korelasyonu doğrudan ortaya koymamaktadır (Gencer ve Birol, 2014;2). İktisat literatüründe, küreselleşmenin yoğun olarak gerçekleştiği son çeyrek yüzyılda, bu iki değişken arasındaki ilişkiler analize tabi tutulmuştur. Bu dönem, neo-liberal felsefenin hüküm sürdüğü bir zaman dilimi olup aynı zamanda, küreselleşmenin ana felsefesi gereği gelişmekte olan ülkelerde dışa yönelik büyüme stratejilerinin izlendiği bir süreçtir (Değer, 2010:260).

Türkiye’de 1980’li yıllarda, ekonomik sistem bütün bileşenleri ile her alanda revizyona girmiş, iç ve dış dinamikler açısından tüm sektörlerde hızlı bir reform ve uyum süreci başlatılmıştır. Dünya’ya entegrasyon dış ticaret rejiminin liberalleştirilmesiyle başlamış, kapalı ekonomi açık bir ekonomiye dönüştürülmüştür. İthalat ve ihracatla beraber, Türkiye’ye sadece dışarıdan mal ve hizmet girmemiş, aynı zamanda yenilik, teknoloji ve en önemlisi know-how girmiştir. Piyasaların serbestleştirilmesi, girişimci bir sınıfın da teşvikini veya öyle bir sınıfın meydana getirilmesi ihtiyacını doğurmuştur. Bu reform süreci, 1989 sonunda sermaye hareketlerinin liberalleştirilmesiyle zirveye ulaşmıştır.

Türkiye’de de tıpkı diğer gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi 60’lar ve 70’lerde temel ekonomik kalkınma stratejisi ithal-ikameci politikalar. Kritik yıllar olan 80’li yılların iktisadi felsefesi neo-liberal politikalar iken, eşik öncesi dönem devletin iktisadî hayata müdahale ettiği, düzenlediği ve belli ölçüde faaliyette bulunduğu bir devredir. İthal-ikamesi stratejisi ağırlıklı olarak ithal hammaddelere dayandırılmıştır.

1954 yılındaki kötü hasat sebebiyle ithalât imkânlarının daralması, Türkiye’yi 1980’li yıllara kadar sürecek bir strateji ile tanıştırmıştır. Bu politika planlamaya ağırlık veren 1960 sonrası dönemin ana çatısını oluşturmuştur. Strateji gereği içe

dönük sanayileşme çabaları artmış, ithalâta kısıntılara gidilmesi ve bazı malların ithal ikamesi yoluyla elde edilmesi dönemi başlamıştır. Büyük kamu yatırımları ile ağır sanayi ve sermaye mallarında yurtiçi üretim kapasitesini artırmak hedeflenmiş, miktar kısıtlamaları ve aşırı değerli para ile ithalat oldukça pahalı hale getirilmiştir.

Türkiye'nin dış ticaret hadleri, 1973-1974 dönemindeki ilk petrol krizinden sonra kötüleşmiştir.1974'te petrol fiyatlarının 4 kat kadar artması, ödemeler dengesi üzerinde büyük bir yük yaratmıştır. Bir taraftan petrol fiyatlarındaki artış, ithal edilen sanayi ürünlerinin fiyatlarını yükseltirken, diğer taraftan petrole bağımlı bir ülkede petrole sübvansiyon uygulamasına geçilmesi tüketimi artırmıştır. Keza, Kıbrıs barış hareketi sonrasında başlayan zımnî ekonomik ambargo da ekonomik dengeleri iyice bozmuştur. Büyük bir dış ticaret ve bütçe açığı meydana gelmiş; turizm ve işçi gelirleri düşmüş, istihdam sorunu büyümüştür. Ara ve hammaddeledeki ithalata bağımlılık üretimi ciddi sekteye uğratmış, arz yönünde önemli sorunlar ortaya çıkmıştır. Ödemeler dengesindeki bu yük, kısa vadeli borçlanmalarla, geçici çözümlerle telafi edilmeye çalışılmıştır. Ancak yapısal bozukluklara daimi çözüm getirilemediğinden, ülke, ödemeler dengesi problemleriyle karşı karşıya kalan, döviz sıkıntısının giderek ağırlaştığı bir sonuca gelecek sürece girmiştir.

Türkiye, 1977 yılı ortaları itibariyle enflasyonun şiddetinin giderek arttığı, faktör fiyatlarının hızla yükseldiği, enerji ve hammadde kıtlıklarının yaşanmaya başladığı, üretimin azaldığı, sanayinin atıl kaldığı, borç yükü ve dış ticaret açığının arttığı, işçi dövizlerinde ve yatırımlarda azalmanın baş gösterdiği, ödemeler dengesi finansmanı sorunu ile giderek derinleşen bir ekonomik tabloyla karşı karşıya kalmaya başladığı bir zaman dilimine girmiştir. Yukarıda da değinildiği gibi, bu olumsuzluklar palyatif tedbirlerle aşılmaya çalışılmış, düşük faizli temin edilen büyük montandaki krediler doğru kullanılmamıştır. OPEC üyelerinin petrol fiyatlarını çok yüksek miktarda tekrar artırması ekonomide dış kaynaklı bir şok daha meydana getirmiş, malların temininde sorunlar yaşanmış, kuyruklar artarak karaborsa oluşmuş, işsizlik %20, enflasyon %63,9 olarak gerçekleşmiştir (Başkaya,1986:183-188).

2.2.2.1. Kapalı Ekonomiden Açık Ekonomiye-Dış Ticarete Dayalı Büyüme

Liberalizasyon politikalarının belki de en önemli aşaması, mal ve hizmet mübadelesinin serbest bırakılması, böylece sınırların kalkması ve iç pazarın dışarıya açılmasıdır. Bu serbestleşme işlem hacminin artması anlamına gelmektedir. Ekonomi-politik alanda yapılan bu analizler, iktisat teorisinde de yerini bulmuş, uluslararası ticaret teorileri, dış ticaretle, büyüme ve diğer ekonomik parametreler arasında ilişkiler kurmuştur. Keza, bir ilişkinin, bir temasın doğması ülkelerarası bir hukuku veya anlaşmayı da beraberinde getirmiştir. Diplomatik ilişkilerin ticaret yoluyla başlayan süreci ülkelerarası ilişkilerin de güçlenmesine neden olmuştur. Bu sonuç, hiç şüphesiz uzun vadede siyasi bir gücü ve dünya devletleri arasında yer almayı da beraberinde getirecektir.

Türkiye, askeri rejimin yarattığı ortamın serbestliği ve yaşanan dünya konjonktürü ile liberalizasyon politikalarının tam ortasında kendini bulmuştur.1980 sonrası uygulamalar 1970’li yıllardaki politikalarla benzerlik göstermesine rağmen, fark “dış parametreler” varlığında kendini hissettirmiştir. 24 Ocak Kararlarından önce de ihracat iktisat politikasının önemli parametrelerinden biridir. Hükümetler tarafından tanınan vergi ayrıcalıkları, imtiyazlı krediler, döviz tahsisatları ile ihracat özel bir öneme sahiptir. Topyekün bir strateji eksikliği, destekleyici politikaların olmayışı bu uygulamaları yetersiz bırakmıştır. Keza, dış dünyayla bağlantısı olmayan kapalı bir ekonominin yapısal problemleri-kambiyo rejiminin imkansızlığı, gerçekçi bir kur politikasının olmayışı- ihracatı etkin hale getirememiştir. Bu durum, 70’li yıllarda ihracata dayalı büyüme yolunda bir vizyon’un olmadığına da kanıttır.

Dış ticarete liberalizasyonun, kapalı bir ekonomiden açık bir ekonomiye geçişin en önemli basamaklarından biri 1980 yılında uygulamaya konulan Uyum Politikası Paketidir. 70’lerden farklı olarak ihracata dayalı büyüme vizyonu, uygulamaya konulan Uyum Politikası Paketi ile sağlanmıştır. Türkiye’de geçmiş 10 yıla bakıldığında, toplam ihracat kompozisyonu içinde imalat sanayinin tedricen payı artsa da tarım ortalama yüzde 60’lık payla ihracatın en önemli bileşenidir.

Uyum Politikası Paketi ile ülkenin küresel entegrasyonuna uyumun sağlanması amaç edinilmiştir. Büyümeye olan kesin katkısı nedeniyle, ihracatın miktarı artırılmak istenmiş, bu çerçevede yabancı firmalar desteklenmiş, doğrudan ihracat teşvik politikaları uygulamaya konulmuştur. İhracatın kompozisyonunun değiştirilmesine yönelik bir hedef ise gözetilmemiştir.

Uyum Politikası Paketi ile uygulamaya konulan 1988'e kadar devam edecek düşük kur politikasıyla, ihracatın artırılması amaçlanmıştır. İhracat bütçe içi ve dışı fonlarla sağlanan sübvansiyonlarla desteklenmiş, piyasa faiz haddinin altında verilen kredilerle kamu tarafından fonlanmıştır. Sadece para politikasında değil, aynı zamanda maliye politikasında da teşvik edici uygulamalar gerçekleştirilmiş, vergi indirimlerine gidilmiş, girdilere uygulanan vergi muafiyetleriyle ithalatta liberalizasyon sağlanmak istenmiştir (TCMB, 2002:6-7). Uyum Politikası Paketi ile getirilen tüm bu hususlara ilave olarak ayrıca 1985 yılında ihracata yönelik yatırım ve üretimi artırmak amacıyla serbest bölgeler kanunu çıkarılmıştır. Bütün bu uygulamalarla ihracat milli bir mesele haline getirilmekte, kamu, ihracatın masrafına ortak olmakta, ihracatçının maliyeti azaltılmaktadır.

Dışa açık büyümede ihracat ancak ithalatla beraber hüküm ifade etmektedir. Kapalı bir ekonominin duvarlarının yıkılması, evrensel bilgi ve birikimle paylaşım, dünya refahıyla, zenginliğiyle tanışma ancak dışa açık bir strateji ve izlenecek politikalarla mümkün olmaktadır. Ticaretin liberalleştirilmesi de işte bu iki ana kategorideki tüm engellerin kaldırılması ile gerçekleşmektedir.

Siyasi irade retoriğinin ihracata dayalı bir büyümede odaklanması ithalatın ihmal edildiğini göstermemektedir. Nitekim, ekonomi politik tercih değişikliğiyle beraber Özal'lı yıllarda ithalat hızla liberalleştirilmiştir. 80'li yıllara kadar ithal ikameci bir politikanın gereği ithalatta miktar kısıtlamaları ile tarife ve tarife dışı engeller yoğun kullanılmışken, 90'lı yıllara kadar olan süreçte tedricen bunların tasfiyesi gerçekleştirilmiştir. 1984'de eski rejimden tamamen farklı olarak değişik bir yapılandırmaya gidilmiş, miktar kısıtlamaları azaltılmış, gümrük tarifelerinde de indirimler gerçekleştirilmiştir.

İthal ikameci politikada var olan liberasyon listeleri iptal edilerek üçlü bir yapılandırmaya gidilmiştir. İthalattan alınan gümrük vergisi ile sair resim ve vergiler zaman içinde kaldırılmış, ithalatta teminat uygulaması sonlandırılmıştır. Mal ticaretinin önündeki engeller peyder pey kaldırılarak, ülke ekonomisinin dışa açık bir yapıya doğru evrilmesi sağlanmıştır. İthalatta miktar kısıtlamaları ile tarife ve tarife dışı engeller kaldırılmaya başlanmıştır. Tedricen listeler gevşetilmiş, yasaklı ve izne tabi tutulan malların hacmi daraltılmıştır (TCMB., 2002:6-7).

2.2.2.2. AB ile Gümrük Birliği

Devlet, iktidar ve siyasi iradenin temeli, egemenlik kavramının içeriğinin değiştiğine ilk bölümde değinerek uluslararası hukukun ulus-devletin egemenliğini sınırladığına, yetkisini azalttığına vurgu yapılmıştır. Şüphesiz egemenlik kavramına yüklenen anlam, küreselleşmenin oyun kurucu aktörlerince belirlenmektedir. Bu aktörler, egemenlik güçlerini sınırlandırmaya, rekabetçi devlet perspektifiyle sermayenin akımını kolaylaştırmaya, yerel ekonomilerin global sürece katılmalarını sağlamaya çalışmaktadır. Küreselleşmenin bölgesel düzeyde aktörlerinden biri olan AB, yeni düzenin bir gereği olarak uluslararası sermayenin üretim faktörleri ile buluşmasını sağlayan, mevzuatı uyumlaştırarak ortak politikalar belirleyen ulusüstü bir kuruluştur.

Türkiye'nin 1963'te Ankara anlaşması ile başlayan yarım asrı geçen süreçte AB ile ilişkileri, en önemli kırılımını 1980 sonrası yaşamıştır. Neo-liberal felsefenin ve yeni-sağ akımın bir gereği olarak 1980'li yıllar sadece ticaretin, mal mübadelesinin değil, aynı zamanda küresel sisteme entegre olmanın sahnelendiği de bir zaman dilimidir. Cumhuriyetin temel hedefi haline gelmiş batılılaşma, Özal'lı yıllarla beraber tamamen somutlaşmıştır. 1958'den başlayan Avrupa klübüne girme çabası, 80'lerde hız kazanmış, 87'de üyelik talebiyle önemli bir merhale katedilmiştir.

AET'ye yapılan başvuru 1963'teki anlaşmayla sürece bağlanmıştır. Üç süreç öngörülmüştür. Hazırlık dönemi, geçiş dönemi ve nihai dönem. Hazırlık döneminin nihayetiyle 1973 yılında Katma Protokol yürürlüğe girmiştir. Katma Protokol karşılıklı bir uyum sürecidir. Bu süreçte geçiş döneminin hükümleri ve tarafların

üstleneceği yükümlülükler belirlenmiştir. Bu senkronizasyonla gümrük birliğinin tamamlanması planlanmıştır. Ne var ki, siyasal gelişmelerin bir yansıması olarak 1980’de AET-Türkiye ilişkileri durdurularak mali işbirliğine son verildiğinden, Katma Protokolün ticari hükümleri haricinde tüm hükümleri geçersiz kalmıştır.

Özal, geri plandaki tüm felsefi zeminle birlikte, küresel entegrasyonu sağlamak, Türkiye’yi dünya sistemine dahil etmek amacıyla, durdurulan süreci başlatarak hızlandırmıştır. Türkiye 14 Nisan 1987’de AB’ye tam üyelik müracaatında bulunmuştur. 1989 yılında, AB Komisyonu, olumsuz yanıt vermemekle beraber topluluğun Avrupa için amaçlanan yeterli büyüklüğe kavuşmadığını ileri sürerek örgütlenme sürecini tamamlanmasını öngörmüş, süreci askıda bırakmayı yeğlemiştir. Türkiye ile bir sonraki genişleme sürecine kadar müzakereleri öteleyerek, bu arada gümrük birliği sürecinin tamamlanmasını önermiştir (Algan, 2010:264).

AB Komisyonu’nun tavsiyeleri ile Katma Protokolde planlandığı gibi gümrük birliğinin gerçekleştirilmesine yönelik işlemlere hız verilerek Ortaklık Konseyi’nin aldığı karar doğrultusunda 1 Ocak 1996’da AB ile gümrük birliği’ne girilmiştir. Türkiye, Avrupa Birliğiyle beraber üçüncü ülkelere ortak gümrük tarifeleri uygulamaya başlamış, yapılan ithalata ilişkin aldığı vergi ve fon ücretleriyle miktar kısıtlamalarını kaldırmıştır. AB’den yapılan ithalatta birlik menşeli malların koruma oranı tamamen kaldırılırken, üçüncü ülkelere yapılan ithalatta uygulanan oran düşürülmüştür. Diğer ülkelere yapılan ithalata ilişkin olarak yurtiçi sektörlerin geçiş sürecinde korunması için tedricen bir indirim öngörülmüş, 2001’de AB ile tam uyumlu bir şekilde ortak gümrük vergisi oranı düzeyine indirilmiştir (TCMB., 2002:6-7).

2.2.3. Finansal Piyasalarda Liberalleşme

Türkiye’de, 1980’li yıllarda tüm sektörlerde hızlı bir reform ve uyum sürecinin başlatıldığı, içe dönük ve çok sıkı kurallara bağlı kapalı bir ekonominin açık bir ekonomiye dönüştürüldüğü yukarıda vurgulanmıştır. Reform sürecinden geçen bir ekonominin ana iskeleti değişmekle birlikte, bu yapıya can verecek finansal sistemin yetersiz olduğu da aşıkardır. Bu nedenle, ekonomide parasal kontrollerin hakim

olduğu yapıdan, dışa dönük, piyasa-odaklı yaklaşımın hakim olduğu açık bir ekonomik sisteme geçilmesi zaruret arzetmiştir.

Finansal sistemin liberalizasyonu amacıyla, 1980'lerin başından itibaren Türkiye'de ekonomik, yasal ve kurumsal reform - dönüşüm süreci- başlatılmış, bu süreç 1989 sonunda sermaye hareketlerinin liberalleştirilmesiyle zirveye ulaşmıştır. şüphesiz ,bu süreci anlamak, değişimin boyutlarını iyi kavrayabilmek için var olan durumla değişime uğrayan hali kıyaslamak gerekmektedir.

2.2.3.1. Türkiye'de 1980 ncesi Finansal Piyasalar

1980 ncesinde Türkiye'de finansal piyasaların durumu aşağıda yer alan beş ana başlık halinde özetlenebilir (Binay ve Kunter,1998:11). Bunlar;

1. Kontrol Altındaki Faiz Oranları,
2. Kambiyo Kısıtlamaları,
3. Merkez Bankası'nın Sıkı Para Politikası,
4. Yüksek Vergiler,
5. Mali Sistemdeki Zayıflık.

Bir ekonominin kendini sınırlara kapatması, kapalı duvarlar içinde kalmasının en önemli aracı, ekonomik aktivitelere paraya ilişkin kontroldür.1980 öncesi dönemde Türkiye'de sıkı bir para politikası uygulanmakta olup, paranın maliyeti ile serbest kalan mevduata ilişkin kredi miktarını belirleyen disponibilit ve zorunlu karşılık oranları yüksektir. Krediler, tercihli kredilere tahsis edilmiş, ucuz kredi ile kalkınmada öncelikli yöre ve sektörlere sübvansiyon sağlanmıştır. Türkiye'de 80 öncesi dönemde, enflasyonist bir ekonomik yapı hüküm sürdüğü için, verilen sübvansiyonlarla ucuz tutulan kredi ve reel mevduat faiz oranları negatif hale gelmiştir. Serbest piyasada belirlenmiş bir faizden bahsetmek mümkün olmayıp kontrol altında tutulan faiz oranları sözkonusudur. Bu ekonomik tabloda, mevduat toplanamadığı gibi kredilerin negatif niteliği ve tercihli krediler nedeniyle sınırlı oluşu, yatırımların finansmanını da zorlaştırmıştır (TCMB.,2002:10-19; Binay ve Kunter,1998:11).

Bankacılık henüz tam kurumsallaşmadığından, sermayedarlarından farklı bir mali sistem ortaya çıkmamıştır. Bu nedenle, yabancı ve yerli bankaların mali sisteme katılmaları sınırlandırılmıştır. Son derece sıkı bir piyasada sıkı kontrol edilen bir para politikası yürütülmektedir. Sadece yerli para değil, aynı zamanda yabancı para da dış ekonomik ilişkilerde kontrol altındadır.

Kredi imkanlarının dar olması yanında, menkul kıymet piyasası da bulunmadığından otofinansman imkanları da yoktur. Keza, kredi maliyetlerini artıran bir diğer neden de yüksek vergilerdir. Menkul sermaye iratlarından elde edilen gelirler daha fazla vergilendirilmektedir. Daha sonraki yıllarda Özal bütün gayrimenkulleri, aktif varlıkları satıp likit hale getiren, sermaye yapılarını güçlendiren şirketleri vergisel açıdan teşvik etmiştir (Binay ve Kunter,1998:11).

Tasarrufların birikimine engel bu sistemin, şirketlerin büyümesine ve dolaylı olarak da ekonomik kalkınmaya hizmet etmediği açıktır. Zira, negatif faiz tasarrufu kayıtdışına itmekte, yastık altında tutulmasına neden olmaktadır. Nitekim, finansal fonlar mali sistemden çekilip hızla paralel piyasalara kaymaya başlayınca,Ocak 1980’de mevduat ve kredi faiz oranlarına konan tavan değerler kaldırılmıştır.

2.2.3.2. Para ve Sermaye Piyasalarında Liberalizasyon

Mali sistemin kusurları, şüphesiz 80’li yılların iktisadi felsefesi neo-liberal politikalarla tezat arz etmiştir. Ticareti destekleyen likit varlığın veya sermayenin olmaması, ekonominin yapısal problemlerinden birini teşkil etmiştir. Kalkınmayı amaçlayan bir ülkede, mali sistemle uyumlu olmadıktan sonra mal ve hizmet piyasasının liberalleştirilmesi anlamını yitirmektedir. Liberal manifestonun para piyasaları açısından önemli maddeleri şunlardır:

1.24 Ocak kararları ile para üzerindeki sıkı kontrol kaldırılmıştır. Faiz oranları serbest bırakılarak reel faiz politikası izlenmiş, güçlü bir mali sistem hedeflenmiştir. Mevduattaki negatif faize neden olan tavan değerler kaldırılmış, tasarrufları mali sisteme çekebilmek hedeflenmiştir. Aynı şekilde, kredi faiz oranları da serbest bırakılarak finansal sektörün karlılığı hedeflenmiş, kuvvetli bir yapı amaçlanmıştır.

Türk bankacılık sektöründe radikal adımlar gerçekleştirilerek 1980 sonrası dönemde finansal sistemin derinleşmesi amaç edinilmiştir. Kentleşmenin artması ve Türkiye'nin sosyolojik değişimi ile beraber tasarrufların yastık altından üretime kanalize edilmesine yol açabilecek bir dizi tedbirler alınmaya çalışılmıştır. Faiz kontrolünün kaldırılmasıyla bankacılık sektörü rekabete açılmış, tasarruf birikimine muhtaç olan Türkiye, birikimleri sisteme dahil etmeye başlamıştır. Kalkınmanın en önemli motoru salt mal mübadelesi değil, bu ticareti artırma motivasyonu sağlayacak sermaye birikimidir. Bu reformların asıl amacı, bankalar arasında rekabeti teşvik ederek finansal sisteminin sağlamlığı ve etkililiğini artırmak olmuştur.

Faiz oranlarının serbest bırakılması, bir anda yoğun talebe neden olup bankaların kendi aralarında belirlediği üst sınırın dahi ihlaline yol açmıştır. Banker krizi olarak ülke gündemini meşgul eden bu durum, küçük banka ve banker taahhütlerini yerine getiremeyerek iflaslarıyla neticelenmiştir. 1983'de bankalar denetim altına alınmış, ayrıca Merkez Bankası yetkili kılınmak suretiyle, mevduat faiz oranları ve uygulanacak taban faiz oranlarının denetimi öngörülmüştür. 1988'de ise mevduat faiz oranları serbest bırakılmıştır (Karluk,1997:387).

Her ne kadar geçiş döneminde, talebin artmasıyla yaşanan banker krizi nedeniyle sancılı olsa da, finansal sistemin büyümesine bu dönemde hız verilmiştir. Yaşanan tecrübelerle birlikte sistemin tekrar bir krize uğramaması, güveninin yeniden sağlanması ve ekonomik krizlerde güvence verebilmesini teminen, Merkez Bankası bünyesinde Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF) kurularak ticari bankaların katkıları zorunlu tutulmuştur. Tüm bu tedbirlerin amacı ülke içindeki tasarrufların doğru kullamına yöneliktir.

2.Kambiyo kısıtlamaları kaldırılarak döviz piyasası ve ticareti liberalleştirilmiştir. Kur politikasını belirlerken temel hedef, ihracata dayalı dışa açık bir büyümenin sağlanmasıdır. Bu hedef doğrultusunda, öncelikle aşırı değerlenen yerli paranın gerçekçi bir kura sahip olması amacıyla % 48.6 oranında devalüasyon -1dolar = 48.70 TL iken 71.40 TL- yapılmış, daha sonra da sabit döviz kuru rejimine esneklik kazandırılarak dış ticaret dengesi sağlamaya yönelik kur politikaları uygulanmaya

çalışılmıştır. Eski kur rejiminde, değişen konjonktüre göre hükümet tarafından belirlenen yerli paranın aşırı değerlendirilmesi durumunda geciken kararlara mani olmak için kur sistemine esneklik kazandırılarak gerçekçi kur politikaları uygulanmaya çalışılmıştır.

1981'den sonra Merkez Bankası günlük kur ayarlamalarını gerçekleştirmeye başlarken, ticari bankalar, 1982 sonunda, döviz pozisyonu bulundurmaya başlamıştır. Dünya piyasaları ile entegrasyon noktasında bu iki husus o günkü şartlara göre devrim niteliğinde olup özel önem taşımaktadır. Zira, bankaların ihracata dayalı büyüme stratejisi doğrultusunda, bir yandan dış ticaretteki ödeme sistemlerine entegre olabilmesi amaçlanırken bir yandan da dış piyasalardan mali sisteme döviz transferinin sağlanması ve sermaye kaçışının engellenmesi temel hedef haline gelmiştir.

1984 yılında bir adım daha öteye gidilerek, 30 sayılı kararnameyle; Uluslararası piyasada geçerli ekonomik ölçü birimleri olan döviz ve altın rejimleri, sermaye çekebilmek amacıyla serbestleştirilmiştir. Döviz kuru rejimi tamamen liberalleştirilirken, külçe altın ithal ve ihracında Merkez Bankası yetkili kılınmıştır. İç pazarda ise diğer bankaların külçe altın satışına izin verilmiştir.

Bu düzenlemeyle; dövize yönelik, dövize odaklı tüm ekonomik işlemler aktive edilmeye çalışılmıştır. Uluslararası sermayeyi çekebilmek ve ülkeye döviz getirebilmek amacıyla çeşitli teşvikler de uygulanmıştır. Türkiye'de mukimlerin tıpkı yerli para birimi gibi döviz bulundurması, tevdiat hesabı açtırması, ödeme yapması; Bankaların ise döviz tevdiat hesabı açmaları, yurt dışında döviz bulundurup, işlem yapmaları, Merkez Bankası kontrolünde kendi işlemlerinde kullanacakları kurları belirlemeleri mümkün hale gelmiştir.

Türkiye'de mukim olmayanların döviz bozdurup banka sistemi içine dahil etme koşuluyla gayrimenkul ve aynı haklar üzerinde işlem yapmalarına izin verilmiştir. Türkiye, 80 sonrası dönemde portfolyo yatırımlarından pay alabilmek için kambiyo sistemi üzerinde çok yoğun bir şekilde vergi teşvik politikası uygulanmıştır.

Uluslararası doğrudan yatırımlardan pay alabilmek amacıyla da yabancıların dövizle gerçekleştirdiği ticari faaliyetlerine kolaylık sağlanmış, döviz cinsinden sermayeleri ile yatırım yapmalarına, menkul kıymet almalarına, ortaklık kurmalarına, ticari faaliyetlerinde bağlı kuruluş açmalarına izin verilmiştir.

1981’de Sermaye Piyasası Kanunu yürürlüğe konmuştur. Sermaye piyasasının liberalizasyonu ile menkul kıymet ithal ve ihracına, döviz cinsinden ihraç edilen menkul kıymetlerin yabancılara satışına izin verilmiştir. Yatırımların finansmanında faizsiz ve ucuz kaynak için otofinansman imkanı veren sermaye piyasaları, aynı zamanda portföy yatırımları için de önem teşkil etmektedir. Kanunla, uluslararası alanda gezgin bir sermayenin çekiminde en önemli unsur olan güven ve şeffaflığın sağlanmasına yönelik, piyasanın sağlıklı işleyebilmesini teminen düzenlenmesi ve denetlenmesi amaçlanmıştır. Ayrıca, menkul kıymetlerin alınıp satılması ve değerlendirilmesi ile yatırımcıların hak ve çıkarlarının korunmasını hedeflenmiştir (TCMB, 2002:11-13).

2.2.4. Mali Politikalarda Liberalleşme

Kamu maliyesinde egemenlik yetkisinin kullanıldığı üç alan sözkonusudur. Bunlar: kamu gelirleri, kamu harcamaları ve borçlanmadır. Küreselleşme bu araçlardaki değişim vasıtasıyla ulus-devletin kamu maliyesini şekillendirmektedir (Bakkal ve Susam, 2011:38). Küreselleşme olgusu, gelişmekte olan ülkelerde ciddi dönüşümlere neden olmuş, bu ülkelerin vergi yapısının dolaysız vergilerden dolayı vergilere doğru evrimine yol açmıştır. Ayrıca bu ülkelerde vergi yükü sermaye gelirleri lehine düşürülerek, emek gelirleri aleyhine arttırılmıştır.

Neo-liberal felsefe gereği kamuyu azaltmayı, kamu ekonomisini piyasa ekonomisinin gerisinde bırakmayı hedefleyen küreselleşme olgusu, vergi ve kamu harcamalarının da azaltılmasını gerekli kılmaktadır. Teorik olarak küreselleşme, serbest piyasa ekonomisini güçlendirdiğinden, kamu ekonomisinin de küçülmesini gerektirmektedir. Bu olgu, kamu harcama reformunu gerekli kılmakta, kamunun yeniden revize edilmesine yol açacak tedbirleri de beraberinde getirmektedir.

24 Ocak Kararları ile uygulanan mali politikalarda tasarruf ve yatırımların teşvik edilip artırılması, vergi gelirlerinin artırılıp kamu harcamalarının kısılması, ekonominin küresel ekonomi ile bütünleştirilmesi amaçlanmıştır (Armağan,2007: 227-252). Ancak, Türkiye’de mali politikalarda liberalleşme, dönüşümü doğru algılamaktan ve zararlarından korunmaktan ziyade sermaye çekme veya tutmaya yönelik kamu gelirlerinden yapılan fedakarlık şeklinde gerçekleşmiştir.

Mali politikalarda liberalleşme çabasıyla Türk vergi yapısı, dolaysız vergiler aleyhine bozulmuştur.1985 yılında yürürlüğe giren KDV ve 2002 yılında uygulamaya konulan ÖTV ile dolaylı vergilerin vergi sistemi içindeki ağırlığı artırılmıştır. KDV’nin uygulamaya başlamasından itibaren yaklaşık 30 yıllık süre zarfında, ağırlığı artan sosyal adalet ilkelerini zedeleyen dolaylı vergiler, bütçedeki vergi gelirlerinin yaklaşık %70’ini oluşturmaya başlamıştır.

Uluslararası sermayenin yüksek vergi alanlarından düşük vergi alanlarına doğru mobilitesi, portföy sermayesi üzerindeki vergilerin minimizasyonuna yönelik vergi rekabeti yaratmaktadır. Küresel vergi rekabeti, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde, iç politikayı zorlayarak hedefe ilişkin uygulamaları zayıflatmıştır. Türkiye, UDY’nin ülkeye çekilmesinde başarılı olamamasının yanında, aynı zamanda ekonomisinin uluslararası sermayeye karşın kırılganlığını artırmış ve portföy yatırımlarının da yıkıcı etkisiyle karşılaşmıştır. Türkiye, vergi indirim ve teşviklerinin karşılığını alamadığından bu süreçte zararlı çıkmıştır.

Türkiye’de, portföy sermayesinin yıkıcı etkileri kamu harcamalarını azaltmak yerine daha çok genişletmiştir. Kamu maliyesi amaçlarından uzaklaşılın bu süreçte, harcamalar kamu hizmetlerinden ziyade bütçedeki faiz giderlerine ayrılmıştır. Kamu açıklarının artarak borçlanma ile finansmanı, ekonomide kırılganlık yaratmış, krizlere karşı korunmasız kalınmasına yol açmıştır (Bakkal ve Susam, 2011, 38).

2.3. Liberal Politikalar Sonucu:Küresel Entegrasyon

Türkiye Cumhuriyeti tarihinde, 1980 yılı değişim ve dönüşüme temel oluşturması bakımından önemli bir dönüm noktasını oluşturmaktadır. 1923-1980 arası dönemde

milliyetçilik, laiklik ve bürokratik otoriteye dayanan resmi kimlik, 1980'lerden başlayarak küreselleşmenin değerlerine doğru evrilmiştir. Özal'a kadar Kemalist ideolojiye tepki olarak gündeme gelen muhafazakarlık, 1980'den itibaren liberal değerleri özümseyerek yeni-sağ felsefe ile birlikte somut siyasal amaçlar ve politikalar hâline gelmeye başlamıştır.

Dünyadaki konjoktüre bağılı olarak kapitalizmin küresel entegrasyonla krizini aşma çabası kapitalizme daha henüz alt yapısı hazır olmayan Türkiye'de sancılı bir dönüşümle gerçekleşmiştir. 1970'li yıllar sadece ekonomik sorunların değil, sosyal problemlerinde zirveye çıktığı zaman dilimleridir. Kentleşmenin doğal örgüsüyle dışlanan sosyal yığınlar kenara itilmiş, ötekileştirilmiştir. Bu sosyal kitlede, din ve batılı değerler zıt iki kutup şeklinde değerlendirilmiştir. Devletlerinden dini kaygılarla rahatsız olan ve İslami duyarlılıkları dikkate alan bir devlette yaşamak isteyen birey ve gruplar radikalleşirken, diğer tarafta ise tüm dünyadaki soğuk savaş ve sınıf hareketlerinin etkisiyle Marksist akımlar silahlı örgütlere dönüşmüş, bu sosyal yapı farklılığı ülkeyi sokak eylemlerine ve çatışmaya bırakmıştır. Artan terör olayları, siyasi yapısı değişecek bir Türkiye'nin de zeminini hazırlamıştır. İç sorunlarla uğraşan siyasi ve sosyal patlamaların meydana geldiği Türkiye'de, ayrıca yaşanan yoğun ekonomik kriz ülkeyi bunalıma götürmüştür.

Sosyal, siyasi ve ekonomik bu amiller Türkiye'yi yapısal bir dönüşümün de eşiğine getirmiştir. 12 Eylül 1980 askerî darbesi, neo-liberal altyapının temellerini oluşturarak Özal'ın hızlı bir liberalleşme paketiyle işe başlamasına neden olmuştur. Türkiye, sonraki 36 senelik süreç boyunca baştan sona değişime uğramıştır. İşte tam bu noktada, liberal bir felsefe, yaşamın bütün boyutlarını derinden etkilemiştir. Sadece ekonomik değil, siyasi ve sosyal açıdan Türkiye önemli bir değişim sürecine girmiştir. Bu döneme, ABD ve İngiltere'de olduğu gibi neo-liberal politikalar ve karizmatik bir lider damgasını vurmuştur. İngiltere'de Thatcher, Amerika'da Reagan ile uygulanan yeni-sağ politikaların, Türkiye'deki uygulayıcısı ise ANAP ve Turgut Özal olmuştur. Konjoktürel açıdan yeni sağ akımının ve neo-liberal politikaların gündemde olduğu bir dönemde iktidara gelen Özal, cesaretle liberal politikaları uygulamış ve Türkiye ciddi bir değişim sürecine girmiştir.

Küreselleşmenin aktörlerinden biri olan IMF gözetiminde liberalleşmeyi öngören 24 Ocak Kararları ile, bir anlamda ülkenin iç politik kararına nüfuz edilerek uluslararası sermayeye ülkenin kapıları açılmıştır. Küreselleşme ile eklemlenmeye yönelik, ekonomik sistem her alanda revize edilmiş, mal ve hizmet piyasalarında, sermaye ve finans piyasalarında, tüm sektörlerde hızlı bir reform ve uyum süreci başlatılmıştır. Piyasaların liberalleştirilmesi girişimci bir sınıfın doğumuna neden olmuş, kentleşmenin artışı, istihdam yapısının değişmesi sosyolojik değişimleri de beraberinde getirmiştir. Küresel entegrasyon dış ticaret rejiminin liberalleştirilmesiyle başlamış, serbest piyasa ekonomisi gereği kapalı bir ekonomi açık bir ekonomiye dönüştürülmüştür. Bu reform süreci, 1989 sonunda sermaye hareketlerinin liberalleştirilmesiyle zirveye ulaşmıştır. İthalat ve ihracatla beraber, yenilik, know-how ve teknolojinin girmesi milli gelirin artışına, kentleşmeye, hayat standardının yükselişine neden olmuştur. Türkiye ekonomik ve sosyal tüm yapılarında bir dönüşümle karşı karşıya kalmıştır.

Türkiye’de, 24 Ocak Kararları ile başlayan liberal politikalarla birlikte Türk vergi yapısında da önemli bir dönüşüm gerçekleşmiştir. Bu kararlarla tasarruf ve yatırımların teşvik edilip artırılması, vergi gelirlerinin artırılıp kamu harcamalarının kısılması, ekonominin küresel ekonomi ile bütünleştirilmesi amaçlanmıştır. Ancak, pratikte Türkiye’de mali politikalarda liberalleşme, sermaye çekme veya tutmaya yönelik kamu gelirlerinden yapılan fedakarlık şeklinde gerçekleşmiştir.

80’lerden itibaren izlenen liberal politikalarda, özellikle koalisyon hükümetlerinin iş başında olduğu 90’lı yıllarda, Türkiye, arz yanlı iktisat politikalarının öngördüğü vergi indirimlerinin büyüme yoluyla karşılığını alamadığı gibi kamu gelirlerinin büyük bir kısmının faiz ödemelerine gittiği artan kamu harcamalarının sürdürülemez hale getirdiği bir bütçe ile de karşı karşıya kalmıştır. Tez’in takip eden bölümlerinde, küresel entegrasyonun dönüştürdüğü vergi yapısı ele alınarak, Türkiye’de liberalleşme politikalarının Türk vergi yapısına etkilerinin ampirik analizi yapılacak, elde edilen bulgularla, liberal politikalarla vergilemedeki egemenlik kullanımında gerçekleşen kısıtlama ve yetkisizleştirme açıklanacaktır.

III.BÖLÜM

3.KÜRESELLEŞME İLE DEĞİŞEN VERGİ POLİTİKASI

Son üç yüzyıl, insanlık tarihinin en acı zaman dilimidir. Bu süreç, emperyalist emellerle iki dünya savaşının gerçekleştiği, binlerce insanın hayatını kaybettiği, sakatlık vb. engellere maruz kaldığı, ağır felaketlerin, sıkıntıların, ekonomik buhranların, göçlerin, hukuksuzlukların, insan hakları ihlallerinin gerçekleştiği bir süreçtir. Devletlerin çalkantılarla yeniden oluştuğu, sınırların yeniden belirlendiği, imparatorlukların ortadan kalktığı, ideolojilerin ortaya çıktığı, sıcak savaştan soğuk bir savaşa doğru evrildiği yeni dünya düzenidir.

Kapitalizmin gelişim sürecinin ortaya çıkardığı yeni düzende, ekonomi-politik değişim, ulus-devlet'in politik manevralarını da kökünden değiştirmiştir. Sanayi devrimini izleyen 19. yüzyıldan başlayarak bugüne kadar yaşanan ekonomik buhranlar farklı politikaları, yeni çıkış alanlarını da beraberinde getirmiştir. 1929 dünya ekonomik buhranından sonra Keynesyen politikalar hakim olurken, iktisat yazını da son çeyrekte küreselleşme olgusu üzerine tesis edilmiştir. Bu dönemde izlenen politikaların karakteristik özelliği, yoğun ve fordist birikim süreci ile tekelci bir sistemdir. Üretim, fiyat ve vergi politikaları, ulusal sermaye birikimine dair bir yapılanma sergilemiştir. Ekonomik buhrandan yaklaşık 1970'lere kadar sosyal devlet anlayışı egemen olmuş, kamu ekonomisi ve kamu işletmeciliği politik bir tercih olarak gerçekleşmiştir (Özüğurlu ve Kargı:2007, 276).

1970'lerde kapitalizmin girdiği krizin temel nedeni, düşen kâr oranları veya bir diğer ifadeyle sermaye birikiminin yüksek temposunun azalması, doyunluğa ulaşmasıdır. İç piyasa yeterli gelmediğinden teknolojik gelişmelerin de etkisiyle üretim yapma arzusu ve motivasyonu yeni pazarlar bulma arayışını da beraberinde getirmiştir. Sorun bir sermaye sorunu olduğundan, çözüm sermayenin üzerindeki tüm engellerin kaldırılması, akışkanlığın artırılması olarak şekillenmiştir. Böylelikle sermayenin kar elde edilecek fırsatları çok çabuk yakalama imkanına kavuşması hedeflenmiştir.

Neo-liberal uygulamalarla çok uluslu şirketler ve sivil toplum kuruluşları gibi küresel aktörlerin giderek etkinleşmesi, uluslararası ilişkilerin de gelişmesine yol açmıştır. Karluk (2002, 463) çok uluslu şirketlerin önemine dikkat çekerek, bizatihi bu şirketlerin sermayeyi hareket ettirdiğini, diğer ekonomik faktörlerin yönetim ve denetiminin küreselleşmeyi ortaya çıkardığını savunmaktadır. Gerçekten sermayenin akıcılığını sağlayan, GATT ile dış ticareti serbestleştirip üretim faktörlerinin mobilitesini artıran politikalar küreselleşme sürecini hızlandırmıştır (Akkaya, 2002:2). Küreselleşme olgusu, ekonomik bir çıkış noktasından ülkelerin tüm siyasi, sosyal ve kültürel yapılarını değiştiren bir dalgaya bürünmüştür.

Küreselleşme olgusuna yüklenen anlamın boyutu ve bu fenomenin kaderini egemenlik kavramı ve bu kavramdan beklentiler belirlemektedir. Yapılan analizlerin sıhhatli bir zemine oturabilmesi ve doğru sonuçlar çıkarılabilmesi bu kavramın anlamının doğru belirlenmesi ile mümkündür. Dünya devletiyle çekirdek ulus-devlet arasındaki bir spektrumda şekillenen tanımlamalar veya algılar doğru politikaları da belirleyecektir. Sınırların kalktığı, taşımacılık ve iletişim maliyetlerinin sıfır olduğu, ekonomilerin birbirine tamamıyla entegre olduğu bir dünya devletinin kurulması ütöpiktir. Aynı şekilde, teknolojik gelişmeler ve derinleşen uluslararası ilişkilerin yoğunlaştığı bu çağda, realist kuramın tasvir ettiği manada da bir ulus devletin olamayacağı da açıktır. Burton'un (1972, 28) ifadesiyle bir bilardo topuna benzetilen özerk, geçirgenliği olmayan, çekirdek ulus devlet değişime uğramıştır. Egemenlik kavramına ilişkin algı, beklenti veya fedakarlıklar bu spektrumda, ulus-devletin rolünü belirleyecektir.

Küreselleşme sürecinde ekonomik, siyasi, sosyo-kültürel vb. birçok alanda radikal bir dönüşüm yaşatıldığından, toplumun sürece uyumu gerekmektedir. Toplumun egemenlik yetkisi verdiği ulus-devletin, bu yetkiyi kullanırken izleyeceği politika manzumesi kritik role sahiptir. İktisadi ve sosyal yapının küreselleşme sürecine adaptasyondaki politikalarının derecesi, bu sürecin gereklerine, devletin kendine özgü niteliğine göre değişmektedir. Ulus-devlet maliye politikasındaki yetkisini kullanarak, borçlanma, harcama ve gelirler politikasıyla veya bunların bileşenleriyle sürece uyum sağlamak isteyecektir (Özügurlu ve Kargı, 2007:1).

Küreselleşme ile birlikte kamu gelirlerinin düşmesi ulus-devlet üzerinde bir refleks yaratarak telafi edici bir gelir politikasının ivedilikle işleme geçirilmesi zaruretini doğurmaktadır. Yine, vergi rekabeti nedeniyle küçük devletlerin vergi gelirleri artmakta, büyük devletlerin vergi gelirleri ise azalmaktadır. Vergi cennetleri, küresel sistemin ahengini bozmakta, vergi uyumu çabalarına karşı başlı başına bir alternatif oluşturmaktadır. Ulus-devletin kendisine dayatılan bütün bu dışsallığa karşın bir politika manzumesi gerçekleştirip uygulamak durumunda kalması, bir dönüşümün gerçekleşmesine yol açmaktadır (Özügürlü ve Kargı, 2007:1).

Küreselleşme, 20.yy'da egemenlik ile refah arasında bir çelişkiyi de beraberinde getirmiştir. Neo-liberal felsefe kamuyu küçültmeye, piyasayı serbestleştirmeye ve refahı artırmaya yol açarken veya mecbur bırakırken, ulus-devletin en önemli iktisadi aracında -vergi politikasında- yaratılan etkiler, bu aracın efektif kullanılamamasına yol açmıştır. Tezin ilk bölümünde kavram tüm yönleriyle analitik bir şekilde ele alınıp refah ve ulus-devlet otoritesi arasındaki bu dilemmaya yer verilmiştir. Neo-liberal küreselleşme ideolojisinin dinamikleri açıklanarak, kuramsal altyapının temel yapı taşları sergilenmiştir. Bu bölümde ise, küreselleşme ile birlikte, ulus-devletin egemenlik yetkisi kullanımında en önemli araçlarından biri olan vergi politikalarında ne yönde bir değişim gerçekleştiği ele alınacaktır.

3.1.Vergi Politikası Amaçları

Vergi politikalarının en temel amacı, kamu harcamalarının sağlam kaynaklarla finansmanını temin etmektir. Bir anlamda devlet olmanın gereği, devletten beklenen amaçların finansmanıdır. Harcamalarla karşılanacak kamusal bir ihtiyacın olması ve bu ihtiyacı talep eden bir kamunun bulunması dahi tek başına ulus-devletin zaruretini ortaya koymaktadır. Akkaya (2002,3), küreselleşmenin ulus-devletlerin varlığının sorgulanmasına yol açacağını, reel politik durum karşısında tekil iktisat politikalarının anlamını kaybedeceğini düşünülmesinin yanlışlığına dikkat çekmiştir. Bilakis, küreselleşme sürecinde ulus devletlerin önemi artarken, devletlerin uyguladığı ekonomi politikalarının da önemi artmaktadır.

Devlet, aidiyet kimliğini tanımlamakta, toplumsal mutabakatla birarada yaşayan özgür bireylerin en tabii haklarını birbirlerinin haklarına zarar vermeyecek derecede mümkün kılmaktadır. Hayat, hürriyet ve mülkiyet olarak belirledikleri "doğal" veya Tanrı vergisi haklar üzerinde özel bir vurgu yapan klasik liberaller dahi herkesin güven içinde uyumasını garanti eden ve ancak bir huzursuzluk olduğunda ortaya çıkan devlet tipini savunmaktadır (Heywood, 2013:176).

Bu çerçevede çekirdek devlet yapısının işlevlerinin ortadan kalkarak gereksiz hale gelmesi, tabiatın genel ilkelerine aykırılık teşkil etmektedir. Devlet, başta, sosyal varlık olan insanın bu niteliği gereği vardır. Sosyal olma niteliğinin sonucu ise insanların bir arada toplumsal ve ortak yaşamıdır. Devlet, kolektif hedeflerin gerçekleştirilmesi ve ihtiyaçların giderilmesi ile üretim, bölüşüm, gelir dağılımı, istikrar ve büyüme gibi çeşitli amaçların gerçekleştirilmesini yüklediğinden bu amaçların gerekli kıldığı belirli bir harcamanın gelir olarak sağlanması zaruridir (Uluatam,1991:191). Bir diğer ifadeyle ortak yaşama zaruretinden doğan bir harcama ve bunun finansmanı “Devlet” kavramının çerçevesini tayin etmektedir. Devlet, ortak yaşamı sürdürüp, kolaylaştıran, ortak hedefleri ve buna ilişkin ihtiyaçları belirleyip karşılayan uluslararası sistemi oluşturan temel bir aygıttır.

Devlet, ayrıca, aidiyet ve kimlik duygularını da bütünleştiren bir yapıdır. İnsanın güvenlik ihtiyacı, ait olma hissiyatını da ortaya çıkaran bir duygudur. Sosyal varlık niteliğiyle bütünleşik bir şekilde ortak hissiyat, güçlü ortak kimlik duygusu ortak bir aygıtlarla mümkündür. Temel hak ve özgürlüklerin temini, eğitim hakkı, iktisadi varlığın ve mülkiyetin korunması vb. haklar, doğrudan kamu hizmetini sunacak devlet'e bağlıdır. Son olarak küreselleşen sistemin varlığı, bizatihi tekil devletlerin varlığına bağlıdır.

Küreselleşme fenomeni ile şekillenen uluslararası sistemin en önemli unsuru ulus-devlet'in varlığıdır. Süreç ile dünyadaki bütün insanların sosyal, ekonomik ve diğer tüm unsurları homojen hale gelip benzeşse dahi, ırk, dil vb. farklılıklar hayat devam ettiği müddetçe ortadan kalkmayacağından, ulus devletlerin varlığının sona ermesi mümkün değildir. McLuhan'ın küresel köy tezini ortadan kaldıran bu gerçek dikkate

alındığında küreselleşmenin kuralları ile ülkenin önceliklerinin tezat arzemesi mümkündür (Eken, 2006:258 ; McLuhan, 1964: 106).

Vergi politikasının amaçlarından biri, toplumsal hedeflerin gerçekleştirilmesine yönelik uyumlu bir vergi sistemi oluşturmaktır. Keza, tatbik edilen politikaların uluslararası izdüşümünün, diğer ekonomiler üzerinde yaratacağı etkilerin de hesaba katılması gerekmektedir. Bu politikayı uygulayacak siyasal karar alma mekanizmasının hedefe ulaşma yönünde kullanılacak vergileri, bu vergilerin konularını, mükelleflerini, oranlarını belirlemesi; konulacak herhangi bir verginin toplumsal refleksini ve iktisadi etkilerini önceden öngörmesi gerekmektedir.

İktisadi ilişkilerin giderek arttığı bir dünyada, herhangi bir ülkenin diğer ülkelerden bağımsız, onların tepkilerini göz önüne almayan politikaları uygulamaları giderek imkansız hale gelmektedir. Küreselleşmenin ulus-devletlerin vergi politikaları ve sistemleri üzerinde etkisi olacağı yadsınamaz bir gerçektir. Vergileme yetkisini kullanmak, devlet otoritesini, devlet olmanın gereğini göstermek, ulusal ve uluslararası kamuoyuna bir irade sergilemek kadar kullanılan bu yetkinin miktarı ve ortaya çıkardığı ekonomi politik sonuçlarını da öngörmek gereklidir.

Vergi politikası mikro ve makroekonomik kararlar ile toplumsal hedef ve kamusal ihtiyaçların siyasal karar organında yansımaları neticesinde teşekkül etmiş tercihlerdir. Küreselleşme ile vergi sistemleri ve politikaları üzerinde karşılıklı bir ilişki mevcuttur. Vergi politikaları küreselleşmeden etkilendiği gibi, ülke içi iktisadi ve sosyal düşüncelerle şekillenmiş vergi politikaları da dünya ekonomileri üzerinde etki yaratmaktadır. Küreselleşmenin vergi sistemleri üzerinde aşağıdaki etkilerinin olduğu söylenebilir:

1. Vergi rekabeti'nin oluşması,
2. Vergilendirme yetkisinin tayin ve tespiti,
3. Vergi otoritesinin küreselleşme'ye uyum sağlaması ve kamunun revizyonu.

Küreselleşmenin bu etkilerine yer vermeden önce, iktisadi bir politika aracı olarak etkinlik yönünden ve kamu harcamaları finansmanını -mali amaç- karşılamayı hedefleyen bir araç olarak da vergi gelirleri açısından, vergi politikası amaçlarını ve bunlardaki dönüşümü değerlendirmek gerekmektedir. Çünkü, küreselleşmenin etkileri dönüşen bu politikaların uygulanması sonucu ortaya çıkmaktadır. Tez'in ilerleyen bölümlerinde vergi sistemleri üzerinde bu etkilere ayrıntılı olarak değinilecektir.

3.1.1. İktisadi Etkinlik Yönünden Vergi Politikası

Vergi, devletin egemenlik ve yaptırım gücüne dayanarak karşılıksız elde ettiği iktisadi bir kaynaktır. Kamu finansman amacının yanısıra, özel kesim harcamalarını kısmak da vergileme ile amaçlanmaktadır. Vergi, özel kesimden kamu kesimine doğru fon aktarımı olduğundan, iktisadi hayatın parametrelerini derinden etkilemektedir. İktisadi etkinlik açısından vergilemenin doğru belirlenmesinde, salınan verginin ekonomik etkilerini dikkate almak gerekmektedir.

Özel kesimden kamuya bir fon transferi olan vergi, nihayetinde ekonomik bir değer olduğuna göre, bizzat ekonomik bir unsur üzerine konulması gerekmektedir. Vergi, yaratılan milli gelirden cebren alınan bir pay olduğundan, milli geliri yaratan unsurların her biri vergilemeye konu olabilmektedir. Açık bir ekonomide milli gelir, tüketim, yatırım toplamı ile ihracat ve ithalat arası net farka ($MG=C+I+(X-M)$) eşittir. Milli gelir formülünü oluşturan tüm unsurlar, gelir, servet veya harcama vergisine konu edilebilmektedir.

Milli gelir, üretim faktörlerinin üretime tahsis edilmesi ile gerçekleşmektedir. Milli gelirin vergilendirilmesi aslında üretim faktörlerinin üretimden elde ettikleri kazancın vergilendirilmesidir. Dünya devletinin imkansız olması nedeniyle ulus-devlet'te bulunan vergileme yetkisi ile yaratılan bu hasıla vergilenmektedir. Küreselleşme ile beraber üretim faktörlerinin mobilitesi arttığından, bu faktörlerin kazançlarının tespiti ve vergilendirilmesi de büyük önem kazanmıştır. Uluslararası vergilendirme sorunlarının büyük bir kısmını, üretim faktörlerinin yer değiştirmesi nedeniyle oluşan vergilendirme çakışmaları oluşturmaktadır.

Vergi politikası mikro bazda ülkede yaşayan bireylerin tercihlerine, tüketim, tasarruf ve yatırım kararlarına etki etmektedir. Vergilemenin bireylerin ve kurumların iktisadi kaynaklarını azaltması “gelir”, iktisadi kararlarını değiştirmesi bir “ikame” etkisi yaratmaktadır. İktisadi kararların rasyonel gerçekleşmesini teminen optimal vergilemenin esas alınması gerekmektedir (Aktan,1989:66-88; Kargı ve Özüğurlu, 2007:281).

Vergi politikası ile uygulanacak vergi sistemi seçilirken, bu tercihi etkileyen iktisadi kaygıların dikkate alınması gerekmektedir. Vergi sistemlerinin teşekkülünde, kişilerin iktisadi kararlarını en az ölçüde değiştiren -tarafsız vergiler-, iktisaden etkin, reel toplam hasılayı yükselten, ödeme gücüne göre vergilemeyi esas alan bir vergi sisteminin oluşturulması veya en azından buna yakınlaşılması gerekmektedir. Tarafsız vergilerin tüketici ve üretici refahında yarattığı faydalarla, meydana getirdiği dış fayda ve maliyetlerin karşılaştırılması da doğru politikanın tatbik edilmesine yol açacaktır (Akkaya, 2002:13).Toplumsal adalet, devletin sosyal hayata müdahale derecesi, vergilerin harcandığı yerler vb. kamuoyu değerlendirmeleri ve toplum refleksi, uygulanacak bir vergi politikasında etkili olacaktır. Keza, siyasal karar organının tatbik ettiği verginin uzun vadeli maliyeti, bunu yüklenen toplumsal tabanın varlığı ile oy beklentisi vergi tercihlerine tesir edecektir.

Makroekonomik açıdan tutarlı bir vergi politikası istikrarı da sağlayacaktır. Zira, ekonomide konjonktürel kısa devreli hareketler vergilemeden etkilenmektedir. Enflasyonist dönemlerde yapılan vergi artışı ile özel kesim harcamasının kısılması, resesyon dönemlerinde vergi indirimleri ile ekonomik canlılığın sağlanmaya çalışılması politik amaçlardan diğeridir. Tatbik edilecek vergilerin seçiminde “özel harcamaları kısma” veya “talebi canlandırma” hususunda en etkili olan vergiler, iktisaden etkin vergilerdir (Gökbunar, 1998:7-8; Demircan, 2003:99). Bu özellikle, istikrar açısından toplam talebin toplam arzı aşma tehlikesinin bulunduğu-talep enflasyonu- veya ekonomide resesyon riskinin barındığı-talep açığı arz fazlası - durumlar için geçerlidir.

Vergiler milli hasılaya doğrudan etki de yapabilmekte, anlık bir değişim yaratabildiği gibi daimi şekilde artıran bir tesir de bırakabilmektedir. Vergiler özel tüketim harcamaları üzerinde değişik etkiler meydana getirerek, kişilerin marjinal tüketim ve yatırım eğilimlerini değişik biçimde etkilemektedir. Örneğin, milli gelirin önemli bir unsurunu oluşturan tüketim kaleminde, harcama eğilimi yüksek kişileri hedef alan ve/veya tüketimi kısmayı amaçlayan alkol veya sigara vb. ürünlerin vergilenmesi, iktisadi açıdan etkin bir vergileme olacaktır.

İktisat politikasının en önemli araçlarından biri olan “vergi”, siyasal iradenin, regülasyon, gelir dağılımı, büyüme, istikrar ve kaynakların tahsisinde elindeki en önemli politika aletidir (Akkaya,2002:13). Vergi politikası bütün bu iktisadi amaçları optimize eden, uyumlaştıran bir tercihler manzumesi olmak zorundadır. Kısaca, küreselleşme sürecinde vergi politikasının yeni rolü, amacı, piyasaya uygun vergilemedir.

3.1.2. Mali Amaç Yönünden Vergi Politikası

Küreselleşme'nin hız kazanması büyüme ve kalkınmayı hedefleyen ülkelerin ekonomi ve vergi politikalarını etkilemektedir. Vergi politikasının en önemli amacı kamu harcamalarını karşılamak olup bunun finansman için gerekli en sağlam kaynak olan kamu gelirinini temini, vergi politikalarının hedefini oluşturmaktadır (Akkaya, 2002: 5 ; Ekici, 2009 :219).

Ekonomi yönetiminin kurumsallaşp politikaların rasyonel ilkeler doğrultusunda alındığı, ekonomik yapının güçlü olduğu gelişmiş ülkelerde mali amaçlara ulaşmakta vergi politikası etkin olmaktadır, gelişmekte olan ülkelerde ise farklı nitelik ve derinlikte diğer unsurlar da etkili olmaktadır. Gelişmiş ülkelerde vergi gelirleri istikrar göstermekte; büyüme dönemlerinde gelirler artarken daralma dönemlerinde azalmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde ise ekonomik ve sosyal yapı ile birlikte küreselleşme etkili olmaktadır (Ekici, 2009 :219).

Liberal politikalarla hızlanan küreselleşme süreci vergi politikalarını da dönüştürmüş ulusal nitelikten ulusötesi bir karaktere doğru evrilmesine yol açmıştır. Vergi

politikaların belirlenmesinde ulusal öncelikler, ulusötesi, küresel önceliklerle birlikte değerlendirilmektedir. Vergi gelirleri üzerinde küreselleşme dışsal bir değişken olarak etki yapmaktadır (Ekici, 2009 :219).

Küreselleşmeyle mali sermaye veya doğrudan sermaye üzerindeki vergi yükünün, sermayeye sahip olma saikiyle azaltılmasına yönelik uygulamalar kamu gelirlerinin düşmesine neden olmuştur. Teşebbüs sermayesinin getirisi karın veya menkul sermayenin getirisi faizin vergilenmek istenmemesi veya oranlarının düşük tutulması, gelir üzerinden alınan vergilerin payını azaltmaktadır.

Sermaye girişinin teşviki veya ülke içinde tutulmasını sağlayacak uygulamalar yoğunlaştıkça bütçenin dengesi bozulmaktadır. Vergi politikası, konjonktüre uygun vergileme yapmaya odaklandığından kamu gelirleri azalmakta, telafi edici yöntemler uygulansa dahi bozulan gelir dağılımı ve artan kamu açıklarına engel olunamamaktadır. Toplam vergi gelirleri içinde sosyal adaleti sağlayan gelir ve kurumlar vergilerinin nispi payı önemli ölçüde azalırken, dolaylı vergiler ve tüketim vergilerinin payı artmıştır.

Kamu açıklarının finansmanının borçlanma ile yapılması mali sermayenin önemini daha da artırmaktadır. Portföy yatırımlarının vergilendirilmesinden vazgeçilmesi, borç anapara ve faiz ödemeleri yoluyla bu kesime dolaylı olarak toplumsal kaynakların transfer edildiğini göstermektedir. Bu durum küreselleşmenin neden olduğu ulus-devlet politikalarındaki dönüşümün kamu gelirleri politikasına yansımaları göstermesi bakımından son derece önem arz etmektedir.

Vito Tanzi (2001), ülkelerin küreselleşme ile dönüşen vergi sistemlerini mali termitlerle -karınca- açıklamaktadır. Vergi hasılatını azaltacak, sekiz mali beyaz karıncadan (fiscal termite) söz etmekte, teknolojik ilerlemenin vergi gelirleri üzerindeki etkisini artırması beklemektedir (Akkaya, 2002:5; Tanzi, 2001:1-6). Elektronik ticaret, elektronik para, çokuluslu şirketlerin kendi içlerinde yaptıkları ticaret ve transfer fiyatlaması vergi sistemlerinin temellerini sarsmaktadır. Bunun yanı sıra, kalitatif emeğin ve mali sermayenin vergilenmemesi isteği, emeğin ve

sermayenin hareketliliğinden kaynaklanan vergileme güçlükleri, denizaşırı finans merkezleri, fonların yatırımında uzmanlaşma ve türev araçların gelişimi ülkelerin vergi yapılarının evrilmesine yol açmaktadır (Akkaya, 2002: 5).

Gerçekten, ulus-devletler piyasayı düzenleyici-etken-bir durumda olmaktan çok, nötr veya edilgen bir durumda politika yapma durumunda kalmışlardır. Özellikle, teknolojik gelişmeler, piyasanın ve ödemelerin fiziki mekanlarından çıkarak elektronik alanda cereyan etmelerine neden olmuştur. Pazarı fiziki mekandan sanal bir ortama taşıyan teknolojik gelişmeler zaman kavramını da ortadan kaldırmıştır. Ekonomik işlemlerde, dolaylı vergilerin tatbik edilmesi zorlaştığı gibi zaten dolaylı vergilere dayanan sistemin ayrı bir darbe almasına da yol açılmıştır. Keza, mükellef ve konunun kavranmasındaki zorluklar, vergilendirme yetkisi çakışmaları, ülkelerarası uygulama farklılıkları sanal alanın vergilendirme zorluklarını da beraberinde getirmiştir.

Neo-liberal politikalar ticaret ve finansı, diğer bir ifadeyle, mal ve hizmet mübadelesi ile para vb. likit akımları liberalize ederken, vergi politikasının uygulamasını da güçleştirmiştir. Ülkelerin liberalize edilen dış ticaret kaynaklı işlemleri vergileme güçlüğü veya imkansızlığı, bu vergiler yerine iç vergilerin ikame edilmesi zaruretini doğurmuştur. Fiziken pazarı bulmanın güçleştiği platform vergisiz bir alan doğurmuştur. Ülke içinde fiziken belirlenebilen piyasa da, vergi sisteminde açık alanlar -loophole- oluşturulması ile vergilenemez duruma gelmiştir.

Transfer fiyatlaması yoluyla, ülke içinde elde edilen gelirler vergisiz veya minimal vergi yükünün olduğu alanlara doğru transfer edilmektedir. Faiz, kira, kar vb. adlar altında yapılan üretim faktörlerinin getirileri, ülke içi vergi sistemi açısından kurtularak vergi gelirlerini azaltmaktadır. Keza, ekonomik gelişmeleri izlemekte yetersiz kalarak, geriden gelen vergi idaresinin karmaşık hale gelen uluslararası ilişkileri izlemesi, kavrayabilmesi de imkansız hale gelmektedir (Kargı ve Karayılmazlar, 2009:21-37).

Mali termit realitesi, vergi idaresinin kendisinin dahi farkına varmadığı sistemin erozyona uğramasına yol açmaktadır. Geliri azalan ve durumu kavramakta zorluk çeken vergi otoritesi, alışkanlıklarına tekrar dönerek, azalan geliri ikame etmek için sistemin ağından kurtulamayan mükelleflere daha ağır yükler ve yaptırımlar getirmektedir. Sorunun teşhis edilememesi kayıt dışı ekonomiyi beslemekte, kayıt içi mükelleflerin sistem dışına çıkmasına neden olmaktadır. Küreselleşmenin vergi sistemleri üzerinde meydana getirdiği bu kısır döngü, kamunun revizyonu ve küreselleşmeye uyum sağlanmasını, vergi politikasının amacı haline getirmektedir.

Dünya vatandaşı olabilen kalitatif emek ve küresel fon yönetenler, diğer bir mali termit olarak ulus-devletin vergi gelirlerini kemirmektedir. Finansal piyasaların teknolojik gelişmelerle birbirine entegre olmaları büyük fonların, birikimlerin spekülatif amaçla, küresel çapta getiri beklentisiyle tedavül etmelerine yol açmıştır. Sadece bununla da kalmamış fiyat ve vade farklılıkları ile beklentilerden faydalanmak amacıyla arbitrajlar, opsiyonlar, swap işlemleri vb. türev finansal araçlar ortaya çıkmıştır (Gedik, 2011:329).

Vergi hukuku bakımından bu finansal araçların tipikleştirilmesi zor olduğu gibi uygulamada çok çeşitli sıkıntılar meydana getirmektedir. Vergi otoritesinin portföy sermayesini tespit etme güçlüğü, mükellefi ve vergiyi doğuran olayı kavrama ve tanımlayabilme zorluğu da mali sermayenin vergisiz bir alana kolaylıkla çıkabilmesine neden olmaktadır.

Ulus-devletin egemenlik alanında pasifize olmasına neden olan bu termitlerin yanısıra vergi otoritesinin kendisinden kaynaklanan teknik nedenler de yetkilerini kullanmamasına yol açmaktadır. Transfer fiyatlaması bahsinde değinildiği gibi vergi otoritesinin yetkinliği de tartışma konusudur. Belirli bir türev ürününü idarenin tanıyıp vergileyebilmesine kadar epey bir zaman geçmektedir. Kaldı ki, sadece idare'nin görüşü değil aynı zamanda vergi yargısının da içtihadı önem arz etmektedir. İdari ve adli makamlar tarafından konunun kavranarak uygulamaya yön verilmesi, uzun yargılama süreci de dikkate alındığında, dikkate değer bir gelir kaybını beraberinde getirmektedir.

Portföy sermayesi, faize duyarlı olduğu gibi en düşük vergi oranlarındaki değişime de son derece duyarlı hale gelmiştir. Türev ürünlerin yekdiğerine yakınlığı nedeniyle, somut olayın soyut hukuk kurallarındaki izdüşümünü -tipiklik-tespit edebilmek kadar belirli bir vergi oranını uygulamak da oldukça zordur. Ancak sınırları son derece iyi tayin edilmiş, iyi tanımlanmış türev ürünlere -faiz, kar payı- stopaj uygulanması mümkün olmaktadır. Keza, türev finansal araçların vergilendirilmesinde yerleşim yeri ilkesi tatbik edildiğinde, kaynaktaki gelirin tespitine ilişkin teknik imkansızlık da ayrı bir vergileme problemi olarak ortaya çıkmaktadır.

Portföy sermayesi döviz piyasasında ani fiyat dalgalanmalarına neden olmakta, ekonomiyi ciddi devalüasyon riski ile karşı karşıya bırakabilmektedir. Yerleşik kişilerin, kurumların açık pozisyonda kur riski ile karşı karşıya kalmaları, ülke ekonomisine çok ciddi zarar vermektedir. Ulus-devletin borçlanma yoluyla kamu kaynağı elde etmesine ilişkin iradesi kadar bu kaynağı ülkede tutmak da son derece önemlidir. Sıcak para olarak da anılan portföy sermayesine duyarlı hale gelen, kaynağı çekmek için yoğun çaba sarfeden ülke, aynı zamanda kaynağın geri çekilmesinin tedirginliğini de yaşamaktadır. Bu çelişkili ilişki, sonuçta ulus-devletin kendine ait olan mutlak hakimiyeti kullanamamasına yol açmaktadır.

3.1.3. Küreselleşme ve Vergi Politikası Amaçları

Büyük depresyonun tecrübeleri, 1970'li yıllara kadar sürecek fordist endüstriyel ilişkileri ile yüksek birikim temposunu teşvik ederek, üretim ve iç talebin artırılması amacına yönelik politikalar izletmiştir. Ayrıca, 1944'te Bretton Woods'da, uluslararası ekonomik sistemin Keynesyen iktisat üzerine inşası, dünya üzerinde ekonomi politikalarının şekillenmesinde ana rol üstlenmiştir. Sabit kura bağlanan sistemde temel amaç, ulusal egemenliği sağlamlaştırmaktır.1970'lere gelindiğinde yaşanan kar sıkışması nedeniyle, sermaye karlı alanlar aramaya başlamıştır.

Washington konsensüsü ile başlayan uluslararası sistemin yörüngesi, Keynesyen politikardan neo-liberal politikalara doğru evrilmiştir. Sistemin garantörü ABD ekonomisinin dönemin politik ve askeri gelişmelerinden olumsuz etkilenip, kur

rejiminin değiştirilmesini gerekli kılması, devletin işlevindeki dđnüşümlerin de başlangıç noktasını oluşturmuştur.

1970'lerden itibaren ekonomi politik, iç talebin artırılması amacıyla kamunun etkin rol aldığı piyasaları genişletme amacını terk ederek, dış talep odaklı bir hale gelmiştir. Piyasaların, kapasite sınırına dayanıp genişletilmesinin imkansızlığı da sermayenin daha verimli ve karlı alanlara yönelmesinde etkili olmuştur. Öncelikle, kamunun etkinliği azaltılarak, piyasa ekonomisinin güçlendirilmesi hedefi doğrultusunda sermaye üzerindeki fiskal ve parafiskal yükler hafifletilmeye çalışılmıştır. Üretim ve tüketim kararları üzerinde daha az etki yaratacak vergilerden oluşan bir vergi politikasının uygulanmaya başlanması, vergi yapısında değişimi de beraberinde getirmiştir (Kargı ve Karayılmazlar, 2009:21-37).

Dönüşüme uğrayan vergi yapısında en bariz özellik sermayenin vergilenmemesine yönelik iradedir. Vergi sisteminin yapısı, dolaysız vergilerden dolayı vergilere doğru evrilmiştir. Uluslararası sermayenin vergiden kaçınarak düşük vergi yükü olan alanlara doğru akıcılığı, küresel çapta bir vergi rekabeti yaratmıştır. Gelişmekte olan ülkelerde, sermaye gelirlerinin vergi yükünü azaltacak şekilde vergi düzenlemeleri yapılmakta; bu da uluslararası bir vergileme sorununu beraberinde getirmektedir. Keza, uluslararası yatırımlar maliyet minimizasyonu amacıyla sosyal güvenlik maliyetlerinin fazla olduğu ülkelere emeğin yoğun ve ucuz olduğu, sosyal güvenlik hukukunun gelişmediği ülkelere doğru kaymaktadır.

Küreselleşme, öncelikle uluslararası sermayenin güven, hukuk ve altyapıya olan duyarlılığı nedeniyle çekim ve cazibe yaratabilmeye yönelik ulus-devlet üzerinde sosyal refah politikalarını yürütme ve finanse etme etkisi yaratmıştır. Bunun yanısıra, uluslararası hareketliliği yüksek olan sermaye üzerindeki vergilerin düşürülerek, emek üzerindeki vergilerle tüketim vergilerinin artırılmasına da yol açmıştır. Kamu harcamalarının finansman gereğinin sabit olup azaltılmasının siyasi maliyeti nedeniyle ortaya çıkan gelir kaybının telafisi ise hükümetleri zorlamaktadır. Kamu ekonomisi alanındaki çalışmalarıyla tanınan Tanzi (2009,2), gelir kaybını mali termite bağlayan çalışmasında; küreselleşmenin sosyoekonomik düzeyi düşük kesimi

korumak için güçlü sosyal güvenlik araçlarına talebi artırsa dahi, mali termitlerin bütçeyi kemirmesi nedeniyle, bu güçlerin hükümetlerin büyük ölçekli sosyal refah politikalarını finanse etme ve uygulama kabiliyetini de aştığını belirtmektedir.

Kamu gelirlerindeki meydana gelen kayıp, parafiskal gelirlerin artırılması veyahut da muafiyetlerin azaltılıp istisnaların kaldırılarak vergi tabanının genişletilmesi yoluyla giderilmeye çalışılmaktadır. Küreselleşme süreci, ülkelerin sosyal politikaları üzerinde olumsuz bir dolaylı etki yaratmakta ve böylece gelir dağılımı daha da bozulabilmektedir. İşçi sendikaları pazarlık kabiliyetini kaybettiklerinden gelir dağılımı çalışanlar aleyhine daha da bozulmaktadır.

Bu süreç, ülke içi iktisadi ve sosyal düşüncelerle şekillenmiş vergi yapısında bir bozukluk yaratmıştır. Sermaye ihraç eden veya gelişmiş ekonomileri olan ülkeler süreçten kuvvetli çıkarken, sermaye ithal eden az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler ise olumsuz etkilenmiştir. Emek vergilerinin siyasi ve iktisadi nedenlerle uygulanma güçlüğü, sosyal güvenlik politikalarını da bozmuştur. Sosyal politikalarda çalışanlar aleyhine olan değişiklikler, gelir dağılımındaki adaletsizliği daha da artırmaktadır. Artırılan emek maliyeti, uluslararası doğrudan yatırımların emeğin ucuz olduğu yere doğru kaymasına da neden olmaktadır.

Vergilemede adalet ilkesi gereği gelir vergilerinin artan oranlı tarife yapısı, gelirin yeniden dağılımını sağlayan en önemli araçlardan birdir. Küreselleşmenin ulus-devletin en önemli iktisadi aracında-vergi politikasında-yarattığı etki burada da kendini göstermektedir. Artan oranlılık, sermaye birikimi ve vergi rekabeti saikleri gereği yıpratılmıştır. Küreselleşme süreci, vergi bağışıklık ve ayrıcalıklarıyla, gelir vergisi tarifesindeki oranlar ,gelir dilimlerindeki marjinal vergi oranları ve kurumlar vergisinin oranlarında indirime gidilmesi suretiyle sermaye üzerinde efektif vergi yükünün azaltılmasına zorlamaktadır.

Dünyanın ekseni gelişmiş ülkeler lehine bozulmakta, dünya gelirinden alınan pay çarpık bir hale bürünmekte, gelir dağılımındaki adaletsizlikler had safhaya ulaşmaktadır. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler gelişmiş ülkelere göre daha

zayıf daha kırılgan hale gelmekte, dünyanın daha da kutuplaşmasına yol açılmaktadır. Bu durum dünyanın, terör, göç, siyasi karışıklıklar, savaş ve askeri operasyonlar vb. bunalımlarla karşı karşıya kalmasına yol açmaktadır.

3.2. Uluslararası Vergilendirme Sorunları

Kapitalizmin uluslararasılaşması olarak da nitelendirilebilecek küreselleşme sürecinde, ulus-devletlerin bağımsız bir şekilde yönettiği, kendilerine ait ayrı ayrı ulusal ekonomileri diğer ulusların ekonomileri ile birbirine entegre olmaktadır. Entegrasyon, ekonomik ilişkilerde değişimi ve ulusal sınırlar içindeki yapıların dönüşümü şeklinde gerçekleşmekte; mal ve hizmet ticareti, sermaye ve emek akışkanlığı yönündeki engeller kaldırılmaktadır. Uluslararası vergilendirme sorunları ekonomik ilişkilerdeki bu değişiklikler sonucu ortaya çıkmaktadır.

Küresel eklemlenmeye yönelik her çaba daha fazla uluslararası yatırım ve ticaret akımı, emek akışkanlığı ve teknoloji transferi ile mümkün olmaktadır. Uluslararası sermayenin yönlendirdiği doğrudan ve dolaylı yatırımların, akışkan hale gelen üretim faktörleri, ucuzlayan iletişim ve taşıma metotları sayesinde artması, uluslararası vergilendirme sorunlarının da artışına neden olmaktadır Küreselleşme, ulus-devletleri egemenlik kullanımında yetkisizleştirip bağımsız bir vergi politikası belirlemelerini imkansız hale getirirken tüm ülkeler için ortak uluslararası vergilendirme sorunları ortaya çıkarmaktadır.

3.2.1. Vergi Rekabeti

Küreselleşmeyi ortaya çıkaran nedenin “sermaye sorunu” olduğu, yüksek kar beklentisi ve sıkışması ile verimli alanlar aradığı; çözümün, sermaye üzerindeki tüm engellerin kaldırılarak serbestleştirilmesi, piyasaların liberalleştirilmesi olarak belirlendiği hususu yukarıda açıklanmıştır. Gelişmiş ülkeler kadar az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerin de sorunu, kalkınmanın finansmanı için gerekli olan sermayedir. Bu ülkelerin, sermaye birikimine şiddetli derecede ihtiyaçları olup elastikiyetleri de yoktur. Sermaye birikiminin ülke içi kıt kaynaklardan kısa vadede

gerçekleşmesinin güçlüğü, yabancı tasarruflara olan ihtiyacın son derece fazla olması nedeniyle de mobil sermaye son derece önemlidir.

Verimli ve karlı alanlar arayan sermaye, gelişmekte olan ülkeler arasında bir rekabeti de beraberinde getirmiştir. Özellikle pozitif iktisadi ve mali etkileri nedeniyle, UDY (Uluslararası Doğrudan Yatırımlar) yoğun rekabete konu olmaktadır. Hükümetler liberalize ettikleri sermaye hareketleri ile sermayeyi kendi ülkelerine çekmek ve düşük maliyetle fon ihtiyacını karşılamak, yabancı sermaye ise tasarruflarını koruyarak en uygun bir şekilde rantabl alanda değerlendirip gelir elde etmek ve artırmak beklentisindedir (Karaca ve Abasız, 2008:19).

Avi-Yonah (2000, 1575) küreselleşmenin şu andaki evresinde, sermayenin emekten daha hareketli olduğunu ortaya koyarak önemli bir uluslararası soruna-vergi rekabetine- dikkat çekmektedir. Avi-Yonah, göç hareketlerinin engellenmediği 1870 -1914 arası gerçekleşen bir önceki aşamada, emeğin en az sermaye kadar akışkanlığı olmasına rağmen, günümüzde bu durumun geçerli olmadığını belirtmektedir. Teknolojik gelişmelerin etkisiyle- elektronik fon transferi ve kambiyo kısıtlamalarının kaldırılması vb.- sermayenin hareketliliği emekle kıyaslanmayacak ölçüde artmıştır. Sermayenin artan bu hareketliliği, tekil devletlerin vergi oranlarını indirip portföy ve doğrudan yatırımları çekmeyi hedeflemesi, uluslararası vergi rekabetine yol açmıştır (Avi-Yonah, 2000;1575).

Vergi rekabeti açısından uluslararası sermayenin UDY veya mali sermaye olması önem arz etmemekte, her iki sermaye türüne ilişkin de cezbedici politikalar uygulanabilmektedir. Uluslararası doğrudan yatırımların sahip olduğu fiziki ve beşeri kaynakların niteliğinin son derece yüksek ve verimli olup know-how transfer etmesi, sermaye kadar önemli bir husustur. Zira, bu kaynak ülke içindeki rekabeti ve istihdamı artırarak ödemeler dengesini olumlu etkilemekte ve ülkenin büyüme hızını arttırmaktadır. Rekabet sadece bu yatırımlarla sınırlı kalmamaktadır. Aynı zamanda, spekülatif amaçlı ve kısa vadeli olmasına rağmen sıcak para olarak nitelendirilen portföy yatırımlarına ilişkin de cezbedici tüm politikalar uygulanmaktadır. Özellikle,

borçlanma yolunu maliye politikasında etkin kullanan ülkelerde, politika yapıcılarda sıcak paranın ürkmemesine ilişkin tedirginlik hakim olmaktadır.

Sıcak para tüm risklerine ve yakıcılığına rağmen, UDY kadar olmasa da yine yoğun bir rekabete konu olabilmektedir. Bu tür sermaye, geçici bir nitelik taşıyıp spekülative karaktere sahip olduğundan ekonomik yapıya doğrudan katkıda bulunmamakta ödemeler dengesi problemlerinin giderilmesi ve kamu açıklarının finansmanında kullanılmaktadır (Karaca ve Abasız, 2008:21). Makroekonomik göstergeleri düzgün, yapısal problemleri olmayan ülkelerde, diğer dengeler açısından bu sermaye tamamlayıcı bir nitelik göstermekte, absorbe edilebilmekte, fonların alternatif ülkelere yapılacak yatırımdan uzak tutulması amacıyla da rekabete konu olmaktadır.

Küresel sermayenin akıcılığa dair güçlü potansiyel enerjisi ile finansal liberalizasyon politikaları, ulus-devletleri, vergi oranlarını indirmeye ve vergi engellerini ortadan kaldırmaya zorlamaktadır. Sadece fiskal değil aynı zamanda parafiskal kamu gelirleri de bu sermayeyi çekmek amacıyla revize edilmektedir.

Sermaye uğruna izlenen tüm bu politikalar vergi gelirlerini azaltmanın yanısıra vergi yükünün sermaye'den emeğe doğru kaymasına da neden olmaktadır. Toplumsal kaygıları ve uzlaşmayı uhdesinde barındıran verginin hukuki niteliği ile tarihsel süreçte kazandığı diğer nitelikleri bu süreçte ihmal edilmekte, vergiye sadece gelir açısından bakılmaktadır. Anayasada yer alan ödeme gücü ve sosyal adalet ilkeleri ihlal edilerek verginin yeniden dağıtım fonksiyonu engellenmektedir. Vergi yükünün ekonomik olarak kısıtlı bir kesimi ödeme gücü ilkesine aykırı olarak vergilendirmesi, verginin yeniden dağıtım fonksiyonunun işleyişini engellemekte, global olarak refahın azalması sonucunu doğurarak, toplumsal sınıflar arasında bir ayrışmaya neden olmaktadır. Ulus-devletin sosyal devlet niteliği ve toplumsal mutabakatla ülke kaynaklarının dağıtım ve bölüşüm işlevindeki mutlak egemenliği ise bir anlamda ortadan kaldırılmaktadır (Özügürlü ve Kargı, 2007:1).

Marx'ın emek-değer ve artı değer teorilerinde ortaya koyduğu çelişkili üretim ilişkisi bir anlamda gerçekleşmekte ve küreselleşen kapitalizmin dinamiğini oluşturmaktadır

(Arı, 2013:271). Uluslararası yatırımlar maliyet minimizasyonu amacıyla sosyal güvenlik maliyetlerinin fazla olduğu ülkelerden emeğin yoğun ve ucuz olduğu, sosyal güvenlik hukukunun gelişmediği ülkelere doğru kaymaktadır. Keza, bu yatırımlar tüm harçlardan ve vergi benzeri kalemlerden, bürokratik maliyetlerden arındırılmakta, bedelsiz yatırım yerleri tahsis edilip teşviklere konu edilmektedir.

Üretim faktörlerinin uluslararası hareketlilik dereceleri aynı değildir. Tabii kaynaklar sabit olduğuna göre sadece emek ve sermayenin akışkanlığından söz edilebilir. Kalifiye emek bir yana, emeğin sermayeye göre mobilitesi daha duranıdır. Buna karşın, bütün bu unsurları bir araya getiren diğeri bir üretim faktörü olan müteşebbisin hareketliliği ise en yüksek seviyededir. Üretim faktörlerinin yaratılan vergi politikalarındaki değışime duyarlılıkları da vergi rekabeti açısından son derece önemlidir. Vergi yükü farklılıklarına doğrudan yabancı sermaye yatırımları portföy yatırımlarından daha az duyarlıdır. Uluslararası hareketliliği en yüksek olan sermaye hareketi türü içinde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının bu özelliği, karar verme ve getiriyi bekleme süresi ile işlemlerin bir harcamayı gerektirmesinden kaynaklanmaktadır. Portföy yatırımları ise kısa bir vade diliminde spekülâtif kazanç elde etmeyi amaçladığından menkul değerler üzerinde yatırım gerçekleşmekte, herhangi bir olumsuzluk farkedildiğinde hemen geri çekilebilmektedir (Akkaya, 2002:4).

Asher ve Rajan (2001,2) “Küreselleşme ve vergi sistemleri” adlı çalışmalarında mali sermayenin duyarlılığını teyit etmekle beraber, aynı durumunun, nitelik değışimiyle birlikte doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında da gerçekleştiğini ileri sürmektedir. Bu görüşlerini, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının faaliyetlerini farklı alanlarda çeşitlendirmesine bağlamaktadır. Üretimden tüketime kadar faaliyetlerin farklı vergileme otoriteleri alanlarında gerçekleştirilmekte olması, bu sermaye türünün de vergiye karşı duyarlılığını oldukça artırmıştır. Keza, emek mobilitesi ve geliri yüksek gruplar da faaliyetin icra edildiği yerdeki vergi oranına son derece duyarlıdır. Küreselleşme ile birlikte gelişen teknoloji vasıtasıyla akıcılığı sağlanan tüm üretim faktörlerinin vergiye karşı duyarlı olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Nitekim, transfer fiyatlamaları yoluyla küresel sermaye, vergilenebilir alanlardan gelirlerini çekmek istemekte, sermayelerini buna göre ayarlayabilmektedir.

Doğrudan yatırımlar için vergi önemli fakat yeterli bir ölçüt değildir. Sermaye önce tahsis ettiği kaynağı emniyet altına almak amacıyla, güven ve istikrarlı bir yerde yatırımı gerçekleştirmek istemektedir. Akkaya (2002,12), bir ülkedeki emek faktörü ile altyapı ve siyasi istikrarın, vergi oranından daha fazla yatırımın getirisini etkileyen faktörler olduğunu, doğrudan yatırım kararlarının beklentinin aksine o ülkede uygulanan yüksek vergilerden olumlu yönde etkilendiğini savunmaktadır.

Refah devletlerinde yüksek vergi yükü, refaha duyarlı yatırımcılar tarafından ilave vergi yükünün toplumsal getirisinin vergi maliyetinden daha fazla olması nedeniyle tercih edilmektedir. Zira, yatırım vergiye karşı duyarlı olmaktan ziyade yatırılan ekonomik varlığın güven içinde devamına, teminatına, bu yatırımdan elde edilen getirinin serbestçe tasarrufuna daha duyarlı hale gelmektedir. Hukuk sistemi yatırımı teminat altına alarak mülkiyet hakkını koruyan, serbestçe tasarrufta bulunan en önemli güvencedir. Vergi oranlarındaki indirimden ziyade yatırımcılar plasmanlarının devamını güvence altına almak istemektedir. Aynı şekilde, kamu hizmetlerinin niteliği de yatırım kararları açısından önemlidir. Bir yanda vergi yükü diğer yanda ise hukuk sistemi ve kamu hizmetlerinin niteliği alternatifleri altında yatırımcı karar vermektedir.

Yapılan araştırmalar bu savı açıkça doğrulamaktadır. Sermayenin marjinal verimliliği Hindistan ile ABD yönünden kıyaslandığında, Hindistan'ın ABD'nin 58 katı olmasına rağmen, bu verimliliğin gerektirdiği boyutta ABD'den Hindistan'a sermaye akışının gerçekleşmediği görülmüştür (Lucas,1990:92-96). Dünyada en yüksek vergi oranlarının uygulandığı ülkelerden birisi olan İsveç'e ait bir araştırmada, halkın, ülkenin sosyal refah devleti olarak kalmasını istediği, kamu harcamalarının azaltılmasını zorunlu kılacağı endişesiyle vergilerin düşürülmesini istemediği ortaya konularak, refah devletlerinin küresel ekonomide de vergi rekabetinin zararlarından etkilenmeyerek refahını artırabileceği ve nispeten eşitlikçi bir toplum taahhüdünü yerine getirebileceği sonucuna ulaşılmıştır. Gelişmiş

ülkelerde yüksek vergilerin getirdiği refah vergi maliyetine tercih edilmektedir. (Akkaya, 2002:13).

Yatırım kararlarının duyarlı olduğu diğer bir faktör de “istikrar” dır. Sadece rakamsal bir getiri elde etmektense, kalifiye sermaye, hayat hakkı bulduğu bir alanı tercih edebilmektedir. Yatırımın akıbetinin, kaderinin belirgin olması, vergi teşvikleri ve ayrıcalıkları, yatırım ve işletme süresi boyunca şartların öngörülebilir olup puslu bir ortamın bulunmaması vb. faktörler doğrudan sermaye yatırımları için daha öncelikli olmaktadır. Hukuk sistemleri ile gelişmişlik düzeyleri arttıkça ülkeler dolaşımdaki sermayeden daha fazla çekim gerçekleştirmektedir.

Yabancı sermayenin yatırım kararını vergi yükü açısından etkileyen faktörler ise vergi kanunlarının uygulanabilirliği, vergi otoritesi ve yargısının yapısı, vergide yatay adaletin gerçekleşme durumu, vergilemede belirlilik olarak sıralanabilir. Keza, yatırımcılar, sermaye ve gayrimenkuller üzerindeki vergileri de verecekleri yatırım kararında dikkate alacaklardır (Akkaya,2002:18). Matrah tespiti, oran, zarar mahsubu, bu zararların merkeze transferi, kar dağıtımı, çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmaları gibi kriterler de dikkate alınmaktadır.

Küreselleşme önemli bir vergi politikası sorununu -vergi rekabeti- beraberinde getirmektedir. Siyasal irade bir tercihle karşı karşıya kalmakta, ulusal açıdan etkinlikle uluslararası sisteme uyum arasında optimal bir seçim yapmak zorunda kalmaktadır. Vergi rekabeti, iç politik manevraları zorlamakta, amaçlanan hedefe ilişkin uygulamaları zayıflatmakta; sosyal uzlaşma ürünü, toplumsal bir tabanı bulunan vergi politikası ile hedeflenen amaçların gevşemesine, ortadan kalkmasına neden olmaktadır. Dışsal bir gelişme ülke içi iktisadi karar birimlerinin rasyonel karar alamamalarına yol açmaktadır. Özellikle, son çeyrek yüzyılda beliren vergi cennetleri küresel gelirin girdapları haline gelmekte, dünya gelirin bir miktatı misali o bölgelerde toplanmasına yol açmaktadır. Vergi cennetleri yaratan ülkeler kayıtdışı ekonominin ve suç geliri elde eden kişi veya kurumların da merkezi haline gelebilmektedir. Bu nedenle, zararlı vergi rekabeti hususunda uluslararası toplumda

bir mutabakatın meydana gelmesi nedeniyle, uluslararası örgütler bir işbirliği veya uyumlaştırma yapılması gereğini belirtmektedir.

Vergi rekabeti, gerek ülkelerin sağladığı vergi oran ve bağışıklıkları ile rekabette öne geçme çabaları, gerekse de çok uluslu şirketler gibi küresel aktörlerin yüksek vergilemeden düşük olana doğru gelir kaydırmaları ile vergileme farklılıklarından yararlanarak vergiyi minimize etme gayreti nedeniyle, dünyadaki toplam vergi gelirlerini azaltmaktadır. Küçük devletlerin vergi gelirleri artarken, büyük devletlerin vergi gelirleri azalmaktadır (Akkaya, 2002:22). Zararlı vergi rekabetinin bu yıkıcı etkisine karşın, ülkelerarası işbirliği, çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmaları veya vergi uyumu dünyanın toplam vergi gelirlerini artıracaktır.

Vergilemeden kaçmak amacıyla vergi cennetlerinde kurulan aracılık yapan bağlı şirketlerin transfer fiyatlaması yoluyla kullanılması, devletin egemenlik ve vergileme yetkisini sarsmaktadır. Refah devletlerine yüksek vergiye rağmen giden yatırım, kaynağı belirli, hukuk sisteminde güvence arayan sermaye iken, vergi cennetlerine yönelen sermaye, hukuk sistemini zayıflatan bir sermaye niteliğine kavuşmaktadır. Vergi matrahlarının azalması sonucunu verecek bir biçimde gelirin kaydırılması, bu çalışmada daha önceki bölümde bahsedildiği gibi kamu gelirlerini azaltacağından, kamu harcamalarının finansmanı problem haline gelmekte, refah kaybını da beraberinde getirmektedir. Bu ihtimal uluslararası işbirliğini zorunlu kılmakta, küresel bir politikanın uygulanmasını gerektirmektedir.

3.2.2. Vergilendirme Yetkisi Çakışmaları

Çağdaş devlet anlayışında, devletin kendisinden beklenen fonksiyonları ifa etmesinde en önemli yetkilerden olan vergilendirme yetkisi, devletin belirlenmiş sınırlar üzerinde cebren vergi alma konusunda hukuki ve fiili otoritesi olarak tanımlanabilir. Hukuk devletinde bu yetki sınırsız değildir. Keza, sosyal devlet niteliği de verginin kaynak tahsisindeki en önemli politik araç olarak tanınmasını sağlamaktadır. Nitekim, devletlerin anayasalarında da yer alan bu iki nitelik için- sosyal bir hukuk devleti- tarihsel gelişim sürecinde verilen uzun mücadeleler ve ağır bedeller neticesinde çağdaş demokrasi ve devlet anlayışı egemen olmuştur.

Vergilendirme yetkisi ulusal devlet sınırları içinde var olan bir yetkidir. Uluslararası sınırlar, aslında bu yetkilerin de sınırını oluşturmaktadır. Fiziken coğrafi sınırları tayin edilmiş bu yetkinin dahilde kullanım sınırını da mali sınırlar belirler. Serbest bölge, antrepo, serbest liman ülke dışı sayıldığından gümrük sınırları mali sınıra eşittir. Yetkinin iç politikaya dönüşümündeki tercihi, devletler hür bir şekilde tayin ederler. Bu sınırlama anayasal bir gereklilik sonucu yasalarla veya uluslararası anlaşmalarla gerçekleşir.

Bir devlet kendi otoritesi altında bulunmayan bir başka ülkede vergileme yapamaz. Vatandaşı olmayan kişilerin ülke gelirini veya ülke vatandaşlarının tüm dünya gelirlerini elde etmesi halinde vergileme, uluslararası anlaşmalarla belirlenmektedir. Vergilendirme yetkisinin başka bir güç tarafından kullanımı devletin, devlet olma vasfını ortadan kaldırma anlamına gelmektedir.

Küreselleşme olgusunun egemenlik kavramında meydana getirdiği değişim, bu çalışmanın ilgili bölümlerinde ayrıntılarıyla açıklanmıştır. Bir kez daha vurgulamak gerekirse “mutlak egemenlik” kavramı ancak uluslararası uzlaşma ile anlam ifade eden bir kavrama tahvil olmuştur. Zira, değişen dünya düzeni, sınırları gevşeterek egemenlik kavramına farklı bir mana yüklemiştir. Artık devletler bir diğerinin tamamlayıcısı, entegre bir devrenin parçaları konumundadır. Dünya devleti olmadığı gibi bir önceki asırdaki gibi bir ulus-devlette yoktur. Bu nedenle, küreselleşme vergilendirme yetkisinin kullanımını uluslararası uzlaşmaya bağlamıştır. Devletler bu yetkilerin sınırlarını gerçekçi bir şekilde tayin etmek zaruretindedir.

Vergilendirme, yetkiyi kullanan devletle mükellefin veya konunun ilişkiye geçmesi ile başlamaktadır. Kaynak ilkesine göre, devlet otoritesinin hükmettiği mülkte husule gelen vergi konusu ve vergiyi doğuran olay, o devletin vergilendirme yetkisine tabidir. Vergi yasalarında mülkîlik olarak tanımlanan bu prensip, aynı zamanda kaynak ilkesinin tatbikini gerektirir. Kaynak ilkesi yerine vatandaşlık veya ikamet ölçüsü alınmışsa vergi yasalarında şahsîlik ilkesi kabul edilmiş olur. Genellikle sermaye ihraç eden gelişmiş ülkeler ikamet, az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler

ise kaynak ölçüsünü tercih etmektedirler. Uyrukluk ölçütü ikamet ölçüsünü biraz daha makul hale getirmektedir. Dolaysız vergiler ve veraset vergileri alanında şahsılık prensibi, dolaylı vergiler ve emlak vergileri alanında ise mülkılık ilkesi uygulanmaktadır (Cenkeri, 2012:197-199).

Vergilendirme yetkisi çakışmaları ülkelerin vergi sistemlerinin birbirinden farklılığından dolayı gerçekleşmektedir. Birden fazla devletin vergilendirmek istediği eşdeğer bir vergi türünde, şahsılık ve mülkılık prensibinin farklı uygulanması vergilendirme yetkilerinin aynı mükellef ve aynı vergi konuları üzerinde çakışması sonucunu doğurmaktadır. Hukuki olarak çifte vergilendirme, kaynak ilkesi tatbik edilen ülke ile diğer ülkenin uyguladığı ikametgâh ve uyrukluk ilkelerinin çakışmasından doğmaktadır. Şayet bir kurum veya yatırımcı vergilendirmede kaynak ilkesini kabul eden bir ülkede yatırım yapmışsa ve ikamet ilkesini kabul eden bir ülkede gelir elde etmişse her iki devletin vergilendirme yetkisi bulunmaktadır. Her iki devletin yetkilerini kullanmasıyla uluslararası çifte vergilendirme ortaya çıkacaktır (Cenkeri, 2012:193-203; Öncel ve diğ.,1992:57).

Uluslararası çifte vergilendirme hukuki ve ekonomik anlamda olabilir. Birden fazla devletin vergilendirmede kabul ettiği farklı prensiplerle yetkilerini kullanmak istemesi halinde hukuki; aynı vergi konusu üzerinde birden fazla mükellef itibarıyla yetkilerin kullanılmak istenmesi halinde ekonomik anlamda uluslararası çifte vergilendirme ortaya çıkacaktır. Çifte vergilendirmenin önlenmesi hukuki anlamda devletlerin iç politik uygulamalarında vergilendirme yetkilerini sınırlandıracağı yasalarla, ekonomik anlamda ise devletlerin vergi politikalarını uyumlaştıracakları uluslararası anlaşmalar ile gerçekleşecektir.

Bir yandan küreselleşme fenomeni ile tüm dünyada üretim faktörlerinin akışkanlığı teşvik edilirken bir yandan da vergileme alanları çatışmaktadır. Sorun tam da bu noktada cereyan etmekte, ulusüstü bir uzlaşmayı, uluslararası bir işbirliğini ve hukuku zorunlu kılmaktadır. Bu işbirliği veya zorunluluk, ulus-devletlerin birlikte vergilendirme yetkilerini kısıtlama veya azaltmalarına yol açmaktadır. Kısıtlama genellikle gelir ve servet vergilerini konu alan uluslararası çifte vergilendirmeyi

önleme anlaşmalarıyla yapılmaktadır. Anlaşmalarla mükellefiyetin ortadan kalkmasını sağlayacak şekilde hukuk düzeninde gerekli değişikliklerin yapılması öngörülmektedir.

Ülkelerarası aktedilen çifte vergilemeyi önleme anlaşmaları parlamentodan geçtikten sonra yerel hukukun üstünde yer almaktadır. Nitekim, ülkemizde de anlaşmaların üstünlüğünün ifade edildiği Anayasanın 90.mad. “..usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası andlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamaz” hükmüne amirdir (Cenkeri, 2012:169).

Türkiye’de 31.12.2016 tarihi itibariyle toplam 88 ülke ile ÇVÖA imzalanmış olup bunlardan 82’sinde anlaşmalar vergiler açısından uygulanmaya başlanmıştır. 1980 öncesinde 03.11.1970 tarihinde Avusturya, 16.12.1971 tarihinde Norveç ile olmak üzere sadece 2 adet ÇVÖA imzalanmıştır. 1980 sonrası ise 86 ülke ile anlaşma gerçekleştirilmiş eski anlaşmalar ise revize edilmiştir. Küresel entegrasyonda önemli bir aktör olan AB’nin 27 adet üyesi ülke ile bu anlaşmalar gerçekleştirilmiştir (GİB,2017:123).⁸ Türkiye’nin küresel entegrasyonu bakımından çifte vergilemeyi önleme anlaşmaları önemli bir göstergedir.

Çifte vergilendirmede diğer bir yöntem, ulus-devletlerin kendi yasalarında vergilendirme yetkilerine dair sınırlamalarıdır. Yerleşim yeri ilkesini kabul eden devletler, kaynak prensibini uygulayan devletlerin vergilendirme yetkisini tanıyarak çifte vergilendirmeyi önleyecek tedbirleri alabilirler. Bu konuda iki ana yöntem vardır. Mahsup (credit) yöntemi ile yabancı ülkede ödenen verginin ülke içi hesaplanan vergiden mahsup edilmektedir. İstisna (tax exemption) yönteminde ise yabancı ülkede elde edilen gelir ve servet istisnaya konu yapılmaktadır (Öncel ve diğ.,1992:58-59).

---

⁸ Türkiye’nin akdettiği yürürlükte bulunan çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmaları Ek:A’da yer almaktadır.

3.2.3. Uluslararası Kaynak Tahsisi

İktisadi olarak üretim faktörlerinin hareketliliğinin artışı, üretimin etkinliğinin artmasına, ulusal ve uluslararası refahın da etkilenmesine neden olmaktadır. Bu durum, üretime ilişkin kaynak tahsisi problemini de beraberinde getirmektedir. Özellikle, sermaye hareketlerinin giderek serbestleştiği bir dünyada, vergi rekabeti, uluslararası kaynak tahsisi ile bunun ulusal ve global refah üzerinde yarattığı etkiler bakımından son derece belirleyici bir görev ifa edebilmektedir.

Sermaye transferi, refah analizlerinin en başat konusunu teşkil etmektedir. Dünya ekonomisinin en önemli sorunu aslında yerinden kalkarak harekete geçen sermaye ile bunun yarattığı etkilerdir. Kapitalizmin doğası gereği sermayenin karlı alanlar araması, dünyadaki dönüşümü de beraberinde getirmiştir. Küreselleşme olgusuna neden olan bütün bu faktörler çalışmamızda önceki bölümlerde tek tek ayrıntılarıyla açıklanmıştır. Bu bölümde, zikredilen olgunun uluslararası bir vergileme problemi olarak ortaya çıkardığı, vergilerin sermaye transferi ve uluslararası kaynak tahsisine etkileri irdelenecektir.

Dünya, teorik olarak, tek bir devlet veya toplum olarak varsayıldığında, milli gelir formülünden hareketle, dünyada yaratılan gelirin tüketilmeyen kısmını tasarruflar oluşturacaktır. ($MG=C+S$) Bu formül, milli gelirin kullanım yönünden formülünü teşkil etmektedir. Harcama yönünden ise milli gelir tüketim ve yatırım harcamalarına eşittir. ($MG=C+I$) Her iki denklemin beraber değerlendirilmesi bize milli gelir denge koşullarından birini tasarruf ve yatırım eşitliğini verecektir. ($I=S$) Kapalı bir ekonomi modelinin alındığı bu formülde, kamunun veya dış alemin de dikkate alınması halinde, milli gelir ülkelerarası kaynak dağılımının da bir parçası olmaktadır. Milli gelir dengesiyle ortaya konan bu husus aslında, iktisat literatürünün en önemli çalışmalarından olan “refah” analizinin temelidir. Zira, kaynak tahsisinin en etkin olduğu nokta, planlanan yatırımların tasarruflara eşitlendiği düzeydir (Uluatam, 1991; Seyidoğlu,1994; Karluk,2002).

Dünyada bütün sermaye yatırıma tahsis edildiğinde, vergi öncesi aynı getiri oranı ile karşı karşıya kalmaları halinde üretim etkinliği gerçekleşecek, dünya gelirinin maksimizasyonu sağlanacaktır. Sermayenin herhangi bir şekilde, bir ülkede bulunması ile diğer ülkeye transferi arasında fark bulunmaması ütopyik bir durumdur. Her ne kadar ticaret liberalizasyonunun faktör fiyatlarını eşitleyebileceği ve üretimi etkin kılabilmesi düşünülse de gelişmişlik farkı -işgücünün niteliği ve teknolojiye gelişmişlik- ve doğal engeller ile pür liberalizasyonun sağlanamayacak olması ihtimali getiri farklılıklarını daimi kılacaktır. Teorik olarak beklenen eşitlik yine gerçekleşmeyecektir.

Şüphesiz kalkınmanın en önemli finansmanı olan “sermaye”, tasarrufların birikimi ile teşekkül etmektedir. Sermaye hareketliliği, refah kayıplarını ve azalışlarını da doğurmaktadır. Global hareketlilik sözkonusu olduğu gibi, aynı ülkede sektörler arası hareketlilik dahi refah kaymalarına yol açmaktadır. Sermaye ithal eden ülkeler, dünya gelirinden kendi ülkeleri lehine önemli bir pay alabilmekte, sermaye ihraç eden ülkeler ise kendi birikimlerini dış aleme sunmaktadır. Ülke içi yatırım veya tüketim maksadıyla kullanılabilir talebin bir parçası fonlar, dış aleme kullanılmaktadır. Sermaye transferi sadece mali bir işlem değil aynı zamanda bunun neden olduğu fiziki ve reel bir akımdır. Bu akım ticaret hadlerini lehe veya aleyhe değiştirerek refah düzeyini etkilemektedir (Karaca ve Abasız,2008:19-33).

Küreselleşme süreci ile kaynak tahsisi veya refahtan en fazla payı alarak ekonomik hedefleri -büyüme, milli gelir, istihdamın artırılması vb.- gerçekleştirmenin öncelikli hale gelmesi, ülkeler arasında vergi rekabeti meydana getirmektedir. Bu rekabette, ülkeler tarafından sermayenin kendilerine çekilmesine dair uygulanan vergi politikalarının, her ne kadar başarılı olan ülke için olumlu sonuçlar verdiği değerlendirilse dahi, kaynak tahsisi optimal gerçekleşmediğinden dünya refahı azalacaktır. Verimli bir yatırıma tahsis edilecek sermayenin vergisel saiklerle verimsiz bir alana plasmanı refahı olumsuz etkileyecektir (Akkaya, 2002,15-19).

Üretim faktörlerinin hareket kabiliyetlerini sınırlamak imkansız olmakla beraber belirli varsayımlar altında yapılacak teorik bir analiz, uluslararası kaynak tahsisinde

hangi amillerin rol alacağını açıkça ortaya koymaktadır. Nitel faktörlerin –emek-sabit, nicel faktörlerin-sermaye- tamamen mobil olduğu varsayımı altında, hangi politikanın üretimde etkinliği sağladığını tespit edebilmek mümkün olacaktır. Politikanın tespiti kadar uluslararası işbirliğinin sağlanması ve vergi uyumlaştırılması da son derece önem arz etmektedir.

Vergilendirmede esas alınan salt ikamet ilkesi olduğunda sermaye en etkin üretimi verecek alanı, sadece kaynak ilkesi olduğunda ise sermaye en düşük vergili yerleri tercih edecektir. Esas alınan prensip uluslararası kaynak tahsisini son derece yakından etkilemektedir. Sermayenin hız kazanması için vergi sonrası getiri oranının en yüksek olması gerekmektedir. Tüm ülkeler aynı vergilendirme prensibini benimseyip aynı oranları uyguluyorlarsa, hukuki ve ekonomik anlamda herhangi bir vergilendirme çakışması yoksa bu takdirde teorik olarak etkin bir üretim ve kaynak tahsisi vardır (Öz ve Çavdar,2012:53-54; Akkaya, 2002:15-19).

Yerleşim ilkesine göre vergilendirmede, aynı vergi oranının kullanıldığı varsayımı altında vergi rekabeti teşvik edilmediğinden, yatırımlar dünya çapında etkin bir şekilde dağıtılmaktadır. Bu tahsisatta diğer üretim faktörleri ile birlikte optimum kullanım ve üretimde etkinlik sağlanmaktadır. Ülkelerin aynı vergi oranını kullandıkları geçerli olan bu analiz, tam tersi durumda, farklı oranlar sözkonusu ise vergiden sonraki getiri farklılaşacağı için tasarrufların tahsisinde etkinlik sağlamayacaktır. Vergi rekabeti, sermayenin akışkanlığı ile beraber sermaye üzerindeki vergileri ortadan kaldıracak, ülkelerin büyüme oranlarını eşitleyecektir (Akkaya, 2002:15-19).

Kaynak ilkesinde ise sermayeyi tutmak veya ülke içine çekmek amacıyla yoğun bir vergi rekabeti sözkonusu olacaktır. Kaynak ilkesinde aynı vergi oranında dünya tasarruflarının etkin tahsisi sağlanmakta iken farklı oranlarda bu etkinlik bozulmaktadır. Ülkeler hem yerleşiklerin hem de yabancıların elde ettiği sermayenin vergi oranını düşürmeye veya kaldırmaya çalışacaklardır. Bu durum da ülkelerin büyüme oranlarını eşitleyecektir (Akkaya, 2002:16).

3.3. Küreselleşme Kaynaklı Vergisel Sorunlara Çözüm Yolları

Küreselleşmeyle beraber yaşanan dönüşüm tekil devletlerin vergi sistemlerinde problemler ortaya çıkardığı gibi, devletlerin vergisel tercihleri de küresel anlamda vergilendirme problemleri doğurmaktadır. Küreselleşmenin ortaya çıkardığı en önemli sonuçlardan biri sermaye üzerindeki vergilerin düşürülmesi, buna karşın emek üzerindeki vergilerin artışıdır. Sermaye gelirlerinden emek gelirlerine doğru vergileme temayülü örneğinde olduğu gibi küreselleşme tekil devletin vergi sistemlerini, sosyal politikalarını etkilemektedir (Çalcalı ve Yılmaz, 2013:249). Aynı şekilde, vergi rekabetinde tekil devletin yapacağı herhangi bir vergi indirimi de kaynak tahsisini olumsuz etkileyebilmektedir.

Siyasal iradenin herhangi bir vergi, vergi usulü veya verginin konusu, oranı, mükellefi ve matrahı hususundaki tercihi, küresel sistemde bir karşılık oluşturmakta, kısa veya uzun dönemde, bu tercih çeşitli sonuçlar doğurmaktadır. Keza, küresel sistemin dayattığı bir olgu da iç politik sistemde sonuçlar doğurmaktadır. Bu iki karşılıklı etkileşim uluslararası nitelikte çözüm bekleyen çok önemli sorunları da meydana getirmektedir. Hukuki ve teknik sorunlar kadar ülkelerin vergi gelirlerinin dağılımı da değişmekte, zararlı vergi rekabeti, kamu maliyesi ve bütçe yapısını derinden sarsmaktadır (Akkaya, 2002:15-19; Bakkal ve Susam,2011;47:).

Egemenlik kavramı ile ilgili mülahazalar bir kenara bırakılırsa en önemli somut sorun vergi gelirlerinin azalma riskidir. Tanzi'nin (2001) tasvir ettiği "mali termit" bütçe gelirlerini kemirmektedir. Kamu gelirlerinin düşmesi ulus-devlet üzerinde bir refleks yaratarak telafi edici bir gelir politikasının ivedilikle işleme geçirilmesi zaruretini doğurmaktadır.

Vergi rekabeti nedeniyle oluşan gelir kaybında genel eğilim, emek gelirleri üzerinde vergi yükünün artırılması ve sermaye kaçışına engel olmaya yönelik tedbirlerin alınması olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle, gelişmiş ülkelerde emek üzerindeki vergi yükü artarken, sermaye üzerindeki yük azalmaktadır. OECD ülkelerinde 2000-2015 arasındaki emek üzerindeki vergi yükü ortalama %36'dır. AB üyesi ülkelerde

emek üzerinden alınan vergiler 1985-94 arasındaki dönemde ortalama olarak yüzde 3,1 artarken diğer üretim faktörleri (özellikle sermaye) üzerinden alınan vergiler yüzde 8.1 azalmıştır (Aktan ve Vural, 2004,1-18).

Menkul veya gayrimenkul sermaye gelirleri-faiz, kar payı, kira vb. gelirleri- ile emek gelirleri- aylık, ücret, serbest meslek kazancı-ve sosyal güvenlik katkıları farklı oranlarda vergilendirmeye tabi tutulmaktadır (Çalcalı ve Yılmaz, 2013:248-249). İkili (düalist) vergileme sisteminde-Türkiye örneğinde- sermaye gelirleri üzerindeki vergi oranı, emek gelirleri üzerindeki en asgari yüke eşittir. İki gelir arasındaki fark, emek gelirlerinin artan oranlı tarife yapısına girmesiyle açılmaktadır.

Vergi rekabetinin zararlı etkilerini önlemek amacıyla OECD, üye ülkelerde çalışmalar yapmakta, forumlar düzenlemektedir. Politik risk yüksekliği nedeniyle üye olmayan ülkelere sermaye kaçıışı yüksektir. Bu nedenle çalışmalar sadece OECD üyesi ülkelerle sınırlı kalmaktadır. Keza, OECD gibi AB'de, zararlı vergi rekabeti ile ilgilenmekte, uygulanan efektif vergi oranlarının meydana getirdiği yatırım değişimleri ele alınarak doğurduğu sonuçları incelemektedir (Giannini ve Magguilli,2002:666).Uluslararası aktedilen çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmaları ile ikili bazda bu sorunların çözümüne çalışılsa da çabalar sınırlı kalmakta, soruna küresel bir çözümün getirilmesi gerekmektedir.

Küresel gelirlerin vergilendirilmesi konusunda henüz bir fikir birliği olmamakla beraber çeşitli araştırmalar ve öneriler sözkonusudur. Avi-Yonah, BM toplantısında, mali sermayeden stopaj yapılması ile çok uluslu şirketlerin cirolarına göre vergilendirilmesini önermiştir (Akkaya, 2002:7). Bu önerilerle dünya gelirlerinin ve refahının bir merkezden diğerine, özellikle vergi cennetlerine kaydırılmasına neden olan transfer fiyatlamasının dizginlenerek ekonomik istikrarın sağlanabilmesi amaçlanmaktadır. Pazarın vergi cennetleri olamayacağı düşüncesinden hareketle net satış gelirlerinin ve portföy yatırımlarının tek tip bir oranda vergilendirilmesi öngörülmektedir.

Aslında bu önerilerle, bir vergi uyumlaştırılmasından çok uluslararası bir işbirliği önerilmektedir. Vergide sapmalara neden olan sıcak para ile transfer fiyatlaması gibi iki önemli uluslararası vergileme sorununun çözümünde, uluslararası işbirliği hedeflenmektedir. Uluslararası ilişkilerin gelişimi açısından da bu işbirliği son derece önem arz etmektedir. Zira, vergi cennetleri küresel sistemin ahengini bozmakta, vergi uyumu çabalarına karşı başlı başına bir alternatif oluşturmaktadır.

3.3.1. Elektronik Ticaret Vergisi

Teknolojideki gelişmeler sonucu elektronik ticaretin ortaya çıkması, uluslararası nitelikte çözüm bekleyen diğer bir sorunu daha meydana getirmiştir. Dışsal bir etkenin iç politik sistemde doğurduğu sonuçların en bariz örneklerinden biri de elektronik ticarettir. İnternet kullanımının artması ile bilgi paylaşımı hızlanmış, sanal ortamda ikinci bir hayat kurulmuştur. Kişiler ve kurumlar internet ağı ile ayrı bir hayata bağlanmış; dünya, fiziki bir dünya ile sanal dünyadan mütevellit bir hale bürünmüştür. Bunun sonucunda ortaya çıkan yeni ekonomik düzen, sadece maddi değil aynı zamanda maddi olmayan ürünlere de dayanmaktadır. Bu çerçevede e-ticaret vergisi, sanal ortamda pazarlanan maddi olmayan ürünlerin -bilgi, ürün ve hizmetlerin -vergilendirilmesidir.

Ticaret hayatı, mal ve hizmet mübadelesi fiziki olduğu gibi elektronik bir ortamda da gerçekleşebilmektedir. Ancak bu ortamda, fiziki varlığı esas alan konvansiyonel metotlardan farklı bir ticaret gerçekleşmeye başlamıştır. Ticaret hayatının evraka dayanan klasik izdüşümlerini- makbuz, imza sirküleri vb.-bu ortamda bulmak zorlaşmıştır. Yeni gelişen sanal ortam, ticaretin kurallarının belirlenmesi, kişiliğin, adresin, merkezin tanımlanması gibi bir takım problemlere de yol açmıştır.

Mal mübadelesi kadar ödeme sistemleri de sanal ortamda gerçekleştiğinden, e-ticarete teknolojinin sunduğu tüm imkanlardan faydalanılmaktadır. Harcama vergilerinde aracı kılınan alıcı, perakendeci, internet ortamında bu mükellefiyeti kaldıramayacak derecede belirsizdir. Tüketiciler yerine aracılar, ortamı oluşturan internet servis sağlayıcıları, ödemeyi kolaylaştıran kredi kartı kuruluşlarıdır.

Teknolojik gelişmeler, küreselleşmeye hız vermekle birlikte, devletlerin mali otoritelerini de zayıflatmaktadır. İnternet üzerinden yapılan ticaretin hızla artması, bu ticaretin takibini ve vergilendirilmesini daha da güçleştirmiştir. E-ticaret yoluyla satış yapanlar da gelir elde edip vergiye tabi olmakla birlikte, hangi ulus-devletin hukukuna tabi oldukları hususu kesinlik taşımamaktadır. Ayrıca mükellefiyetleri hususundaki belirsizlik nedeniyle e-ticarete vergi uygulaması konusu kesinlik taşımamaktadır (Kargı ve Karayılmazlar, 2009:24).

Somut bu ekonomik olayı -elektronik ticaret- vergi kanunları çerçevesinde tipikleştirmek de güçtür. Zira, alış verişin gerçekleştiği fiziksel mekanlarda taraf olan ülkeler veya eyaletlerin egemenlik yetkileri çakışabildiği gibi, vergi cennetlerinden de işlem yapılma ihtimali, vergi usul hukuku ve maddi vergi hukuku ile vergi tekniği açısından yapılan tanımlamaları imkansız hale getirebilmektedir. Keza, fiziki bir mekanda mal ve hizmetler alınıp satıldığında, mükellefi ve vergilendirme ilgili olay ve işlemleri- işyeri, vergi konusu, vergiyi doğuran olay, mükellef, vergilendirme usulü, vergi oranı, matrahı- idare tespit etmekte güçlük çekmemekte, yoklama vb. sair işlemlerle varlığını belirleyip temasa geçtiği mükellefle ilişkisini bir hukuk çerçevesine oturtmaktadır. Vergilendirme öznesini ve bu özne ile olan hukuki çerçeveyi belirlemek gerçek bir ortamda mümkünken, sanal bir ortamda önemli sorunlar ortaya çıkmaktadır.

Elektronik ticaretle gelir yaratabilecek unsurlar adeta legal bir çerçevede kayıtdışına çıkmakta, vergi tabanı erimekte kamu gelirleri azalmaktadır. Ulus-devletlerin teknolojik altyapısı, vergi sistemi ve gelişmişlik derecesine göre vergi matrahı her ülkede farklı düzeylerde aşınarak gelir kaybına maruz kalınmaktadır. Ayrıca, mükellefiyetin belirsizleşmesi nedeniyle vergi tabanlarının kaybolmasına neden olan bu ticaretin vergilenmemesi yeni vergi cennetleri ortaya çıkaracaktır. Teknoloji ithalatçısı konumunda olan, bu ticareti destekleyecek altyapıya ve birikime sahip olamayan gelişmekte olan ülkelerin harcama ve gümrük vergilerinde vergi kayıpları olması kaçınılmazdır. Telafi edici gelir politikaları dolaylı vergilerin artırılması yoluyla sağlanmaya çalışılacak, bu vergilerin zaten adil olmayan yapısı vergide adaleti daha da bozucu nitelik taşıyacaktır.

İnternetin sınırları tayin edilemediğinden hangi devletin vergileme yetkisinin bulunduğu da müphemdir. İnternet servis sağlayıcılarının vergilenmesi durumunda ise gelişmekte olan ülkelerin vergi kayıpları artacak ticaret sanal bir ortama kayacaktır. Keza, elektronik mal ve hizmetlerin, toptancı ve perakendiciler aleyhine vergi dışı tutulması da adaleti bozmaktadır. İnternet kullanımının, daha çok yüksek gelir gruplarında gerçekleştiği gerçeği de dikkate alındığında, dolaylı vergilerin artırılmasının alt gelir grupları üzerinde baskı yaratacağı da şüphesizdir.

Ulusal devletin bir anlamda elinden alınan mali yetkisi karşı konulamaz bir problem olarak belirlemektedir. Kargı ve diğ.(2009,28), elektronik ticareti vergileme sorununun uluslararası sisteme entegre olan devlet için büyük bir risk taşıdığını, hareket alanını kısıtlayarak vergilendirme yeteneğini azalttığını; uluslararası sermayenin ise iktisat politikaları üzerindeki denetimini giderek artırdığını savunmaktadır. Bir taraftan medenileşme ve çağdaş uygarlık seviyesini yakalamak için teknolojiden vazgeçilemeyeceği gerçeği ile diğer taraftan bunun devletin egemenlik yetkilerini kısıtlaması durumu ile karşı karşıya kalınmaktadır. Bu vakıa görmezden gelinemeyeceği için asıl önemli olan dışsal bu olguyu kabullenerek, bu ticaretin nasıl hukukileştirileceği, soyut kurallarının nasıl belirleneceği, oluşan gelir ve karların nasıl vergileneceğini belirlemektir. Uluslararası işbirliği, uzlaşa ve vergi yapısının uyumlaştırılması burada da gerekmektedir.

Elektronik ticaret dolaylı ve dolaysız vergiler açısından bir yığın problemi beraberinde getirmektedir. Dolaysız vergilerde daimi işyerinin tespiti, e-ticaretin vergilenmesinde önemli sorunlardan biridir (Kargı ve Karayılmazlar, 2009, 28). Vergi hukukunun en önemli kavramlarından biri ekonomik aktivitenin gerçekleştiği işyeridir. İşyerinin muğlak olup yerinin tespit edilememesi, hangi vergi rejimine tabi olacağı hususunda da belirsizlikler taşımaktadır. Şirketin üretim yeri ile kanuni merkezi de farklılık gösterebilmekte, çoğu zaman işyerleri vergi cennetlerinde teşekkül ettirilebilmektedir. Dolaysız vergiler açısından da hangi vergi oranının uygulanacağı, satışın gerçekleştiği ülkedeki mi yoksa satıcının bulunduğu ülkedeki vergi oranının mı uygulanacağı belirsizdir.

Dolaylı vergilerde de e- ticaret, tüketim kalıbını değiştirerek, talebin yerli ve yabancı satıcılar arasındaki dağılımını bozmaktadır. Devlet ile mükellefin teması ile başlayan vergi hukuku ilişkisinde her iki kavramın varlığı bilinmesine rağmen temasın ortaya konamaması, vergi tekniğinin belirlenmesinde zaaflar meydana getirip boşluklar oluşturmaktadır. Uluslararası işbirliği ile vergileme hakkına dair problem ortadan kaldırılamadığı takdirde, insanoğlunun hayatını son derece kolaylaştıran teknolojik bir gelişme vergi kayıp ve kaçağını artıracaktır.

3.3.2. Çokuluslu Şirketlerin Vergilendirilmesi ve Transfer Fiyatlaması

Sermayenin hareketliliğinin en önemli temsilcileri olan çokuluslu şirketler küreselleşme felsefesinin temel ekonomik ünitesi ve bu dinamiğin ana birimidir. Bu şirketlerin temeli belli bir ülke olmakla birlikte, zamanla sınırlarını aşır anonim hale gelmekte, birden fazla merkezi, çok sayıda hissedarı bulunmaktadır. Tüm dünya gelirinden pay alan, farklı alanlarda üretim, pazarlama ve satış yapabilen bu şirketler devletlerin egemenlik gücünü mali ve politik yönden etkilemektedir.

Karşı konulamaz durumda olan dışsal faktörlerden biri de çokuluslu şirketlerin varlığıdır. ÇUŞ'lar dünyadaki uluslararası sermayenin akıcılığına aracılık ederek doğrudan yatırımlara kanalize eden, dünya gelirini belli bir alandan diğerine aktaran şirketlerdir. Bu şirketlerin gerek bir zincire dahil oldukları gerek beraber işbirliğinde bulunduğu gerekse de taşeron olarak iş verdiği çeşitli stratejik ortaklıkları vardır. Küreselleşme bir anlamda çokuluslu şirketlerle beraber anıldığından, bu şirketlerin vergilendirilmesi konusundaki problemler en önemli küresel vergileme sorunlarını oluşturmaktadır.

Vergi rekabeti bahsinde yatırımın vergi oranlarına duyarlılığından fazla, ücretler, işgücünün niteliği, altyapı ve siyasi istikrar gibi birçok faktöre de bağlı olduğu, hatta yüksek vergi yükünün refaha katkısı nedeniyle daha cezbedici olduğuna değinilmiştir. Vergi duyarlılığından ziyade yatırımlar siyasi ve politik istikrara, hukuk sistemine daha duyarlı olup adeta onların bir fonksiyonunu teşkil etmektedir. Özellikle, gelişmekte olan ülkeler açısından, ÇUŞ'ların küresel yatırımları tahsis

edebilme kabiliyeti dikkate alındığında, yukarıda zikredilen diğer faktörler gibi sağlanan vergi teşviklerinin de önemi büyüktür.

Küresel entegrasyon, büyüme iştiağının neden olduğu sermaye ve yatırımları çekme çabası ve vergi rekabeti gerçeği karşısında, çokuluslu şirketlerin vergilendirilmesi uluslararası çözüm gerektiren vergisel bir sorunu teşkil etmektedir. Özellikle, bu şirketlerin transfer fiyatlaması olarak adlandırılan, manipüle ettikleri fiyatlar yoluyla, firma içi ticaretle kar ve zarar aktarımları, ülkelerin vergi gelirlerini ciddi bir şekilde azaltmakta, vergi sistemlerine zarar vermektedir. Çok uluslu bir şirket, vergi ödemek zorunda olduğu bir ülkedeki yavru şirketine, manipüle ettiği yüksek fiyatla mal veya hizmet satışında bulunarak veya aynı şekilde düşük fiyatla mal veya hizmet alımında bulunarak karını azaltıp vergiden kaçınabilmektedir.

Ülkelerarası vergi sistemlerinin uyumlaştırılmaması ve küresel nitelikte vergisel sorunlara çözüm bulunamaması halinde küresel sistemin dayattığı bu kurumun vergi matrahlarını eritmesine, vergi gelirlerini azaltmasına engel olunamayacağı aşikardır. Örneğin zararlı bir şirket, zararını yine manipüle edilen fiyatlarla bir işleme konu edip diğer bir ülkedeki karlı şirkete aktararak transfer fiyatlaması yoluyla vergiden kaçınabilmekte veya bir ülkedeki karlı fakat yüksek oranda vergiye tabi gelir, düşük oranlı vergiye tabi gelirin olduğu zararlı ülkeye aktararak vergi minimize edilebilmektedir. Vergi uyumunun olmaması ÇUŞ'ları manipülatif bir işleme yöneltebilecektir.

Transfer fiyatlamalarıyla, küresel sermayenin vergiyi minimize etmesi, vergi gelirlerinde ciddi düşümlere neden olduğu gibi, küresel gelirlerin vergilenmesinden alınan payların da adil olmasını güçleştirmektedir. Uluslararası ticaretin %60'ından fazlasının bu şirketlerin kendi içinde gerçekleştiği gerçeği konuyu daha da önemli kılmaktadır (Kargı ve Karayılmazlar, 2009:27). Uluslararası sermayenin vergilenmesi güçleşirken, aynı zamanda çifte vergileme gibi bir problem de ortaya çıkmaktadır. Transfer fiyatlaması yoluyla haksız ve adaletsiz bir şekilde dünya gelirlerinin ve kaynaklarının tahsisi sadece vergi gelirlerinde bir düşmeye neden olmamakta, aynı zamanda ekonomik değişkenler üzerinde olumsuz etkiye ve refah

değişimlerine de neden olmaktadır. Vergisiz bir şekilde ülkenin sunduğu kamusal hizmetlerden yararlanmak, sosyal adalet ve hukuk sistemini zedelemektedir.

Keza, çokuluslu şirketlerin karlarını vergi cennetlerine aktarmaları ile neden oldukları çifte vergilendirme problemleri uluslararası işbirliğini gerektirmektedir. Vergi cennetleri, küresel gelirin hukuki tüm yükümlülüklerden arındığı yerler haline gelmekte, uluslararası sermayenin ve fonların bu bölgelerde toplanmasına yol açmaktadır. Ayrıca, hukuk dışı elde edilen gelirlerin bu yerlerde toplanarak aklanması, suçu ve suçluyu teşvik ederek ülkelerin hukuk sistemlerine zarar vermektedir. Bu konuda, Avi-Yonah, BM toplantısında çok uluslu şirketlerin vergi cennetlerindeki şirketlerinin transfer fiyatlaması yoluyla kullanılmasını engellemek amacıyla cirolarına göre vergilendirilmesini önermiştir (Akkaya, 2002:7).

3.3.3. Tobin vergisi

1970'li yıllarda kapitalizmin içine girdiği kriz, uygulanan neo-liberal politikalarla küreselleşmenin önü açılarak aşılmıştır. Ancak sabit döviz kuru uygulamasından dalgalı kur uygulamasına geçilmesi ve sermaye hareketleri üzerindeki sınırlamaların kaldırılması, beklentilere cevap vermediği gibi istikrarsızlıklara da sahne olmuştur. Nominal döviz kurlarındaki değişiklikler sayesinde portföy sermayesi akımlarını artırıcı etkisinin olamayacağı, arbitrajların yaşanmayacağı, reel döviz kurları ve faiz oranlarının istikrara kavuşacağı, farklılıkların izale edileceği, UDY'lerin kaynak tahsisinde etkin olacağı ile reel faiz oranlarının birbirlerine yaklaşmasına neden olacağı beklentisi gerçekleşmemiştir.

Küresel gelişmelerin, politik veya diğer sermaye hareketleriyle oluşan dalgalanmaların ulusal para piyasasında yarattığı etkileri, Tobin Vergisi elimine etme ve ilave gelir elde etme amacını taşımaktadır. Gelişmekte olan ülkeler mali küreselleşmeden faydalanarak gelen kısa vadeli portföy yatırımları ile uzun vadeli kronik ve yapısal problemlerini çözmeye yoluna gitmişlerdir. Yüksek faiz-düşük kur uygulaması ile mali sermayenin çekilmesi temel hedef haline gelmiştir. İlk bakışta cazip görülen bu politikanın uygulanması yapısal problemleri ötelemekten ileriye

gitmeyerek, kalıcı çözüm getirememiş; sermaye hareketlerinin ani giriş-çıkışları sonrasında ülke ekonomilerinin krizlerle karşı karşıya kalmasına neden olmuştur.

James Tobin, Keynes'in işlem vergisinden esinlenerek geliştirdiği, kendisine Nobel ödülü kazandıran önerisiyle kısa vadeli sermaye hareketlerinin vergilendirilmesinin finansal piyasalarda yaratılan risklere karşı koruyacağını ileri sürmüştür. Kur arbitrajlarının ve spekülasyon işlemlerinin vergilendirilmesinin amaçlandığı "Tobin Vergisi" ile artan spekülasyon maliyetleriyle kısa vadeli yüksek getiriler elde etme ihtimali ortadan kaldırılmaya çalışılmaktadır. Tobin'e göre mali krizlerin temelinde yatan en önemli neden, yüksek hacimli döviz spekülasyonu ve dövizde yapılan günlük alım-satım işlemlerinin dünyadaki tüm borsalarda oluşan işlem hacminden daha fazla olmasıdır. 1971 yılında sabit kurun sona ermesi sonucu finansal spekülasyonları önlemek amacıyla uluslararası finansal işlemlerden vergi tahsil edilmesi fikrine dayanmaktadır (Öcal ve Polat, 2012:76).

"Tobin vergisi" istikrarı sağlamaya yönelik bir muamele vergisi türü olup döviz piyasasındaki parasal alışverişleri %0,1-0,5 arasında vergilendirmektedir. 70'li yıllarda işlem hacminin çok düşük olduğu bir zaman diliminde önerilen bu vergi, sermaye akışkanlığının çok yüksek boyutlara ulaşmış küresel krizlere neden olduğu 90'lı yıllardan sonra tekrar gündeme gelmiştir. Bir işlem vergisi olan bu vergi, maliyet olarak ekonominin üstüne yüklendiğinden üreticiler bu vergiyi yansıtacaklardır. Ancak vergi oranının çok küçük olması gelir dağılımı yönünde olumsuz bir etki yaratmayacaktır.

Tobin vergisinin yatırımlar ve dış ticaret üzerinde çok ufak da olsa bir olumsuz etkisi vardır. Tatbik edilmesi önerilen oran çok küçük olmakla birlikte elde edilecek kamu geliri çok yüksek miktarda olup ulusal devlete bırakılmaktadır. Bununla birlikte finansal işlemlerin çok büyük bir oranda gerçekleştiği gelişmiş ülkelerde bu gelirler oluşacaktır. İstikrarı sağlamakla birlikte küresel kaynak tahsisinde zaafı vardır.

3.4. Küreselleşme Sonucu: Dönüşen Vergi Yapısı

Küreselleşme dönüştürdüğü yapı ve sistemlerle ulus-devlet egemenliğini yıpratmakta, kendi önceliklerini kabule zorlamaktadır. Bu tezat nedeniyle, egemenliğe dair yetki kullanımında ulus-devletin dışlandığı, kenara bırakıldığı veya rekabetten ötürü zarar gördüğü en önemli alanlardan biri de uygulanmak zorunda kalınan vergi politikasıdır.

Vergi yapısında meydana gelene dönüşümü öncelikle vergi politikası amaçlarında meydana gelen dönüşümde aramak gerekmektedir. İktisadi etkinlik ve mali amacın küreselleşme süreci ile dönüşüme uğraması ile vergi yapısı dolaysız vergilerden dolayı vergilere doğru evrilmiş, sermaye üzerindeki vergilerin düşürülerek emek üzerindeki vergilerin artırılmasına yol açmıştır. Ayrıca küreselleşme ile uluslararası ekonomik ilişkilerde meydana gelen değişim, egemenlik alanlarının genişerek vergilendirme yetkisi çakışmalarına neden olmuştur.

Uluslararası sermaye'ye sahip olmak için, sermaye üzerindeki vergi yükünün azaltılmasına yönelik uygulamalar kamu gelirlerinin düşmesine neden olmuştur. Bununla beraber, uluslararası sermayenin güven saikiyle hukuk ve refah devletine duyarlılığı, refah politikalarının yürütülmesi ve finansmanı zarureti kamu gelir ihtiyacını artmasına yol açmıştır. Keza, uluslararası sermayenin vergiden kaçınarak düşük vergi yükü olan alanlara doğru akıcılığı, küresel çapta bir vergi rekabeti yaratmıştır. Küreselleşme olgusu ile üretim faktörlerinin akışkanlığı artarken diğer taraftan vergileme alanlarının çakışması uluslararası bir işbirliğini gerektirmektedir.

Zararlı vergi rekabetinin önlenmesine yönelik OECD, üye ülkelerde çalışmalar yapmaktadır. Aslında bu çalışmalarla bir vergi uyumlaştırılmasından çok uluslararası bir işbirliği önerilmektedir. Ulus-devletin yetkisizleştirilmesi bir kenara bırakılsa dahi en önemli somut sorun vergi gelirlerinin azalma riskidir. Vergi matrahlarının azalmasına ve vergi gelirlerindeki kaymaya neden olan transfer fiyatlaması ile sıcak para gibi iki önemli uluslararası vergileme sorununun çözümünde, uluslararası

işbirliği hedeflenmektedir. Transfer fiyatlaması, küresel gelirlerin vergilenmesinden alınan payların adil olmasını da güçleştirmektedir.

Vergi matrahlarını azaltan gelir kaydırmaları, kamu gelirlerini azaltıp kamu harcamalarının sağlam kamu kaynaklarla -vergi- finansmanını problem haline getirmekte, refah kaybına neden olmaktadır. Borçlanmayla var olan refah seviyesinin muhafaza edilmek istenmesi veya kalkınma ve büyümenin finansmanı ihtiyacı ülkenin ekonomisinin sıcak paraya karşın kırılganlığını artırmaktadır. Bu ihtimal uluslararası işbirliğini zorunlu kılmakta, küresel bir politikanın uygulanmasını gerektirmektedir.

Gelir kaydırmaları nedeniyle uluslararası sermayenin verimsiz alanlarda değerlendirilmesi uluslararası kaynak tahsisinin de etkin yapılamamasına neden olmaktadır. Teknolojideki gelişmeler sonucu elektronik ticaretin ortaya çıkması, çokuluslu şirketlerin vergilendirilmesi konusundaki problemler, vergi cennetleri de uluslararası nitelikte çözüm bekleyen küresel vergileme sorunlarını oluşturmaktadır. Çokuluslu şirketlerin karlarını vergi cennetlerine aktarmaları, neden oldukları çifte vergilendirme problemleri de uluslararası uzlaşmayı gerektirmektedir. Bu sorunlar küresel sistemin ahengini bozmakta, vergi uyumu çabalarına karşı başlı başına bir alternatif oluşturmaktadır. Uluslararası ilişkilerin gelişimi açısından bu sorunların çözümüne yönelik işbirliği son derece önem arz etmektedir.

Küresel gelirlerin vergilendirilmesine ilişkin, tobin vergisi gibi mali sermayeden stopaj yapılması ve çok uluslu şirketlerin cirolarına göre vergilendirilmesini önerilmiştir (Akkaya, 2002:7). Net satış gelirlerinin ve portföy yatırımlarının tek tip bir oranda vergilendirilmesi öngörülmektedir. Transfer fiyatlamasının dizginlenerek matrah aşındırmalarının önüne geçilmesiyle, uluslararası kaynak tahsisinin etkinliğinin sağlanması amaçlanmaktadır. Ayrıca, dünya gelirleri ile refahının vergi cennetlerine kaydırılması engellenmek istenmekte, ekonomik istikrarın sağlanabilmesi hedeflenmektedir.

IV.BÖLÜM

4.KÜRESELLEŞMENİN 1980 SONRASI TÜRK VERGİ SİSTEMİNE ETKİLERİ

Siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler disiplinine akademik bir katkı sunmayı amaçlayan çalışmamızda, ontolojik olarak küreselleşmenin, bir devletin en önemli politik aracını kendi yarattığı modele benzetmesi ortaya konulmakta; epistemolojik bir yaklaşımla da iç politik alandaki bir dönüşümün boyutları açıklanarak, küreselleşme olgusunun gücü kavramlaştırılmaktadır. Dönüşüme uğratılan bir yapı ekseninde kapitalizmin yarattığı ulus-devletin, yine kapitalizm tarafından vasıfları değiştirilerek dönüştürülmesi; vergiden yola çıkarak ulus-devlet'in egemenliğinin azaltılması açıklanmaktadır. Çalışmamızın bu bölümünde, tez amacı doğrultusunda, küreselleşme olgusunun, Türkiye'de 24 Ocak 1980 kararları sonrası uygulanan neo-liberal politikalarla Türk vergi yapısına etkileri ampirik analiz sonucu elde bulgularla açıklanmaktadır. Vergi yapısındaki dönüşümün analizine dair yapılan literatür taraması sonrası, dönüşüme uğrayan bir yapıyı incelemek amacıyla kullanılan, zaman serilerinde yapılan regresyon analizine ilişkin teorik açıklamalarda bulunmaktadır. Tasarlanan model çerçevesinde varsayım ve hipotezler tanımlanarak, teorik açıklamalara yer verilmekte; analizde kullanılan veri seti ve bunların kaynağı açıklanmaktadır.

4.1 Araştırma Yöntemi:

Hukuk yerine mali amacın esas alınarak vergilerin iktisadi ve sosyal etkilerinin gözardı edildiği, adli ve idari açıdan kurumsallaşmamış bir vergi yapısı, az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerin ana özelliklerinden biridir. Kronik yapısal problemleri olan bu ülkelerde ekonomik ve sosyal parametreler, doğrudan veya dolaylı olarak vergi gelirlerini, performansını ve düzeyini belirleyici olmaktadır. Makroekonomik göstergeleri düzgün, gelişmiş ülkelerde, ekonomideki devrevi dalgalanmalar bu değişkenlerde geçici etkiler bırakmakta, var olan sıkı bir korelasyon neticesinde büyüme ile vergi gelirleri artarken, olası bir daralmada vergi gelirleri azalmaktadır.

Literatürde ekonomik yapı ve kalkınmışlık düzeyleri ile vergi yapısı ve gelirleri arasındaki ilişkiyi inceleyen çok sayıda ekonometrik çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların birçoğu büyüme, gelir dağılımı vb. ekonomik değişkenler ile vergiye uyum, mükellef davranışları, toplumsal vergi bilinci vb. sosyal nitelikli değişkenler üzerine kurgulanmıştır. Çalışmalarda, iktisadi ve sosyal sistemleri kurumsallaşmış gelişmiş ekonomilerde vergi gelirleri ile ekonomi arasındaki korelasyonu etkileyecek herhangi bir faktör bulunmadığı, diğer ülkelerde ise ekonomik ve sosyal nitelikte birçok değişkenin farklı boyutlarda etkili olduğu tespit edilmiştir.

Vergi gelirlerini etkileyen iktisadi faktörler; enflasyon, fiyat mekanizması, arz ve talep bileşenleri, marjinal tüketim ve tasarruf eğilimleri, marjinal vergi oranlarındaki değişiklikler, ekonomik büyüme, gelir düzeyi, kişi başına milli gelir, gelir dağılımı, GSMH'nin kompozisyonu, cari açık, kamu açıkları, dış ticaret açığı, ödemeler dengesi, toplam borç düzeyi, kamu borçlanma gereği, kamu ekonomisi payı, kayıt dışı ekonomi ve vergi oranları vb. sıralanabilecek bütün ekonomik parametrelerdir.

Özellikle, 1970'li yılların sonlarına doğru ortaya çıkan neo-liberal düşüncenin iktisadi felsefesini oluşturan arz yönlü iktisat, talep yönlü iktisadi ekollerden farklı bir şekilde, vergi oranları ile vergi gelirleri ve üretim arasında ilişki kurarak vergi indirimlerinin, ekonomik büyüme ve etkinliği artıracağını savunmuştur (Aktan, 1994:83). Arz-yönlü iktisadı, bu alanda ekonometrik analizler yapan M. Evans (1983:19-20), "Ekonominin verimlilik kapasitesini etkileyen faktörleri inceleyen bir iktisat dalı..." olarak tanımlayarak vergi indirimlerinin bu ekolün temelini oluşturduğunu savunmuştur Arz yanlı iktisadi düşüncede, ekonomik büyüme ve etkinlik en önemli iki amaç olup, bu amaçlar, sermaye birikimi üzerindeki yükün hafifletilmesine bağlanmaktadır. Marjinal vergi oranlarındaki değişiklikler emek arzını, tasarrufları ve kayıtdışı ekonomiyi etkileyecektir. ABD'de yapılan ampirik çalışmalar, azalan vergi oranlarının çalışma, üretim ve geliri artırdığı, legal faaliyetleri teşvik ettiğini kanıtlamıştır (Aktan, 1994:114). Bu durum uzun dönemde arzın-GSYİH'nin- artışına neden olmakta, vergileme kapasitesi ve potansiyeli genişlemektedir.

Ampirik analizlerin önemli bir kısmında ölçülebilir değerler ile veri setlerinin işlevselliği nedeniyle, ekonomik parametrelerle vergi gelirleri üzerindeki ilişki kurulmuştur. Vergiye olan direnç ile idarenin etkinliği vb. sosyal parametrelerdeki ölçülebilme sorunu ise vergi kayıp ve kaçığı ile ilişkilendirilerek çözülmüştür. Ampirik ve teorik çalışmalardan elde edilen bulgular kısaca şöyledir:

Ekonomik değişkenleri esas alarak; Tanzi (1992), kişi başına GSMH, ithalat düzeyi, tarımın GSMH'deki sektörel payı ve dış borç miktarı, Chelliah (1971), ülkedeki üretimin yapısı, Lotz ve Morss (1967) ise kişi başına milli gelir ve ticaretin sektörel payı ile vergi gelirleri üzerindeki kuvvetli ve güçlü bir ilişkisi olduğunu tespit etmiştir. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin verileriyle yapılan ampirik başka bir çalışmada ise kişi başına GSMH artışı ile toplam vergi gelirleri ve çeşitli vergilerin GSYH'ya oranları arasında bir ilişki ortaya konmuştur (Akkaya, 1998:261). Leuthold (1991), ekonometrik analizlerden panel data yöntemini kullanarak ticaret ile vergi gelirleri arasında pozitif, tarım sektörünün GSMH'deki payı ile vergi gelirleri arasında ise negatif bir korelasyon olduğunu saptamıştır (Ekici, 2009:213-214).

Ampirik diğer bir çalışmada, gelişmekte olan ülkelerin vergi gelirlerinin GSMH'ye oranı tarım faaliyetlerinde negatifken diğer sektörlerdeki pozitif ilişki tespit edilmiştir (Öncel, 2001:19; Aymar, 1999:392). Karaca ve Abasız'ın (2008) uluslararası sermaye hareketlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini inceleyen çalışmalarında, nispeten yüksek gelire sahip gelişmekte olan ülkelere göre az gelirli gelişmekte olan ülkelere sıcak paranın etkisi daha fazla bulunmuştur.

Sosyal parametreler yoluyla da Bird, Martinez-Vasquez ve Torgler (2004), yozlaşma, rüşvet, hukuki alt yapı ve ekonomik düzenlemeler gibi kurumsal yapıya ilişkin unsurların; Tanzi ve Zee (2000), demografi ve kentleşme olgusunun vergi gelirleri üzerinde belirleyici olduğunu ortaya koymuştur. Reckers (1994), gelişmekte olan ülkelere marjinal vergi oranları ile vergi kaçakçılığı arasında pozitif bir ilişki tespit ederken, Pyle (1989), dolaylı vergilerdeki artışla vergi kaçakçılığı arasında doğrudan bir korelasyona dikkat çekmiştir. Ahlaki deformasyona dikkat çeken diğer bir yazar,

Ghura (1998), yozlaşma, rüşvet, yapısal reformlar ve beşeri sermaye gelişiminin de vergi gelirleri üzerinde belirleyici olduğunu tespit etmiştir (Ekici,2009:214-215). Küreselleşmenin neden olduğu yapısal bir dönüşümü ortaya koyan bu çalışmada; bütün bu ampirik çalışmalar verginin bir yapı olduğunu, yapısal dönüşümün ekonomik ve sosyal parametrelerde zaman itibariyle meydana gelecek değişimle mümkün olduğunu göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Ekonomik ve sosyal değişkenleri esas alarak yapılan ampirik çalışmaların sayısını artırmak mümkündür. Vergi gelirleri üzerine odaklanan bu çalışmalar; verginin vergi gelirleri performansı üzerinde çeşitli parametrelerle yapılan etki analizlerini içermektedir. Vergi gelirleri bağımlı bir değişken olarak ele alınarak ekonomik ve sosyal değişkenlerin, bu değişken üzerindeki iktisadi ve mali etkileri ölçülmektedir.

Ontolojik olarak siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler disiplinin ele aldığı çok boyutlu bir kavram olarak küreselleşme, iktisadi, kültürel ve sosyal sahaya ait tüm yapı bileşenlerinde benzeşme fonksiyonunu ifa ettiği gibi, vergi yapısı üzerinde de doğrudan bir etkide bulunmaktadır. Küreselleşme, ekonomik ve sosyal diğer parametrelerden farklı olarak dönüşüme uğrattığı vergi politikaları üzerindeki etkileri ile vergi gelirlerini dolaylı bir şekilde etkilemektedir. Küreselleşme, kendi öncelik ve amaçları doğrultusunda, doğrudan ve/veya türev etkileriyle vergi yapısını dönüşüme uğratmakta; devleti fonksiyonları temelinde değiştirerek, vergileme yetkisinin azalmasına, erozyona uğramasına yol açmaktadır. Küresel aktörler nedeniyle, ulus-devletler nötr veya edilgen bir durumda politika yapma durumunda kalmış, ulusal ekonomi politikaları da bu çerçevede dizayn edilmiştir.

Vergi yapılarındaki dönüşümün başat nedeni küreselleşme ile ortaya çıkan vergi rekabetidir. Vergi rekabeti, sermaye çekme veya tutmaya yönelik vergi oranlarında indirim ve vergi harcamalarıyla gerçekleşmektedir. Sermayeye atfedilen anlamın bir sonucu, sermaye birikiminin sağlanması ve üzerindeki yükün düşürülmesine yönelik oran indirimleri, vergi harcamaları-muafiyet ve bağışlıklar- ve teşvik ve istisnalar ile gerçekleştirilen vergi rekabeti, gerek ulusal gerekse küresel düzeyde vergi gelirlerini etkilemektedir. Ayrıca, vergileme farklılıkları nedeniyle gelirin yüksek

vergi alanlarından düşük olana doğru transferi ve ortaya çıkan zararlı vergi rekabeti, dünyadaki toplam vergi gelirlerini azaltmaktadır.

Küreselleşmenin vergi sistemlerindeki etkilerine dair yapılan ampirik çalışmalarda etkiler, ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre değişmektedir. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki sonuçlar gelişmiş ülkelere farklıdır. Ampirik ve teorik çalışmalardan elde edilen bulgular kısaca şöyledir: Küreselleşme bazı yazarlara göre vergi yükünü artırmaktadır. Swank, (2001), Adsera ve Boix (2002), küreselleşme olgusunun ülkelerin vergi yükünü artırdığını savunmaktadır. Ayrıca, Swank (2001), Garrett (1995) ve Quinn (1997), küreselleşmenin daha yüksek kurumlar vergisine yol açtığını savunurken, Hansson ve Olofsdotter (2003) ise çalışmalarında kurumlar vergisini azalttığını iddia etmişlerdir. Rodrik (1997) ve Vaubel (1999) küreselleşmenin vergi yükünü artırdığını iddia eden yazarlardan farklı olarak vergi gelirlerini azalttığını çalışmalarında ileri sürmüşlerdir. Hicks, Swank (1992), Vaubel (1999) küreselleşmenin sosyal güvenlik yükümlülüklerini artırdığını iddia ederken, Garrett ve Mitchell (1999) ise sosyal harcamalarda bu olgunun olumsuz bir etkiye sahip olduğunu savunmuştur (Dreher, 2006:180;Ekici,2009:216).

Bu çalışmada; Türkiye'nin tarihsel sürecinde, en önemli ekonomi politik bir karar sonrası uygulanan neo-liberal politikalarla, devlet egemenliğindeki bir yapı bileşeni üzerinde etkilerin ampirik analizi yapılmaktadır. Analizlerde mali yapının karar sonrası zaman içindeki değişimi irdelenmektedir. Dolaysız vergi gelirlerinin toplam vergi gelirleri içindeki payı arttıkça vergi sistemi, hukuk ve sosyal devlet ilkeleri esas alınarak etkili politikaların uygulandığı, yetkin bir devlet yapısını ortaya koymaktadır. Ancak, dolaylı vergi gelirlerinin toplam vergi gelirleri içindeki payı arttıkça vergi sistemi, mali amaç için vergilemede adalet ilkesinden taviz verilen, devletin vergileme yetkisinin azaltıldığı bir yapıyı göstermektedir. Bu çerçevede, zamana bağımlı bir değişken olarak mali yapının, zaman serilerinde yapılan regresyon analiziyle değişim ve dönüşümü ortaya konmaktadır.

4.1.1. Veri Seti

Çalışmanın yöntemi, OECD ve Maliye Bakanlığı'nın istatistiklerinden elde edilen verilerle, Türkiye'de 1965-2015 döneminde yıllık verilere dayalı zaman serisinde regresyon analizi yapmak suretiyle hipotezleri test etmektir. Tezde yanıtı aranan 80'den itibaren küreselleşmenin Türk vergi sistemindeki etkilerini ortaya koyarak küreselleşmenin egemenliği kullanırken ulus-devleti nasıl yetkisizleştirdiğidir. Bu analizde temel hipotezler; "Vergi yükü artmıştır. Vergi yapısı dolaylı vergilerin ağırlık kazandığı bir sisteme doğru evrilmiştir. Sermayenin vergilenmemesine yönelik dolaysız vergiler azalmıştır. Vergi yapısı emeğin yoğun vergilenmesine neden olmuştur" olarak gerçekleşmesi öngörülmektedir.

Modelimizde; Türkiye'de 24 Ocak 1980 kararları sonrası uygulanan neo-liberal politika sonuçlarının en erken 1-2 senede alınacağı varsayımı ile 1982 başlangıç yılı kabul edilirken, 24 Ocak Kararlarının etki analizinde 24 Aralık 1983'de güvenoyu alan sivil hükümetin icraate başladığı 1984 yılı da ayrıca dikkate alınmıştır. Trend analizi için öngörülen dönem sayısının gerçekleşmesiyle; OECD istatistiklerinden elde edilen 1965-2014 arası 50 yıla ait, T.C Maliye Bakanlığı istatistiklerinden temin edilen 2000-2015 arası 16 yıla ait verinin geçici dinamik yapıları araştırılmaktadır. Belirlenen dönemlerdeki trendler parametrik testlere tabi tutularak elde edilen bulgularla küreselleşmenin, 80 sonrası Türk vergi yapısındaki etkileri saptanacaktır

4.1.2. İstatistiksel Metod: Zaman Serisi Analizi-Kesikli Zaman Serileri

Bilimsel araştırma metodolojisi olarak kullanılan istatistiksel çözümlenmelerde zaman serileri analizinde; belirli bir periyotta elde edilen ölçüm setinden oluşan veriler anlamlandırılarak gelecekte alabilecekleri değerlerin güvenilir bir şekilde tahmini amaçlanmaktadır. Fonksiyonel yaklaşımlar olarak da tanımlanan çözümlenmelerde temel amaç değişkenlerin sahip oldukları ilinti derecesi ve aralarındaki bağı açıklamaya çalışmaktır. Bu amaçla kurgulanan modellerde değişkenlerin kesikli veya sürekli bir yapıda, bir veya birden fazla olup olmamasına, yatay veya dikey kesitlik durumuna göre değişkenlik gösterecektir (Çiğdem, 2009:1-6)

İstatistiksel çözümlenmelerde kullanılan veriler,etki derecelerine veya diğer kriterlere göre bölünen zaman dilimlerinde elde ediliyorsa “kesikli zaman serileri”, analize konu zaman diliminin tümünde elde ediliyorsa “sürekli zaman serileri” olarak adlandırılmaktadır. Keza, değişkenler devam eden zamanın belirli bir kesiti, saptanmış bir dilimine ait ise yatay kesit, farklı zaman dilimlerine ait zamanın değişken olduğu veriler ise dikey kesit veriler olarak adlandırılmaktadır (Çiğdem, 2009:1-6)

Ekonometrik modellemeler, zaman serileri- dikey kesit- ile yatay kesit veri analizleri ile gerçekleşmektedir. Zaman serileri analiziyle, verilerin zamana bağlı olarak, doğrusal veya doğrusal olmayan zaman dilimleri karşısında aldıkları değerler ile değişimleri ortaya konurken, yatay kesit analizinde ise belirli bir zamanda farklı değişkenlerin incelenmesi sözkonusudur. Bu iki analizin birlikte yapıldığı durumda ise panel veri analiz yöntemi ortaya çıkmaktadır (Kaya, 2012:122). Nicel verilerin analize tabi tutulduğu çözümlenmelerde ayrıca nitel veriler de yaratılan kukla değişkenlerle birlikte kullanılmaktadır.Kukla değişkenler kesikli zaman serilerinde iki kategoriyi birbirinden ayırmakta; beşeri, iktisadi ve sosyal farklılıklar, ani şoklar, savaşlar, ihtilaflar, olağanüstü gelişmeler vb. nitel değişkenler, ekonometrik bir modelde kukla değişken –dummy variable-olarak ifade edilmektedir. Kantitatif verilerden farklı olarak ölçülemeyen ancak bağımlı değişkeni önemli derecede etkileyen değişkenler kodlama yardımıyla kukla değişken olarak modellemelerde yer almaktadır.

Zaman serisini, homojen zaman dilimlerinde, araştırma konusu bir değişkene ait veriler teşkil eder. Zaman serileri analiziyle, bu verilerin geçici dinamik yapıları araştırmaya tabi tutulmaktadır. Belirli bir sürece ait veriler analiz edildiğinde, verilerin trend (T), mevsimlik dalgalanmalar (S), konjonktürel dalgalanmalar (C) ve tesadüfi hareketler (E) olarak dağılım gösterdiği tespit edilmiştir (Ünsal, 1997:119) İnceleme konusu zaman dilimindeki hareketlenmeleri, istikrarlı veya istikrarsız bir görünümde olup olmadıklarına göre, bir eğilimi sergileyip sergilemediklerine veya

konjonktürel bir dalgalanma olup olmadıklarına göre belirleyip bileşenlerine ayırarak, tahminde bulunmak mümkündür (Lim ve McAleer:2002;Şahbaz, 2007).

Zaman serisindeki uzun dönemlere ait verilerin artışları veya azalışları trend ile ifade edilmektedir. Deterministik trend ve stokastik trend olarak iki şekilde gerçekleşen trendin ortaya çıkabilmesi için asgari 15-18 yıllık bir dönem öngörülmektedir. Süreklilik gösteren verilere ilişkin trend analizleri için parametrik testler -t-testi veya regresyon analizi- kullanılmaktadır.

4.1.3. Regresyon Analizi

Regresyon analizi esas itibariyle bir veya birden fazla parametre arasında illiyet bağı bulunan bir ilişkiyi saptamayı hedefleyen istatistiksel bir analizdir. Bu korelasyonun matematiksel ifadesi bir fonksiyon olarak ortaya konarak modelleme yapılabilir. Bir parametre kullanıldığı takdirde basit, iki veya daha fazla parametre kullanılırsa çoklu regresyon analizi sözkonusudur. Regresyon analizi ile bağımsız değişken veya değişkenlerin, bağımlı değişkeni etkileme biçimi, bağımsızın bağımlıda ortaya çıkardıkları değişimin miktarı ve gelecekte alacağı değer ölçülmektedir.

Fonksiyonel modellemeler bağımlı ve bağımsız değişkenlerin yapısal durumu ile doğrudan bağlantılıdır. Bağımlı değişken sürekli bir yapıda ise regresyon analizi gerçekleştirilebilir. Bağımsız değişkenin sürekli veya kesikli olup olmamasına göre regresyon analizi değişiklik gösterecektir.Şayet bağımlı ve bağımsız değişkenler sürekli ise regresyon analizi yapılabilecekken, bağımsız değişkenlerin kesikli olması halinde kukla-dummy-değişken kullanılarak regresyon analizi yapmak mümkündür.

Çalışmamızda tezin metodolojisine uygun bir şekilde, 1965-2014 arası zaman serilerinde nicel ve nitel değişkenler vasıtasıyla, SPSS yazılımında basit ve çoklu regresyon analizi yöntemlerini birlikte kullanarak, 24 Ocak 1980 Kararları öncesi ve sonrasındaki değişiklikler karşılaştırmalı olarak analiz edilmekte, ampirik sonuçlarla beraber değişim ortaya konmaktadır. Modelimizde bağımsız değişken olarak zaman - yıl- ve 24 Ocak 1980 Kararları'nın, bağımlı değişken vergi yapısı üzerindeki etkisi araştırma konusu yapılmıştır.

Ampirik çalışmalarda bağımlı ve bağımsız değişken tek ise arasındaki ilişki basit-tek değişkenli- regresyon analiziyle incelenmektedir. Bu analiz ile bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki doğrusal ilişki bir fonksiyonla formüle edilerek, değişkenler arasındaki ilişkinin matematiksel izdüşümünün, bir modelle tanımlanması amaçlanmaktadır. Bir veri setinde gözlenen X ve Y değişkenleri arasındaki doğrusal ilişki aşağıdaki “Doğrusal Regresyon Modeli” ile verilebilir (Gültekin,2017);

$$Y=\beta_0+ \beta_1X+\varepsilon \quad \text{Burada;}$$

- X: Bağımsız (Açıklayıcı),
- Y: Bağımlı (Açıklanan) Değişken
- β_0 : X=0 olduğunda bağımlı değişkenin alacağı değer (kesim noktası)
- β_1 : Regresyon Katsayısı
- ε : Hata terimi (Ortalaması=0 ve Varyansı= σ^2 ’dir)

Ekonometrik analizlerde, bağımlı değişken birden fazla bağımsız değişken tarafından etkilendiği takdirde aralarındaki ilişki çoklu-çok değişkenli- regresyon analiziyle incelenmektedir. Bu analizde de bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki doğrusal ilişki bir fonksiyonla formüle edilmektedir. Çoklu regresyonda, basit regresyon analizinden farklı olarak bağımlı değişken üzerinde her bir bağımsız değişkenin nisbi katkısı aynı anda belirlenmektedir. Bağımlı değişken y, bağımsız değişkenler $x_1, x_2, x_3, \dots, x_p$ ile gösterilir. Bir veri setinde gözlenen X ve Y değişkenleri arasındaki doğrusal ilişki aşağıdaki “Çoklu Doğrusal Regresyon Modeli” ile verilebilir;

Regresyon analizine tabi tutulacak veriler aşağıdaki gibidir:

- Vergi yükünün yıllara göre gelişimi,
- Toplam vergi gelirleri içinde dolaylı vergilerin yıllara göre gelişimi,
- Toplam vergi gelirleri içinde dolaysız vergilerin yıllara göre gelişimi,
- Emek gelirleri üzerindeki yükün yıllara göre gelişimi.

Basit regresyon analizinde; Hipotezlerin testine yönelik modelde bağımsız değişken yıllardır. Yıllık verilere dayalı zaman serilerinin etkide bulunduğu bağımlı değişkenler ise;

Y1=Vergi yükü,

Y2=Dolaylı vergiler,

Y3=Dolaysız vergiler,

Y4=Emek üzerindeki yük olarak belirlenmiştir. $Y=\beta_0+\beta_1X+\varepsilon$ formülünden hareketle basit regresyon modelleri aşağıdaki gibi kurgulanmıştır.

(Y1) Vergi yükü= $\beta_0+\beta_1x(1982-2014 \text{ arası yıllar}) +\varepsilon$

(Y2) Dolaylı vergiler= $\beta_0+\beta_2x(1982-2014 \text{ arası yıllar}) +\varepsilon$

(Y3) Dolaysız vergiler= $\beta_0+\beta_3x(1982-2014 \text{ arası yıllar}) +\varepsilon$

(Y4) Emek üzerindeki yük= $\beta_0+\beta_4x(1982-2014 \text{ arası yıllar}) +\varepsilon$

Çalışmamızda, 1965-2014 arası dönemlerde trendler parametrik testlere tabi tutularak elde edilen bulgularla küreselleşmenin 80 sonrası Türk vergi yapısındaki etkileri saptanmaktadır. Türkiye’de liberalleşme politikalarının uygulanmasında önemli bir dönüm noktasını oluşturan 24 Ocak 1980 Kararlarını temsilen ise (Dummy Variable- X2) kukla değişken kullanılmıştır. Kukla değişkenin kullanıldığı çoklu regresyon analizinde iktisadi ve sosyal yaşantıda ortaya çıkan önemli bir düzey kaymasının etki analizi yapılmıştır. Çoklu regresyon analizinde; Hipotezlerin testine yönelik modelde bağımsız değişken yıl ve 24 Ocak Kararlarıdır. Nicel ve nitel değişkenlerin etkide bulunduğu bağımlı değişkenler ise;

Y1=Vergi yükü,

Y2=Dolaylı vergiler,

Y3=Dolaysız vergiler,

Y4=Emek üzerindeki yük olarak belirlenmiştir.

$Y = \beta_0 + \beta_1x_1 + \beta_2x_2 + \dots + \beta_px_p + \varepsilon$ modelinden hareketle;

$$(Y1) \text{ Vergi yükü} = \beta_0 + \beta_1 X_1 + \beta_2 X_2 + \varepsilon$$

$$(Y2) \text{ Dolaylı vergiler} = \beta_0 + \beta_2 X_3 + \beta_2 X_2 + \varepsilon$$

$$(Y3) \text{ Dolaysız vergiler} = \beta_0 + \beta_3 X_4 + \beta_2 X_2 + \varepsilon$$

$$(Y4) \text{ Emek üzerindeki yük} = \beta_0 + \beta_4 X_5 + \beta_2 X_2 + \varepsilon$$

Kukla Değişken (X2)=1965-1982 arası yıllarda 1 değeri; 1983-2014 arası yıllarda ise 0 değeri olacaktır. 1965-2014 arası dönemlere ilişkin veriler aşağıdaki gibidir.

Tablo:4.1.1 1965-2014 arası Vergi yükü Dolaysız ve Dolaylı Vergiler ile Sosyal Güvenlik verileri

Yıl	Vergi yükü	24 Ocak Kararı	Dolaysız V.	24 Ocak Kararı	Dolaylı V.	24 Ocak Kararı	Sosyal Güv.	24 Ocak Kararı
1965	10,6	1	29,6	1	54,0	1	0,6	1
1966	10,7	1	30,4	1	54,2	1	0,6	1
1967	11,4	1	31,0	1	54,2	1	0,5	1
1968	11,3	1	31,6	1	52,7	1	0,5	1
1969	12,2	1	31,4	1	51,4	1	0,8	1
1970	8,6	1	33,4	1	49,4	1	0,5	1
1971	12,2	1	32,5	1	47,4	1	1,3	1
1972	11,1	1	34,4	1	47,2	1	1,1	1
1973	11,6	1	38,7	1	44,9	1	1,0	1
1974	10,5	1	41,9	1	41,5	1	1,0	1
1975	12,0	1	42,3	1	41,3	1	1,1	1
1976	11,7	1	44,4	1	41,5	1	0,8	1
1977	12,5	1	49,1	1	35,6	1	0,9	1
1978	12,3	1	53,8	1	32,9	1	0,8	1
1979	11,8	1	54,4	1	33,2	1	0,8	1
1980	13,4	1	51,8	1	25,6	1	1,9	1
1981	14,2	1	52,8	1	24,9	1	1,9	1
1982	13,7	1	53,2	1	26,8	1	1,9	1
1983	12,8	0	49,4	0	29,0	0	1,9	0
1984	10,7	0	45,9	0	27,9	0	1,9	0

1985	11,5	0	37,0	0	36,0	0	1,6	0
1986	13,0	0	38,6	0	31,2	0	1,8	0
1987	14,0	0	35,6	0	32,0	0	2,2	0
1988	13,2	0	34,2	0	31,7	0	2,0	0
1989	13,9	0	36,0	0	28,2	0	2,4	0
1990	14,9	0	33,5	0	27,9	0	2,9	0
1991	15,6	0	34,8	0	29,3	0	3,1	0
1992	16,7	0	32,5	0	29,8	0	3,4	0
1993	16,9	0	32,0	0	31,8	0	3,3	0
1994	16,5	0	29,7	0	37,1	0	2,6	0
1995	16,8	0	28,3	0	37,6	0	2,0	0
1996	18,9	0	26,2	0	38,3	0	3,0	0
1997	20,7	0	27,4	0	37,1	0	3,0	0
1998	21,1	0	33,2	0	36,1	0	3,1	0
1999	23,1	0	31,4	0	35,9	0	4,3	0
2000	24,2	0	29,5	0	42,0	0	4,5	0
2001	26,1	0	28,9	0	40,1	0	5,6	0
2002	24,6	0	24,8	0	46,9	0	4,9	0
2003	25,9	0	23,7	0	49,4	0	5,4	0
2004	24,1	0	22,1	0	47,7	0	5,8	0
2005	24,3	0	21,8	0	49,3	0	5,4	0
2006	24,5	0	21,6	0	48,7	0	5,5	0
2007	24,1	0	23,7	0	47,7	0	5,2	0
2008	24,2	0	23,9	0	45,5	0	6,1	0
2009	24,6	0	24,1	0	45,7	0	6,0	0
2010	26,2	0	21,3	0	47,7	0	6,5	0
2011	27,8	0	21,0	0	45,2	0	7,8	0
2012	27,6	0	21,8	0	45,0	0	7,5	0
2013	29,3	0	20,2	0	46,1	0	8,0	0
2014	28,7	0	21,1	0	44,1	0	8,2	0

Kaynak: Revenue Statistics - OECD countries: Comparative tables

4.2. Türkiye’de Değişen Vergi Politikası

1970’li yılların sonlarına doğru ekonomik ve sosyal krizlerin şiddetini artırması, Türkiye’yi sancılı bir dönüşümle karşı karşıya bırakmış; küresel entegrasyon sürecine giren ülkede 1980 yılı önemli bir kırılımı oluşturmuştur. 24 Ocak 1980’de alınan ekonomik kararlar 12 Eylül 1980 askerî darbesiyle yeni bir boyut kazanmıştır. Askeri darbe neo-liberal altyapının temellerini oluşturarak Özal’ın hızlı bir liberalleşme paketiyle işe başlamasına neden olmuştur. Modernleşme, değişim yine egemen güç olan askerle sağlanmış, kapalı bir dünya dışı açık bir toplum olma yolunda değişime uğramıştır.

Kalkınma ve büyümeye yönelik altyapı projeleri için gerekli kamu harcamalarının finansmanına dair vergi gelirlerinin artırılarak özelleştirme ile devletin küçültülmesi hedeflenmiştir. Kamu’nun etkin kılınarak gereksiz harcamalarının kısılması, israfın azaltılması, ekonominin küresel ekonomi ile bütünleştirilmesi amaçlanmıştır. Küreselleşmeyle beraber yaşanan dönüşüm Türk vergi sisteminde problemler ortaya çıkarmış; mali politikalarda liberalleşme, sermaye çekme veya tutmaya yönelik kamu gelirlerinden yapılan fedakarlık şeklinde gerçekleşmiştir. Vergi yapısı, Anayasal ilkelerle belirlenen vergi sisteminden uzaklaşarak, küresel öncelikleri esas alan dış gelişmelerin hakim olduğu ve belirlediği bir yapıya doğru evrilmiştir.

4.2.1. Modern Vergi Sisteminden Post-Modern Vergi Sistemine

Kapitalizmin 70’li yıllarda krize girmesi, bu felsefenin ana dinamiğini oluşturan sermayenin yeni bir çıkış yolu bulmasına neden olmuştur. Bu çözüm yolu, sermayenin anonim hale gelip küreselleşmesinden başka bir şey değildir. Ekonomik ve sosyal dokunun sermaye ihtiyacına göre hızla dönüştüğü bu süreçte, küreselleşme olgusu ulus devletlerin iç politik manevra kabiliyetini sınırlandırmıştır. Teknolojik gelişmelerin odağında olduğu ana merkezdeki bir çekim gücü, bütün dünyanın entegrasyonuna ve değişimine neden olmuştur. İktisadi politikaların ulus devletlere empoze edilmesini de içeren, ulus devletlerin uyum sağlamak zorunda bırakıldıkları

bu karşılıklı ilişkide, devletlerin en önemli politik araçlarından birini vergi politikası oluşturmaktadır.

Küreselleşmenin felsefesini oluşturan neo-liberal iktisat politikası, devleti küçülterek serbest piyasa ekonomisini kuvvetlendirmeyi; bir diğer ifadeyle, krizin nedeni olan karın sıkıştığı alanları açmayı hedeflemektedir. Bu hedefin, engelsiz bir sermaye akışkanlığı ile sağlanabileceği aşikardır. Vergi politikalarının da en önemli ekonomi politik araç olarak bu hedef doğrultusunda kullanılması gerekmektedir. 1980 sonrası dönemin belirgin özelliği, neo-liberal politikalarla paralellik gösteren, sermaye odaklı bir vergi politikasının uygulanmasının gerekliliğidir.

Gelişmekte olan ülkeler ulus-devleti güçlendirerek, kamu ekonomisinin hakim olduğu kapalı yapıdan açık bir ekonomik yapıya doğru evrilmiştir. 30'lardan 70'li yıllara kadar Keynesyen politikalarla iç talebin geliştirilmesine yönelik politikalar izlemişken, değişen konjonktürle beraber dış talebe yönelik politikalar oluşturmaya başlamışlardır. Bu ülkelerin sermayelerinin 1980 sonrasında dünya kapitalist sistemiyle entegrasyonu, neo-liberal politikaların çok katı biçimde uygulanmasına yol açmıştır (Özügürlü ve Kargı, 2007:280).

Türkiye'de de 24 Ocak Kararlarıyla uygulamaya konulan neo-liberal politikalar önemli bir dönüşümün başlangıcı olmuştur. 80'li yıllarda dış ticaret ve sermayenin liberalizasyonu amacıyla yapılan mevzuat değişiklikleriyle, ülkenin dünyaya entegrasyonu sağlanmaya çalışılmıştır. Bu kararlar, salt bir politika ve stratejiler manzumesi değil, aynı zamanda Türkiye'deki bir dönemi, anlayışı kapatan ve yeni bir çağır açan manifestodur. Bu liberal manifesto, Türk vergi politikasındaki anlayışı da kökten değiştirerek vergi sisteminde bir dönüşüme neden olmuştur.

Vergi rekabeti gerçeği ile birlikte tatbiki zaruri olan sermaye odaklı bir politik tercih, sermaye üzerindeki vergi yükünün düşürülmesini de gerekli kılmıştır. Buna göre, 1980'den sonra Türkiye'de vergi yükü dağılımı, sermaye gelirleri lehine, emek gelirleri aleyhine, vergi yapısı ise dolaysız vergilerden dolayı vergilere doğru bir dönüşüm gerçekleştirmiştir. Küreselleşmenin 1980 sonrası Türk vergi politikasındaki

etkileri; vergi yapısında, vergi yükü ve vergi gelirlerinde yarattığı değişimler ile bunların hukuki boyutunun yansımaları olarak vergi kanunlarında meydana getirdiği bu dönüşümler olarak özetlenebilir.

4.2.2. Vergi Yapısındaki Dönüşüm

Tez'in ilk bölümünde vurgulandığı gibi kamu maliyesi, ulus-devleti ortaya çıkaran ve yaşatan en önemli nedendir. Küreselleşmenin, ulus-devletin kamu maliyesinde yaptığı değişim ölçüsünde mutlak egemenliğinde de değişim gerçekleşmektedir. Kapitalizmin yarattığı, belirli ilkelerle donatıldığı ulus-devlet, yine kapitalizm tarafından ulus-devlet nitelikleri üzerinden dönüştürülmektedir. Ulus-devlet yerine dış faktörler hakim olduğunda, egemenliğin en önemli araçlarından biri olan vergilemede yetki kullanımında modern devlet pasifize edilmektedir.

Kapitalizm, ulus-devletin vergilemede egemenliğini kullanırken kendi niteliklerini de tasvir eden vergilemenin temel ilkelerini ortaya koymuştur. Kapitalizmin devamı adına, küreselleşmenin dönüşüme uğrattığı vergi yapısıyla yetkisizleştirilen ulus-devletin kendine özgü prensipleri de dönüştürülerek nitelikleri değiştirilmektedir. Vergi yapısındaki dönüşüm, idealize edilen modern ulus-devlete ait vergileme ilkeleri ile bu ilkelerin ortaya çıkardığı vergi yapısı temel alınarak bunlardan sapma ortaya konduğunda ortaya çıkacaktır.

Keynesyen iktisat anlayışında hakim olan talep unsurunun tam aksine arz yanlı iktisat'ın temel karakteristiği, her arzın kendi talebini yaratacağı düşüncesinden hareketle arz'dır. Ana gayesi hızlı büyümeyi ve düşük enflasyonu gerçekleştirmek olan kuram, sermaye birikiminin sağlanmasını da şart olarak görmektedir. Vergi indirimlerin vergi hasılatını artıracaklarını iddia eden kuram, özel sektörün elindeki verimli kaynakların verimsiz bir alana geçmesine engel olmaya çalışmakta, sermayenin yükünü hafifletmeye yönelmektedir (Bakkal ve Susam, 2011;26).

Neo-liberal politikaların teorik temelini oluşturan arz yanlı iktisat, ekonominin temel dayanağı "arz" unsunu zedelemeyecek, sermaye birikimini teşvik eden üretim ve tüketime tarafsız objektif bir vergi politikasını savunmaktadır. Gelir vergisi ve

kurumlar vergisi gibi dolaysız vergi oranlarının düşürülmesi, arz yönlü iktisat politikası uygulamalarının temel özelliğidir (Özügurlu ve Kargı, 2007:281). Subjektif özellikleri ve artan oranlı tarife yapıları gereği gelir üzerinden alınan vergiler, kamu harcamalarının adil dağıtılmasını ve vergide adalet ilkesini sağlamakla birlikte, sermaye birikimine engel olacak şekilde verimli sermayenin yoğun bir şekilde vergilenmesine de neden olmaktadır.

Optimum bir vergi yapısı kamu ihtiyaçlarını karşılamakla beraber, etkin, adil, iktisadi büyümeyi teşvik edip toplumsal huzuru gözeten, gelir dağılımı sorunu ortaya çıkarmayan, iktisadi ve sosyal yapıyı bozmayan, bu yapıyı geliştirecek politikalarla da uyumlu bir vergi yapısıdır. Çağdaş bir vergi sistemi geleneksel mali amacın yanı sıra, iktisadi ve sosyal amaçları da gözetmek zorundadır. Bu zaruret değişen ve gelişen devlet anlayışının ortaya çıkardığı bir sonuçtur.

Türkiye'nin Özal'lı yılları, dünyanın birçok yerinde olduğu gibi iktisadi alanda büyük değişim ve dönüşümlerin yaşandığı yıllar olmuştur. Neo-liberal politikaların Türkiye izdüşümü, 24 Ocak Kararları ile, ekonomik sistem bütün bileşenleriyle her alanda revizyona girmiş, iç ve dış dinamikler açısından tüm sektörlerde hızlı bir reform ve uyum süreci başlatılmıştır. Özelleştirme süreci ile kamu ekonomisi sınırlandırılmaya çalışılmış, piyasa dinamikleri ön plana çıkarılmıştır. Ekonomik ve sosyal tüm alanlarda devlet müdahalesi ortadan kaldırılmaya çalışılmış, faiz oranları serbest bırakılarak kambiyo rejimi değiştirilmiş, esnek döviz kurları ile dünyaya entegrasyon sağlanmaya çalışılmıştır.

Türkiye'de, 1980 sonrasında ekonomide meydana gelen hızlı dışa açılma süreci kapsamında, uygulanan maliye politikası ile devleti küçültüp serbest piyasa ekonomisini kuvvetlendirmek temel hedef haline gelmiştir. Özel sektörde sermaye birikiminin artırılmasına yönelik uygulamalar süratle hayata geçirilmiştir. Vergi teşvikleri yoluyla bu sektöre kaynak aktarımında bulunulmuş, dolaysız vergilerden dolaylı vergilere doğru vergi yapısı değiştirilmeye başlanmıştır.

Küreselleşme'nin 1980 sonrasında Türk vergi politikaları üzerindeki en önemli etkisi, vergi yapısında meydana getirdiği bu dönüşümdür. Tüketim üzerinden alınan iki temel dolaylı vergi türü -KDV ve ÖTV- sisteme dahil edilmiştir. Türk vergi sisteminde 1950 yılından sonra yapılan en önemli reform, 1985 yılında KDV'nin uygulamaya konulmasıdır. 2002 yılında uygulamaya konulan ÖTV ile dolaylı vergilerin vergi sistemi içindeki ağırlığı artırılmıştır. KDV'nin uygulamaya başlamasından itibaren yaklaşık 30 yıllık süre zarfında ağırlığı artan dolaylı vergiler, bütçedeki vergi gelirlerinin yaklaşık %70'ini oluşturmaya başlamıştır.

Anayasanın 2.maddesi, Türkiye Cumhuriyeti'ni sosyal bir hukuk devleti olarak tanımlayarak Türk ulus-devletinin niteliklerini tayin etmiştir. Toplumsal mutabakatta, devlet anlayışı, devletten beklenti, hukuk ve sosyal devlet niteliği ile belirlenmiştir. Devlet sosyal güvenliğin, sosyal adaletin, refahın, yatay ve dikey adaletin sağlanmasına çalışırken iktisadi amaçları da gerçekleştirmek zorundadır (Uluatam, 1991; Öncel ve diğ.,1992:58-59).

Türk vergi sistemi'nin amaçları ve temel ilkeleri ise Anayasanın 73.maddesinde belirlenmiştir. Bu ilkeler iktisadi ve mali doktrinde benimsenen -genellik, eşitlik ve ödeme gücü- vergileme prensiplerinin Anayasal karşılığıdır. Türk ulus-devletinin vergilemede egemenliğini kullanırken kendi nitelikleri tasvir edilmiştir. “Herkes, kamu giderlerini karşılamak üzere, malî gücüne göre, vergi ödemekle yükümlüdür” hükmü, devletin vergilemede iktisadi ve sosyal amaçlar ile vergi adaletini esas almasını öngörmektedir. İktisadi ve sosyal amaçlar için yapılan giderleri karşılamak üzere adil bir şekilde mali güce göre vergileme yapılması hükmedilmektedir.

Anayasanın 73.maddesinin ikinci bendinde yer alan “Vergi yükünün adaletli ve dengeli dağılımı, maliye politikasının sosyal amacıdır” hükmü ile de, vergi adaleti ve gelir dağılımı gibi iki önemli sosyal amaca vurgu yapılmıştır. Vergi politikasının amacı, kaynak dağılımındaki etkinliği, gelir dağıtımında adaleti ve iktisadi istikrarı sağlamaktır (Uluatam, 1991; Öncel ve diğ.,1992:58-59).

Gelişmekte olan ülkelerde iktisadi büyüme ve kalkınma hedefi ile sosyal adalet, gelir ve servetin yeniden dağılımına yönelik bu amaçlar, çoğu kez birbiri ile ters düşmekte, çelişmektedir. Bununla beraber küreselleşme olgusu da egemenlik yetkisini kısıtlayarak vergi politikası üzerinde etkili olmaktadır. Vergi politikası, tüm bu iktisadi amaçları ve dış gelişmeleri optimize eden, uyumlaştıran bir tercihler manzumesi olmak zorundadır. Bir ülkenin vergi sisteminde dolaylı ve dolaysız vergilerin nisbi ağırlıkları o ülkenin gelişmişlik düzeyinin gösterilmesinde temel bir kriterdir.

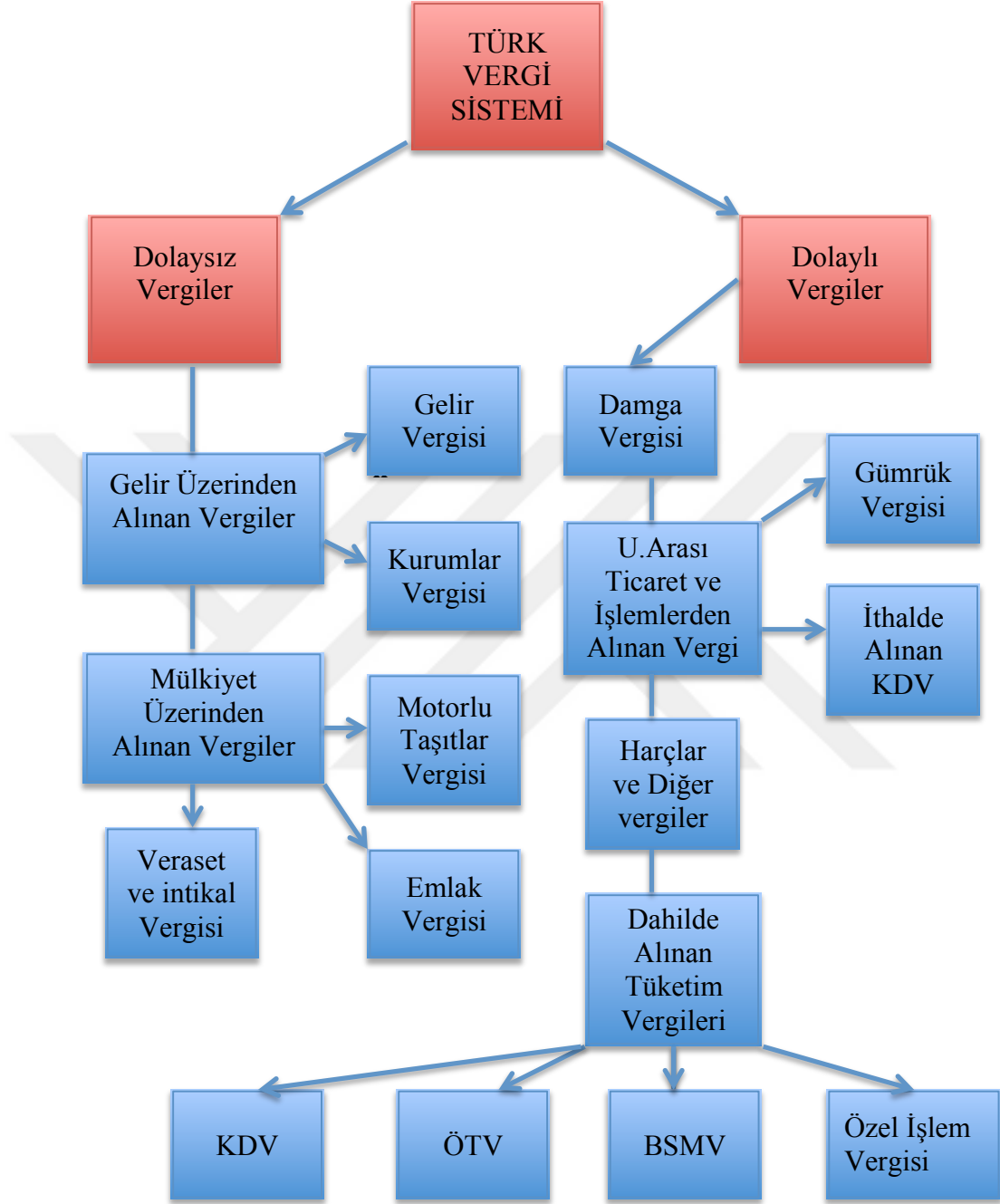
Sanayileşmenin gerçekleştiği, kişi başına gelirin yükseldiği, kurumsallaşmanın arttığı ve buna bağlı olarak vergi kapasitesinin genişlediği refah toplumlarında dolaysız vergiler hakimdir. Gelişmekte olan ülkelerde ise daha ziyade dolaylı vergilerin vergi sistemindeki ağırlığı artmaktadır. Mali amaç daha ön planda olmakta, vergilerin iktisadi ve sosyal etkileri gözardı edilmektedir. Fiyat mekanizmasına doğrudan etkileri nedeniyle kaynak yapısını derinden sarsan dolaylı vergiler gelir dağılımını ve vergi adaletini olumsuz etkilemektedir.

Türk vergi yapısı mali güce göre vergilendirme ilkesine koşut bir şekilde, gelir, servet ve harcamayı vergilendiren çeşitli vergi türlerinden oluşmaktadır. Geleneksel ayırmda bunların fiyat mekanizmasını etkileme durumuna göre vasıtalı-dolaylı- ve vasıtasız-dolaysız-vergiler olarak tasnif edebilmek mümkündür. Bu tasnif her iki vergi türünün yarattığı iktisadi etkiler bakımından önem arz etmektedir.

4.2.2.1.Türk Vergi Sistemi

Cumhuriyet tarihinde 1949 ve 1950’li yıllarda yapılan en köklü vergi reformu ile çağdaş anlamda Türk vergi sistemi şekillenmeye başlamıştır. Dolaysız vergi yapısında bugünküne benzer bir yapı oluşturulurken, dolaylı vergiler KDV’nin yürürlüğüne kadar genel olmayıp belli spesifik konuları vergilendiren- istihsal, istimlak ve işletme vergileri gibi- birçok ayrışik vergi türünden oluşmaktadır. Türk vergi sistemini oluşturan dolaylı ve dolaysız vergiler aşağıda yer almaktadır.

Şekil:4.2.1 Dolaylı ve dolaysız vergiler yönünden genel olarak Türk vergi yapısı

Kaynak: Öncel M., & Kumrulu A., & Çağan N., "Vergi Hukuku", Ankara, 1992

Türk mali uygulamasında ilk defa 1926 yılında Umumi İstihlak Vergisi adıyla uygulamaya konan dolaylı vergi -gider vergisi- bir yıl sonra yürürlükten kaldırılmıştır. 1927 yılında Muamele Vergisi adıyla yeni bir vergi konmuştur. Büyük vergi reformuna kadar çeşitli tarihlere çıkarılan yasalarla uygulanan dolaylı vergiler, 1957 yılında uygulamaya konulan gider vergileri kanunu ile vergi yapısında

şekillenmiştir.1957 yılından itibaren 1984 yılına kadar yürürlükte kalan dolaylı vergiler parçalı bir yapı sergilemiş, genel niteliğe kavuşmamıştır. 6802 sayılı Gider Vergisi Kanunu'nun bir çok maddesinin uygulaması KDV'nin yürürlüğe girmesiyle kaldırılmış olmasına rağmen, kanunda belirlenen BSMV ve ÖİV adı altındaki dolaylı vergilerin uygulaması halen devam etmektedir (Öncel ve diğ.,1992:428).

1926-1950 arası uygulanan sistem yerine, 1946-49 yıllarında hazırlanarak kabul edilen vergi sistemi 1950 sonrası hayata geçirilmiştir (Özker ve Esener, 2010;23). 1950'de gelir ve kurumlar vergisi ile vergi usul kanunlarıyla yapılan büyük vergi reformunu, 1956 yılında gider vergileri kanununun kabulü izlemiştir. 1963 yılında vergi kanunlarında yapılan kapsamlı reformla birlikte, modern anlamda vergi sistemi oluşturulmuş, uygulama sonucu sağlıklı verilerin elde edilmesi mümkün olmuştur (Özer,86). OECD'nin Türkiye ile ilgili veri setleri de 1965'den sonra uygulama sonuçlarına dayanmaktadır.Cumhuriyet tarihinin en büyük ikinci vergi reformu ise 1984 yılında kabul edilen 1985 yılından itibaren uygulama konulan KDV Kanunu ile yapılmıştır. 2002 yılında ise, ÖTV Kanunu ile işletme vergisi, şeker istihlak vergisi, spor-toto vergisi gibi özel tüketim vergileri kaldırılarak çağdaş vergi sistemleri ile uyumlu genel nitelikte bir harcama vergisine geçilmiştir. Liberalizasyon politikalarıyla Türk vergi sisteminde ağırlık kazanmaya başlayan dolaylı vergiler, zamanla vergi gelirlerinin önemli bir kısmını oluşturmaya başlamıştır.

Cumhuriyet dönemi iktisadi ve sosyal gelişimi Türk vergi politikasına da yansımıştır. Daha henüz çağdaş vergicilik anlayışının gelişmediği 1950'ye kadar olan dönemi bir kenara bırakırsak, vergi politikalarını 24 Ocak 1980'e kadar olan dönemle günümüze kadar olan dönem olarak iki ayrı kategoriye ayırmak gerekmektedir. Dünyayla paralel olarak iki dönem, devlet anlayışının şekillendiği ve değiştiği de bir süreç olup, dönemin iktisadi ve sosyal çalkantıları vergi yasalarında da etkilerini hissettirmiştir. Bu karşılaştırmalı analiz, 1970'lerden itibaren etkisini hissettiren küreselleşme olgusunun Türk vergi politikalarında etkilerini ortaya koyması bakımından önem arz etmektedir. Dünya'da ulus-devletin güçlü kılınmasına yönelik, ulusal sermaye birikiminin sağlanmasına ilişkin politikaların izlendiği süre zarfında Türkiye'de de planlamaya dayalı kapalı bir ekonomik model uygulanmıştır.

Türkiye’de 1954’de ithalat imkanlarının daralmasıyla başlayan ithal ikameci bir strateji, 1980’li yıllara kadar planlamanın esas alındığı bir iktisadi anlayışın da çatısını oluşturmuştur. İzlenen strateji gereği sanayileşme çabaları artmış, aşırı değerli para ve miktar kısıtlamalarıyla ithalat daraltılmıştır. Kamusal yatırımlara ağırlık verilen bu dönemde temel hedef üretim kapasitesinin artırılmasıdır. Dünyada, fordist endüstriyel ilişkileri ile yüksek birikim temposunun teşvik edildiği bu dönemde, Türkiye’de de dünyadaki uygulamaya koşut bir şekilde üretimin ve iç talebin artırılması hedeflenmiş, bu hedefe dair planlı kalkınma daha fazla kamu geliri ihtiyacını da ortaya çıkarmıştır.

4.2.2.2.Vergi Yükünün Artan Trendi

Türk vergi yapısında iki büyük vergi reformu arası 1965-1984 döneminin karakteristik özelliği vergi yükünün düşük olmasıdır.Vergi yapısı ise sosyal değişimlerden etkilenmekte konjonktüre göre değişmektedir.

Tablo:4.2.1 Türkiye’de vergi yükü (1965-2014)

Yıl	V.yükü	Yıl	V.yükü	Yıl	V.yükü	Yıl	V.yükü	Yıl	V.yükü
1965	10,6	1975	12	1985	11,5	1995	16,8	2005	24,3
1966	10,7	1976	11,7	1986	13	1996	18,9	2006	24,5
1967	11,4	1977	12,5	1987	14	1997	20,7	2007	24,1
1968	11,3	1978	12,3	1988	13,2	1998	21,1	2008	24,2
1969	12,2	1979	11,8	1989	13,9	1999	23,1	2009	24,6
1970	8,6	1980	13,4	1990	14,9	2000	24,2	2010	26,2
1971	12,2	1981	14,2	1991	15,6	2001	26,1	2011	27,8
1972	11,1	1982	13,7	1992	16,7	2002	24,6	2012	27,6
1973	11,6	1983	12,8	1993	16,9	2003	25,9	2013	29,3
1974	10,5	1984	10,7	1994	16,5	2004	24,1	2014	28,7

Kaynak: Revenue Statistics - OECD countries: Comparative tables

Tablo:4.2.1’de açıkça görüldüğü üzere, vergi yükünün değişiminde dönüm noktası dolaylı bir vergi türü olan KDV’nin kabul edildiği 1984 yılıdır. 1985’de KDV’nin

yürürlüğe girmesi ve uygulanan neo-liberal politikalarla birlikte vergi yükü artmaya başlamıştır. Küreselleşme ile birlikte 80'den itibaren Türkiye'de vergi yükü artması tezin temel hipotezlerinden biridir. Tez'de belirlenen yöntem doğrultusunda zaman serilerinde basit regresyon analizi yöntemiyle test edilen bu hipoteze ilişkin ampirik bulgular aşağıdaki gibidir.

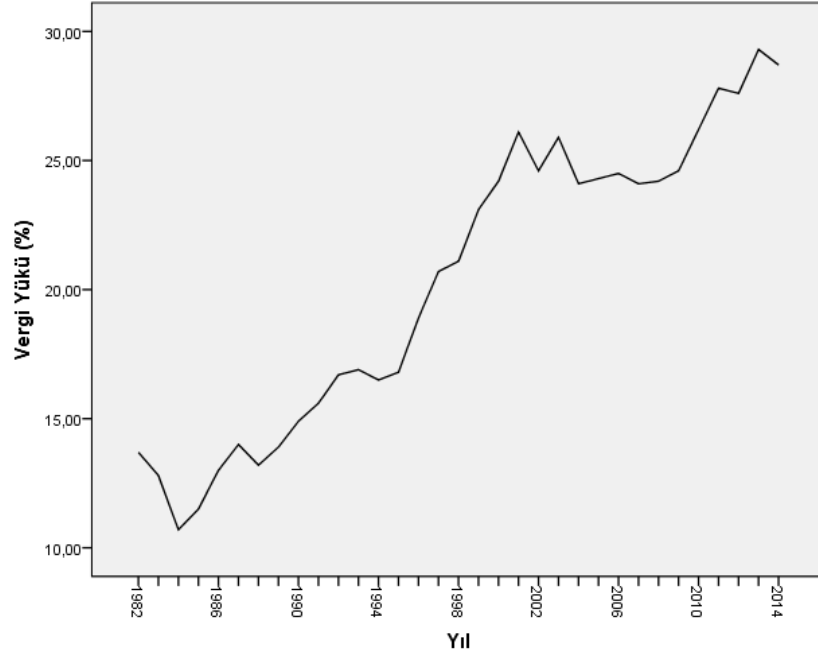
Tablo:4.2.2.1 Türkiye'de vergi yükünün yıllara göre gelişimi (1982-2014) -Basit Regresyon

Değişken	B	St.Hata	β	t	p	%95 Güven Aralığı	
Sabit	-1123,733	57,449		-19,561	0,000	-1240,900	-1006,566
Yıl	0,573	0,029	0,963	19,914	0,000	0,514	0,631
R=0,963	R ² =0,927	F=396,583	p=0,000				

Tablo:4.2.2.1'de yer alan sonuçlara göre; Türkiye'de, 1980 sonrası küreselleşme ile vergi yükü artmıştır. Regresyon modeli bir bütün halinde istatistiksel olarak anlamlıdır (F=396,583; p=0,000). Yılların, bağımsız değişken olan vergi yükünü açıklama oranı %92,7'dir. Vergi yükü ile yıllar arasında çok yüksek düzeyde ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir (R=0,963;p<0,05). Buna bağlı olarak yıl arttıkça, vergi yükünün artacağı belirlenmiştir. Regresyon katsayılarının anlamlılığı üzerine yapılan t testi sonuçlarına göre yılların vergi yükü üzerindeki etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir (t=19,914;p=0,000). Basit doğrusal regresyon analizi sonucu oluşan regresyon modeli; $Y=\beta_0+ \beta_1X+\epsilon$ modelinden hareketle; (Y1) Vergi yükü = -1123,733 + (0,573x Yıl) şeklindedir.

Türkiye ile ilgili vergi yüküne ilişkin OECD istatistikleri, modern vergi sisteminin uygulanmasıyla elde edilen sonuçlara dayanmaktadır. 1965-1984 dönemi, iki büyük vergi reformu arasında ekonomik ve sosyal parametrelerin etkilediği vergi yapısına ilişkin bir süredir. 1965 yılı çağdaş vergi sisteminin sonuçlarının alınmaya, 1984 yılı ise KDV ile birlikte dolaylı vergilerin vergi yapısında önem kazanmaya başladığı bir dönem olması itibariyle önem taşımaktadır. Türkiye'de 80 sonrası vergi yükü değişiminin gösterildiği Şekil:4.2.2.1'de yer aldığı üzere;1984'de en düşük seviyeye gelen vergi yükü, vergi politikasının mali amaca odaklanmasıyla hızla artmıştır.

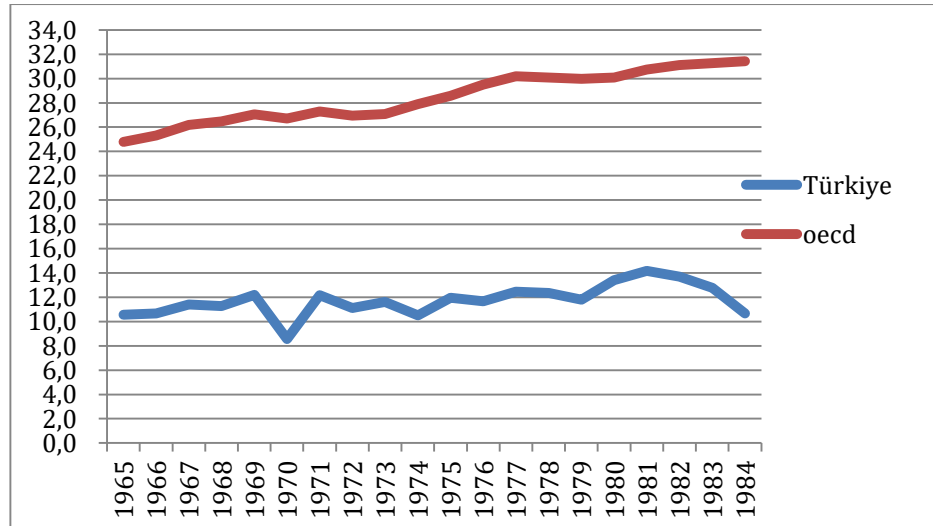
Şekil:4.2.2.1 Vergi yükünün yıllara göre gelişimi

Kaynak: Revenue Statistics - OECD countries: Comparative tables

OECD ülkeleri ile karşılaştırmalı olarak Türkiye'deki vergi yükünün 1965-1984 arası dönemde gelişimi Şekil:4.2.3'de, 1965'den günümüze kadar ise gelişimi ise Şekil:4.2.4'de grafiksel olarak gösterilmiştir. OECD ülkelerinde Türkiye'den farklı olarak, 1965'den itibaren yüksek ve istikrarlı bir vergi yükü gözlenmektedir.

Şekil:4.2.3 Toplam vergi gelirlerinin GSYİH içindeki payı, Türkiye-OECD Karşılaştırması

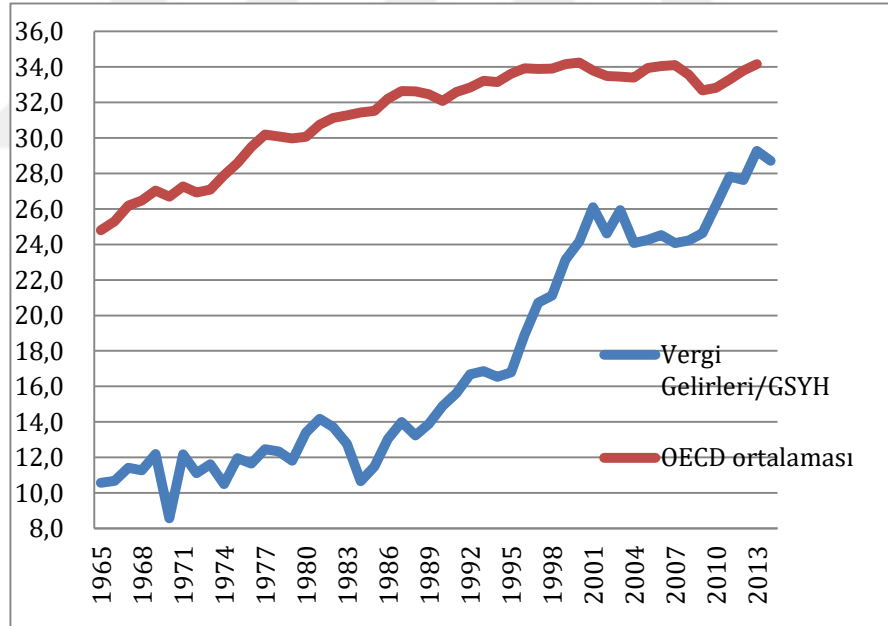

Kaynak: Revenue Statistics - OECD countries: Comparative tables

Şekil:4.2.3’de görüleceği üzere, Türkiye’deki vergi yükü, OECD ülke ortalamalarının çok altındadır. Toplam vergi gelirlerinin GSYH’ye oranı %10 civarındadır (Mutlu ve Çelen, 2012:46). OECD ülkelerinde vergi gelirlerinin GSYH’ye oranı ise bir hayli yüksek olup %25-%31 arasında seyretmektedir. 1966’da %25,3 olan OECD ortalaması, 1980’li yıllara kadar ılımlı bir artış göstererek %30’a kadar yükselmiştir.

Türkiye’deki vergi yükü gelişiminin OECD ülke ortalamalarıyla karşılaştırmalı olarak gösterildiği Şekil:4.2.4’ de görüldüğü üzere, 1980 sonrası uygulanan liberal politikaların ve küresel entegrasyonun bir sonucu olarak Türkiye’de vergi yükü hızla artmıştır. 2013 yılında Türkiye’de vergi yükü %29,3 olarak gerçekleşirken, OECD ülke ortalamalarında ise %34,2 oranında bir vergi yükü gerçekleşmiştir.

Şekil:4.2.4 Toplam vergi gelirlerinin GSYİH içindeki payı- Türkiye-OECD Karşılaştırması

Kaynak: Revenue Statistics - OECD countries: Comparative tables

Türkiye’de 24 Ocak 1980 Kararları ile başlayan liberalleşme politikaları ani bir etki yaparak düzey değişimine neden olmuştur. 1984 sonrası dönemde Türkiye’de vergi yükü hızla ve aniden artarak 2014 yılı itibariyle %28,7’ye ulaşmıştır. OECD ülkelerinde ise makul ve devamlı bir artış söz konusudur. Küreselleşme ile birlikte

80'den itibaren Türkiye'de vergi yükü artması tezin temel hipotezlerinden biridir. 1980'den sonra meydana gelen bu etki analizi 24 Ocak 1980 Kararlarını temsilen kukla değişken kullanılarak belirlenmiştir. Tez'de belirlenen yöntem doğrultusunda Türkiye'de 1965-2014 döneminde (Tablo:4.1.1), zaman serilerinde kukla değişken ile yılların bağımsız değişken olarak yer aldığı çoklu regresyon analizi yöntemiyle test edilen bu hipoteze ilişkin ampirik bulgular aşağıdaki gibidir. 1980'den sonra meydana gelen bu etki analizi, 24 Ocak 1980 Kararlarını temsilen kukla değişken kullanılarak belirlenmiştir.

Tablo:4.2.2.2 Türkiye'de vergi yükünün yıllara göre gelişimi (1965-2014) -Çoklu Regresyon

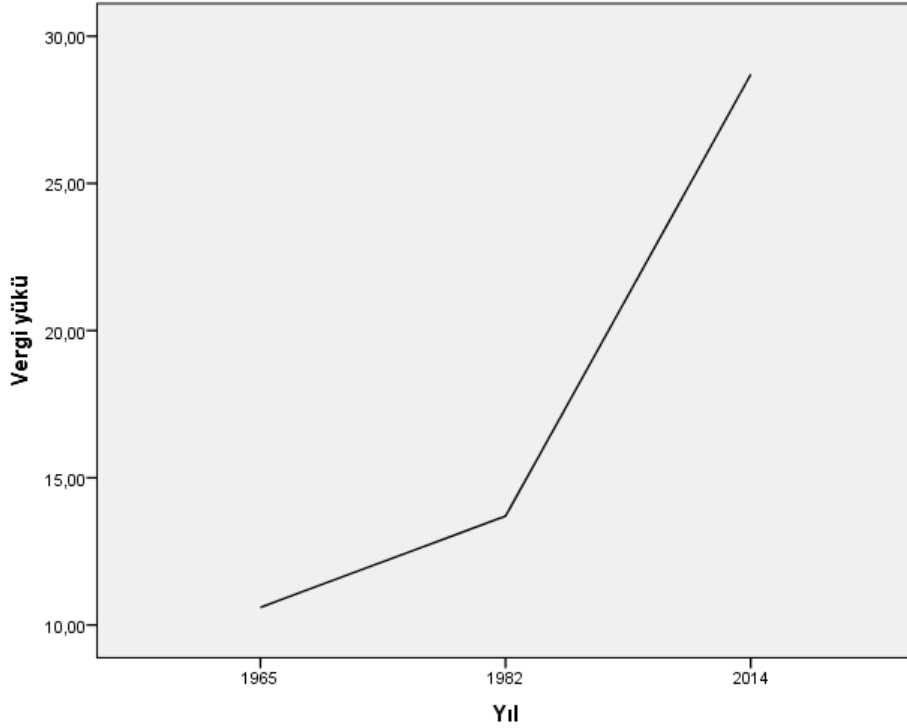
Değişkenler	B	St.Hata	β	t	p	%95 Güven Aralığı	
Sabit	-1028,440	64,266		-16,003	0,000	-1157,727	-899,153
Yıl	0,525	0,032	1,221	16,322	0,000	0,460	0,590
24 Ocak	4,373	0,967	0,338	4,523	0,000	2,428	6,318
R=0,959	R ² =0,919	F=265,931	p=0,000				

Tablo:4.2.2.2'de yer alan sonuçlara göre; 24 Ocak 1980 Kararları vergi yapısında ani bir etki yaratarak vergi yükünde önemli bir düzey kaymasına neden olmuştur. Bu tarihten itibaren izlenen küreselleşme politikaları ile vergi yükü artmıştır. Regresyon modeli bir bütün halinde incelendiğinde istatistiksel olarak anlamlıdır (F=265,931 p=0,000). 24 Ocak Kararlarını temsilen kullanılan kukla değişken ve yılların bağımsız değişken vergi yükünü açıklama oranı %91,9'dur. Kararlarla izlenen liberal politikalar ile yıllar ve vergi yükü arasında çok yüksek düzeyde, pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir (R=0,959; p<0,05).

Liberalleşme politikalarının derinleşip küresel entegrasyonun hız kazanması ve yılların artmasıyla, vergi yükünün artacağı belirlenmiştir. Regresyon katsayılarının anlamlılığı üzerine yapılan t testi sonuçlarına göre yılların vergi yükü üzerindeki etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Çoklu regresyon analizi sonucu oluşan regresyon modeli $Y = \beta_0 + \beta_1x_1 + \beta_2x_2 + \dots + \beta_px_p + \epsilon$ modelinden hareketle : (Y1) Vergi Yükü = -1028,440 +(0,525×Yıl)+(4,373×24 Ocak Kararları etkisi) şeklindedir.

Vergi gelirlerinin GSYH'ye oranı, gelişmişlik düzeyini göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Oranın yüksekliği ülke üretiminin kayıt içinde olduğunu, kamusal mal ve hizmet talebinin arttığını ve buna koşut olarak en sağlam kamu finansman aracı olarak verginin ülkeye yerleştiğini, vatandaşlık bilincinin geliştiğini göstermektedir.

Şekil:4.2.2.2 Vergi yükünün yıllara göre gelişimi-24 Ocak Kararları etkisi

Kaynak: Revenue Statistics - OECD countries: Comparative tables

1965-1984 arası dönemde Türk vergi politikası mali amacı sağlayamamaktadır. Kentleşme oranının düşük olduğu, toplam nüfusun yaklaşık %60-70'ini kırsal kesimdeki nüfusun oluşturduğu, tarımda istihdamın yoğunlaştığı, siyasi maliyeti nedeniyle bu kesimi vergilemenin zor olduğu bu süreçte, kamusal yatırımların da artması kamunun gelir ihtiyacını şiddetlendirmiştir. İktisaden faal nüfusun 1965'de %71,9'u, 1980'de ise %57,9'u ziraat, ormancılık, avcılık ve balıkçılık kollarında çalışmaktadır. İmalat ve hizmetler sektöründe ise faal nüfusun 1965'de %7,1'i 1980'de %15,6'sı çalışmaktadır (Gelekçi, 2015:603).

Sosyal yapı nedeniyle daha henüz kişisel ve kurumsal gelirin düşük seviyede kalması, marjinal ve efektif vergi oranlarının yüksekliği, yüksek enflasyonun dilim ve oran yapısında meydana getirdiği erozyon, dolaylı vergilerin bu dönemde ağırlık kazanmasına yol açmıştır. Çeyrek asırlık bir zaman diliminde sosyal değişim düşük seviyede olup nüfusun büyük bir kısmı kırsal alanda yaşamaktadır. Tarım kesimini vergilemenin siyasi maliyeti ve kentleşmenin gerçekleşmemesi nedeniyle vergi tabanı oluşmadığından toplanan vergi gelirleri düşük seviyededir (Öncel ve diğ.,1992; Uluatam, 1991).

Şekil:4.2.2.2’de görüldüğü üzere iktisadi ve sosyal değişimle birlikte artan kamu harcamalarının finansmanına yönelik 1982’ye kadar makul bir oranda artan vergi yükü bu yıldan sonra artışını şiddetlendirmiştir. Türkiye’de vergi yükünün artışı, temel olarak emek gelirleri üzerindeki yükü oluşturan parafiskal gelirler ile dolaylı vergi gelirindeki artıştan kaynaklanmıştır. Bu durum, Türkiye’nin henüz ekonomik ve sosyal gelişimini sağlayamadığını, verginin tabana yayılamadığını göstermektedir.

24 Ocak Kararları ile başlayan liberalleşme ile birlikte Türk vergi yapısında önemli bir dönüşüm gerçekleşmiştir. Kararlarla birlikte tasarruf ve yatırımların teşvik edilip artırılması, küresel ekonomi ile entegrasyon temel hedef haline gelmiştir..Bu hedef doğrultusunda telekomünikasyon ve altyapı yatırımlarına hız verilmiş, ekonomik sistem her alanda revize edilerek, tüm sektörlerde hızlı bir reform ve uyum süreci başlatılmıştır.İktisadi dönüşümle birlikte kentleşmenin artışı, istihdam yapısının değişmesi ve sosyolojik değişimler kamu harcamalarını artırmıştır.Finansman ihtiyacı vergi gelirlerinin artırılmasını gerekli kılarak vergi yapısının değişmesine ve vergi yükünün artışına neden olmuştur.

4.2.2.3. Dolaylı Vergilerin Artan Trendi

Washington konsensüsü ile başlayan neo-liberal politikalar neticesinde sermaye hareketliliğinin artması, ülkelerin vergi politikaları üzerinde ciddi baskılar oluşturmuştur. Sermayeyi kendi ülkesine çekme veya tutmaya yönelik vergi rekabeti olgusu ortaya çıkmış, uluslararası düzeyde dolaysız vergilerden dolaylı vergilere

doğru bir sapma meydana gelmiştir (Özüğurlu ve Kargı, 2007:281).Küreselleşme süreci neticesinde hareketliliği artan üretim faktörleri vergilenmez veya en asgari düzeyde vergilenirken, sabit üretim faktörleri yoğun bir şekilde vergilenmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde vergi yükü dağılımı sermaye ve girişimci gelirleri lehine, emek gelirleri aleyhine gerçekleşmektedir. Tüketim vergileri önem kazanmakta, vergi gelirlerindeki azalış dolaylı vergiler yoluyla telafi edilmeye çalışılmaktadır. Türkiye’de de durum diğer gelişmekte olan ülkelerden farklı değildir

Tablo:4.2.3 (1965-1982) Dolaylı vergilerin vergi gelirleri içindeki payı (%)
- OECD ülke ortalamalarıyla Türkiye’nin karşılaştırılması

Yıl	Türkiye	OECD	Yıl	Türkiye	OECD	Yıl	Türkiye	OECD
1965	54,0	38,4	1971	47,4	34,4	1977	35,6	31,1
1966	54,2	37,2	1972	47,2	34,7	1978	32,9	31,1
1967	54,2	36,5	1973	44,9	33,7	1979	33,2	31,1
1968	52,7	36,2	1974	41,5	31,9	1980	25,6	32,5
1969	51,4	35,8	1975	41,3	32,8	1981	24,9	32,6
1970	49,4	35,6	1976	41,5	31,5	1982	26,8	32,9

Kaynak: Revenue Statistics - OECD countries: Comparative tables

Tablo:4.2.3’de görüldüğü üzere; Türkiye’de dolaylı vergiler, 1965 yılında toplam vergi gelirlerinin yarısından fazlasını oluştururken, 1982 yılında toplam vergi gelirlerinin dörtte birine gerilemiştir.Planlı kalkınma politikasının izlendiği bu süreçte dolaylı vergiler yapı içinde %50 oranında ciddi bir azalma göstermiştir.OECD ülkelerinde ise istikrarlı bir yapı sergilenmektedir. Aynı dönemde %31-38 bandında gerçekleşen dolaylı vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki oranı, Tablo:4.2.4’de de görüldüğü üzere, 1982 sonrası dönemlerde de yine değişmemiştir. Kamu hizmeti ve bunu karşılayacak kamu harcamaları finansmanının devrevi dalgalanmalar göstermeyip istikrarlı olması, vergi yapısının sadece mali amaca yönelmediğini ortaya koymakta; OECD ülkelerinde sanayileşmenin tamamlandığını, ekonomik yapıların kurumsallaştığını, sosyal adalet ve gelir dağılımını gözeten optimum bir vergi yapısının esas alındığını gösteren önemli bir göstergedir.

Dolaylı vergiler, 1970’li yıllara kadar toplam bütçe gelirleri içinde en önemli gelir sağlayan vergi türüdür. Toplam vergi gelirlerinin yarısına yakın bir vergi hasılatını sağlayan dolaylı vergiler, 70’li yıllarda yerini dolaysız vergilere bırakmaya başlamıştır. Ayrıca, 1978-1980 arası dönemde yaşanan siyasi istikrarsızlık ve büyüme oranlarında azalma, dolaylı vergi gelirlerinin daha da hızlı azalmasına yol açmıştır. Hızlı kentleşme, sosyal yapının hareketliliği, dolaysız vergi gelirlerinde artışı da beraberinde getirmiştir.

24 Ocak 1980 kararları ile etkileri hissedilmeye başlayan küreselleşme olgusu, Türk vergi sisteminin yapısını değiştirerek, dolaylı vergilerin vergi gelirleri içinde nisbi ağırlığını artırmıştır (Güngör ve Aydın,2011). Türkiye’de çağdaş anlamda KDV ile başlayan dolaylı vergi uygulaması ÖTV ile devam etmiştir.

Tablo:4.2.4 (1982-2014) Dolaylı vergilerin vergi gelirleri içindeki payı- OECD ülke ortalamalarıyla Türkiye’nin karşılaştırılması

YIL	Türkiye	OECD	YIL	Türkiye	OECD	YIL	Türkiye	OECD
1982	26,8	32,9	1993	31,8	33,0	2004	47,7	33,6
1983	29,0	33,8	1994	37,1	33,3	2005	49,3	33,2
1984	27,9	33,7	1995	37,6	33,9	2006	48,7	32,5
1985	36,0	33,7	1996	38,3	33,8	2007	47,7	32,1
1986	31,2	33,7	1997	37,1	33,6	2008	45,5	32,1
1987	32,0	34,0	1998	36,1	33,2	2009	45,7	32,5
1988	31,7	33,1	1999	35,9	33,4	2010	47,7	33,2
1989	28,2	32,4	2000	42,0	33,1	2011	45,2	33,0
1990	27,9	33,0	2001	40,1	32,8	2012	45,0	32,9
1991	29,3	32,7	2002	46,9	33,3	2013	46,1	32,7
1992	29,8	33,0	2003	49,4	33,6	2014	44,1	..

Kaynak: Revenue Statistics - OECD countries: Comparative tables

Tablo: 4.2.1 ve 4.2.4’de açık olduğu üzere, 1985’den itibaren Türkiye’de vergi yükü ve dolaylı vergi gelirlerinde sürekli bir artış sözkonusudur. Bu dönemde OECD ülkelerinde dolaylı vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payı yaklaşık %30’lar

seviyesindedir. İlk defa 1985 yılında OECD ortalamasını geçen dolaylı vergiler, 1993 yılına kadar ortalamanın altında seyretmiştir. 1993 yılından sonra hızla yükselerek OECD ülke ortalamalarının üzerinde seyretmiştir (Mutlu ve Çelen, 2012:13). Vergi gelirleri ile parafiskal gelirlerin de dahil edildiği tüm gelirler içinde 2014 yılında dolaylı vergilerin payı %44,1'dir. Parafiskal gelirler ihmal edildiğinde ise vergi gelirlerinin yaklaşık %60'ını dolaylı vergiler oluşturmaktadır.⁹ Küreselleşmeyle vergi yapısının dolaylı vergilerin ağırlık kazandığı bir sisteme doğru evrilmesi tezin diğer bir temel hipotezidir. Tez'de belirlenen yöntem doğrultusunda zaman serilerinde basit regresyon analizi yöntemiyle Tablo:4.2.4'deki veri seti ile test edilen bu hipoteze ilişkin ampirik bulgular aşağıdaki gibidir.

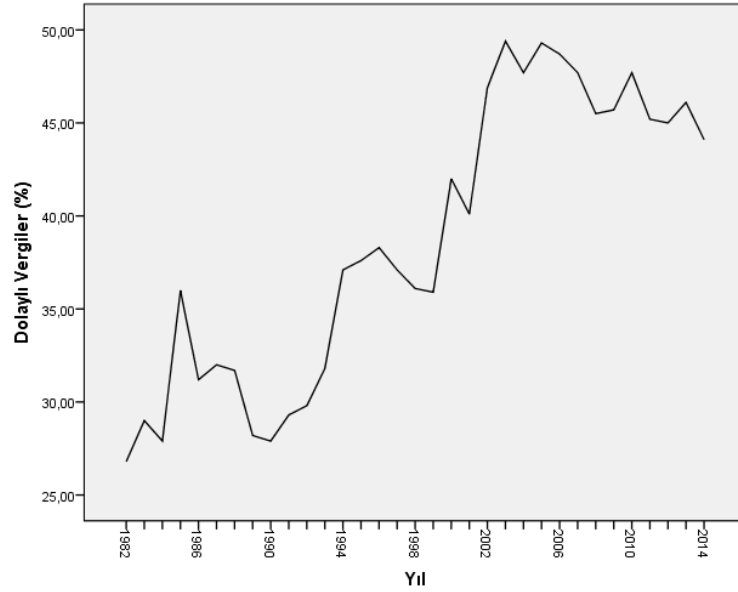
Tablo:4.2.5.1 Türkiye'de dolaylı vergi gelirlerin gelişimi (1982-2014) -Basit Regresyon

Değişkenler	B	Stan. Hata	β	t	p	%95 Güven Aralığı	
Sabit	-1369,853	130,707		-10,480	0,000	-1636,432	1103,274
Yıl	0,705	0,065	0,888	10,776	0,000	0,572	0,838
R=0,888	R ² =0,789	F=116,122	p=0,000				

Tablo:4.2.5.1'de yer alan sonuçlara göre; Türkiye'de 24 Ocak 1980 kararları sonrası uygulanan neo-liberal politikalar, vergi gelirleri içinde dolaylı vergilerin payının artmasına neden olmuştur. Dolaylı vergilerin yıllara göre ilişkisinin incelenmesinde basit doğrusal regresyon uygulanmıştır. Regresyon modeli bir bütün halinde istatistiksel olarak anlamlıdır (F=116,122;p=0,000). Yılların bağımsız değişken dolaylı vergileri açıklama oranı %78,9'dur. Dolaylı vergiler ile yıllar arasında çok yüksek düzeyde ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir (R=0,888;p<0,05). Regresyon katsayılarının anlamlılığı üzerine yapılan t testi sonuçlarına göre yılların dolaylı vergiler üzerindeki etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir (t=10,776;p=0,000). Basit doğrusal regresyon analizi sonucu oluşan regresyon modeli; $Y = \beta_0 + \beta_1 X + \epsilon$ modelinden hareketle; (Y2) Dolaylı vergiler = -1369,853 + (0,705 x Yıl) şeklindedir.

⁹ OECD ülkelerinde ise bu oran Türkiye'deki oranın yarısı kadar, %30'dur.

Şekil:4.2.5 Dolaylı vergilerin vergi gelirleri içinde yıllara göre gelişimi

Kaynak: Revenue Statistics - OECD countries: Comparative tables

Şekil 4.2.5’de görüldüğü üzere, 1980 sonrası Türkiye’de dolaylı vergilerin vergi gelirleri içindeki payında sürekli bir artış trendi sözkonusudur.1985’de KDV’nin yürürlüğe girmesiyle ciddi bir artış sözkonusu olmuş, 1992’ye kadar olan dönemde bir miktar gerilemeyle birlikte 80 sonrasındaki artan trend bozulmamıştır.1992’den sonra küreselleşmenin hız kazanması kamunun gelir ihtiyacını şiddetlendirerek dolaylı vergi gelirlerinin vergi yapısı içinde ağırlığının artmasına neden olmuştur.

24 Ocak 1980 Kararları ile uygulamaya konulan liberal politikalar vergi yapısını hızla bozarak dolaylı vergilerin sistemde ağırlık kazandığı bir yapıya doğru evrilmesine yol açmıştır. Küreselleşmeyle vergi yapısının dolaylı vergilerin ağırlık kazandığı bir sisteme doğru evrilmesi tezin diğer bir temel hipotezidir. Çalışmamızda Tez’de belirlenen yöntem doğrultusunda zaman serilerinde kukla değişken ile yılların bağımsız değişken olarak yer aldığı çoklu regresyon analizi yöntemiyle test edilen bu hipoteze ilişkin ampirik bulgular aşağıdaki gibidir. Çalışmanın yöntemi çerçevesinde Tablo:4.1.1’de yer alan OECD istatistiklerinden elde edilen verilerle, Türkiye’de 1965-2015 döneminde, 1980’den sonra meydana gelen bu etki analizi 24 Ocak 1980 Kararlarını temsilen kukla değişken kullanılarak belirlenmiştir.

Tablo:4.2.5.2 Türkiye’de dolaylı vergi gelirlerin gelişimi (1965-2014))-Çoklu Regresyon

Değişkenler	B	St.Hata	β	t	p	%95 Güven Aralığı	
Sabit	-580,186	286,327		-2,026	0,048	-1174,526	-7,914
Yıl	0,315	0,145	0,535	2,174	0,035	0,023	0,607
24 Ocak	11,034	4,362	0,623	2,530	0,015	2,259	19,808
R=0,816	R ² =0,670	F=3,207	p=0,049				

Tablo:4.2.5.2’de yer alan sonuçlara göre; 24 Ocak 1980 Kararları vergi yapısında önemli bir kırılım yaratarak düzey kaymasına neden olmuştur. Bu tarihten itibaren izlenen küreselleşme politikaları ile dolaylı vergilerin vergi yapısı içinde ağırlığı artmıştır. Regresyon modeli bir bütün halinde incelendiğinde istatistiksel olarak anlamlıdır (F=3,207 p=0,049). 24 Ocak Kararlarını temsilen kullanılan kukla değişken ve yılların bağımsız değişken dolaylı vergileri açıklama oranı %67’dir. Kararlarla izlenen liberal politikalar ile yıllar ve dolaylı vergiler arasında çok yüksek düzeyde, pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir (R=0,816; p<0,05). Çoklu regresyon analizi sonucu oluşan regresyon modeli $Y = \beta_0 + \beta_1x_1 + \beta_2x_2 + \dots + \beta_px_p + \epsilon$ modelinden hareketle: (Y2) Dolaylı vergiler = -580,186+ (0,315×Yıl) + (11,034×24 Ocak Kararları etkisi) şeklindedir.

Türk ulus-devletinin bir dönemde yarattığı bütün kamu gelirleri içinde hemen hemen yarıya yakın bir kısım fiyat mekanizmasını etkileyen vergilerden- dolaylı vergilerden-oluşmaktadır. Vergilerin yeniden dağıtım fonksiyonu yerine getirilememekte, buna karşın fiyata karşı duyarlı olan sosyo-ekonomik kesim ağır bir şekilde vergilendirilmektedir. Bir anlamda Devletin kamu hizmetlerini karşılama görevi alt gelir gruplarının üzerinde kalmaktadır.

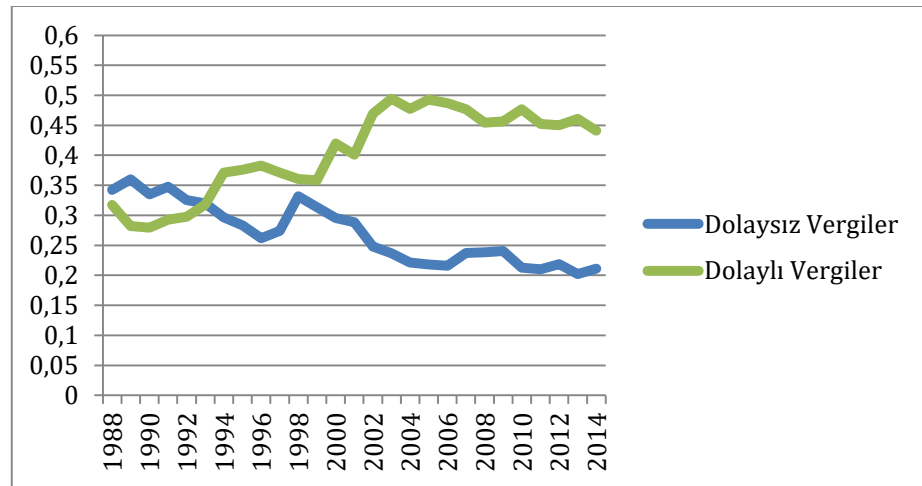
24 Ocak 1980’den 1991’e kadar olan dönem, Özal’ın neo-liberal politikaları ve uygulamaları ile Türkiye’de tek başına fiilen hakim olduğu dönemdir. Türkiye, 1991 yılından itibaren koalisyon hükümetleri ile yönetilme sürecine girmiştir. Koalisyon süreci, 2002 yılında Ak Parti’nin iktidara geldiği döneme kadar devam etmiştir. 90’lı yıllarda artan terör olayları, popülist uygulamalar kamu kesimi açıklarının artmasına, iktisadi ve sosyal krizlere neden olmuştur. Küresel entegrasyonda 1996 yılında AB

ile gümrük birliğine geçilmesi, gümrük vergilerinin yerine ikame gelir ihtiyacını artırmıştır. Uluslararası doğrudan sermaye yatırımlarını ülkeye çekmede çaba göstermesine rağmen başarılı olamayan Türkiye, bu süreçte portföy yatırımlarının yıkıcı etkisiyle karşılaşmıştır. Yüksek faiz düşük kur politikasının uygulandığı bu dönemde, borçlanma kamu açıklarının finansmanında sık sık başvurulan bir yöntem olmuştur. Kamu gelirlerinin yetersiz kalmasıyla ek mali yükümlülüklerin uygulamaya geçirilmesi vergi yükünü artırmıştır.

Türkiye’de kronik düşük tasarruf eğilimi problemi ve sermaye birikimi ihtiyacı gerçeği ile vergi rekabeti ve yaşanan krizlerin etkisinin bu döneme yansıdığı açıkça görülmektedir. Parafiskal gelirler ihmal edildiğinde 1991 yılında %12,5 oranında olan toplam vergi yükü çok ciddi bir artış göstererek, 2000’li yılların başında %19,6 seviyesine çıkmıştır (Mutlu ve Çelen, 2012: 46-47). Bu süreçte eğitime katkı payı, özel işlem ve ÖİV gibi dolaylı vergilerin ihdas edilmesi vergi yükünü daha da fazla artırmıştır. Ayrıca, küreselleşme ile birlikte sosyal güvenlik yüklerinde ciddi artışlar meydana gelmiştir. Vergi politikasında, 60’lı yıllar gibi bir kez daha mali amaç ön plana alınmış, sosyal adaleti ve gelir dağılımını olumsuz etkilemesine, fiyat mekanizmasını bozmasına rağmen dolaylı vergiler tercih edilmiştir.

Şekil:4.2.6 Türkiye’de dolaysız ve dolaylı vergilerin toplam vergi gelirleri içinde payı¹⁰

Kaynak: Revenue Statistics - OECD countries: Comparative tables

¹⁰ Şekil:4.2.6’da daha hassas bir inceleme maksadıyla dolaysız vergilerin içine sosyal güvenlik yükümlülükleri dahil edilmemiştir.

Şekil:4.2.6’da görüldüğü gibi; 1993’de dolaylı ve dolaysız vergi oranlarının toplam vergi gelirleri içindeki ağırlıkları eşitlenmiştir.80’lerden itibaren küreselleşme ile dönüşüme uğrayan Türk vergi sisteminin asıl kırılma zamanı, mali amacın ön plana alındığı 90’lı yıllardır. 80’li yıllardan farkı, kalkınma eksenli radikal ekonomi politik kararlar yerine, koalisyon hükümetlerinden oluşan istikrarsız bir siyasi yapının popülist ve irrasyonel uygulamalarının icra edilmekte olmasıdır. 80’li yıllarda proaktif, uyumlu bir ekonomi ve sağlanan büyüme sonucu küreselleşme absorbe edilmesine karşın, 90’lı yıllarda inaktif, edilgen bir ekonomi ile küreselleşmenin, tüm yapılarını dönüşüme uğratıp yetkisizleştirdiği bir ulus-devlet mevcuttur.

1993’ten sonra dolaylı vergiler dolaysız vergilerden daha fazla gelir getirmeye başlamış, 2001 yılı kriziyle dolaylı ve dolaysız vergi makası gittikçe açılmıştır. %19’luk toplam vergi yükünün, %12’sini dolaylı vergiler %7’sini de dolaysız vergiler oluşturmaya başlamıştır. 2000 yılında merkezi yönetim bütçe gelirlerinin %46’nı tek başına oluşturan dolaylı gelirler progressif bir şekilde payını artırarak, 2003 yılında yaklaşık yarısını, 2015 yılında ise %58’ini oluşturmaya başlamıştır. Bu sonuçta, 2002 yılında uygulamaya konulan ÖTV’nin çok büyük bir payı vardır.

Tablo:4.2.6 Türkiye’de dolaylı vergilerin merkezi bütçe gelirleri içinde payı (2000-2015) (milyon TL)

	M.Yön.	Dolaylı	Oran		M. Yön.	Dolaylı	Oran
Yıllar	Bütçe Gel.	Vergiler	%	Yıllar	Bütçe Gel.	Vergiler	%
2000	38.229	17.451	0,46	2008	209.598	109.035	0,52
2001	58.416	25.249	0,43	2009	215.458	110.712	0,51
2002	79.420	38.537	0,49	2010	254.277	143.379	0,56
2003	101.040	53.031	0,52	2011	296.824	171.641	0,58
2004	122.964	67.147	0,55	2012	332.475	186.182	0,56
2005	152.784	80.430	0,53	2013	389.682	225.488	0,58
2006	173.483	94.078	0,54	2014	425.383	238.090	0,56
2007	190.360	100.946	0,53	2015	483.386	278.947	0,58

Kaynak: T.C Muhasebat Genel Müdürlüğü Genel Yönetim Bütçe İstatistikleri

Tablo:4.2.6’da dolaylı vergilerin merkezi yönetim bütçe gelirleri içindeki payı veya bir diğer anlatımla tüm kamu gelirleri içindeki payı esas alınırken aşağıda yer alan Tablo:4.2.7’de sadece vergi gelirleri içindeki payı yer almaktadır. Analizimizde bir adım daha gidilerek daha hassas bir ölçü olarak alınan vergi gelirleri içinde dolaylı vergilerin payı esas alınmıştır. 2000-2015 yılları arasında dolaylı vergilerin analitik yapısı ise Tablo:4.2.8 ve Tablo:4.2.9.’da yer almaktadır (Ek B).

Tablo:4.2.7 Türkiye’de dolaylı vergilerin vergi gelirleri içindeki payı (2000-2015) (milyon TL)

Vergi		Dolaylı		Vergi		Dolaylı	
Yıl	Gelirleri	Vergiler	Oran	Yıl	Gelirleri	Vergiler	Oran
2000	29.571	17.451	0,59	2008	168.109	109.035	0,65
2001	43.813	25.249	0,58	2009	172.440	110.712	0,64
2002	60.356	38.537	0,64	2010	210.560	143.379	0,68
2003	82.491	53.031	0,64	2011	253.809	171.641	0,68
2004	100.373	67.147	0,67	2012	278.781	186.182	0,67
2005	119.628	80.430	0,67	2013	326.169	225.488	0,69
2006	137.480	94.078	0,68	2014	352.514	238.090	0,68
2007	152.835	100.946	0,66	2015	407.475	278.947	0,68

Kaynak: T.C Muhasebat Genel Müdürlüğü Genel Yönetim Bütçe İstatistikleri

1980 sonrası Türkiye’de gelirler politikası dolaylı vergi gelirleri ekseninde ilerleme sergilemiştir. Tablo:4.2.7’de yer aldığı üzere dolaylı vergiler 2000’de vergi gelirlerinin %59’unu oluştururken, ciddi bir artış daha gerçekleştirip 2006’da %68’lik seviyeyi yakalamış ve son 10 yıllık zaman diliminde de bu seviyeyi korumuştur. Bu artışın en önemli sebebi ÖTV’nin uygulanmaya başlamasıdır. Daha önce kanunlarda akaryakıt tüketim vergisi vb. çeşitli adlarla uygulanan özel tüketim vergileri, kapsamı daha da genişletilerek 2002 yılında ayrı bir kanunla uygulamaya geçirilmiştir.

Tablo:4.2.10 Türkiye’de ÖTV ve KDV’nin vergi gelirleri içindeki payı (2000-2015)

Yıllar	ÖTV	KDV	Yıllar	ÖTV	KDV
2000	0,19	0,30	2008	0,28	0,28
2001	0,19	0,28	2009	0,28	0,27
2002	0,26	0,31	2010	0,29	0,30
2003	0,29	0,28	2011	0,27	0,31
2004	0,28	0,30	2012	0,27	0,29
2005	0,30	0,29	2013	0,28	0,31
2006	0,29	0,30	2014	0,27	0,29
2007	0,28	0,28	2015	0,27	0,30

Kaynak: T.C Muhasebat Genel Müdürlüğü Genel Yönetim Bütçe İstatistikleri

Vergi gelirleri içinde yapısına bakıldığında ÖTV, ilk uygulamaya başlandığı 2002 yılında ciddi bir sıçrama gerçekleştirmiştir. KDV ise vergi gelirleri içindeki payını %30’lar seviyesinde sürekli olarak korumuştur. Fakat KDV yapısı içinde, nisbi olarak ithalde alınan KDV’nin arttığı, dahilde alınan KDV’nin ise azaldığı söylenebilir. Türk vergi sisteminde diğer dolaylı vergiler bir kenara bırakıldığında KDV ve ÖTV vergi gelirlerinin yarından fazlasını oluşturmaktadır.

Vergi yapısındaki dönüşüm, siyasal iktidarların rahat kamu kaynağı elde etmelerinin de yolunu açmıştır. Büyümeye ilişkin yapısal tedbirler almak yerine giderek yetkisizleşen ve uluslararası sermayenin yarattığı krizlerden tedirgin olan ve/veya bu krizlerle IMF vb.gibi küresel aktörlerin etkisine giren hükümetler yeni dolaylı vergiler ihdas etmek veya bu vergilerin kapsamını genişletmek yolunu seçmişlerdir. Küreselleşmenin başlattığı pasifize etme işlemi, istikrarsız ve yetersiz koalisyon hükümetlerinde artarak kendisini hissettirmiş ve vergi yapısının dönüşümü ile neticelenmiştir. Küreselleşme Türkiye’de vergi yapısının dolaylı vergilere doğru evrimine yol açmıştır. Dış dünyaya entegre olmaya çalışan bir toplum yapısı, kamu ihtiyaçlarının artmasına ve kamu hizmetlerinin de çeşitlenmesine yol açtığı gibi, özel tüketim harcamalarının da artmasına neden olmuştur. Kamu gelirlerinin azalması ikame gelir ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Dünyada dolaşımdaki küresel sermayeden

istifade edilmesi için yüksek faiz düşük kur politikası uygulanmıştır. Sermaye gelirleri lehine yapılan uygulama dolaysız vergi gelirlerinin süratle gerilemesine, yerine artan tüketimi vergilemek üzere dolaylı vergilerin ağırlık kazanmasına yol açmıştır. Türkiye’de dolaylı vergilerin kendi içindeki yapısı aşağıdaki gibidir.

Tablo:4.2.11 2015 yılında dolaylı vergilerin yapısı

Dolaylı Vergiler (Bin TL)	Tahsilat	%
Dahilde Alınan Katma Değer Vergisi	46.423.969	0,17
Özel Tüketim Vergisi	105.902.496	0,38
Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi	9.171.600	0,03
Şans Oyunları Vergisi	842.177	0,0001
Özel İletişim Vergisi	4.731.654	0,02
Gümrük Vergileri	8.250.213	0,03
İthalde Alınan Katma Değer Vergisi	74.377.573	0,27
Damga Vergisi	12.043.299	0,04
Harçlar	16.965.786	0,06
Dolaylı Vergiler Toplamı	278.708.767	1,00

Kaynak: T.C Muhasebat Genel Müdürlüğü Genel Yönetim Bütçe İstatistikleri

Vergi yapısındaki dönüşümün boyutları tablo 4.2.10 ve 11’de açık bir şekilde yer almaktadır.2015 yılında özel bir tüketim vergisi olan ÖTV tahsilatı, genel nitelikte tüketim vergisi olan dahilde alınan KDV’nin iki katından fazla bir oranda gerçekleşmiştir. Aynı yılda ÖTV tahsilatı ithalde alınan KDV’nin de yaklaşık 1,5 katıdır. İthalde alınan KDV de dahilde alınan KDV’den fazladır. OECD ülkelerinde ise tersine bir durum söz konusu olup genel tüketim vergileri özel tüketim vergilerinin iki katıdır. Toplanan her 10 liralık dolaylı verginin yaklaşık 8,1 lirasını sadece KDV ve ÖTV oluşturmaktadır. Vergi politikasında iktisadi kaygılar tamamen ihmal edilerek mali amaç ön plana alınmıştır.

Tablo:4.2.12 2015 yılında ÖTV yapısı ve toplam vergi gelirleri içindeki payı (milyon TL)

Özel Tüketim Vergisi Toplamı	105.902	0,26
Petrol ve Doğalgaz Ürünleri	50.830	0,12
Motorlu Taşıt Araçları	17.026	0,04
Alkollü İçkiler	6.795	0,02
Tütün Mamülleri	26.967	0,07
Kolalı Gazozlar	345	0,00
Dayanıklı Tüketim ve Diğer Mallar	3.940	0,01

Kaynak: T.C Muhasebat Genel Müdürlüğü Genel Yönetim Bütçe İstatistikleri

KDV unsurları itibariyle değerlendirildiğinde ÖTV tahsilatı her bir kalemden fazla olmakla birlikte, KDV bir bütün olarak değerlendirildiğinde ise sonuç farklılaşmaktadır. 2015 yılında KDV toplamı dolaylı vergiler içinde %44 oranında olup %38'lik paya sahip ÖTV'yi aşmaktadır. Son 10 senelik zaman zarfında genel ve özel tüketim vergileri birbirine eş düzeyde gerçekleşirken bazı yıllarda ÖTV, KDV'yi aşmaktadır (Mutlu ve Çelen, 2012:44).ÖTV'nin %90'ını sadece üç kalem, petrol, motorlu taşıtlar ve tütün mamullerinden alınan vergi oluşturmaktadır. ÖTV, toplam dolaylı vergilerin %38'ini, vergi gelirlerinin %26'sını, genel bütçe gelirlerinin ise %23'ünü tek başına oluşturmaktadır. Her 100 liralık bir vergi gelirinin 26 lirası, sadece ÖTV'den oluşmaktadır. 26 lira da büyük bir oranda petrol, motorlu taşıtlar ve tütün mamullerinden alınan vergiden kaynaklanmaktadır. 100 birimlik vergi gelirinin 12 birimi sadece petrol ve doğalgaz ürünlerinden,7 birimi tütün mamullerinden, 4 birimi de taşıtlardan alınan özel tüketim vergilerinden oluşmaktadır.

2015 yılı itibariyle KDV gelirleri, kişi ve kurumların geliri üzerinden alınan vergilerden fazladır. Vergi gelirlerinin sadece %30'unu KDV, %27'sini ÖTV oluşturmaktadır. Bu tablo, çarpık bir vergi sistemini ortaya koymaktadır. Bir ulus-devletin, vergi gibi son derece önemli bir iç politik kararı verirken, adalet ve sosyal devlet ilkelerinden saparak, piyasaya ve dış gelişmelere uygun bir vergilemeyle vergi hasılatına yöneldiğine örnek teşkil etmektedir.

Türk vergi politikasının temel ilkeleri -genellik, eşitlik ve ödeme gücü- Anayasanın 73.maddesinde belirlenmiştir. Devletin vergilemede iktisadi ve sosyal amaçları esas almasını hükmeden madde, vergi adaleti ve gelir dağılımı gibi iki önemli sosyal amaca vurgu yapmıştır (Uluatam, 1991; Öncel ve diğ.,1992:58-59). Küreselleşme ile birlikte vergi sistemi genel veya özel olarak belirli mal ve hizmet gruplarının tüketimini vergileyen bir yapıya kavuşmuştur. Petrol, motorlu taşıtlar, alkol ve tütün mamulleri ile ithal edilen mal ve hizmetleri esas alan gelire endeksli bir vergi yapısı ortaya çıkmaktadır.Bu yapı etkin kaynak dağılımını, adil gelir dağılımını ve iktisadi istikrarı gözetmek yerine mali amacı esas almaktadır. Vergi politikaları, Anayasanın, bir toplumsal mutabakatın belirlediği iktisadi ve sosyal amaçlardan uzaklaşarak dış gelişmelerin hakim olduğu ve belirlediği bir yapıya doğru evrilmiştir.

4.2.2.4. Dolaysız Vergilerin Azalan Trendi

Maliye teorisinde, kişinin ekonomik bir özne olarak durumunu ortaya koyan ödeme gücü terimi, gelir, servet ve harcamadan oluşan üç kriterle kavranabilir (Uluatam, 1991,195-199). Ödeme gücü, aynı zamanda hukuki zeminini anayasal karşılığında bulan -mali güce göre vergileme- bir kavram olarak, tarihi gelişim süreci içinde, bir toplumda yaşayan kişilerin kamu harcamalarına güçleri nispetinde katılmaları gerekliliğine vurgu yapar.

Mali güç, objektif kriterlerle -asgari geçim indirimi, kişiye özgü diğer indirimler, muafiyet, artan oranlı tarife yapısı, emek gelirlerinin sermaye gelirlerine oranla daha az vergilenmesi gibi- tespit edilebilir (Öncel ve diğ.,1992:58-59). Gelir ve servet, iktisadi güçü stok veya akım olarak barındırırken, harcamada bu güç bir vasıtanın kullanımı ile -genel veya özel mal ve hizmetlerin tüketimiyle- ortaya çıkarılmaktadır.

Dolaysız vergiler, iktisadi gücün özel kesimden kamu kesimine aktarılmasında gerçek ve tüzel kişileri doğrudan hedefleyen vergilerdir. Ancak dolaysız vergiler sadece mali amaçları elde etmek, sermayeyi vergilemek amacına yönelmezler. Modern vergi sistemleri, vergi geliri elde etmenin yanısıra geliri üreten birimleri -kişi veya kurum- artırmayı ve bunları örgütlemeyi hedef edinen, vergi bilincini,

vatandaşlık görevini yerleştirerek vergi tabanını artırmayı, böylece çağdaş standartlar ile yüksek hayat seviyesine kavuşmayı sağlayacak demokrasi ve hukuku ülkede tesis edip geliştirmeyi amaçlayan, ulus-devletin egemenlik yetkisi kullanımlarından oluşmuş bir bütündür.

Türkiye’de, modern vergi sisteminin uygulanmaya başlandığı yarım asrı geçen zaman diliminde, vergi yapısı kendisinden beklenen amaçları gerçekleştirmekte son derece yetersiz kalmıştır. Ulus-devletin temellerini oluşturan siyasal örgütlenme biçimi, anayasa ilkeleri, devlet ve vatandaşlık bilinci, demokrasi ve hukuk kavramlarıyla ilintili en önemli vergi türlerinden olan dolaysız vergi türünün giderek önemi azalmış, kendi içinde dahi son derece çarpık bir hal alarak dolaylı vergilere benzemiştir. Dolaysız vergilerin sistem içindeki yapısına ve kronolojik gelişimine kısaca yer verdikten sonra, çalışmamızda, OECD ülkeleriyle karşılaştırmalı olarak yapılan analitik çalışmalara yer verilecektir.

Türk vergi sisteminde dolaysız vergileri gelir ve servet üzerinden alınan vergiler olarak iki ayrı kategoride incelemek mümkündür. Gelirin vergilenmesi, kişisel ve kurumsal gelir olarak iki ayrı kanunla yapılmaktadır. Gelir Vergisi Kanunu gerçek kişilerin, Kurumlar Vergisi Kanunu bir kısım tüzel kişilerin elde ettikleri kazancı vergilendirmektedir. Konusu gelir olan iki ayrı vergi türü, yükümlülük yönünden ayrılırken, efektif vergi yükü açısından birbirlerini tamamlamaktadır. Kurumlar vasıtasıyla milli gelirden alınan payın kişilere yansımalarıyla subjektiflik vasfı ön plana çıkmakta, artan oranlı bir tarife yapısına gidilmektedir.

Servet vergileri de dolaysız bir vergi olup kişilerin stok halindeki iktisadi gücünü hedef alır. Türkiye’de servet vergileri emlak, motorlu taşıtlar ile veraset ve intikal vergisi olarak uygulanmaktadır. Çağdaş vergi sistemlerinde nisbi ağırlığı azalsa da vergi adaleti düşüncesiyle bu vergilerin uygulanmasına devam edilmektedir. Gelir, kurumlar, motorlu taşıtlar ve veraset ve intikal vergileri merkezi bütçe gelirleri arasında gösterilirken, emlak ve çevre temizlik vergisi mahalli idarelerin gelirleri arasında yer almaktadır.

Türkiye’de, Almanya’nın vergi sistemi temel alınarak yapılan vergi reformu ile çağdaş anlamda dolaysız vergiler uygulanmaya başlamıştır (Öncel ve diğ.;1992, 235).1949 yılında Gelir Vergisi Kanunu, Kurumlar Vergisi Kanunu ve Vergi Usul Kanunu kabul edilerek 1950 yılında uygulamaya başlanmıştır. Askeri rejimle beraber temel vergi kanunları 1960’lı yıllarda revize edilmiştir. 1960-1970 döneminde başlayan planlı kalkınmanın finansmanı ve yatırımın özendirilmesi dönemin karakteristik özelliğidir (Öncel ve diğ.,1992:235).

60’lı yıllar, gelişmişlik düzeyi açısından başlangıç aşamasında bulunan Türkiye’de aynı zamanda vergi tabanının da yeni yeni oluşmaya başladığı bir dönemdir. Dolaylı vergiler bahsinde daha önce de ifade edildiği üzere, bu dönemde Türkiye, henüz bir tarım ülkesi olup nüfusunun büyük çoğunluğu kırsal kesimde yaşamaktadır. Şehirleşme ve sanayileşme oranı son derece azdır. Ticaret yoğun olarak küçük esnaf faaliyetine dayanmaktadır. Siyasi maliyeti nedeniyle vergi tabanına dahil edilmeyen tarım ve esnaf kesimi, 1960’lı yıllarda yapılan reformla beraber vergilenmek istenmiştir. Ancak, kanuna dahil edilmesine rağmen vergileme kriterlerinin yüksek belirlenmesi ile bu kesim vergi dışı bırakılmıştır.

Kentleşmenin olmaması ve oy kaygısı, nüfusun çoğunluğunu oluşturan, geliri düşük bu kesimi vergilemeyi zorlaştırmıştır. Dolaysız vergilerin özelliği, doğrudan kişilerin iktisadi gücüne yönelmeleridir. Ödeme gücü zayıf olan bu kesimin vergilenmesi bu nedenle de imkansız hale gelmiştir. Bu dönemde OECD ülkelerinde %25-%31 oranında seyreden vergi yükü oranı, ülkemizde %10 civarındadır. Ancak yavaş yavaş köyden kente göçen nüfus ve artan şehirleşmeyle beraber değişen sosyal yapı, izlerini vergi politikasında da göstermiştir. Hızlı kentleşme, sosyal yapının hareketliliği dolaysız vergi gelirlerinde artışı da beraberinde getirmiştir.

1960-1970 döneminin bir özelliği de planlı kalkınma modelinin benimsenmiş olmasıdır. Yatırım harcamalarının teşvik edildiği bu dönemde kamu harcamalarının finansmanı için vergi politikası mali amaca yönelmiştir. Vergi tabanının oluşmadığı, vergi yükünün son derece düşük olduğu, siyasi maliyeti nedeniyle büyük bir sosyal sınıfın vergiden bağışık olduğu bu zaman diliminde dolaylı vergiler ağırlıktadır.

Türkiye’de, 1970’li yıllardan itibaren kırsal kesimden kente göçle beraber demografik hareketler ve sosyal yapının değişimi de hız kazanmıştır. İmalat sanayiinde istihdam edilen nüfusun oranı arttığı gibi, ticaret hayatının gelişimi ve sermaye birikimiyle birlikte özel sektör iktisadi hayatta yer edinmeye başlamıştır. Kentleşme ile birlikte artan kamu hizmet talebinin yarattığı gelir ihtiyacı sonucunda, Finansman Kanunu ile vergi sistemine yeni vergi türleri eklenmiştir (Öncel ve diğ., 1992:235). Bu yıla kadar vergi gelirlerinin yarısına yakın bir vergi hasılatını sağlayan dolaylı vergiler-istihsal, istihlak ve işletme vergisi vb.-, yerini dolaysız vergilere bırakmaya başlamıştır. Şahsi ve kurumsal gelirin artması ile birlikte dolaysız vergiler sistemde ağırlık kazanmaya başlamıştır.

Vergi yükünün düşük olduğu 1960-1970 döneminde, dolaylı ve dolaysız vergiler ayrımının anlam kazanmadığı; 1970’lerden itibaren ılımlı bir seviyede vergi tabanının genişlemesi ile birlikte oluşan vergi yapısında bu ayrımın anlamlı hale geldiğini belirtmek gerekmektedir. Neo-liberal politikaların uygulanmaya başladığı 1980’li yıllardan itibaren ise vergi politikası bir dönüşüm sürecine girmiştir. Dünyaya entegre olma yönünde adımların atıldığı bu dönemde, küreselleşme, Türkiye’de de etkilerini hissettirmeye başlamıştır.

Tablo:4.2.13 Dolaysız vergilerin vergi gelirlerindeki payı- OECD ortalaması Türkiye karşılaştırılması

Yıl	Türkiye	OECD	Yıl	Türkiye	OECD	Yıl	Türkiye	OECD
1965	29,6	34,7	1971	32,5	36,8	1977	49,1	38,3
1966	30,4	35,6	1972	34,4	36,8	1978	53,8	38,6
1967	31,0	35,4	1973	38,7	37,4	1979	54,4	39,0
1968	31,6	35,5	1974	41,9	39,1	1980	51,8	38,2
1969	31,4	36,2	1975	42,3	37,1	1981	52,8	38,1
1970	33,4	36,3	1976	44,4	38,1	1982	53,2	37,8

Kaynak: Revenue Statistics - OECD countries: Comparative tables(1965-1982)

Tablo:4.2.13 ve 14’de yer aldığı üzere; Vergi sisteminde ağırlığını hissettiren dolaysız vergiler, 1973-1986 arası dönemde, toplam vergi gelirleri içinde OECD ortalamasının üstünde seyretmiştir. Özellikle, askeri dönemi de içine alan 1978-1982 arası dönemde vergi gelirlerinin yaklaşık yarısı dolaysız vergilerden oluşmuştur. OECD ülkelerinde ufak sapmalar olsa da, dolaysız vergilerin toplam vergi gelirlerinde ağırlığı yaklaşık %32-%39 bandında devam ederken, Türkiye’de 1987’den itibaren gelir vergilerinin toplam vergi gelirlerinde ağırlığı hızla düşerek %21 seviyesine gerilemiştir.

Tablo:4.2.14 Dolaysız vergilerin, vergi gelirlerindeki payı- OECD ortalaması Türkiye karşılaştırılması

Yıl	Türkiye	OECD	Yıl	Türkiye	OECD	Yıl	Türkiye	OECD
1982	53,2	37,8	1993	32,0	35,1	2004	22,1	33,7
1983	49,4	36,8	1994	29,7	35,0	2005	21,8	34,5
1984	45,9	36,7	1995	28,3	34,0	2006	21,6	35,4
1985	37,0	36,9	1996	26,2	33,8	2007	23,7	36,0
1986	38,6	36,8	1997	27,4	34,3	2008	23,9	35,4
1987	35,6	36,3	1998	33,2	34,8	2009	24,1	33,5
1988	34,2	37,0	1999	31,4	34,3	2010	21,3	33,2
1989	36,0	37,5	2000	29,5	35,1	2011	21,0	33,5
1990	33,5	37,2	2001	28,9	34,6	2012	21,8	33,6
1991	34,8	35,9	2002	24,8	33,9	2013	20,2	33,7
1992	32,5	35,4	2003	23,7	33,5	2014	21,1	..

Kaynak: Revenue Statistics - OECD countries: Comparative tables (1982-2014)

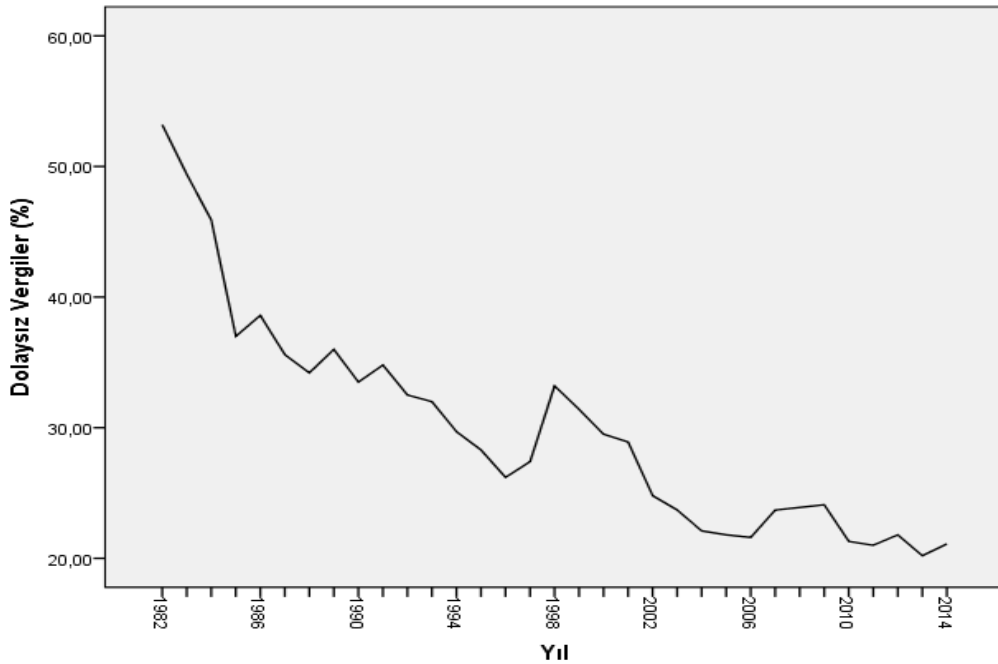
Tablo:4.2.15.1 Türkiye’de dolaysız vergi gelirlerin gelişimi (1982-2014)-Basit Regresyon

Değişkenler	B	St. Hata	β	t	p	%95 Güven Aralığı	
Sabit	1593,961	131,724		12,101	0,000	1325,308	1862,613
Yıl	-0,783	0,066	-0,905	-11,874	0,000	-0,917	-0,648
R=0,905	R ² =0,820	F=140,981	p=0,000				

Küreselleşme nedeniyle sermayenin vergilenmemesine yönelik dolaysız vergilerin azaltılması tezin diğer bir temel hipotezidir. Tez’de belirlenen yöntem doğrultusunda

zaman serilerinde basit regresyon analizi yöntemiyle Tablo:4.2.14'deki veri seti ile test edilen bu hipoteze ilişkin ampirik bulgular Tablo:4.2.15'de yer almaktadır. Buna göre; Türkiye'de, 1980 sonrası arz yanlı iktisadi felsefenin gereği olarak sermayenin vergilenmemesine yönelik dolaysız vergiler azaltılmıştır. Regresyon modeli bir bütün halinde istatistiksel olarak anlamlıdır (F=140,981; p=0,000). Yılların, bağımsız değişken olan dolaysız vergileri açıklama oranı %82,0'dır. Dolaysız vergiler ile yıllar arasında çok yüksek düzeyde ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir (R=0,905;p<0,05). Buna bağlı olarak yıl arttıkça dolaysız vergilerin azalacağı belirlenmiştir. Regresyon katsayılarının anlamlılığı üzerine yapılan t testi sonuçlarına göre yılların dolaysız vergiler üzerindeki etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir (t=-11,874;p=0,000). Basit doğrusal regresyon analizi sonucu oluşan regresyon modeli; $Y = \beta_0 + \beta_1 X + \epsilon$ modelinden hareketle; (Y3) Dolaysız vergiler = $1593,961 + (-0,783 * \text{Yıl})$ şeklindedir.

Şekil:4.2.7.Dolaysız vergilerin vergi gelirleri içinde yıllara göre gelişimi

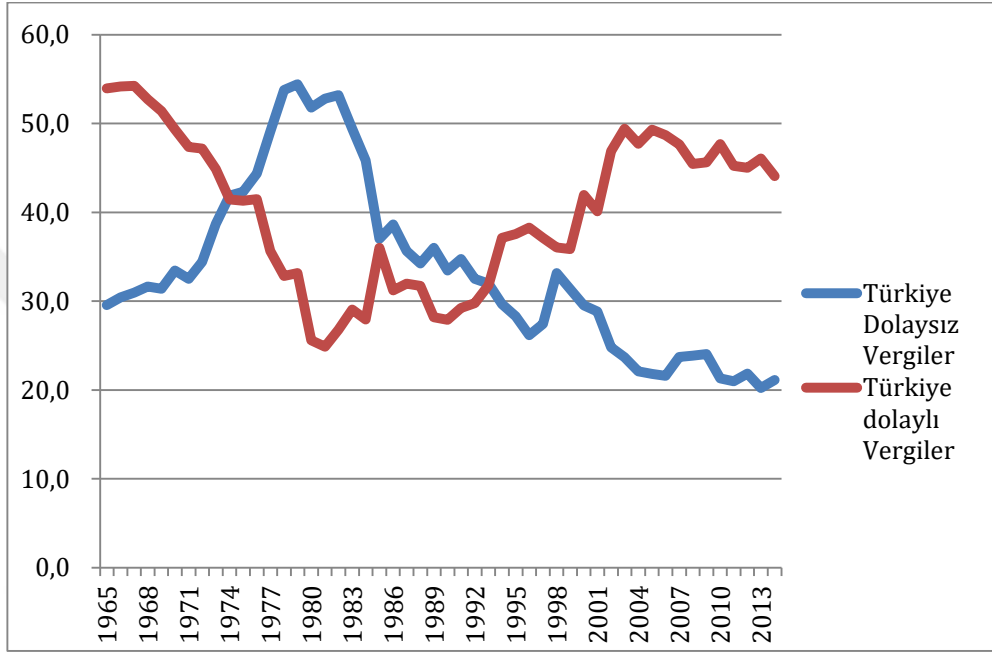

Kaynak: Revenue Statistics - OECD countries: Comparative tables (1982-2014)

Şekil:4.2.7' de görüldüğü üzere; Dolaysız vergilerin vergi gelirleri içinde azalan bir trendi sözkonusudur.1982'de toplam vergi gelirlerinin yarısından fazlasını oluşturan

dolaysız vergiler, 1996 yılına kadar hızlı bir azalma göstermiştir.1994’de yaşanan ekonomik kriz,1996’da gümrük birliğiyle azalan vergi gelirleri kamu gelir ihtiyacını artırmıştır. Dolaysız vergiler 1996-1999 arası bir miktar artsa da bu genel azalma trendini değiştirmemiş, 2001 krizinden sonra da hızla azalmaya devam etmiştir.

Şekil:4.2.8 Türk vergi sisteminde dolaysız ve dolaylı vergi gelirlerinin dağılımı (1965-2014)

Kaynak: Revenue Statistics - OECD countries: Comparative tables

Modern vergi sisteminin uygulanmaya başlandığı 1965’den günümüze kadar vergi yapısındaki değişimi gösteren Şekil:4.2.8’de de görüldüğü üzere, Türk vergi sistemi, dönemsel gelişmelerden etkilenen istikrarsız bir vergi yapısı sergilemektedir. Vergi tabanının oluşmadığı, vergi yükünün son derece düşük seyrettiği 1965-1974 arasında dolaylı vergiler ağırlıkta iken, 1993 yılına kadar dolaysız vergiler, bu yıldan sonra ise yine dolaylı vergiler vergi sisteminde hakimdir. Ulus-devletin vergi sistemindeki diğer amaçları ihmal edilerek temel parametre mali amaç üzerine şekillenmiş, sağlıklı bir ekonominin oluşumuna da izin verilmemiştir.

24 Ocak 1980 Kararları ile sermayenin üzerindeki yüklerin hafifletilerek engellerin kaldırılmasına yönelik uygulanan neo-liberal ekonomi politik doğrudan negatif bir

etkiye sahip dolaysız vergilerin azaltılmasına yol açmıştır. Sermaye birikimine yönelik 1980’li yıllarda hız kazanan teşvik politikaları, vergi indirimleri veya istisnalarla dolaysız vergi gelirlerinden vazgeçilmiştir. Tez’in temel hipotezlerinden biri Türkiye’de etkisini hissettiren küreselleşmeyle sermayenin vergilenmemesine yönelik dolaysız vergilerin azaltılmasıdır. Çalışmamızda 1980’den sonra meydana gelen bu etki analizi, 24 Ocak 1980 Kararlarını temsilen kukla değişken kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Tez’de belirlenen yöntem doğrultusunda OECD istatistiklerinden elde edilen 1965-2014 dönemine dair verilerle (Tablo:4.1.1) zaman serilerinde kukla değişken ile yılların bağımsız değişken olarak yer aldığı çoklu regresyon analizi yöntemiyle test edilen bu hipoteze ilişkin ampirik bulgular aşağıdaki gibidir.

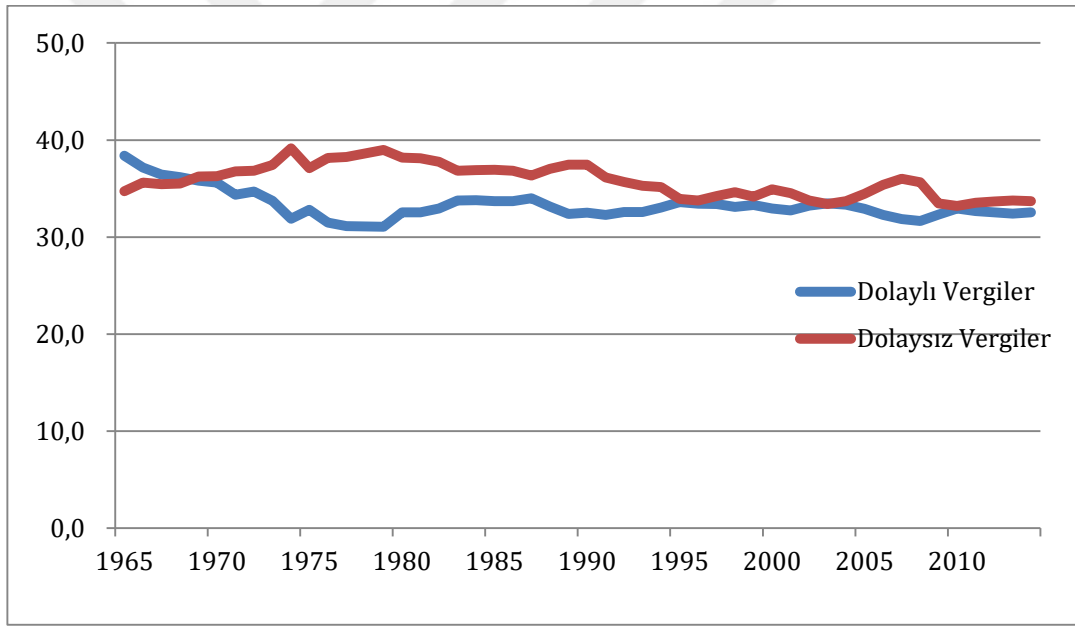
Tablo:4.2.15.2 Türkiye’de dolaysız vergi gelirlerin gelişimi (1965-2014) -Çoklu Regresyon

Değişkenler	B	St. Hata	β	t	p	%95 Güven Aralığı	
Sabit	316,165	270,496		1,169	0,248	-228,002	860,332
Yıl	-0,144	0,135	-0,213	-1,065	0,292	-0,416	0,128
24 Ocak	10,000	3,985	0,501	2,510	0,016	1,984	18,017
R=0,790	R ² =0,624	F=21,398	p=0,000				

Tablo: 4.2.15.2’de yer alan sonuçlara göre; 24 Ocak 1980 Kararları, Türk vergi sisteminde önemli bir etki yaratarak düzey kaymasına neden olmuştur. Küreselleşme politikaları ile dolaysız vergilerin vergi yapısı içinde ağırlığı azalmıştır. Ampirik çalışmalarımızda yılların 1984’e kadar dolaysız vergiler üzerinde etkili olduğu, sivil hükümetle beraber 1984’den itibaren liberal politikaların dolaysız vergilerin azalmasına neden olduğu tespit edilmiştir. 1984 öncesi ve sonrası dikkate alınarak modele kukla değişken dahil edilmiştir. Regresyon modeli bir bütün halinde istatistiksel olarak anlamlıdır (F=21,398, p=0,000). 24 Ocak Kararlarının bağımsız değişken dolaysız vergileri açıklama oranı %62,4’dür. Kararlarla izlenen liberal politikalar ile dolaysız vergiler arasında pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir (R=0,790; p<0,05). Modelde yıllar ile dolaysız vergiler arasında ise anlamlı bir ilişki kurulamamıştır. Çoklu regresyon analizi sonucu oluşan regresyon modeli $Y = \beta_0 + \beta_1x_1 + \beta_2x_2 + \dots + \beta_px_p + \epsilon$ modelinden hareketle: (Y3) Dolaysız vergiler = 316,165+ (10.000 x 24 Ocak Kararları etkisi) şeklindedir.

OECD ülkelerinin vergi yapıları, gelişmiş ve sanayileşmiş bir ekonomik altyapının doğal sonucu olarak istikrarlı bir yapı arz etmektedir. Dolaylı ve dolaysız vergilerdeki yapılanma hızlı bir şekilde değişim göstermemekte, toplam vergi gelirleri içindeki dağılım her iki vergi türü açısından da %30-40 bandı içinde kalmaktadır. 1968-1995 dönemi arasında dolaysız vergiler bir miktar dolaylı vergilerden fazla bir oranda olsa da hemen hemen aynı seviyelerde vergi yapısında yer almaktadır. Bu dengeli dağılımla beraber dolaysız vergilerin vergi yapısında nisbeten dolaylı vergilerden daha fazla olduğunu söylemek mümkündür. OECD ülkeleri, küreselleşme ile dönüşüme uğrayıp radikal değişim gösteren bir yapı yerine optimal bir vergi yapısını sergilemektedir.

Şekil:4.2.9 OECD ülkelerinin vergi yapılarında dolaysız ve dolaylı vergi gelirleri (1965-2014)

Kaynak: Revenue Statistics - OECD countries: Comparative tables

Türk vergi sistemi içinde 2000’li yıllardan itibaren gelir ve servetten üzerinden alınan tüm dolaysız vergiler merkezi yönetim bütçesinin %25’lik kısmını oluştururken toplam vergi gelirlerinin de %32-35’lik kısmını teşkil etmektedir. (Tablo:4.2.16 ve 17).

Tablo:4.2.16 (2000-2015) Türkiye’de dolaysız vergilerin m. yönetim bütçe gelirleri içindeki payı

Yıl	Merkezi	Gelir Üz.		Yıl	Merkezi	Gelir Üz.	
	Yön. Bütçe	Alınan	Oran		Yön. Bütçe	Alınan	Oran
	Gel.	Vergiler			Gel.	Vergiler	
2000	38.229	9.619	0,25	2008	209.598	54.935	0,26
2001	58.416	17.317	0,30	2009	215.458	56.469	0,26
2002	79.420	20.385	0,26	2010	254.277	61.317	0,24
2003	101.040	26.512	0,26	2011	296.824	75.800	0,26
2004	122.964	31.765	0,26	2012	332.475	85.511	0,26
2005	152.784	36.537	0,24	2013	389.682	92.749	0,24
2006	173.483	40.141	0,23	2014	425.383	106.207	0,25
2007	190.360	48.198	0,25	2015	483.386	119.141	0,25

Kaynak: T.C Muhasebat Genel Müdürlüğü Genel Yönetim Bütçe İstatistikleri

Tablo: 4.2.17 (2000-2015) Türkiye’de dolaysız vergilerin vergi gelirleri içindeki payı

Yıllar	Vergi	Dolaysız	Oran	Yıllar	Vergi	Dolaysız	Oran
	Gelirleri	Vergiler			Gelirleri	Vergiler	
2000	29.571	9.941	0,34	2008	168.109	59.023	0,35
2001	43.813	17.820	0,41	2009	172.440	61.133	0,35
2002	60.356	21.190	0,35	2010	210.560	66.566	0,32
2003	82.491	28.704	0,35	2011	253.809	82.057	0,32
2004	100.373	33.362	0,33	2012	278.781	92.520	0,33
2005	119.628	39.164	0,33	2013	326.169	100.442	0,31
2006	137.480	43.258	0,31	2014	352.514	114.422	0,32
2007	152.835	51.844	0,34	2015	407.475	128.525	0,32

Kaynak: T.C Muhasebat Genel Müdürlüğü Genel Yönetim Bütçe İstatistikleri

Dolaysız vergilerin yapısı analiz edildiğinde, gelir vergisinin ağırlığı oluşturduğu tespit edilmektedir. Gelir vergisi toplam vergi gelirlerinin yaklaşık %20’lik kısmını, kurumlar vergisi ise %10’luk kısmı oluşturmaktadır. Gelir Vergisi’nin %90’lık kısmı

ise yapılan ön vergilemeden¹¹ kaynaklanmaktadır. Her 100 birimlik vergi gelirinin 18 birimini kaynakta kesinti yoluyla elde edilen vergiler oluşturmaktadır.

Ön vergilemenin olduğu kazançlar ücret ve serbest meslek kazancı gibi emek gelirleri ile menkul ve gayrimenkul sermaye iradı olarak nitelendirilen sermaye gelirleridir. Beklenen amaçlarının yerine getirilmesinde ağırlıklı olarak beyana dayalı olması gerekirken tam tersine ön vergilemeden -stopaj- oluşan dolaysız vergiler, verginin hissedilmemesi nedeniyle bir anlamda dolaylı vergilere doğru evrilmiştir. Ayrıca stopajda sermaye gelirleri vergileme dışında bırakıldığı veya daha düşük oranda vergilendiği için emek gelirleri üzerinde yoğunlaşan bir vergi yükü sözkonusudur. Beyan usulü olduğunda, kişinin mali gücüne doğrudan bir yönelme nedeniyle dolaysız vergiler hissedilmektedir. Gelirin net olarak kazanç sahibine intikal etmesi halinde ise stopaj, dolaylı vergi gibi algılanmakta iktisadi etkileri farklılaşmaktadır.

Tablo:4.2.18 Türkiye’de dolaysız vergi türlerinin vergi gelirleri içindeki payı

Yıllar	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Gelir Vergisi	0,23	0,30	0,24	0,21	0,21	0,20	0,21	0,23
Kurumlar Vergisi	0,09	0,10	0,10	0,11	0,10	0,10	0,08	0,09
Toplam	0,33	0,40	0,34	0,32	0,32	0,31	0,29	0,32
Yıllar	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Gelir Vergisi	0,23	0,22	0,19	0,19	0,20	0,20	0,21	0,21
Kurumlar Vergisi	0,10	0,10	0,10	0,11	0,10	0,09	0,09	0,08
Toplam	0,33	0,33	0,29	0,30	0,31	0,28	0,30	0,29

Kaynak: T.C Muhasebat Genel Müdürlüğü Genel Yönetim Bütçe İstatistikleri

Dolaysız vergilerin büyük bir kısmı ücret yoluyla elde edilen gelirler üzerindeki vergi yükünden oluşmaktadır. Türkiye’de ücretli 13.6 milyon kişi stopaj yöntemi ile gelir vergisinin %66’sını ödemektedir (Mutlu ve Çelen, 2012:77). Her 100 birimlik vergi gelirinin 13 birimi sadece ücret gelirlerinden kaynaklanmaktadır. Asgari ücret

¹¹ Kaynakta kesinti, stopaj veya tevkifat olarak da tanımlanmaktadır.

gelirleri üzerinde yaklaşık %40 fiskal ve parafiskal yük mevcut olup bir kısmı asgari geçim indirimi olarak çalışana yansıtıldığında fiilen bu yük %33'lere gerilemektedir. Dolaysız vergiler ücret gelirine dayanmakla beraber, vergi yükü fazlalığı nedeniyle gerçek ücretler beyan edilmediğinden, vergi yapısında dolaylı vergilere nispeten azalmaktadır. Bu çarpık tablo mali gelir elde etmek isteyen idareyi dolaylı vergilerde artırma zorlamaktadır.

Türkiye’de KDV gelirleri, son 15 yıllık dönemde gelir üzerinden alınan vergi gelirlerini bazen aşarken bazen de ona yakın bir vergi geliri sağlamıştır (Ek:B;Tablo: 4.2.8 ,4.2.9, ve 4.2.19,4.2.20). 2015 yılı itibariyle KDV gelirleri 120.802 milyon TL, gelir üzerinden alınan vergiler toplamı ise 119.141 milyon TL olarak gerçekleşmiştir. Sadece ÖTV tahsilatı 2003’den itibaren toplanan gelir vergisinin üzerindedir. 2015 yılında Türkiye’de dolaysız vergilerin kendi içindeki yapısı aşağıdaki gibidir.

Tablo:4.2.21 Türkiye’de dolaysız vergi yapısı

Dolaysız Vergiler (Bin TL)	Tahsilat	Oran
1. Gelir ve Kazanç Üzerinden Alınan Vergiler	119.141.186	
a) Gelir Vergisi	85.753.179	0,667
Beyana Dayanan Gelir Vergisi	3.671.982	0,029
Basit Usulde Gelir Vergisi	355.531	0,003
Gelir Vergisi Tevkifatı	79.917.456	0,622
Gelir Geçici Vergisi	1.808.210	0,014
b) Kurumlar Vergisi	33.388.007	0,260
Beyana Dayanan Kurumlar Vergisi	431.768	0,003
Kurumlar Vergisi Tevkifatı	251.181	0,002
Kurumlar Geçici Vergisi	32.705.058	0,254
2. Mülkiyet Üzerinden Alınan Vergiler	9.383.805	0,073
a) Veraset ve İntikal Vergisi	435.253	0,003
b) Motorlu Taşıtlar Vergisi	8.948.552	0,070
Dolaysız Vergiler Toplamı	128.524.991	

Kaynak: T.C Muhasebat Genel Müdürlüğü Genel Yönetim Bütçe İstatistikleri

Dolaysız vergilerin %67'sini kişisel, %26'sını kurumsal gelir vergileri, %7'sini ise MTV'nin hakim olduğu servet vergileri oluşturmaktadır. Kurumsal gelir vergisi geçici vergi yoluyla tahsil edilebilirken, gelir vergisinde geçici vergi son derece düşüktür. Kurumların ticari kazancı vergilemeye tabi tutulurken, gelir vergisinde şahsi ticari kazanç haricinde geçici vergiye tabi kazancın olmaması bu sonuca yol açmıştır. Küreselleşme sonucu dolaylı vergilerin vergi yapısında ağırlık kazanımıyla, KDV'nin neredeyse tüm dolaysız vergileri aştığı, petrol, taşıt ve tütün ürünlerinden alınan vergilerin ÖTV'nin %90'ını oluşturarak gelir vergisini geçtiği, gelir vergisinin büyük oranda stopaja dayandığı bir yapı, temel amaçlarından uzak, bozuk bir vergi sistemini ortaya koymaktadır.

Tablo:4.2.22 Türkiye'de dolaylı ve dolaysız vergilerin vergi gelirlerindeki payı

Yıllar	Dolaylı Vergiler	Dolaysız Vergiler	Yıllar	Dolaylı Vergiler	Dolaysız Vergiler
2000	0,59	0,34	2008	0,65	0,35
2001	0,58	0,41	2009	0,64	0,35
2002	0,64	0,35	2010	0,68	0,32
2003	0,64	0,35	2011	0,68	0,32
2004	0,67	0,33	2012	0,67	0,33
2005	0,67	0,33	2013	0,69	0,31
2006	0,68	0,31	2014	0,68	0,32
2007	0,66	0,34	2015	0,68	0,32

Kaynak: T.C Muhasebat Genel Müdürlüğü Genel Yönetim Bütçe İstatistikleri

Tablo:4.2.22'de veriler ile Şekil:4.2.10'da yer alan grafiksel gösterimde görüldüğü üzere; Türk Vergi Sisteminde dolaylı ve dolaysız vergiler %70-%30 civarlarında bir dağılım göstermektedir. 2015 yılında dolaylı vergi gelirleri, OECD ülkelerin aksine dolaysız vergi gelirlerinin iki katından fazladır. 2000-2015 dönemi arasında vergi gelirlerinde GSYH'ye oranla ciddi bir artış olmamıştır. Aynı dönem zarfında GSYH'da 10 kat bir genişleme olup, ekonomik faaliyetler artmışken, bu artış vergi gelirlerine yansımamıştır.

Şekil:4.2.10 Türk vergi sisteminde dolaysız ve dolaylı vergi gelirlerinin dağılımı (2000-2015)

Kaynak: T.C Muhasebat Genel Müdürlüğü Genel Yönetim Bütçe İstatistikleri

Şekil:4.2.10'daki grafiksel gösterimde %30-35 bandında seyreden dolaysız vergilerin 2001 yılında bir miktar artsa da genel olarak azalma eğilim içerisinde ;dolaylı vergilerin ise %60 bandından %70'lere kadar artış eğiliminde olduğu görülmektedir.

Tablo:4.2.23 Türkiye'de dolaylı ve dolaysız vergilerin GSYH içindeki payı (%)

Yıl	Vergi Gelirleri	Dolaysız Vergiler	Dolaylı Vergiler	Yıl	Vergi Gelirleri	Dolaysız Vergiler	Dolaylı Vergiler
2000	17,7	6,0	10,5	2008	17,7	6,2	11,5
2001	18,2	7,4	10,5	2009	18,1	6,4	11,6
2002	17,2	6,0	11,0	2010	19,2	6,1	13,0
2003	18,1	6,3	11,7	2011	19,6	6,3	13,2
2004	18,0	6,0	12,0	2012	19,7	6,5	13,1
2005	18,4	6,0	12,4	2013	20,8	6,4	14,4
2006	18,1	5,7	12,4	2014	20,2	6,5	13,6
2007	18,1	6,1	12,0	2015	20,9	6,6	14,3

Kaynak: T.C Muhasebat Genel Müdürlüğü ile Türkiye İstatistik Kurumu verilerinden derlenmiştir.

Dolaylı ve dolaysız vergilerin GSYH içindeki paylarına baktığımızda ise, parafiskal gelirler ihmal edildiğinde vergi yükü'nün 2000 yılında %17,7 iken, 2015 yılı

itibariyle %20,9'a ulaştığı görülmektedir (Tablo:4.19). Bu artışın yoğun bir kısmı dolaylı vergilerde meydana gelen %3,8'lik bir artıştan kaynaklanmaktadır. Dolaysız vergiler hemen hemen hiç denecek ölçüde % 0,6 oranında artmıştır.

Çağdaş vergi sistemleri, kaynak dağılımındaki etkinliği hedefleyen, gelir dağılımında adaleti ve ekonomik istikrarı tesis edebilmeyi amaçlayan, dolaysız vergilerin ağırlıkta olduğu vergi yapılarıdır. Devlet anlayışı ve vatandaşlık kavramının doğal uzantısını bu vergi türü oluşturmaktadır. Dolaysız vergiler araya herhangi bir vasıta koymadan, özel durumları dikkate alarak doğrudan kişileri vergilemektedir. Sosyal yapı farklılıklarına göre kişisel geliri vergilendirmeleri, dolaysız vergilerin ideal vergi türü olarak değerlendirilmesini sağlamıştır. Hukuk ve sosyal devlet niteliği dolaysız vergileri daha anlamlı ve vazgeçilmez kılmakta, bu vergilere kamu harcamalarının finansmanından daha farklı bir anlam yüklemektedir. Fiyat mekanizmasını etkileyen dolaylı vergilerin üst gelir grubunu hedeflemesi halinde adalet ilkesine hizmet ettiği söylenebilir.

Türk vergi politikası, Anayasa'da belirlenen amaçlarından uzaklaşarak hukuk ve sosyal devlet ilkelerinin gözardı edildiği bir gelirler politikasına dönüşmüştür. Mali amaç ön planda tutularak, adalet ilkelerine aykırı bir şekilde alt gelir gruplarının yoğun bir şekilde vergilenmesine neden olacak şekilde, KDV, neredeyse dolaysız vergilerin tamamını; artık temel ihtiyaç maddesi haline gelmiş belirli mal ve hizmet gruplarının vergileyen ÖTV ise gelir vergisini aşmıştır.

Türkiye'de vergi yükü ve dolaysız vergi oranları OECD ülkelerinin altında seyrettiği gibi, dolaysız vergilere uygulanan teşvikler de efektif vergi oranının düşük olmasını sağlamaktadır. Bunun yanısıra, dolaysız vergilerin büyük bir kısmının ücret üzerindeki vergi yükünden oluşması, sistemin beyan usulüne tabi olması gerekirken stopaja dayalı olması, dolaysız vergilerin amaçlarını bertaraf etmektedir. Türkiye'deki dolaylı ve dolaysız vergilerin oransal yapısındaki çarpıklık, sistemin gelir üretecek birimleri yaratamadığını veya yaratsa dahi hukukun hükmedemediği bir alanı -kayıtdışılık-ortaya çıkardığını göstermektedir.

Bu sonuçlarla koşut bir şekilde, Mutlu ve diğ. (2012, 89), çarpık vergi yapısına vurgu yaparak, Türkiye’de dolaysız vergi gelirlerinin istenilen düzeye ulaşmamasının en önemli nedenini kayıtdışılığa bağlamaktadır. Dolaysız vergilerin adalet, istikrar ve etkinliği sağlama hususunda işlevselliğine dikkat çekilen çalışmada, kayıtdışılığı ortadan kaldırmayı hedeflemeyen bir vergi politikasının adalet ve etkinliği sağlayamayacağı ileri sürülmektedir. Çalcalı ve diğ. (2013, 257) de, sermayenin vergilendirilmesi konusunda sadece Türkiye’de değil birçok ülkede eşitlik, adalet ilkelerinden uzaklaşıldığını, mali amaca yoğunlaşıldığını belirtmektedir. Özügurlu ve diğ. (2007, 1) ise Türkiye’de uygulanan neo-liberal politikaların ve bu politikaları destekleyen vergi politikalarının sermaye üzerindeki vergi yükünün düşürülmesi yoluyla gelir dağılımını daha da bozduğunu, az gelirli sosyal kesimde gerilemeye yol açarken sermayedar kesimin gelirini artırdığı, bir araç niteliğine büründüğünü ileri sürmüştür.

Küreselleşme ile birlikte Türkiye’nin vergi indirimleri ve vergi teşvikleri sağlaması, vergi gelirlerinin azalması dışında çok etkin bir sonuç vermemiştir. Akkaya (2002, 24) da, Türkiye’de uygulanan vergi teşvikleriyle yüksek miktarda yabancı sermaye yatırımlarının çekilemediğini, vergi rekabetine ilişkin izlenen politikanın Türkiye’nin refahını değiştirmedikçe ileri sürmüştür. Öncel (2001, 19), kayıtdışı ekonomi nedeniyle vergi oranının yüksek kalarak OECD ortalamasına indirilemediğine, bütün vergi indirimleri ve vergi teşviklerine rağmen efektif vergi oranının düşürülemediğine, bunun Türkiye’yi uluslararası vergi rekabeti açısından dezavantajlı kıldığına dikkat çekmiştir.

Türk vergi sistemi iktisadi ve sosyal amaçlardan taviz vermekle birlikte yeterli faydayı elde edememiş, kaybettiği geliri belirli mal ve hizmet gruplarının tüketimiyle telafi etmeye çalışan bir yapıya kavuşmuştur. Ayrıca, ulus-devletin vergileme yeteneğinin azalması, idealize edilen çağdaş devletlere özgü temel ilkelere zarar vermiştir.

4.2.2.5. Emek Gelirleri Üzerinde Artan Vergi Yükü Trendi

Küreselleşme olgusu bir “sermaye sorunu” olup, sermayenin önündeki engelleri kaldırmayı hedef aldığından, sermaye lehine, diğer üretim faktörleri aleyhine sonuç doğurması kaçınılmazdır. Sermayenin uluslararası hareketliliğinin artması ülkelerin vergi politikalarında, hareketliliği sınırlı emek gelirleri aleyhine bir dönüşüm yaşanmasına neden olmuştur (Yeldan, 2002:3).

1970 sonrası uygulanan neo-liberal politikaların felsefi arka planında yer alan arz yanlı iktisadi düşünce, sermaye birikimini üzerindeki yükün hafifletilmesine bağlamakta, dolaysız vergilerin azaltılmasını yüksek büyüme için elzem görmektedir. Sermayeyi vergilemenin olumsuz değerlendirilmesi, ortaya çıkardığı ikame etkisi ile sermaye üzerindeki vergilerin düşürülüp emeğin yoğun vergilenmesine yol açmıştır (Kargı ve Karayılmazlar, 2009:21-37).

Gelişmiş ülkeler vergi yükünü sermayeden emek üzerine kaydırmakta, emeği vergilemenin maliyetinin yüksek olması halinde de sosyal güvenlik politikalarını değiştirmektedir. Küreselleşme sürecinin sosyal güvenlik politikalarını önemli ve zorunlu kıldığı bir durumda sürecin bizatihi vergi gelirlerini azaltması, çelişkili bir etki bırakarak devletlerin sosyal politikaları yürütme gücünü de yok etmektedir (Avi-Yonah, 2000;1576; Akkaya, 2002:9-10).

1984 sonrası dönemde Türkiye OECD ülkeleri ile kıyaslandığında vergi yükü en hızlı artan ülkedir. 1984’de vergi yükü, Türkiye’de %10,7 iken 2013 yılında %29,3’e, OECD ülkelerinde ortalama %31,4 iken 2013 yılında %34,2’e artmıştır. AB üyesi ülkeler arasında 2014 yılında en yüksek vergi yükü %50,9 oranla Danimarka’ya, en düşük vergi yükü ise %29,9 oranla İrlanda’ya aittir. Küreselleşme ile birlikte 80’den itibaren izlenen neo-liberal politikaların etkisiyle Türkiye’de artan vergi yükü, yaklaşık 30 senelik zaman zarfında meydana gelen iki kat artışa rağmen halen OECD ülkelerinin gerisindedir (Tablo:4.2.1 ve 4.2.24).

Tablo:4.2.24 (2000-2014) arası OECD ülkeleri vergi yükü (%)

Ülke	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Avusturya	40,4	40,5	41,4	41,0	40,8	41,0	41,7	42,5	43,0
Belçika	42,8	42,6	43,0	42,1	42,4	43,0	44,0	44,7	44,7
Danimarka	46,4	46,4	44,9	45,2	45,3	45,4	46,4	47,6	50,9
Estonya	30,4	31,1	31,3	34,9	33,2	31,9	32,1	31,8	32,9
Finlandiya	42,2	41,5	41,2	40,9	40,8	42,0	42,7	43,7	43,9
Fransa	43,1	42,4	42,2	41,3	41,6	42,9	44,1	45,0	45,2
Almanya	34,5	34,9	35,4	36,1	35,0	35,7	36,4	36,5	36,1
Yunanistan	30,3	31,2	31,0	30,8	32,0	33,5	34,5	34,4	35,9
Macaristan	36,7	39,6	39,5	39,0	37,3	36,5	38,6	38,4	38,5
İrlanda	31,0	30,4	28,6	27,6	27,5	27,4	27,9	29,0	29,9
İtalya	40,6	41,7	41,6	42,1	41,8	41,9	43,9	43,9	43,6
Lüksemburg	36,3	36,6	37,2	39,0	38,1	37,9	38,8	38,4	37,8
Hollanda	36,4	36,1	36,5	35,4	36,2	35,9	36,1	36,7	..
Portekiz	31,5	32,0	31,9	30,0	30,6	32,5	32,0	34,5	34,4
İspanya	36,1	36,5	32,3	30,0	31,5	31,3	32,1	32,7	33,2
İsveç	46,0	45,0	44,0	44,1	43,2	42,5	42,6	42,8	42,7
Türkiye	24,5	24,1	24,2	24,6	26,2	27,8	27,6	29,3	28,7
UK	34,4	34,1	34,0	32,3	32,8	33,6	33,0	32,9	32,6

Kaynak: Revenue Statistics - OECD countries: Comparative tables

Kişi başına düşen milli gelir seviyesi ve bütçe açığı gibi unsurlar dikkate alındığında, gerçek vergi yükünün¹² farklı olduğu, Türkiye’de emek gelirleri üzerindeki vergi yükünün ağırlığı tespit edilebilecektir (Öztürk ve Ozansoy, 2011:197-214). Vergi yükündeki artışın en önemli faktörlerinden biri, küreselleşmenin neden olduğu dönüşümle beraber Türkiye’de dolaylı vergi gelirindeki meydana gelen artış, diğeri

¹² Yazarlar çalışmalarında bu kavramla, vergi yükü’nün (vergi gelirleri/GSYİH) genel bir gösterge olduğunu belirtmekle beraber uluslararası karşılaştırmalarda diğer parametrelerle beraber dikkate alınması gerekliliğine işaret etmekte, böylece vergilerin gerçek etkileri veya yarattıkları vergi yükünün farklılaşmasına vurgu yapmaktadır.

ise tüm dünya ile koştur bir şekilde emek gelirleri aleyhine vergi yükünün artışıdır. Küreselleşmenin çelişkili sonuçları, Türkiye’de de kendini göstermekte, paraflskal gelirlerde meydana gelen artış, uluslararası doğrudan sermaye yatırımlarını engellediği gibi kayıtdışı ekonomiyi büyötmekte, rekabet gücünü zayıflatmaktadır.

Türk vergi sisteminde stopaj yoluyla vergilendirilen ücret, menkul ve gayrimenkul sermaye iradı olmak üzere üç ana kaynak bulunmaktadır. Türkiye’de dolaysız vergi gelirlerinin yaklaşık %62’lik kısmı stopaj- ön vergileme, kaynakta kesinti- yoluyla sağlanmaktadır. Emek gelirlerinin ağırlığı oluşturduğu stopajların gelir vergisi içindeki payı ise görüldüğü üzere %93’tür (Ek:B). Bir diğör ifadeyle her 100 birimlik gelir vergisinin 93 birimini, her 100 birimlik dolaysız verginin 62 birimini kaynakta kesinti yoluyla elde edilen bu vergiler oluşturmaktadır. Sermaye gelirlerinin vergilenmemesindeki eğilim dikkate alındığında dolaysız vergi gelirlerinin en önemli kısmını emek gelirlerinin vergilenmesinden elde edilen gelirler oluşturmaktadır.

Tablo:4.2.25 Kişisel gelir vergisi yükü (%)-vergi yükü içindeki payı

Yıl	Vergi				Yıl	V.Yük			
	Yük (I)	Türkiye (II)	II/I	OE CD		(I)	Türkiye (II)	II/I	OE CD
1965	10,6	2,6	0,25	6,8	2000	24,2	5,4	0,22	9,2
1970	8,6	2,3	0,27	7,9	2005	24,3	3,6	0,15	8,7
1975	12	3,9	0,33	9,1	2010	26,2	3,7	0,14	8,3
1980	13,4	5,8	0,43	9,9	2011	27,8	3,8	0,14	8,4
1985	11,5	3,2	0,28	9,9	2012	27,6	4,0	0,14	8,7
1990	14,9	4,0	0,27	10,3	2013	29,3	4,1	0,14	8,9
1995	16,8	3,6	0,21	9,2	2014	28,7	4,2	0,15	..

Kaynak: Revenue Statistics - OECD countries: Comparative tables

Emek gelirlerinin yoğun bir şekilde vergilendirildiği dolaysız vergi gelirlerinin Türk vergi sistemindeki yapısı da, küreselleşmeden olumsuz etkilenerek bozulmuştur. Kişisel iktisadi gücün dikkate alındığı subjektif karakterli beyana dayalı bir vergi sistemi, belirlenmiş oranlar üzerinden ön vergilemenin yapıldığı objektif karakterli stopaja dayalı bir sisteme dönüşmüştür. Dolaysız vergi gelirlerinin kendi içindeki yapısı, ana mantığı, hedeflediği iktisadi politika değiştiği gibi vergi gelirleri içindeki payı da hızla düşmüştür.

Türkiye’de dolaysız vergilerin toplam vergi gelirlerinde ağırlığı hızla düşerek %21 seviyesine gerilemiştir (Tablo:4.2.14). Kişisel gelir vergisinin GSYİH içindeki payı 2014 yılı itibariyle %4,2’dir. Genel vergi yükünün son derece düşük olduğu 1965-1984 arası dönemde, %10-%14 aralığında seyreden vergi yükünün %25-%43 arası değişen önemli bir kısmını kişisel gelir vergisi oluşturmaktadır(Tablo:4.2.25). 1980’de vergi gelirlerinin %51,8’ini oluşturan dolaysız vergilerin oluşturduğu yapı içinde vergi yükünün %43’ü sadece kişisel gelir vergisinden kaynaklanırken 2014’de kişisel gelir vergisinin vergi yükündeki payı sadece %15’tir (Tablo:4.2.13 ve 4.2.25).

1984 sonrası dönemde GSYH içinde vergi yükü hızla artarken, kişisel gelir vergisinin vergi yükündeki payı ise tersine bir oranla azalmıştır. Vergi yapısı, gelir vergisi gibi dolaysız vergiler yerine, vergi yükünü artıran dolaylı vergilerle yapılanmıştır. Vergi yükündeki artış, dolaylı vergiler ve sosyal güvenlik yükümlülüklerindeki - parafiskal gelirler- artıştan kaynaklanmıştır. Emeği vergileme maliyetinin yüksek olması nedeniyle, işveren vasıtasıyla dolaylı olarak sosyal güvenlik yükümlülükleri artırılarak emek gelirleri vergilenmektedir.

Küreselleşme nedeniyle vergi yapısının emeğin yoğun vergilenmesine neden olması tezin diğer bir temel hipotezidir.Tez’de belirlenen metod doğrultusunda zaman serilerinde basit regresyon analizi yöntemiyle Tablo:4.2.26’daki veri seti ile test edilen bu hipoteze ilişkin ampirik bulgular aşağıdaki gibidir.

Tablo:4.2.26 Türkiye’de sosyal güvenlik yükümlülüklerinin GSYİH oranı

Yıl	Türkiye	OECD	Yıl	Türkiye	OECD	Yıl	Türkiye	OECD
1965	0,6	4,5	1982	1,9	7,2	1999	4,3	8,6
1966	0,6	4,7	1983	1,9	7,3	2000	4,5	8,6
1967	0,5	5,1	1984	1,9	7,4	2001	5,6	8,7
1968	0,5	5,2	1985	1,6	7,3	2002	4,9	8,7
1969	0,8	5,3	1986	1,8	7,5	2003	5,4	8,7
1970	0,5	5,1	1987	2,2	7,6	2004	5,8	8,6
1971	1,3	5,5	1988	2,0	7,5	2005	5,4	8,6
1972	1,1	5,4	1989	2,4	7,5	2006	5,5	8,5
1973	1,0	5,6	1990	2,9	7,4	2007	5,2	8,5
1974	1,0	5,9	1991	3,1	8,0	2008	6,1	8,6
1975	1,1	6,4	1992	3,4	8,2	2009	6,0	8,9
1976	0,8	6,8	1993	3,3	8,6	2010	6,5	8,8
1977	0,9	7,0	1994	2,6	8,4	2011	7,8	8,9
1978	0,8	7,1	1995	2,0	8,8	2012	7,5	9,0
1979	0,8	7,1	1996	3,0	8,8	2013	8,0	9,1
1980	1,9	6,9	1997	3,0	8,7	2014	8,2	..
1981	1,9	7,1	1998	3,1	8,6			

Kaynak: Revenue Statistics - OECD countries: Comparative tables

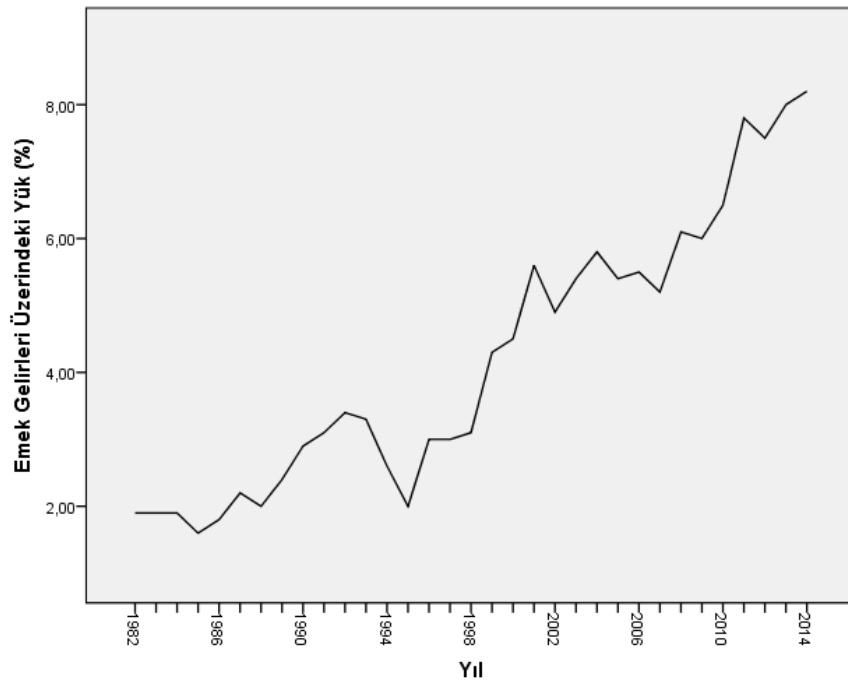
Tablo:4.2.27.1 Türkiye’de sosyal güvenlik yükümlülüklerinin gelişimi (1982-2014)- Basit Regresyon

Değişkenler	B	St.Hata	β	t	p	%95 Güven Aralığı	
Sabit	-397,664	23,079		-17,231	0,000	-444,734	-350,595
Yıl	0,201	0,012	0,952	17,413	0,000	0,178	0,225
R=0,952	R ² =0,907	F=303,223	p=0,000				

Küreselleşme ile emek gelirleri üzerindeki yük artmıştır. Regresyon modeli bir bütün olarak istatistiksel olarak anlamlıdır (F=303,223; p= 0,000) Yılların, bağımsız değişken olan emek gelirleri üzerindeki yükü açıklama oranı %90,7’dir. Emek gelirleri üzerindeki yük ile yıllar arasında çok yüksek düzeyde ve istatistiksel olarak

anlamli bir iliŝi tespit edilmiştir ($R=0,952;p<0,05$). Buna bağlı olarak yıl arttıka, emek gelirleri üzerindeki yükün artacağı belirlenmiştir. Regresyon katsayılarının anlamlılığı üzerine yapılan t testi sonuçlarına göre yılların emek gelirleri üzerindeki yüke etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir ($t=17,413;p=0,000$). Basit doğrusal regresyon analizi sonucu oluşan regresyon modeli; $Y=\beta_0+\beta_1X+\varepsilon$ modelinden hareketle; (Y4) Emek zerindeki yük = $-397,664 + (0,201* Yıl)$ şeklinde dir.

şekil:4.2.11.1 Emek gelirleri üzerindeki yükün yıllara göre gelişimi (Sos.Güv.Yük. GSYİH oranı)

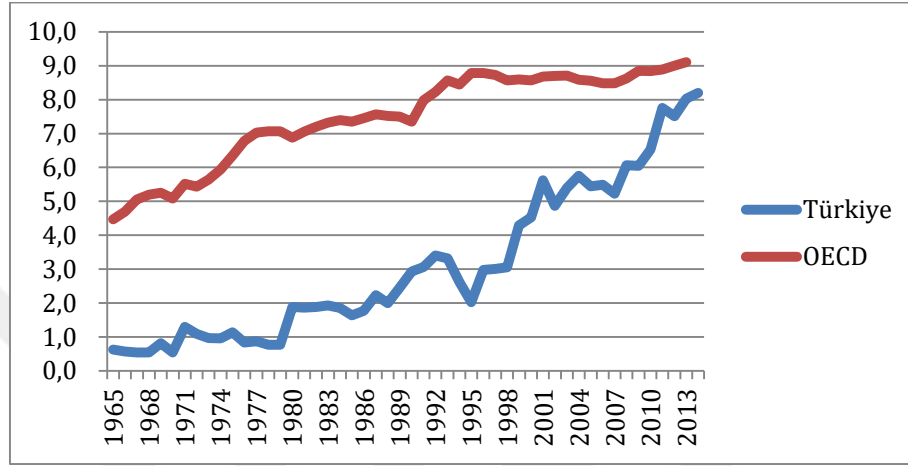

Kaynak: Revenue Statistics - OECD countries: Comparative tables

Türkiye’de 80 sonrası sosyal güvenlik yükümlülüklerinin gelişiminin gösterildiği şekil 4.2.11.1’de görüleceği üzere artan bir trend sözkonusudur. Emek gelirleri üzerindeki yükteki artış sosyal demokrat ortağın yer aldığı koalisyon hkmeti döneminde, 1993-1996 yılı arası bir miktar gerilemekle birlikte artış trendini hızla devam ettirerek OECD lke ortalamalarına yaklaşmıştır. 1985 yılına kadar OECD lkelerinin açık ara gerisinde olan Türkiye, bu yıldan sonra istihdamın kayıt altına alma çabalarına hız verilmesiyle de GSYH’daki sosyal güvenlik yükümlülüklerini artırmıştır. 90’lı yıllarda popülist bir politikayla icra edilen erken emeklilik, yeŝil kart

vb. uygulamalar, tüm sigorta aktüerya hesaplarını bozarak sosyal güvenlik açıklarına neden olmuştur. Açıkların finansmanı, sosyal güvenlik maliyetinin daha da artmasına neden olmuştur. 2006 yılında sosyal güvenlikte yeniden yapılanma ile birlikte tedricen OECD ortalamasına yaklaşmıştır.

Şekil:4.2.12 Türkiye’de s.g.yük. GSYİH oranı- Türkiye-OECD Karşılaştırması (1965-2014)

Kaynak: Revenue Statistics - OECD countries: Comparative tables

OECD ülkelerinde de Türkiye kadar hızlı bir artış olmasa da, 1970’li yıllardan başlayarak sürekli bir şekilde artan sosyal güvenlik maliyetleri sözkonusudur. Türkiye’de ve OECD ülkelerinde, 2013 yılı itibariyle vergi yükünün üçte birini emek gelirlerine ait vergi yükü oluşturmaya başlamıştır. Türkiye’de parafiskal gelirlere dahil edildiğinde, vergi yükü 2000 yılında %24,2 iken, 2014 yılı itibariyle %28,7’ye ulaşmıştır (Tablo:4.2.1). Bu artışın yoğun bir kısmı sosyal güvenlik yükünde meydana gelen %3,7 -2000 yılında %4,5’den 2014 yılında %8,2’ye -artıştan kaynaklanmaktadır.

Sosyal güvenlik maliyetleri işçi ve işverene ayrı ayrı bir yük getirmektedir.2014 yılında %8,2’lik vergi yükünün işveren payı %3,1, işçi payı %4,6, bağımsız çalışanlar payı ise %0,5’tir.2000 yılında ise %4,5’lik vergi yükünün işveren payı %2,2, işçi payı %1,6, bağımsız çalışanlar payı ise %0,7’dir. Son 15 yıllık zaman diliminde işçi payı diğer unsurlardan daha fazla oranda artmıştır.

Türkiye’de işsizliğin ve kayıt dışı ekonominin en önemli nedenlerinden birini istihdam vergisi oluşturmaktadır. Emek gelirlerinde yapılan stopaj, işçi ve işveren payı olarak nitelense de gerçekte sadece işverenler açısından bir yük oluşturmakta, ücretliler tarafından hissedilmemektedir. Asgari ücretten yapılan vergi ve sosyal güvenlik prim kesintileri toplamının ele geçen net asgari ücrete oranı emek gelirleri üzerindeki vergi yükü ağırlığını ortaya koymaktadır.

Türkiye, OECD ülkesi içinde istihdam vergilerinin ağırlığı bakımından üst sıralarda yer almaktadır (Öztürk ve Ozansoy, 2011:197-205). 2016 yılı ilk dönem asgari ücrette, %5 indirimli uygulama da dikkate alındığında, işçi ve işveren payları dahil sosyal güvenlik primi 535,28.-TL,tüm vergiler toplamı ise 222,49.TL’dir. Vergi ve sosyal güvenlik maliyetinin net asgari ücrete oranı %64, toplam işçilik maliyetine oranı ise %38’dir.

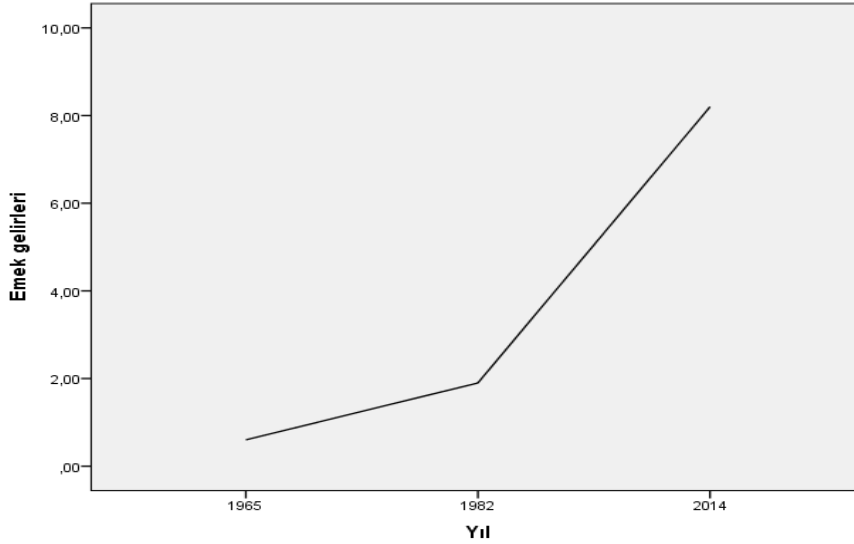
Küreselleşme’nin sonuçlarına koşut bir şekilde, Türkiye’de de benzer sonuçlar ortaya çıkmış; 24 Ocak Kararları üretim faktörlerine verilen öncelik açısından önemli bir dönüm noktasını oluşturmuştur.Sermaye lehine emek aleyhine gerçekleştirilen sosyal güvenlik politikaları emek üzerinde ani bir etki yaratarak düzey değişimine neden olmuştur. Tez’in hipotezlerinden biri, Türkiye’de etkisini hissettiren küreselleşmeyle emek gelirleri üzerindeki yükün artmasıdır. Çalışmamızda 1980’den sonra meydana gelen bu etki analizi, 24 Ocak Kararlarını temsilen kukla değişken kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Tez’de belirlenen yöntem doğrultusunda OECD istatistiklerinden elde edilen 1965-2015 dönemine dair verilerle (Tablo:4.1.1) kukla değişken ile yılların bağımsız değişken olarak yer aldığı zaman serilerinde çoklu regresyon analizi yöntemiyle test edilen bu hipoteze ilişkin ampirik bulgular aşağıdaki gibidir.

Tablo:4.2.27.2 Türkiye’de sosyal güvenlik yükümlülüklerinin gelişimi (1965-2014)- Çoklu Regresyon

Değişkenler	B	St.Hata	B	T	p	%95 Güven Aralığı	
Sabit	-366,152	23,763		-15,409	0,000	-413,956	-318,348
Yıl	0,185	0,012	1,183	15,589	0,000	0,161	0,209
24 Ocak	1,356	0,357	0,288	3,793	0,000	0,637	2,075
R=0,957	R ² =0,916	F=257,798	p=0,000				

Tablo: 4.2.27.2’de yer alan sonuçlara göre; 24 Ocak 1980 Kararları sosyal güvenlik politikalarında önemli bir etki yaratarak düzey kaymasına neden olmuştur. Küreselleşme politikaları ile emek gelirleri üzerindeki yük artmıştır. Regresyon modeli bir bütün halinde istatistiksel olarak anlamlıdır (F=257,798 p=0,000). 24 Ocak Kararlarının bağımsız değişken emek gelirleri üzerindeki yükü açıklama oranı %91,6’dır. Kararlarla izlenen liberal politikalar ve yıllar ile emek gelirleri üzerindeki yük arasında pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir (R=0,957, p<0,05)..Çoklu regresyon analizi sonucu oluşan regresyon modeli $Y = \beta_0 + \beta_1x_1 + \beta_2x_2 + \dots + \beta_px_p + \epsilon$ modelinden hareketle: (Y4) Emek gelirlerindeki yük= -366,152 + (0,185×Yıl) + (1,356×24 Ocak Kararları etkisi) şeklindedir.

Şekil:4.2.11.2 Emek gelirleri üzerindeki yükün yıllara göre gelişimi -24 Ocak Kararları etkisi

Kaynak: Revenue Statistics - OECD countries: Comparative tables

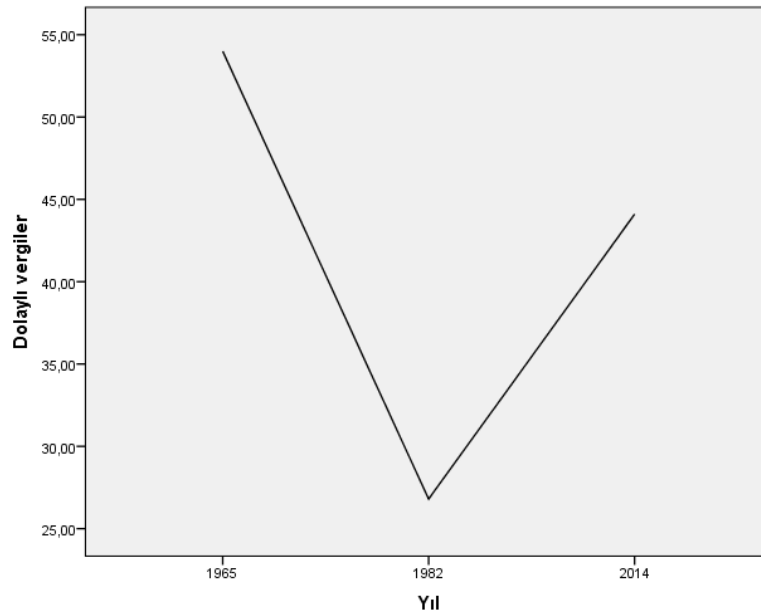
Liberal politikalar ani bir etki ortaya çıkararak, Türkiye’de 1965’den itibaren artan sosyal güvenlik yüklerinin GSYİH’a oranında progressif bir artış sağlamıştır (Şekil: 4.2.11.2). Emek maliyetindeki artışın vergi rekabetinde ortaya çıkardığı olumsuz sonuçları ortadan kaldırmak amacıyla sosyal güvenlik politikaları değiştirilmektedir. Teşvik politikalarında, sosyal politikanın bir gereği olarak istihdamın artırılması şartıyla emek gelirleri üzerindeki vergi yükünün azaltılması, yükün Hazine tarafından karşılanması öngörülmektedir. Doğrudan yatırımların artması halinde işsizliğin azaltılabileceği düşünülmekte, işletmelere rekabet üstünlüğü sağlayabilmek amacıyla emek gelirleri üzerindeki vergi yükü düşürülmektedir.

4.2.2.6. Bulguların Değerlendirilmesi

Dolaylı vergiler ile yıllar arasında çok yüksek düzeyde ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin varlığını gösteren ampirik bulgular, Türkiye’de, 1980 sonrasında yıllar itibariyle küreselleşmenin etkisi ile vergi sisteminin dolaylı vergilere doğru evrildiğini ortaya koymaktadır. Keza, aynı ilişki, negatif bir şekilde dolaysız vergilerde de görülmektedir. 1980 sonrasında, yıllar itibariyle küreselleşmenin etkisi ile vergi sisteminde dolaysız vergilerin payı ve önemi azalmıştır. Dolaylı ve dolaysız vergilerin zaman içindeki verileri esasa alınarak kurulan regresyon modeli bu hipotezleri doğrulamaktadır.

Ampirik çalışmalarımızda, 24 Ocak 1980 Kararları ile yılların vergi yükünde, dolaylı ve dolaysız vergi gelirlerinde, emek gelirleri üzerindeki yüke etkileri kukla değişken kullanılarak çoklu regresyon analiziyle incelenmiş; 24 Ocak 1980 Kararlarının bağımsız bir değişken olarak etkisi ilişkisi ve önemi kanıtlanmıştır. Kararlar dolaylı ve dolaysız vergi gelirlerinde ani bir değişikliğe yol açarken (Şekil:4.2.12.1 ve 2). vergi yükünde ve emek gelirleri üzerindeki yükte etkileri şiddetlenerek düzey kaymasına neden olmuştur (Şekil:4.2.2.2 ve Şekil:4.2.11.2)

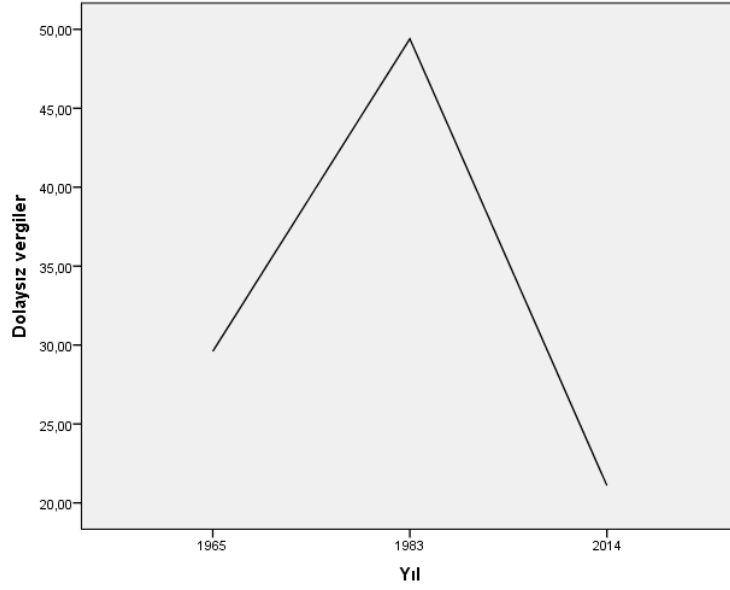
Şekil:4.2.12.1 24 Ocak Kararları’nın Dolaylı Vergi Gelirleri üzerinde etkisi

Kaynak: Revenue Statistics - OECD countries: Comparative tables

Şekil:4.2.12.2. 24 Ocak 1980 Kararları'nın Dolaysız Vergi Gelirleri üzerinde etkisi

Kaynak: Revenue Statistics - OECD countries: Comparative tables

Küreselleşme, Türkiye'nin kendi dinamiklerini derinden etkileyerek sarsmış, ekonomik yapısının güçlü olmaması sebebiyle etkileyen aktif bir rol almaktan ziyade etkilenen, yapısal dönüşümlerin yaşandığı bir durumda kalmasına yol açmıştır. Küreselleşme sonucu Türk vergi sistemi zaman içinde dönüşmüş, vergi yapısı, gelir dağılımı aleyhine sonuç doğuracak şekilde ücretler ve tüketim üzerinde bir yapıya kavuşmuştur. Azalan kamu gelirleri, dolaylı vergiler ve sosyal güvenlik yükümlülükleri ile finanse edilmeye başlanmıştır. Tüketim vergileri de genel yerine özel mal ve hizmetlerin tüketiminin vergilendiği bir yapıya doğru dönüşmüştür.

Küreselleşme ile mali amaç ön planda tutularak, artan gelir ihtiyacı kamu gelirleri içinde rahat kamu kaynağının elde edildiği dolaylı vergilerin vergi sisteminde ağırlık kazanmasına yol açmıştır. Kamu gelir ihtiyacının artması aynı zamanda GSYH içinde vergi yükünü de hızla artırmıştır. Arz yanlı iktisadi politikaların sonucu olarak teşvik politikası, vergi indirim ve istisnalarıyla sermaye üzerindeki vergi yükü azaltılırken emek gelirleri aleyhine vergi yükü artmıştır. Vergi yükündeki artış, dolaylı vergiler ve sosyal güvenlik yükümlülüklerindeki -parafiskal gelirler- artıştan kaynaklanmıştır. Vergi yükü ile emek üzerindeki yükün zaman içindeki verileri esasa alınarak kurulan regresyon modelleri bu hipotezleri doğrulamaktadır.

Çağdaş vergi sistemleri iktisadi, hukuki ve sosyal amaçların öncelikte olduğu, bu hedeflerin mali amaçlarla senkronize edildiği vergi yapılarıdır. İdeal sistemler dolaysız vergilerin bir miktar baskın veya dolaylı ve dolaysız vergilerden eşit oranda olduğu yapılardır. Az gelişmiş ülkelerde mali amaç daha ön planda olmakta, vergilerin iktisadi ve sosyal etkileri gözardı edilmektedir. Küreselleşme ile birlikte Türkiye’de artan kamu geliri ihtiyacı, mali amacın ön plana alınarak, vergi yapısının idealden uzaklaşmasına neden olmuştur.

4.2.3. Vergi Sistemindeki Dönüşümün İktisadi ve Mali Sonuçları

Vergi politikasının kamu harcamalarının finansmanını sağlamanın yanında, iktisadi ve sosyal amaçları da bulunmaktadır. Maliye politikasının en önemli araçlarından biri olan vergi, gelir dağılımında adaleti, istikrarlı büyümeyi ve etkin kaynak dağılımını sağlamayı da amaç edinir. Vergi politikası, tüm bu iktisadi amaçları optimize eden bir tercihler manzumesi olmak zorundadır. Küreselleşmenin vergi politikası üzerindeki etkilerini belirleyebilmek için küreselleşme sonucunda dönüşen vergi sisteminin bu temel amaçlardan sapmalarının ortaya konulması ile gerekmektedir.

Dolaylı vergiler geliri veya serveti elde edildiklerinde doğrudan vergilemek yerine bu iktisadi unsurların harcamaya dönüşeceği düşüncesiyle mal ve fiyatların içinde, onların bir parçası ve unsuru olarak vergilendirirler. Kişileri ve kurumları doğrudan hedef almak yerine araya koydukları bir vasıta nedeniyle vergilemeleri, dolaylı vergiler olarak anılmalarına yol açmıştır. Dolaylı vergiler, objektif nitelikte olup vergi adaleti gözetmezler. Fiyat mekanizmasına dahil olan dolaylı vergiler hissedilmediklerinden dirence konu olmazlar. Ancak dolaysız vergiler kişileri doğrudan hedef aldığından tepkiye neden olmaktadır. Vergiye reaksiyonun çok fazla olmaması ve siyasi maliyetinin azlığı nedeniyle dolaylı vergi artışları daha kolaydır .

Dolaysız vergiler, doğrudan kişi veya kurumların gelir ve servetlerini esas almaktadır. Toplum oluşturulan her bir birey ayrı ayrı değerlendirilerek, mali gücüne göre kamu harcamalarına katılmaktadır. Muafıklar, istisnalar ve artan oranlı tarife yapısı nedeniyle dolaysız vergiler, kişinin özel durumunu dikkate alarak adil gelir

dağılımını sağlamaktadır. Hukuk, demokrasi ve vatandaşlık kavramlarıyla ilintili bu vergileme türünde, anayasal vergileme ilkeleri-ödeme gücü veya mali güce göre vergileme-esas alınarak sosyal adalet gerçekleştirilmektedir. Ancak artan oranlılık özelliği her ne kadar istikrar için kullanılsa da sermayeyi tedirgin kılmakta, sermaye birikimini yavaşlatmakta ve yatırım kararlarının olumsuzluğuna neden olmaktadır.

Dolaylı vergilerde vergi artışlarının vergi hasılatında artış sağlayabilmesi için, vergi konulan mal veya hizmetin talep esnekliğinin dikkate alınması gerekmektedir. Talep esnekliği 1'den küçük mal ve hizmetlerde yapılacak bir artış, mal veya hizmetin temel ihtiyaç maddesi veya vazgeçilemeyecek bir nitelikte bulunması nedeniyle vergi hasılatını artırabilecektir. Tersine bir durumda ise, esneklik 1'den büyük olduğunda hasılat artışı sözkonusu olmayacaktır. Ancak, esnekliği düşük mallarda da vergi artışını hedefleyen bir vergi politikası, gelir dağılımını ciddi bir biçimde bozacaktır. Bu durum vergileme ilkelerine ters düşmekte, kamu harcamalarının alt gelir grubu tarafından finanse edilmesi sonucunu doğurmaktadır.

Türkiye'de vergi gelirlerinin yaklaşık %60'ını oluşturan dolaylı vergilerin kolay ve maliyetsiz vergi geliri getirecek bir kaynak olması, ortaya çıkardığı adaletsiz bir yapıyı telafi etme zaruretini de ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle dolaylı vergi uygulamalarında oran farklılığına gidilmiştir. KDV uygulamasında %1, %8 ve %18, olmak üzere toplam üç vergi oranı, ÖTV'de ise belirlenen bir liste dahilinde oran farklılaştırması uygulanmaktadır. Talep esnekliği düşük temel gıda maddeleri %1'lik oranda KDV'ye tabi tutulmuştur. ÖTV'de de düşük motor hacmine sahip araçların alımında en düşük oran belirlenmiştir.

Vergi teorisinde esnekliği zayıf, negatif dışsallığı olan malların üzerine konulan özel tüketim vergilerinin, kaynak dağılımını bozmadığı kabul edilmektedir. AB ülkelerinde özel tüketim vergileriyle negatif dışsallığı olan mallar üzerinden vergi alınarak kaynak dağılımını düzeltici etki yaratılmaktayken, Türkiye'de ise, ÖTV bu amaçtan uzak olup, bütçe dengelerini sağlamak için kullanılan, kolay ve rahat vergi geliri elde edilen bir kaynak olarak değerlendirilmektedir. Türk vergi sisteminde, fiyat esnekliği düşük, bağımlılık yapıcı, negatif dışsallığı bulunan alkol ve tütün

ürünü gibi maddeler ile petrol ürünlerinde dolaylı vergi artışlarına gidilmektedir. Temel ihtiyaç maddelerinde yapılacak vergi artışı ile gelir dağılımının bozulmasına neden olmamak için esnekliği düşük diğer mallar vergi artışlarına konu olmaktadır (Mutlu ve Çelen, 2012: 75).

Dolaysız vergilerde dolaylı vergiler gibi talep esnekliği değil, vergileme kapasitesi temel kriterdir. Vergi teorisinde arz yönlü iktisatçı Arthur Laffer'in kendi adıyla anılan yaklaşımında-Laffer eğrisi- vergilemeye ilişkin görüşlerinde de öne sürdüğü gibi dolaysız vergilerde optimum vergilemeden sonra yapılacak artışlar vergi hasılatını artırmamakta, tam tersine azaltmaktadır. Bu nedenle vergi politikalarının vergileme kapasitesi dikkate alınarak belirlenmesi gerekmektedir. Laffer, vergi indirim politikalarının uygulanmasıyla toplam piyasa üretiminin ve toplam vergi gelirlerinin artacağını savunmuştur (Armağan,2007:247). Verginin indirimine veya istisnaya konu olması yatırım iştahını artırmaktadır. Vergi artışları ise sermaye birikimini ve büyümeyi olumsuz etkilemektedir.

Türkiye'de sermaye birikiminin teşvik edilmesi, yatırımların özendirilmesi ve istihdamın artırılması maksadıyla uygulanan destek unsurları farklılaşsa da planlı kalkınma döneminden itibaren teşvik politikası uygulanmaktadır. 1980'li yıllarda hız kazanan teşvik politikasıyla, vergi indirimleri veya istisnalarla dolaysız vergi gelirlerinden vazgeçilmektedir. Dolaysız vergilerin bu anlamda kapasitenin sınırına geldiğini ifade etmek güçtür. Dolaysız vergi gelirlerinin yapısı da büyük bir kısmı itibariyle sermayeyi vergilemeyip emek gelirlerinden alınan vergilerden teşekkül etmektedir. Milli gelirin artmasına karşın dolaysız vergilerin azalması ve yoğunlukla emek gelirlerinden alınması, vergileme kapasitesinin son derece düşük kullanılmakta olduğunu göstermektedir. Küreselleşmenin yarattığı sermaye birikimi ihtiyacı ve vergi rekabeti gerçeği bu döneme yansımış, vergi harcamalarıyla sermaye gelirleri üzerindeki vergi yükü azalırken, dolaylı vergilere doğru bir sapma gerçekleşmiştir.

Dolaylı vergiler istikrar ve büyüme açısından değerlendirildiğinde, özel harcamaları kısma veya talebi canlandırma hususunda esnekliği elverişli mal ve hizmetin seçilmesi gerekmektedir. İstikrar öncelikli olduğunda talebi daraltan, büyüme

olduğunda da talebi genişleten bir vergi politikasının yürütülmesi gerekmektedir. Dış ticaret açığının azaltılmasında esnekliklerin de dikkate alındığı vergi oranı farklılaşmaları talebi kısacaktır.

Dolaylı vergiler tüketim üzerinde bir mükellefiyet meydana getirip tüm kişileri aynı şekilde değerlendirdiğinden, vergileme ve gelir dağılımında adaleti sağlayamamaktadır. Aynı şekilde, bu vergilerin fiyat mekanizması yoluyla yansıtılması da sözkonusu olduğundan hangi toplumsal katmanın vergilendirildiğini belirlemek de güçtür. Ancak dolaylı verginin tersine artan oranlılık özelliği sonucu, düşük ve orta gelir grubunun vergi artışlarından en fazla etkilenen sosyal sınıf olduğunu söylemek mümkündür.

Küreselleşme ile birlikte Türkiye'nin vergi yapısı bozulmuştur. Genelde eşit oranda olması ideal dolaylı ve dolaysız vergilerden oluşan vergi sistemi, dolaylı vergiler lehine bir sapma gerçekleştirmiştir. Türkiye'de bozuk vergi yapısı kaynak dağılımında ve gelir dağılımında adaletsiz bir yapıyı da ortaya çıkarmıştır. İthalde alınan KDV'nin hammadde ve ara malları bir tarafa bırakıldığında, yüksek katma değerli ürünlerden- teknoloji ürünleri gibi- oluştuğu dikkate alındığında bu verginin de özel bir tüketimi vergilediği söylenebilir. Dolaylı vergi yapısı da ÖTV lehine evrilmiş, vergi sistemi tüketime dayalı vergilemeyi esas alan bir yapıya kavuşmuştur.

Türkiye'de vergi politikasının yegane amacı, gelir dağılımında adaleti, istikrarlı büyümeyi ve etkin kaynak dağılımını sağlamaya yönelik bir maliye politikası aracı olmaktan ziyade vergi hasılatının artırılması olmuştur. İktisadi ve sosyal yapıda getirdiği deformasyon riski gerçeği karşısında kolay gelir elde etmenin yolu olarak tüketim vergilenmektedir.

Tanzi'nin (2001,1-6) resmettiği mali termit, Türkiye'de vergi gelirlerinin hızla kemirilmesine yol açmıştır. Dolaysız vergi gelirlerinde vergi rekabeti sonucunda meydana gelen azalma dolaylı vergilerle telafi edilmeye çalışılmıştır. Ancak Türkiye'nin istikrarsız yapısı nedeniyle, diğer gelişmekte olan ülkelerle girişilen vergi rekabetinin Türkiye'de olumlu etkileri hissedilememiştir. Vergi teşviklerinin

ön plana çıktığı bu dönemde tatmin edici seviyede uluslararası doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını ülkeye çekebilmek mümkün olmamıştır. Bu nedenle, yatırım ortamının iyileştirilmesine yönelik çalışmalar kapsamında 2001 yılında Yatırım Ortamını İyileştirme Koordinasyon Kurulu (YOİKK) kurulmuştur. Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması (YKTK) anlaşmaları ile akit ülkeler arasında sermaye'ye, kar transferlerine güvence vermek ve ihtilaflar hususunda çözüm yöntemleri belirlenmektedir. Türkiye'nin 100 ülkeyle imzalamış olduğu YKTK Anlaşmaları Ek:C'de yer almaktadır (T.C Ekonomi Bakanlığı,2017:61-67).

Küreselleşmeyle toplumun hayat standardı yükselmekte, artan refah beklentisi de sürekli hale gelmektedir. İktisadi veya kültürel anlamda küreselleşme, tek bir küresel sisteme doğru yukarıdan aşağıya bir süreçtir. Tüketim kalıplarının homojenleşmeye başlamasıyla, çok uluslu şirketler ülkeleri iç pazara dönüştürmektedir. Bu şirketlerin ürünleri gelir seviyesi ne olursa olsun toplumun bütün katmanları tarafından talep edilir hale gelmektedir. Özellikle teknoloji ürünleri, bütün sosyal katmanlar tarafından talep edilen, esnekliği düşük ürünler haline gelmiştir (Oksay,1998:21-26; Cebeci,2009:24-26).

Dönüşüme uğrayan sosyal yapının izdüşümleri, kendini vergi politikasında da hissettirmektedir. Yüksek cari açığa neden olmasına rağmen petrol ve türevleri ile motorlu taşıtlar gibi ürünlerin üzerinden alınan dolaylı vergiler, istikrar açısından özel harcamaları kısma hususunda çok etkili olamamaktadır. Tüketimin finansmanının kolaylaşması ile birlikte kişiler borçlanarak da olsa tüketimlerini ertelememektedir. Vergi politikası iktisadi bir politika aracı olmaktan ziyade gelirler politikasına dönüşmekte, kamu geliri elde etmek için herhangi ayrıntılı bir vergi tekniğine ihtiyacın duyulmadığı özel tüketimin vergilenmesi yolu seçilmektedir.

Küreselleşme tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de dolaylı vergilere doğru yönelme sonucunu ortaya çıkarmıştır. Türkiye'nin demografik yapısının değişmesi, genç bir nüfusa sahip olması, kırsal kesimin küçülerek kentleşmesi, diri ve hareketli bir sosyal yapıyı da oluşturmuştur. Teknoloji ve haberleşme imkanlarının gelişmesi, bu genç ve istekli sosyal yapının küresel sermayenin sunduğu mal ve hizmetlere

talebini yoğunlaştırmıştır. Mal ve hizmet ticaretindeki kısıtlamaların kaldırılması ile finansal liberalleşme, bu tüketim talebine gerekli altyapıyı sunmuştur. Üretken olmaktan ziyade tüketimi esas alan bir sosyal yapının varlığı, küreselleşme ile artan kamu geliri ihtiyacını karşılamaya yönelik mali amaç doğrultusunda, siyasi iktidarı da bu tüketimi vergileyerek kolay kamu geliri elde etmeye sevk etmiştir

Neo-liberal politikaların etkisiyle, 1993'den günümüze gittikçe artan oranda ağırlığını hissettiren dolaylı vergiler Türk vergi sisteminde egemendir. Küreselleşme çok çarpık bir vergi sistemi meydana getirmiş, sosyal adalet ve hukuk devleti ilkeleri ihlal edilmeye başlanmıştır. 2013 yılı itibarıyla dolaylı vergiler vergi gelirleri içinde dolaysız vergilerin iki katına sahiptir. Fiyat mekanizmasını yoğun bir şekilde etkileyip nisbi fiyat etkinliği ve kaynak dağılımına olumsuz tesir eden, gelire endeksli bir yapı ortaya çıkmıştır. Kamu harcamalarının finansmanında toplumdaki sınıfsal farklılıklar ile kişilerin sosyal katmandaki özel durumları ihmal edilmektedir. Çağdaş ülkelerde ve demokrasilerdeki uygulamaların tam aksine, “devlet” tüzel kişiliğinden beklentiler karşılanamamaktadır. İktisadi ve sosyal hayatın dizaynında vergi politikası önemli bir araç olmaktan çıkarak gelire endeksli, temel ilkelerden uzak bir yapıya doğru evrilmekte, verginin bilimsel niteliği, vergi tekniği ve vergi hukuku anlamını yitirmektedir.

Modern vergicilik, verginin üzerinden tekrar bir vergi alınmamasını öngörürken, Türk vergi sistemi, bir verginin diğerine matrah -ÖTV'nin üzerinden KDV hesaplanması gibi- olduğu bir yapıya bürünmüştür. Örneğin, motor silindir hacmi 2000 cm³'ü geçen bir binek otomobil, %145¹³ oranda ÖTV'ye tabi tutularak bir buçuk katı oranında fiyatı artmaktadır. KDV'nin de fiyata tekrar dahil edilmesiyle, %189 oranında, nihai tüketicide kalıp, yansıtılmayan bir artış gerçekleşmektedir. 100 birimlik fiyat 289 birime yükselmekte, ÖTV üzerinden ayrıca 26 birim KDV alınmaktadır.

---

¹³Bakanlar Kurulu'nun 25/11/2016 t. ve 2016/9542 s. kararıyla ÖTV'de revizyon yapılmış en yüksek oran %160'a çıkarılmıştır.

Özüğurlu ve Kargı (2007, 283), TOBB'un Türk Vergi Sistemi, Sorunlar- Çözüm Önerileri isimli raporundaki verilere atıf yaparak vergi yapısındaki çarpıklığa vurgu yapmakta; toplam gelir vergisi hasılatında, beyan edilmek suretiyle tahsil edilen gelir vergisinin payı'nın sadece %4 olduğuna, dolaysız vergi olan gelir vergisinin sadece -stopaja- övnergilemeye dayanır bir hale geldiğine dikkat çekmektedir. Aynı şekilde rapordaki verilere göre, emek gelirlerinin kamu harcamaları finansman yükünü taşıdığı da ifade edilmektedir.

Güngör ve Aydın (2011,76), da çalışmalarında; Vergi yapısında küreselleşme sonucunda sermayeyi cazip kılmak ve vergi rekabetinde öne geçmek amacıyla kurumlar vergisinin payının azaltıldığını, AB'ne uyum kapsamında da KDV payının ise giderek arttırıldığını, gelir vergisinin ise daha çok ücretlileri vergileyen bir yapıya dönüşmesinin vergi adaletsizliğini ortaya çıkardığını belirtmektedir.

Dolaylı vergi, tercihleri, talep ve arzın niteliği ile fiyat mekanizmasını değiştiren bir yapıya kavuşmuştur. Mal veya hizmetin kendi fiyatının iki katına yaklaşık bir verginin alınması, üretici ve tüketicilerin tercihlerini bozduğu gibi vergiden vergi alınması da verginin hukukiliğini ilga etmektedir. Ayrıca, mali amaç için belirlenen yüksek vergi oranları, kayıtdışı ekonominin oluşmasına ve gelişmesine neden olmakta, olumsuz iktisadi etkiler ortaya çıkarmaktadır. Kayıtdışı ekonomik faaliyetler iktisadi ve sosyal hayatta belirlenen prensipleri ortadan kaldırmaktadır. Bir düzensizliği, otoriteden sapmayı, hukuk düzeninden uzaklaşmayı ifade eden kayıtdışı ekonomi, iktisadi ve sosyal hayatta derin tahribatlara yol açmaktadır.

Kayıtdışılığın yüksek olduğu ülkelerde dolaylı ve dolaysız vergi artışları, vergi hasılasını negatif etkileyerek kayıtdışılığa yönelmekte; ayrı bir ekonomik saha yaratan bu durum hukuk düzeninin sarsılmasını teşvik etmektedir. Ancak üretimden tüketime kadar olan süreçte, kayıtdışındaki mal ve hizmetlerde dolaylı vergiler yönünden meydana gelecek bir artış, vergi hasılasında bir artışa neden olacaktır. Kamu gelirlerinin içinde önemli bir paya sahip olan ve bütçe dengeleri için tercih edilen ÖTV'nin vergi hasılasında meydana getirdiği artışların en önemli nedeni,

kayıtlı bir ekonomik faaliyet içinde bulunan tescile veya bandrole tabi malların takip ve vergileme kolaylığından ötürü vergi kayıp ve kaçığının minimize edilmesidir.

Sermaye ve girişim gelirlerinin vergilenmemesi veya sermaye birikimi sağlamak için yapılan vergi indirimleri ve teşviklerinin sonuç verebilmesi, kayıtdışı ekonominin olmamasına bağlıdır. Mutlu ve Çelen (2012,89), kayıtdışılığı esas almayan bir vergi reformunun iktisadi etkinlik ve adalet açısından istenilen sonucu vermeyeceğini vurgulamaktadır. Kayıtdışı ekonominin varlığı halinde yapılacak vergi indirimleri gelir yaratmaktan ziyade gelir kayıplarına yol açacaktır. Türkiye'nin de dahil olduğu gelişmekte olan ülkelerde, bu nedenle vergi teşvik sistemi yetersiz kalmakta ve yeterli doğrudan yatırım çekememektedir.

Türkiye'de, dolaylı vergilerin vergileme kolaylığı ve kısa sürede gelir artırıcı etkileri, dolaysız vergilerin kavranamama zorlukları nedeniyle bozulan vergi yapısı, kayıtdışı ekonomi ile beraber daha karışık ve zayıf bir yapıya doğru dönüşmüştür. Kayıtdışılık ÖTV, BSMV ve ÖİV gibi dolaylı vergilerde minimize edilirken, dolaylı diğer bir vergi türü olan KDV'de ve dolaysız vergilerde gerçekleşmektedir. Gelir idaresinde son yıllarda bilgi teknolojilerinin yoğun kullanımı, tam kayıtdışılığı kısmi bir hale dönüştürmüştür (Mutlu ve Çelen, 2012;81). Elektronik defter, e-fatura, e-beyanname uygulamaları, belirli bir tutarda gerçekleşen alımların banka, tapu, noter vb. kayıtlarla belgelenmesi zorunluluğu, belirli bir tutarı aşan tedarik ve satışların bildirilme zorunluluğu, Türkiye'ye, kayıtdışı ekonomiyle mücadelede önemli bir aşama kaydettirmiştir.

Vergi oranlarının yüksekliği, kanunlara uyum noktasında bir reaksiyonu beraberinde getirmekte, vergiden kaçınmak bir yana, suç teşkil edecek işlem ve eylemlere de fırsat tanımaktadır. Vergi kaçırmak amacıyla kayıt içi faaliyetler bozulmakta, bilgi ve belge düzeninde tahribat yapılmaktadır. Bu tür suç meydana getiren eylemlerin kanıksanması, toplumun çağdaş normlardan uzaklaşmasını sağlamaktadır. Bunun yanı sıra, sosyal ahengin bozulması da toplumsal barış açısından sıkıntılı bir durum ortaya çıkarmaktadır. İktisadi gücü yüksek kesimle, dar gelirli kesim arasındaki uçurumun artması suça davetiye çıkarmakta, huzuru bozmaktadır.

Hukuk kurallarının yaptırım gücünün olmaması ve uygulanamaması, devletin egemenlik yetkisini zayıflatmaktadır. Vergi bir gelir elde etme aracı olmasından daha ziyade, Devlet tüzel kişiliğinin bir göstergesidir. Kişi ile devlet arasında vergiden kaynaklanan hukuksal ilişki sadece alacak-borç ilişkisi değil aynı zamanda bir ödev ilişkisidir. Bu karşılıklı ödev gereği, mükelleflerin ve idarenin yükümlüklerini zamanında, usulüne uygun ve eksiksiz yerine getirmesi gerekmektedir. Bu hukuksal ilişkinin zedelenmesi “Hukuk” un olmadığı bir toplum yapısına götürecektir.

Anayasada belirlenen ilkeleri, bizatihi Devlet, gelir elde etme amacıyla ortadan kaldırmaktadır. Küreselleşen dünyada, akışkanlığı yüksek olan iktisadi güç-uluslararası sermaye-, uygulanan vergi indirim ve teşviklerinden daha çok “Hukuk” un varlığını aramaktadır. Vergi adaleti ve istikrarın varlığı uzun dönemde ekonominin gelişmesine, refahın artmasına neden olacaktır.

4.3. Küreselleşmenin Türk Vergi Sistemine Yansımaları

Türk vergi sistemi, 24 Ocak 1980 kararları sonrası küreselleşmenin ağır etkilerinin hissedildiği, anayasal ilkeleri temel alan iktisadi bir politika aracı olmaktan ziyade gelirler politikasına dönüşmüştür. Çağdaş vergilerin uygulandığı yarım asrı aşkın sürede sistem, ekonomik gelişmeleri etkileme ve yönlendirme gücünden yoksun, dönemsel gelişmelerden etkilenen istikrarsız bir vergi yapısı sergilemektedir. Gelişmekte olan bir ülkeye özgün şekilde, hukuki boyutun ihmal edilip mali amacın ön planda olduğu, adli ve idari açıdan kurumsallaşmamış bir vergi yapısı mevcuttur.

Bu politik felsefe vergi kanunlarına da sirayet etmiş, verginin yasallığı ilkesinin ihlal edildiği, idari yorum ve keyfi uygulamalarla vergi hukukunun yönlendirildiği bir hal almıştır. Katı ve hiyerarşik bir bürokratik yapılanmanın doğal sonucu olarak kamu, özel ekonomideki gelişmeleri izleme kudretinden yoksun bir hal almıştır. Ekonomik gelişmelere zamanında temayüz edilememesi, gerek vergi yargısının içtihat oluşturmayı geciktirmesine, gerekse de gelir idaresinin kanun yapma tekniğinden uzaklaşmasına neden olmuş, sistemin daha da bozulmasına yol açmıştır. İdarenin keyfi uygulamaları uzun yıllar sonuç beklenen yargı kararlarını ortaya çıkarmıştır.

Verginin aktörleri arasındaki bu uyumsuz yapı, demokratik bir sistemin en önemli finansmanı aracı verginin, yapısının doğru şekillenememesine yol açmıştır. Optimum bir vergi yapısının kurulamaması, siyasal iradeyi sosyal adalet ve gelir dağılımı amaçları ile vergi geliri arasında bir tercihte bulunma durumunda bırakmıştır.

Küreselleşme ile birlikte tüm dünyada meydana gelen gelişmeler, aynı sonuçları Türkiye’de de ortaya çıkarmıştır. Hukukun temel prensipleri ile klasik vergileme ilkelerini esas alıp mali güce göre vergilemenin temel alındığı, en azından eşit oranda olması beklenen dolaylı ve dolaysız vergilerden oluşan ideal vergi sistemi, gelir amacının ön plana alındığı dolaylı vergiler lehine bir sapma gerçekleştirmiştir. Keza, dolaylı vergiler de genel tüketim yerine özel tüketimi vergileyen bir yapıya doğru evrilmiştir. Bütün bu gelişmeler –oran indirimleri, oran farklılaştırmaları, istisnalar, vergi teşvikleri, özel tüketimin vergilenmesi- vergi kanunlarına da yansımıştır. Bu bölümde küreselleşme olgusunun vergi sisteminde bıraktığı izler ortaya konacaktır.

4.2.1. Sermaye Birikimine Yönelik Vergisel Tedbirler

Uluslararası vergi rekabetinde, ekonomik üstünlük sağlama, sermaye ve yatırımları çekebilme amacıyla da ülkeler vergi harcamasında bulunabilmektedir. Sermayenin verimliliği ve bütünselliğinin kaybedilmemesi, vergi harcamalarının gerekçesini teşkil etmektedir. Vergi harcaması, verginin konusu veya muhatabında feragat edilen vergi gelirdir. Somut olay soyut hukuk kuralları ile örtüşerek, tüm sonuçlarıyla “vergi” kavramını ortaya çıkarmasına rağmen vergi harcamasıyla -istisna, muafiyet, indirim, mahsup, vergi kolaylığı, teşvik, düşük vergi oranı, vergi erteleme- gibi yöntemlerle vergi gelirinden vazgeçilmektedir (Öncel, 2005:7).

Ekonomide vergilenebilir bir alan üzerinde optimum bir orana kadar yapılan artışlar vergi gelirlerini artırırken, bu orandan daha fazla yapılan artırımlar vergi gelirlerini azaltmaktadır. Vergilenebilir gelir arttıkça, oran indirimlerinin marjinal getirisi, marjinal maliyetinden büyük olmaktadır. Tam tersi durumda da oran artırımlarının marjinal maliyeti, vergi geliri artışından fazla olabilmektedir. Vergi maliyeti sadece vergiye karşı direnç yoluyla değil, bürokratik ve idari örgütlenme maliyeti olarak da ortaya çıkabilmektedir. Vergi gelirlerini artırmaya yönelik tedbirler ve bu tedbirlerin

denetimi, gerek kamu gerekse de özel sektörde toplumun belirli bir işgücünü ve zamanı tahsis etmesini gerektirmektedir.

Vergi yükümlülüğünde, vergi oranı kadar verginin matrahı ve matrahın sınırları da son derece önemlidir. Matrahı belirleyen, gelir ile bu gelirin elde edilmesinde katlanılan gider unsurlarıdır. İstisnalar yoluyla vergi konusuna giren bir faaliyetin vergi dışına kaydırılması efektif vergi oranını düşürmekteyken, kanunen kabul edilmeyen unsurların dahil edilmesi veya giderlere sınır konulması matrahın fazlalaşmasına neden olup vergi yükünü artıracaktır.

Sermaye birikimi nominal vergi oranlarından ziyade hissedilen vergi yükünü daha açık bir şekilde ortaya koyan efektif vergi oranına duyarlıdır. Özellikle, büyük hacimli sermaye kazançlarında vergi yoluyla kamuya kaynak aktarımı, yatırım iştahını azaltmaktadır. Efektif vergi oranı vergi harcamasının da dikkate alınarak belirlendiği çok sayıda faktörün etken olduğu bir orandır. Vergi konusunda ve vergi tekniğinde yapılan sınırlamalar kadar verginin yükümlüsü noktasında yapılan sınırlamalar da sermaye birikimini etkilemektedir.

24 Ocak 1980 sonrası, Türkiye’de neo-liberal politikalarla paralellik gösteren, sermaye odaklı, sermayeyi esas alarak güçlendirmeyi hedef haline getiren bir vergi politikası uygulanmaya başlanmıştır. Arz yanlı iktisat teorisi sermaye birikimini teşvik ederek, çalışma, yatırım ve tasarruf eğilimini güçlendirmeyi, ekonominin dinamiklerini, beşeri ve fiziki sermayeyi harekete geçirmeyi hedeflemektedir. Bu felsefeyi engelleyecek, vergi gibi herhangi bir müdahale doğru kabul edilmemekte, üretim ve tüketime tarafsız objektif bir vergi politikası savunulmaktadır.

1980 sonrasında, Türkiye’de de sermaye birikimi ile milli geliri ve uluslararası rekabet gücünü artırmak amacıyla vergi politikası uygulanmıştır. Özal’lı yıllar arz yanlı iktisadın vergiye ilişkin görüşlerinin uygulandığı yıllar olmuştur. Bu çerçevede, özellikle geliri vergilendiren vergiler yönünden vergi teşvikleri, oran indirimleri ve vergi istisnaları yoluyla sermaye üzerindeki vergi yükü düşürülerek üretim ve istihdamın artırılması hedeflenmiştir. Bu işlem, dolaylı vergiler ile emek üzerindeki

vergilere ağırlık verilerek gerçekleştirilmiş, sermayedar kesim genişleyip büyürken orta ve alt gelir grubu reel gelir kaybına uğramıştır.

4.2.1.1. Vergi Oranlarında İndirim

Türkiye’de, 1980 sonrası uygulanan ekonomi politik felsefeye uygun bir şekilde vergi oranlarında yapılan indirimlerin temel amacı da sermayenin güçlendirilmesine yönelik gerçekleşmiştir. Girişimci sınıfın gelirlerinin kamu kesimine aktarılmasından ziyade, yatırımlarında kullanılmak üzere kaynak olarak kendilerinde bırakılması amaçlanmış, tedrici olarak gelir üzerinden alınan vergi yükü azaltılmıştır. 24 Ocak Kararlarıyla egemen olan arz yönlü iktisat politikası gereği, kalitatif sermayenin verimsiz bir alana kaydırılmaması amacıyla, efektif vergi oranlarının indirildiği bir yapı ortaya konmak istenmiştir.

Arz yönlü iktisat politikasının ana karakteristik özelliklerinden biri, gelir vergisi ve kurumlar vergisi gibi dolaysız vergi oranlarının düşürülmesidir. 1980 sonrası sermaye birikiminin teşvik edilebilmesi amacıyla vergi oranları sürekli bir şekilde azaltılmıştır. Günümüze kadar geçen yaklaşık 35-36 senelik uygulamada, hem gelir vergisinin üst diliminde hem de kurumlar vergisinde %30’luk bir azalma sağlanarak, yüksek gelir gruplarının daha az vergilenecek sermaye birikimine katkı sağlanması amaçlanmıştır.

1950 yılında %10’luk oranla yürürlüğe giren Kurumlar Vergisinde ortaklara dağıtılan kar payı üzerinden yapılan gelir vergisi stopajı da yine %10 oranındadır. 1960’lı yıllarda önce %20 sonra %25’e yükseltilecek oran, ayrıca ortaklara dağıtılan kar payı üzerinden %20’lik yapılan gelir vergisi stopajıyla 1980’e kadar istikrarlı bir şekilde uygulanmıştır. Bir diğer ifadeyle kurumlar kanalıyla elde edilen gelire dair vergi yükü 50’lerde %19, 1960 sonrası %36 ve %40 olarak gerçekleşmiştir. 1980 sonrasında, Kurumlar Vergisi oranı %50 oranına yükseltilmiştir.

Vergi gelirlerinin yarısından fazlasını dolaysız vergilerden oluştuğu 1981 yılında oranı % 50’ye çıkarılan kurumlar vergisi, 1983’te % 40’a, 2006 yılında ise %20’ye

indirilmiştir. 1981 yılında, 1/2 oranında uygulaması başlatılan vergi alacağı, 1983 yılında 1/3 olarak uygulanmış, 1985'te ise tamamen kaldırılmıştır.1986-1995 döneminde kurumlar vergisi dağıtılsın veya dağıtılmasın tüm kar paylarını da içine alacak şekilde %46 olarak uygulanmıştır (Armağan, 2007:232-233).Vergi alacağı uygulaması ile kurum vasıtasıyla gerçek kişiye intikal eden gelirin vergi adaletine uygun bir şekilde artan oranlı tarife yapısı ile buluşması amaçlanmıştır.

Kar paylarının kurum bünyesinde vergilenmesini yeterli görüp beyan edilmemesini öngören uygulama üniter vergi sistemini ve artan oranlılığı zedelediğinden, 1996'da tekrar değişikliğe uğrayarak vergi alacağının sisteme girmesine neden olmuştur.2000 yılına kadar 1/3, sonrasında ise 1/5 olarak iki ayrı oranda vergi alacağı uygulanmıştır. 1999 yılından itibaren asgari kurumlar vergisi, 2003 yılından itibaren de vergi alacağı uygulaması kaldırılmıştır.

Kurumlar vergisi oranı, 1996-1999 arası %25 ,1999-2004 arası %30, 2005'de %33 ve 2006'dan günümüze kadar %20 olarak uygulanmıştır (Armağan, 2007:232 -233). Kar payından da, halka açıklık durumuna göre %10 veya %20 oranında gelir vergisi stopajı yapılmıştır. Karın sermayeye ilavesi kar dağıtımını sayılmayarak şirketlerin sermaye yapılarının güçlendirilmesi hedeflenmiştir. Mevcut durumda, halka açık şirketlerde karın tamamının dağıtımında %28, diğer şirketlerde ise %36 vergi yükü, kar dağıtılmadığında ise %20'lik vergi yükü ile karşı karşıya kalınmaktadır.

Kurumlar vergisi, kurum ve kurumdan gelir elde eden ortak olmak üzere geliri çift kademeli olarak vergilendirdiğinden, efektif vergi oranı yüksek olarak belirlenmiştir. Karın dağıtılmaması teşvik edilerek efektif vergi oranlarının düşürülmesi amaçlanmıştır. Karın dağıtılması halinde de sistemin özüne uygun bir şekilde kişiye intikal etmiş iktisadi gücün vergilenmesi hedeflenmiştir.

Gelir vergisi yönünden ise 1981 yılı gelirlerine uygulanan %40-%66, 1982 yılı gelirlerine uygulanan %39-%65 arasındaki vergi oranlarının bulunduğu 6 dilimden oluşan gelir vergisi tarife yapısı zamanla, %15-%35 arası vergi oranından oluşan 4 dilimli bir sisteme doğru dönüşmüştür. 1963-1980'li yıllara kadar gelir vergisi tarife

yapısı, %10-%60 arasında vergilemenin yapıldığı 10 dilimli bir tarife yapısıdır. 80'li yıllarda yüksek dilime gelmeden, ara dilimlerde en yüksek oranın olduğu doğrusal olmayan tarife yapısı da uygulanmıştır. En yüksek gelir dilimine gelmeden 1981'de %75, 1982-83 yıllarında %74, takip eden iki yılda ise sırasıyla %68 ve %63 oranı uygulanmıştır. 1986 yılından itibaren ise doğrusal tarife yapısına geçilmiştir (Aktan, 1989: 66-88; Türkan, 1994;9;Yılmaz, 255-257).

Dolaysız vergi gelirlerinin merkezi yönetim bütçe gelirlerinin yarısından fazlasını oluşturduğu, 80'li yılların hemen başında, efektif vergi oranları bir hayli yüksektir. Yüksek enflasyona bağlı olarak vergi tarifelerindeki değişiklikler, yüksek dilimlere erişmenin kolaylığı orta ve alt gelirli grupların bile yüksek oranlarda vergilendirilmesine neden olmuştur (Armağan, 2007:229). 1981-1986 arası 7 dilimli, 1986'dan 1994'e kadar ise 6 dilimli bir yapı söz konusudur. 1994-1998 arası dönemde de tekrar 7 dilimli bir tarife yapısı getirilmiştir. Yüksek enflasyonun gelir dilimleri arasındaki yükseklik farkından dolayı oluşan vergi adaletsizliğinin azaltılması amaçlanmıştır. 1998 yılında ücret gelirlerine farklı bir tarife yapısı öngörülmüş ise de sonradan bu uygulamadan vazgeçilmiştir. Mevcut haliyle %15-%35 aralığında 4 dilimli bir gelir vergisi tarife yapısı uygulanmaktadır (Aktan, 1989: 66-88; Türkan, 1994;9;Yılmaz, 255-257).

4.2.1.2. Vergi Teşvik ve İstisnaları

Türkiye'de yaşanan sosyal değişim ve şehirleşme sonucu vergileme kapasitesinin genişlemesi, dolaysız vergilerin vergi sistemi içinde önem kazanmasına neden olmuştur. 1978-1982 arası dönemde vergi gelirlerinin yaklaşık yarısı dolaysız vergilerden kaynaklanmıştır. Bu dönemde, vergi politikası amacı doğrultusunda, sosyal adalet ve hukuk devleti normlarının dikkate alındığı iktisadi bir politika aracı olarak kullanılmak istenmiştir. Vergi politikasında dış etkenlerin rolü sınırlı, vergi harcamaları az, vergi tabanı da geniş tutulmak istenmiştir. Kişi ve konuya göre vergi bağışıklık -muaflık ve istisnalar- ve teşvikleri verginin konusunu aşındırmamaktadır.

Vergi politikasının dönüşüm sürecine girdiği 1980'li yıllardan itibaren ise dolaysız vergilerden feragat edilmeye başlanmıştır. Türkiye'de gelir üzerinden alınan vergiler,

1973-1986 arası dönemde, toplam vergi gelirleri içinde OECD ortalamasının üstünde seyrederken, 1987 yılından itibaren hızla düşerek 2014 yılı itibariyle %21 seviyesine gerilemiştir. Bu gerilemede vergi erozyonunun etkisi büyüktür.

Vergi erozyonu, vergi harcamaları, yasal boşluklar, vergi kaçakçılığı ile vergiden kaçınma gibi nedenlerle matrahın aşındırılmasıdır. 1990'lı yıllarda çok yüksek oranda -%46- kurumlar vergisi uygulanmasına rağmen çok sayıda muaflık, istisna ve indirimler nedeniyle %20-25'ler seviyesinde gerçekleşen efektif vergi oranı ile vergi hasılatı erozyona uğramıştır (Armağan, 2007:233). Türkiye'de sermaye birikimi sağlayarak yatırımların özendirilmesi amacıyla yönelik olarak, vergi teşvik ve istisnaları ile verginin konusunda yapılan bağışıklıklarla, dolaysız vergi yükü azaltılmak istenmiştir.

1980 sonrası dönemin en belirgin özelliklerinden biri enflasyon ve kayıtdışı ekonomidir. Enflasyon vergisiyle işletmeleri vergilememek, özsermayeleri üzerinden ayrı bir vergiye tabi tutmamak amacıyla bilanço değerlerinin güncel tutulması hedeflenmiştir. Sabit sermaye unsurlarının güncel olmasına ve enflasyonist etkilerin azaltılmasına yönelik yöntemler gündeme gelmiştir.

Yeniden değerlendirme kurumu, vergi sistemimize 1963 yılında Vergi Usul Kanununa eklenen geçici 11.madde ile girmiş, ancak 1983 yılına kadar işlerliğe kavuşmamıştır (Özbalcı,1998:953). 1987 yılında VUK'a eklenen madde ile geçici niteliği de kaldırılarak daimi bir hal almıştır. Bu vergi tekniğinin yer aldığı mükerrer 298.madde 2004 yılında enflasyon muhasebesi ile yeni bir düzenlemeye kavuşmuştur. 2001 yılında kaldırılan, maliyet artış fonu uygulamasıyla da bilançodaki sabit sermayenin enflasyonist etkilerden korunmasını amaçlamıştır.

Finansman fonu ve yenileme fonu gibi vergisel kaynağın kullanılmasına yönelik erteleme tedbirleriyle de sermaye üzerindeki vergi yükü hafifletilmeye çalışılmıştır. Gayrimenkul, sabit sermaye unsurları ve iştirak hisselerinin satışından elde edilen kazançların sermayeye ilavesi suretiyle, rekabet gücü yüksek, güçlü sermaye yapılarının tesisi amaçlanmıştır. Sadece satış kazançları değil, aynı zamanda üretim

tesislerinin sermaye olarak konması da aynı şekilde değerlendirilerek, temel amaç doğrultusunda sinerji yaratacak güçlü bir sermaye yapısı hedeflenmiştir. Keza, vergisiz şirket birleşmeleri ve halka açık şirketlerin düşük vergilenmesiyle özel sektörün kurumsallaşıp aile şirketi modelinden büyük sermaye yapılarına kavuşması hedeflenmiştir.

Vergi sistemimizde, 202 sayılı Kanunla Gelir Vergisi Kanunu'na eklenen madde ile 1963 yılından itibaren uygulama imkanı bulan yatırım indirimi kurumu ile ticari ve kurum kazançlarının vergilenmemesi sağlanmaktadır. Böylece yatırımların artması ve kalkınmanın hızlanmasının teşviki öngörülmektedir. Planlı kalkınma döneminde uygulaması başlayan bu kurum, değişen şartlara göre uyum sağlayarak günümüze kadar gelmiştir.

Neo-liberal politikaların uygulandığı dönemde, yatırım indirimi vergisel teşvikler kadar diğer teşvik unsurları ile de desteklenmiştir. Sadece teşvik belgeli yatırımlarda değil teşvik belgesiz yatırımlarda da yatırım indirimi uygulaması gerçekleştirilmiştir. Uluslararası vergi rekabetinde önde olabilmek amacıyla çokuluslu şirketlerin yatırımları, yatırım indirimi kurumunda yapılan düzenleme ile vergiden bağışık hale getirilmiştir. Genel oran yatırım harcamasının %40'ı olmasına rağmen, 250 milyon ABD dolarını aşan yatırımlarda yatırım indirimi oranının %200'e kadar artırılabilceği öngörülmüştür.

Vergi gelirleri kadar parafiskal gelirlere de yapılan indirimler veya Hazine tarafından karşılanan tutarlarla sermaye birikimi desteklenmiştir. Kalkınmada geri kalmış yörelerde yapılacak yatırımlarda istihdam koşuluyla sigorta primlerinin belirli bir kısmının Devlet tarafından karşılanması öngörülmüştür. 1980 sonrası dönemin en önemli özelliği, tüm politikaların yatırıma endeksli olup yatırımların ve üretimin artırılarak kalkınmanın sağlanmasının amaç edinilmesidir. Yatırımlar için sermaye de vergiden bağışık hale getirilmiştir. 1985 yılında kabul edilen kanunla yatırım ve üretimin artırılması, yabancı sermaye ve teknoloji girişi amacıyla serbest bölgeler kurulması kabul edilmiştir.

4.2.1.3. Sermayenin Kalıcılığını Sağlamaya Dair Vergisel Tedbirler

Uluslararası vergi rekabeti açısından, sermaye çekmek kadar sermayeyi tutmak da son derece önemlidir. Washington konsensüsü neticesinde artan sermaye hareketliliği, ülkelerin vergi politikaları üzerinde ciddi baskılar oluşturmuştur. Bu çerçevede küreselleşme olgusu, sermaye birikiminin sağlanmasına yönelik Türk vergi politikasını da dolaysız vergi yükünü azaltma noktasında zorlamış, kalkınma ve yatırıma endeksli bir motivasyonla iç politik manevra kabiliyetini sınırlandırmıştır. Küreselleşmenin bu etkisi, doğrudan vergisel sonuç doğuracak herhangi bir kanun, içtihat veya uygulama olabileceği gibi, politika yapıcıların uymak zorunda kaldıkları dolaylı uygulamalar şeklinde de gerçekleşmiştir.

1980 sonrasında Türkiye’de sermaye tutmaya yönelik politikaların vergi kanunlarında ortaya çıkardığı iki önemli yansıma vardır. Uluslararası doğrudan sermaye ve portföy sermayesi yatırımlarını cazip ve kalıcı kılmak için uygulanan yatırım teşvik politikası ile faiz, kur farkı ve kar payları gibi menkul sermaye iratlarının vergilenmemesine yönelik politik tercihtir. Uluslararası vergi rekabetinde bu iki politika iradi olarak kullanılmıştır.

Küreselleşmenin doğrudan vergisel sonuç doğuran etkilerinden biri uluslararası bir otomotiv şirketinin yapacağı yatırıma ilişkin özel kanun çıkarılmasıdır.1998 yılında BKK ile “Ford Motor Company” ile “Koç Holding” ortaklığı olan Ford Otosan’a, yapacağı yatırım için Gölcük’teki 1600 dönümlük arsa bedelsiz olarak tahsis edilmiştir.¹⁴ Ayrıca, “Ford Motor Company”nin yapacağı yatırım için BKK ile Gelir Vergisi Kanununda özel bir belirleme de yapılmıştır. Uluslararası rekabet gücü kazandıracak, ileri teknoloji gerektiren, katma değeri yüksek, vergi gelirleri ve istihdam artırıcı özelliklerden en az ikisini içeren 250 milyon ABD Dolarını aşan

---

¹⁴ 26 Temmuz 1998’de Ford Otosan’ın Kocaeli Fabrikası’nın temel atma töreninde, dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel konuşmasını şu sözlerle tamamlar: “Böyle bir fabrika için gerekirse Çankaya’nın bahçesini veririm” <http://www.hurriyet.com.tr/ford-a-ilk-kapiyi-menderes-acti-cankaya-bahcesi-buyume-fitilini-atesledi> -15176891, Erişim.30.03.2016

sınai yatırımlar için %200 yatırım indirimi oranının uygulanacağı belirlenmiştir.

Uluslararası şirketlerin Türkiye'ye yapacakları yatırım harcamasının iki katına kadar bir vergisel bağışıklık, kamudan özel sektöre bir sermaye transferi olup işletme döneminde alınacak verginin toplam tutarı kadar bir kısmın sermayeleştirilmesidir. Sermayeyi vergilemeden kaçınmak veya vergi indirimleri yaparak uluslararası vergi rekabetinde öne geçmekten ziyade, yatırımın iki katı kadar işletme döneminde alınacak vergiden vazgeçmek ve buna ilave olarak bedelsiz yatırım yeri tahsisi vb. uygulamalar, bir anlamda dolaylı sermaye aktarımıdır.

Bir diğer önemli politik tercih yüksek faiz düşük kur politikası ile mali sermayeyi çekebilmeyle yönelik kullanılmıştır. Uluslararası fonlar ile portföy yatırımlarını çekebilme amacıyla faiz yüksek tutularak elde edilen gelir vergiden arındırılmıştır. Konjonktürel olarak menkul sermaye iratları beyana tabi tutulmadığı gibi bazen de vergi indirimleriyle üzerlerindeki vergi yükü minimize edilmeye çalışılmıştır. Türkiye'nin ödemeler dengesi açıklarının finansmanında kullanılmak üzere kalıcı kılınmak istenen sıcak para kısa vadede sorunları çözüyor gibi gözükse de ülke ekonomisine ciddi zarar vermiştir. 1994 ve 2001 yıllarında yaşanan ekonomik krizlerde sıcak paranın çekilmesi, sermayenin tedirginliğini ortadan kaldırmaya çalışan politikaları da beraberinde getirmiştir. Küreselleşme olgusu gelirin tanımının değiştirilmesine gösterdiği refleksiyle, Türkiye gibi bir ulus devlete kendi politikalarını empoze etmiş ve uyum sağlamak zorunda bırakmıştır.

1999 yılında maliye politikasını yürütmekle görevli koalisyon ortağı sosyal demokrat iktidar, 4369 sayılı kanunla gelirin tanımını değiştirmiştir. Gelirde kaynak artışı kuramı yerine net artış kuramı benimsenerek geniş anlamda bir gelir tanımına gidilmiştir. Kaynak teorisinde gelir kavramı için belirli bir üretim faktörüne bağlılık ve devamlılık gerekirken, net artış kuramında gelir, gelirin tüketim ve/veya tasarrufa konu olabileceğinden hareketle kavranmaya çalışılmaktadır. Türkiye'de 50 yıllık gelir vergisi uygulamasında belirlenen 6 kaynak aynen kabul edilmekle birlikte 7. kaynakta değişiklik yapılarak "kaynağı ne olursa olsun diğer her türlü kazanç ve iratlar ibaresi" eklenmiştir. Gelirin tanımı GVK 1.maddede;

“Gerçek kişilerin gelirleri, gelir vergisine tabidir. Gelir, bir gerçek kişinin bir takvim yılı içinde elde ettiği, tasarruf veya harcamasına kaynak teşkil eden her türlü kazanç ve iratların safi tutarıdır” olarak tanımlanmıştır. Tasarruf veya harcamaya kaynak teşkil ettiği ispat olunamayan gelir unsurlarının vergilemesinin de önü açılmıştır.¹⁵Nitekim, 1999 yılında değişen gelir kavramı, küresel sermayenin süreç içerisinde gösterdiği tepkiyle 2003 yılında kaldırılarak tekrar gelirin eski tanımına dönülmesiyle sonuçlanmıştır.

4.2.2. Zararlı Vergi Rekabetinden Korunmaya İlişkin Tedbirler

Küreselleşmenin egemenlik yetkilerini azaltması ulus-devletlerin, çekirdek yapılarını koruyabilmek ve bu olgunun zararlarından korunmak için güç kazanma motivasyonları artırmaktadır. Bu durum da önemli bir vergi politikası sorununu- uluslararası vergi rekabetini- beraberinde getirmektedir. Uluslararası rekabette hakim olma arzusu ve güç rekabeti uluslararası sistemin doğasından kaynaklanmakla beraber, küreselleşme bu çatışmayı derinleştirmektedir. İç politik kararlar çoğu zaman maliye politikası aracı olmaktan ziyade dış politikanın bir parçası olmakta; zararlı vergi rekabetiyle vergi matrahları aşındırılıp diğer ülkelerin mali politikaları yıpratılmaktadır. Dış politik amaçlar doğrultusunda ülke içi mali ve ekonomik amaçları gözetmeyen özel vergi imtiyazlarının tanınması zararlı vergi rekabeti olarak adlandırılmaktadır (Akkaya, 2002:20).

Küreselleşme sürecinin yol açtığı yoğun rekabet, bazı ülkelerin büyüme, istihdam ve vergi gelirlerini artırmada kazançlı çıkmasına yol açarken, diğer ülkelerin çoğunluğunun zararlı çıkmasına neden olmaktadır. Uluslararası güç rekabetini artıran bu fenomen, aynı zamanda çatışmaların çözümü için ülkelerin vergi sistemlerinde

---

¹⁵ “Nerden buldun” yasası olarak kamuoyunda karşılık bulan bu değişiklik her ne kadar kayıtdışı ekonominin giderilmesi amacını taşıyorsa da iş dünyasında ve sermaye çevrelerinde tedirginlik yaratmıştır. Vergi teorisinde gelirin tanımında kaynak kuramı ve net artış kuramı uygulanmaktadır. Kaynak kuramı kaynağı belirli gelirin vergilenme esasına dayanırken net artış kuramı kaynağı ne olursa olsun kişinin ekonomik varlığında dönemsel olarak meydana gelen artışı esas almaktadır. Gelir Vergisi uygulamamızda öteden beri uygulanmakta olan kaynak kuramı terk edilerek net artış kuramına 4369 sayılı yasa ile geçilmiştir.

uyum ve işbirliğine gitmelerini gerekli kılmaktadır.

Nitekim, OECD yaptığı çalışmalarla uyumlaştırma ve koordinasyonu teşvik ederek raporlar yayınlamaktadır. Zararlı vergi rekabetine ilişkin OECD raporunda, uluslararası rekabetin devletlerin vergi sistemlerini temelden etkilediği, vergi politikalarındaki amaç birliğini ve entegrasyonu ortadan kaldırdığını, sosyal adaleti bozduğu, kaynak tahsisini olumsuz etkilediği, kalitatif sermayenin verimsiz alanlara yönelerek refahı azalttığı, mükelleflerin sisteme güvenlerinin kalmaması ve vergi idaresinin otoritesinin zayıflaması nedeniyle vergiye uyumu azalttığı hususları yer almaktadır (OECD,1998:14-18).

Türkiye’de küreselleşmenin meydana getirdiği bu olgudan korunmak amacıyla diğer ülkeler gibi temel vergi kanunlarında düzenlemelere gitmiştir. En önemli düzenlemelerden birisi 56 yıllık 5422 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu yerine yeni kanunun uygulamaya başlanmasıdır. Küresel sorunları teşkil eden transfer fiyatlandırması suretiyle örtülü kazanç dağıtımı, kontrol edilen yabancı kurum kazançlarının vergilendirilmesi, vergi cennetlerine ilişkin yeni düzenlemeler 5520 sayılı yeni Kurumlar Vergisi Kanununda ele alınmıştır.

4.2.1.1. Kontrol Edilen Yabancı Kurum Kazançlarının Vergilendirilmesi

5520 sayılı yeni Kurumlar Vergisi Kanunu’nun 7.maddesinde; “Tam mükellef gerçek kişi ve kurumların doğrudan veya dolaylı olarak ayrı ayrı ya da birlikte sermayesinin, kâr payının veya oy kullanma hakkının en az % 50'sine sahip olmak suretiyle kontrol ettikleri yurt dışı iştiraklerinin kurum kazançları, dağıtılsın veya dağıtılmasın aşağıdaki şartların birlikte gerçekleşmesi halinde, Türkiye’de kurumlar vergisine tâbidir:

a) İştirakin toplam gayrisafi hâsılatının % 25 veya fazlasının faaliyet ile orantılı sermaye, organizasyon ve eleman istihdamı suretiyle yürütülen ticarî, ziraî veya serbest meslek faaliyeti dışındaki faiz, kâr payı, kira, lisans ücreti, menkul kıymet satış geliri gibi pasif nitelikli gelirlere oluşması,

b) Yurt dışındaki iştirakin ticarî bilânço kârı üzerinden % 10'dan az oranda gelir ve kurumlar vergisi benzeri toplam vergi yükü taşıması,

c) Yurt dışında kurulu iştirakin ilgili yıldaki toplam gayrisafi hâsılâtının 100.000 YTL karşılığı yabancı parayı geçmesi”

hükümü yer almaktadır. Buna göre, tüm dünya gelirleri üzerinden ülke içinde vergilemeye tabi olan mükelleflerin, yurtdışında tesis ettikleri iştirakleri vasıtasıyla matrahı aşındırmaları engellenmek istenmiştir. İştiraklerin sermaye ve kar payının yanısıra oy hakkı kriterine sahip olunmakla da kontrol edildikleri ve ülke içindeki gelire transfer yükümlülükleri belirlenmek istenmiştir.

Türk vergi sistemine yeni giren uygulama ile tam mükellefiyet anlamında yeni bir hukuki betimleme yapılmıştır. Fiilen hükmedilmesine rağmen vergi dışı olarak görünürde ortaya çıkan, özellikle yatırımların plasmanında kullanılan bir hukuki öznenin tanımlanması amaçlanmıştır. Ayrıca ticari ve sinai mahiyette olmayan yatırımlarını yurt dışında düşük vergi oranlı ülkelere yönlendiren mükellefler ile Türkiye’de yatırım yapan mükellefler arasındaki vergi adaletinin sağlanması da hedeflenmiştir.

Uluslararası zararlı vergi rekabetinin bir sonucu olarak sermaye çekmeye yönelik vergi erteleme imkanı getiren uygulamaların önüne geçilmesi amaçlanmıştır. Matrahı aşındırmak amacıyla görünürde sahip olunmayan, ancak fiilen kontrol edilen kurumun vergilendirilmesi amaçlanmıştır. Bu kurumun gelirlerinin matrah aşındırmasına yönelik uluslararası çifte vergilendirme anlaşmalarıyla bağışıklık kazandırılan gelirlerden olması halinde de vergiye tabi olacağı belirtilmiştir.

4.2.1.2. Transfer Fiyatlandırması Yoluyla Örtülü Kazanç Dağıtımı

Türk vergi sisteminde 1980 yılında yapılan ilave düzenleme ile yarım asrı aşkın bir zamandır uygulanmakta olan “örtülü kazanç” müessesesi, uluslararası gelişmeler, özellikle Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD)'nin düzenlemeleri dikkate alınarak yeniden düzenlenmiştir. Küreselleşmenin ulus-devlet üzerindeki en

bariz etkileri bu müessesede de kendini göstermekte, küresel bir aktörün düzenlemeleri iç mevzuat açısından referans kabul edilmektedir.

Türkiye’de 5422 sayılı eski Kurumlar Vergisi Kanunu’nda yer alan “örtülü kazanç” müessesesi, 5520 sayılı yeni Kurumlar Vergisi Kanununda 01/01/2007 tarihinden itibaren “Transfer fiyatlandırması yoluyla örtülü kazanç dağıtımı” adı altında yeniden düzenlenmiştir. Benzer bir düzenleme Gelir Vergisi Kanunu’nda da yapılmıştır.

Kurumun veya şahsi işletmenin doğrudan veya dolaylı ilişkide bulunduğu kişilerle gerçekleşen irrasyonel ekonomik işlemlerle, kazancının vergisiz bir alana taşınması engellenmek istenmiştir. Kurumların veya şahsi işletmenin ilişkili kişilerle emsallere uygunluk ilkesine aykırı olarak tespit ettikleri bedel veya fiyat üzerinden mal veya hizmet alım ya da satımında bulunmaları durumunda, kazanç tamamen veya kısmen transfer fiyatlandırması yoluyla örtülü olarak dağıtılmış sayılacak veya işletmeden çekilmiş değerler olarak kabul edilecektir.

Vergi tekniğinde transfer fiyatlaması olarak adlandırılan manipülasyon, vergiye tabi gelirin, gerçekte olmayan işlemlere konu edilip bir başka özneye aktarılarak vergi dışı bırakılmasını ifade etmektedir. Transfer fiyatlaması ülkelerin vergi gelirlerini ciddi bir şekilde erozyona uğratarak vergi ve hukuk sistemlerine zarar vermektedir.

Bu olgunun mali politikalarda yol açtığı tahribatın yanısıra, aynı zamanda siyasi erke vermiş olduğu zararlar da uluslararası işbirliğini mecburi kılmaktadır. Zira, ulus-devletler egemenlik gücünü kullanamamakta, dışsal bir gelişme karşısında işlevlerini kaybetmekte; dünya gelirleri kaygan bir zeminde hareket ettiğinden ülkelerarası vergileme problemleri ortaya çıkmaktadır. Keza, transfer fiyatlaması hukuk düzenine karşı bir eylemi, düzensizliği, otoriteden sapmayı ifade etmekte olup vergilenemez bir alan yaratmaktadır. Uluslararası hukuku, sistemi ve ulus-devletlerin egemenliğini derinden sarsmaktadır.

Transfer fiyatlamasında, manipülasyona uğramış ekonomik bir işlem veya hipotetik bir işlem sözkonusudur. Çokuluslu bir şirket, vergi ödemek zorunda olduğu bir ülkedeki yavru şirketine manipüle ettiği yüksek fiyatla mal veya hizmet satışında bulunarak veya aynı şekilde düşük fiyatla mal veya hizmet alımında bulunarak karını azaltıp vergiden kaçınabilmektedir. Keza, zararlı bir şirket, zararını yine manipüle edilen fiyatlarla bir işleme konu edip diğer bir ülkedeki karlı şirkete aktararak transfer fiyatlaması yoluyla vergiden kaçınabilmekte veya bir ülkedeki karlı fakat yüksek oranda vergiye tabi gelir, düşük oranlı vergiye tabi gelirin olduğu zararlı ülkeye aktarılarak vergi minimize edilebilmektedir. İşlemler gerçek olmasına rağmen niteliği bozulduğu gibi, varsayımsal, kağıt üzerinde, gerçek olmayan bir işlem de transfer fiyatlamasının konusunu oluşturabilmektedir.

Türk mevzuatında, gelir yaratan birimle doğrudan veya dolaylı olarak ilişkili kişiler arasında belirlenen objektif ölçülerle saptanan bir standarttan gerçekleşen sapma, transfer fiyatlaması olarak adlandırılmaktadır. Objektif ölçülere mevzuatta yer vermekle birlikte sayısı sınırlanmamış, idare ile anlaşma suretiyle de belirlenebileceği hükmedilmiştir.

5520 sayılı KVK gerekçesinde OECD'nin "Uluslararası Şirketler ve Vergi İdareleri İçin Transfer Fiyatlandırması Rehberi" esas alınarak emsallere uygunluk ilkesinin tanımının yapıldığını, bu ilkenin, "ilişkili kişilerle yapılan mal veya hizmet alım veya satımında uygulanan fiyat ya da bedelin, aralarında böyle bir ilişkinin bulunmaması durumunda oluşacak fiyat ya da bedele uygun olmasını" ifade ettiğini belirtmektedir. Ayrıca saptanan bu standarttan sapmanın, ölçüleceği kriterin geleneksel işlem yöntemleri olarak bu rehberde önerilen temel yöntemler olduğu ifade edilmiştir.

Manipülasyon gelir yaratan birimle doğrudan veya dolaylı olarak ilişkili kişiler arasında gerçekleştirilen bir işlemdir. İlişkili kişiler farklı alanlara dağılmış sermaye birimleri- sermaye oranına göre, ana şirket, yavru şirket, bağlı şirket vb- olabileceği gibi, sermayedarlar veya bir diğer ifadeyle ortaklar da olabilir. KVK uyarınca, ilişkili kişi şöyle tanımlanmıştır:

“Bir kurum açısından ilişkili kişi;

- Kurumların kendi ortaklarını,
- Kurumların veya ortaklarının ilgili bulunduğu gerçek kişi veya kurumları,
- Kurumların veya ortaklarının idaresi, denetimi veya sermayesi bakımından doğrudan veya dolaylı olarak bağlı bulunduğu gerçek kişi veya kurumları,
- Kurumların veya ortaklarının idaresi, denetimi veya sermayesi bakımından nüfuzu altında bulundurduğu gerçek kişi veya kurumları,
- Ortakların eşlerini,
- Ortakların veya eşlerinin üstsoy ve altsoyu, üçüncü derece dahil yansoy hısımları ve kayın hısımlarını”

ifade etmektedir”

Gelir Vergisi Kanunu’nun uygulanmasında ise; “teşebbüs sahibinin eşi, üstsoy ve altsoyu, üçüncü derece dahil yansoy ve kayın hısımları ile doğrudan veya dolaylı ortağı bulunduğu şirketler, bu şirketlerin ortakları, bu şirketlerin idaresi, denetimi veya sermayesi bakımından kontrolü altında bulunan diğer şirketler” ilişkili kişi sayılmaktadır.

Ayrıca, yeni getirilen mukayeseli vergilendirme kapasitesi ile uluslararası gelir kaymalarının önüne geçilmesi ve küresel gelirlerden adil bir vergi geliri elde edilmesi planlanmıştır. Kanunda yer alan;“Kazancın elde edildiği ülke vergi sisteminin, Türk vergi sisteminin yarattığı vergilendirme kapasitesi ile aynı düzeyde bir vergilendirme imkânı sağlayıp sağlamadığı ve bilgi değişimi hususunun göz önünde bulundurulması suretiyle Bakanlar Kurulunca ilan edilen ülkelerde veya bölgelerde bulunan kişilerle yapılmış tüm işlemler, ilişkili kişilerle yapılmış sayılır”

hükmü ile kötüye kullanımların önlenmesi, gelirin daha az vergilenebilir bir alana transferinin engellenmesine ilişkin uluslararası işbirliği öngörülmüştür. Kurumlar Vergisi Kanunu’na göre, transfer fiyatlandırması yoluyla örtülü olarak kazancın dağıtılmış sayılması için; “Kurumların ilişkili kişilerle emsallere uygunluk ilkesine

aykırı olarak tespit ettikleri bedel veya fiyat üzerinden mal veya hizmet alım ya da satımında bulunmaları” gerekmektedir. Gelir Vergisi Kanunu’na göre de, yine aynı şekilde,

“teşebbüs sahibinin ilişkili kişilerle emsallere uygunluk ilkesine aykırı olarak tespit edilen bedel veya fiyatlar üzerinden mal veya hizmet alım ya da satımında bulunması halinde, emsallere uygun bedel veya fiyatlar ile teşebbüs sahibince uygulanmış bedel veya fiyat arasındaki işletme aleyhine oluşan farklar” işletmeden çekilmiş sayılacaktır. "

4.2.3. Vergi Hukuku’nun Dönüşümü

Küreselleşmenin Türk Vergi Sistemine yansımaları ile vergi hukuku ilişkisindeki aktörler arasında ve bu aktörlerin ilişkilerinde belirlenen kurallar yönünden bir dönüşüm gerçekleşmiştir. Anayasa’dan kaynaklanan vergi hukuku ilişkisi; belirli sınırlar içerisinde, kendisine vatandaşlık bağıyla yaşayan kişilerin ortak ihtiyaçlarını gidermek ve ortak amaçlarını gerçekleştirmek üzere kurulan Devlet örgütlenmesinin, kamu harcamalarının finansmanı için kendisine verilen egemenlik yetkisini cebren kullanarak vatandaşlarını vergilendirmesi ile başlamaktadır.

Klasik anlamda vergi hukuku ilişkisi idare, mükellef ve vergi yargısından oluşmaktadır. Yasaların belirlediği vergiyi doğuran olaylara göre, İdare, mükellefi ve ödeyeceği vergiyi tayin, tespit ve belli etmektedir. Küreselleşme ile birlikte vergiyi doğuran olayların çeşitlenmesi, matrahın aşınması ve vergi gelirlerinin azalması vergi yönetimi ve mevzuatını da değiştirmek zorunda bırakmıştır. Küreselleşme’nin vergi hukukunda yansımaları, sermaye birikimi temini ve zararlı vergi rekabetinden korunmaya yönelik tedbirler olmak üzere iki ana kategoride karşılık bulmuştur.

Türk mali yönetimi, vergi mevzuatını güncelleyerek veya yeni kanunlar ihdas ederek küreselleşmeye uyum sağlamaya çalışmış, oran indirimleri, oran farklılaştırmaları, istisnalar, vergi teşvikleri ve özel tüketimin vergilenmesi yoluyla sermaye birikimine yönelik vergisel tedbirler uygulamıştır. Sermaye tutmaya yönelik tedbirler ise UDY için yatırım teşvik politikası uygulanması ile portföy sermayesinin vergilenmemesine

yönelik tercihtir. 1980 sonrası bir taraftan sermaye birikiminin teşviki için gelir ve kurumlar vergisi oranları sürekli bir şekilde azaltılırken, diğer taraftan vergi teşvik, istisna, indirim ve muafiyetlerle dolaysız vergi yükü azaltılmış dolaylı vergiler ise artırılmıştır.

Gelir idaresi, matrahın aşındırılması veya bütçeye girmesi gereken gelir unsurunun başka bir alana taşınmasına yönelik işlemlere engel olabilmek amacıyla vergi mevzuatında birtakım düzenlemeler getirmiştir. Uluslararası vergilendirmeye dair küresel sorunları da teşkil eden küreselleşmenin ortaya çıkardığı zararlı vergi rekabetinden korunmaya yönelik tedbirler; transfer fiyatlandırması suretiyle örtülü kazanç dağıtımı, kontrol edilen yabancı kurum kazançlarının vergilendirilmesi, vergi cennetlerine ilişkin düzenlemeler olup yeni KV ve GVK'da da ele alınmıştır.

Kamu yönetiminde küreselleşme ile birlikte değişen anlayışa koşut olarak İdare'nin vergisel olayları daha hızlı ve esnek kavrayabilmesi amacıyla 5435 sayılı Kanunla Türk Gelir İdaresi de yeniden örgütlenmiştir. Klasik anlamda Osmanlıdan gelen idari yapılanma biçimi Defterdarlıkların görev tanımlamaları değiştirilmiş, gelir yönetimi bağımsız vergi dairesi başkanlıkları bünyesine alınarak, Gelirler Genel Müdürlüğü Gelir İdaresi Başkanlığı olarak teşkilatlanmıştır (Sarıaslan,2010:339). Vergi yönetim ve denetiminde bilgi teknolojilerinin kullanılması mükelleflerin de buna uyum sağlamaya zorlanması, e-fatura,e-defter gibi uygulamalarla karşı karşıya kalmaları küreselleşme sonucu vergi ilişkisinin farklı bir boyuta taşınmasına neden olmuştur

Sermayeyi kendi ülkesine çekme veya tutmaya yönelik vergi rekabeti olgusu karşısında, Türkiye, vergi indirim ve teşviklerinin karşılığını alamadığından zararlı çıkmıştır. 2016 yılında en fazla UDY çeken ülkeler arasında %0,9'lardan %0,68'lere düşerek 24'üncü ülke olarak yer alan Türkiye, uluslararası sermaye'den yeterince pay alamamaktadır (T.C Ekonomi Bakanlığı, 2017:4). Türk vergi sisteminde yapılan olumlu düzenlemeler yerinde olmakla birlikte, ülkenin yapısal sorunlarını aşamadığından yetersiz kalmış; Küreselleşme ile birlikte vergileme yeteneğinin azaldığı, verdiği tavizle kaybedilen vergi gelirlerini ve artan kamu gelir ihtiyacını, özel tüketimle ikame etmeye çalışan bir yapıya dönüşmekten öteye gidememiştir.

V.SONUÇ

Küreselleşmenin çok-boyutlu yapısı, bu olgunun çeşitli alanlara sirayet etmesi, kavrama disiplinlerarası bir nitelik katmış, akademik literatürde hemen hemen bütün disiplinlerde kavram inceleme konusu yapılmıştır. Küreselleşme olgusunun ait olduğu siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler disiplinine akademik bir katkı sunan bu tezde, küreselleşmenin ulus-devleti egemenlik kullanımında yetkisizleştirilmesi, olgunun epistemolojik ve ontolojik değerlendirilerek, meydana getirdiği etkilerinin analizi ile açıklanmıştır.

Sanayi devrimi ile başlayan, bir dönüşüm, değişim ve etkileşim sürecini tasvir eden küreselleşmenin kaderini bizzat kapitalizmin kendisi belirlemektedir. Liberal bir felsefeye sahip küreselleşme, kapitalizmin önünü açan, yerleşmesini ve devamlılığını sağlayan bir olgudur. Kapitalizmin devamlılığı için küreselleşme olgusu değişen boyutlarda ve felsefelerde ortaya çıkmaktadır. Son üç asırlık bir dönüşüm sürecinde, kapitalizmin iki kez yaşadığı daralma, felsefi temeli ve teorik altyapısı olan liberal politikalarla aşılmıştır. Post-küresel çağın hatlarının belirginleşmeye başladığı dünyada küreselleşme, tektipleştirme şiddetini artırarak daha da keskinleşmeye başlamış durumdadır.

Klasik liberal ve neo-liberal politikalar kapitalizmin kriz dönemlerinde ortaya çıkarak kapitalizmin sürekliliğine yönelik felsefi altyapıyı oluşturmuştur. Küreselleşme süreci, kapitalizmin kendi gelişimi için daha önceleri elzem olan güçlü ulus-devletin egemenlik güçlerini yıpratarak, devlet olma vasfını, kurumsallaşmış yapılarını zayıflatmaya ve dönüştürmeye çalışan bir boyut almıştır. Süreç, klasik liberalizmin ulus-devletini dönüştürdüğü gibi ona ait vergi yapısını da dönüşüme uğratmakta, ulus-devletin iç politik önceliklerinin ihlal edilmesine yol açmaktadır. Küreselleşmeyle ulus-devleti ortadan kaldırarak tek bir dünya devleti yaratmak imkansız olmakla birlikte, ulusal siyaseti de uluslararası siyasetten ayrıştırarak icra etmek mümkün değildir. Küreselleşme olgusu kavranamadan doğru politikaların izlenememesi, ulusüstü kurumlarla egemenlik ve gücün dengelenememesi kaçınılmazdır.

Küreselleşme ile gelişmiş ülkeler lehlerine dünya gelirinden alınan pay çarpık bir hale gelerek, gelir dağılımındaki adaletsizlikler had safhaya ulaşmaktadır. Küreselleşme ile birlikte kamu gelirlerinin düşmesi, ulus-devlet üzerinde bir refleks yaratarak telafi edici bir gelir politikasının ivedilikle işleme geçirilmesi zaruretini doğurmaktadır. Ayrıca bu olgu, vergi rekabetini de beraberinde getirmektedir. Vergi rekabeti nedeniyle küçük devletlerin vergi gelirleri artarken, büyük devletlerin vergi gelirleri ise azalmaktadır. Zararlı vergi rekabeti, kamu gelirlerinin azalmasına yol açtığından uluslararası çapta vergi uyumlaştırılmasını gerekli kılmaktadır. Uluslararası örgütler, bu konuda uluslararası toplumda uzlaşma sağlanarak bir işbirliği veya uyumlaştırma yapılması gerektiğini belirtmektedir.

Siyasal irade bir tercihle karşı karşıya kalarak ulusal açıdan etkinlikle uluslararası sisteme uyum arasında optimal bir seçim yapma zorunda bırakılmaktadır. Vergi rekabeti iç politik manevraları zorlayarak amaçlanan hedefe ilişkin uygulamaları zayıflatmakta; sosyal bir uzlaşma ürünü, toplumsal tabanı bulunan vergi politikası ile hedeflenen amaçların gevşemesine, ortadan kalkmasına neden olmaktadır. Dışsal bir gelişme, ülke içi iktisadi karar birimlerinin rasyonel karar alamamalarına yol açmaktadır.

Küreselleşme, az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeleri hızlı bir değişime itmekte, bu da kamu harcamaları artışını beraberinde getirmektedir. Pazarı dış dünyaya açan bu ülkelerin gelir seviyesinin düşüklüğü ve marjinal tüketim eğilimlerindeki yükseklik tüketimi artırmaktadır. Refah talebinin hızla artması, doğrudan ve/veya dolaylı yabancı sermaye yatırımlarının artması, arzı kıt, daha yeni kapılarını açmış olan ülkeye ekonomik canlılık getirdiği gibi enflasyonist baskıların artmasına da yol açmaktadır. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler gelişmiş ülkelere göre daha zayıf daha kırılabilir hale gelmekte, dünyanın daha da kutuplaşmasına yol açılmaktadır. Bu durum dünyanın, terör, göç, siyasi karışıklıklar, savaş ve askeri operasyonlar vb. bunalımlarla karşı karşıya kalmasına neden olmaktadır.

Uluslararası sermayeyi çekme ve tutmaya yönelik politikalar, yatırım teşvik politikaları, özelleştirme vb. uygulamalarla serbest piyasa ekonomisinin

güçlendirilerek kamu ekonomisinin küçültülmesi, ülkede iç politik öncelikleri ötelemekte, kararları kısıtlamaktadır. Küreselleşme, sadece kamu harcamalarını değil kamu gelirleri ve borçlanmayı da derinden etkilemektedir. Uluslararası kurumlar ve küresel sermaye, mali politikaların belirlenebilmesinde etkin olabilmektedir.

Bir ülkenin gelişmişlik düzeyinin gösterilmesinde vergi yapısı temel bir kriterdir. Dolaylı ve dolaysız vergilerin nisbi ağırlıkları gelişmiş ve az gelişmiş ülkelerde farklılıklar gösterecektir. Sanayileşmiş, milli geliri yüksek refah toplumlarında dolaysız vergiler ağırlıkta iken, gelişmekte olan ülkelerde ise daha ziyade dolaylı vergiler yoğunudur. Az gelişmiş ülkelerde mali amaç daha ön planda olmakta, vergilerin iktisadi ve sosyal etkileri gözardı edilmektedir.

Türkiye’de 24 Ocak 1980 kararları ile, Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren Devlet’in sahip olduğu resmi kimlik anlayışında değişme yaşanmış, milliyetçilik, laiklik ve bürokratik otorite üzerine kurgulanan ulus-devlet liberal değerlerle buluşmuştur. 1990’lı yıllara kadar sürdürülebilen daha demokratik, katılımcı ve liberal değerleri haiz ulus-devlet, küreselleşme sürecinin bu tarihten itibaren iyi yönetilememesi nedeniyle 2002’ye kadar devam edecek bir buhrana girmiştir.

Bu süreçte ağır krizlerle karşılaşarak, Türk ekonomisinin uluslararası sermayeye karşı duyarlılığı artmış, küresel aktörlerin etkisine girmesiyle egemenlik kullanımı azalmıştır. Küreselleşme ile birlikte Türkiye’nin vergi yapısı bozulmuştur. 80 sonrası uygulanan neo-liberal politikalarla etkileri hissedilmeye başlayan küreselleşme, Türk vergi yapısını değiştirerek dolaylı vergilerin vergi gelirlerindeki nisbi ağırlığını artırmıştır. Sosyal adalet ve hukuk devleti ilkelerinin ihlal edildiği çok çarpık bir vergi sistemi meydana gelmiştir.

OECD ve Maliye Bakanlığı istatistiklerinden temin edilen veri setlerinden elde edilen ampirik bulgular, küreselleşme’nin etkisiyle vergi yapısında ortaya çıkan dönüşümü ortaya koyarak Türkiye’nin vergileme alanında egemenlik kullanımındaki azalmayı kanıtlamaktadır. Türkiye’de 1980 sonrası dönemi kapsayan zaman diliminde, yıllık verilere dayalı zaman serisi teknikleriyle regresyon analizi yapmak

suretiyle elde edilen ampirik bulgular vergi yükünde, dolaylı vergilerde ve emek gelirleri üzerinde artan, dolaysız vergilerde ise azalan bir trend sergilemektedir. Küreselleşme vergi yükünü artırırken, vergi yapısını dolaylı vergilerin ağırlık kazandığı bir sisteme doğru dönüştürmüştür. Sermayenin vergilenmemesine yönelik dolaysız vergiler azalmış, emeğin yoğun vergilendiği bir yapı ortaya çıkmıştır.

Dolaylı ve dolaysız vergilerden oluşan vergi sisteminde, dolaysız vergilerin dolaylı vergilerden az bir oranda fazla veya eşit oranda olması idealdir. Küreselleşme, Türkiye’de vergi yapısının, ideal olanın aksine dolaylı vergilere doğru evrimine yol açmış, vergi sisteminin sermaye ve girişimci gelirleri lehine, emek gelirleri aleyhine gerçekleşmesine neden olmuştur. Dolaylı vergiler içinde de genel tüketim vergileri azalarak özel mal ve hizmetlerin tüketim vergisi artmıştır. Sermaye gelirleri üzerindeki vergi yükünün hafifletilmesiyle azalan kamu gelirleri, dolaylı vergiler ve sosyal güvenlik yükümlülükleri ile finanse edilmeye başlanmıştır.

Türkiye’de, kamu gelirleri içinde dolaylı vergilerle dolaysız vergiler arasındaki fark gittikçe açılmıştır. OECD ülkelerinde dolaylı ve dolaysız vergiler %30-40 bandında, dolaysız vergilerin bir miktar dolaylı vergi gelirlerinden fazla olduğu istikrarlı bir yapı gösterirken, 80 sonrası uygulanan neo-liberal politikaların bir sonucu olarak dönüşen Türk vergi sisteminde ise %60-%30 civarlarında bir dağılım göstermektedir.

Küreselleşmenin 80 sonrası Türk vergi sistemindeki etkileriyle giderek ağırlığını artıran dolaylı vergiler, vergi gelirleri içinde dolaysız vergilerin iki katı olarak gerçekleşip egemen hale gelmiştir. Dolaylı vergi yapısı da kendi içinde de ÖTV lehine doğru evrilerek sistem, özel tüketime dayalı bir vergilemeyi esas alan bir yapıya kavuşmuştur. Petrol, motorlu taşıtlar, alkol ve tütün mamulleri ile ithal edilen mal ve hizmetleri esas alan gelire endeksli bir vergi yapısı ortaya çıkmıştır. Bu ürünlerin talep esnekliklerinin zayıflığı, yapılan vergilemenin istikrar açısından özel harcamaları kısma hususunda çok etkili olmamasına, ancak gelir artırıcı etkisinin fazla olmasına neden olmaktadır.

Türkiye'nin demografik yapısının hareketliliği, genç ve diri bir nüfus ve tüketime istekli sosyal yapısı, liberalleşme ile birlikte küresel sermayenin sunduğu mal ve hizmetlere olan talebi de artırmaktadır. Finansal liberalleşme sonucu tüketimin finansmanının kolaylaşmasıyla kişiler borçlanarak da olsa tüketimlerini ertelememektedir. İthalde alınan KDV'nin, hammadde ve ara malları bir tarafa bırakıldığında, yüksek katma değerli ürünlerden- teknoloji ürünleri gibi- oluştuğu dikkate alındığında bu verginin de özel bir tüketimi vergilediği söylenebilir. Üretken olmaktan ziyade tüketimi esas alan sosyal yapının varlığı, siyasi iktidarı bu tüketimi vergileyerek kolay kamu geliri elde etmeye sevk etmiştir.

Dolaylı vergiler fiyat artışı gibi değerlendirilip etkileri doğrudan hissedilmediğinden dirence konu olmamakta ve kolay gelir elde edilme özellikleri nedeniyle de tercih edilmektedirler. Ancak bu vergi türü, nisbi fiyat etkinliği ve kaynak dağılımına olumsuz tesir etmelerinin yanında, toplumsal mutabakatı da bozmakta, kamu harcamalarının finansmanında sınıfsal farklılıkları olan kişilerin sosyal katmandaki özel durumlarını ihmal etmektedir. Fiyat mekanizmasını manipüle ederek vergi konusu ürün fiyatının iki katı kadar bir verginin alınması iktisaden rasyonel tercihleri bozmakta, vergiden vergi alınması da verginin hukukiliğini ilga etmektedir. Neo-liberal politikalarla gittikçe artan oranda ağırlığını hissettiren dolaylı vergilerle, sosyal adalet ve hukuk devleti ilkeleri ihlal edilmeye başlanmıştır.

Hukuk ve sosyal devlet niteliği, dolaysız vergileri daha anlamlı ve vazgeçilmez kılmakta, bu vergilere kamu harcamalarının finansmanından daha farklı bir anlam yüklemektedir. Dolaysız vergi gelirlerinin, Türk vergi sistemindeki yapısı da küreselleşmeden olumsuz etkilenerek bozulmuştur. Çağdaş vergi sistemleri, iktisadi, hukuki ve sosyal amaçların öncelikte olup mali amaçlarla senkronize edildiği dolaysız vergilerin ağırlıkta olduğu vergi yapılarıdır. Halbuki, Türk vergi sisteminde dolaylı ve dolaysız vergiler toplam vergi gelirleri içinde %60-%30 civarlarında bir dağılım göstermekte; toplam vergi gelirlerinin yaklaşık %20'lik kısmını gelir vergisi, %10'luk kısmını ise kurumlar vergisi oluşturmaktadır.

Demokrasinin temel prensiplerinden olan kişilerin kendi kendilerini vergilendirmesi beyan sisteminin zarar görmesiyle bozulmuştur. Türkiye’de dolaysız vergi gelirlerinin yaklaşık %62’lik kısmı stopaj yoluyla sağlanmaktadır. Gelir Vergisi’nin ise %90’lık kısmı ise yapılan tevkifatlardan kaynaklanmaktadır. Subjektif karakterli beyana dayalı bir vergi sistemi, objektif karakterli stopaja dayalı bir sisteme dönüşmüştür.

Dolaysız vergi gelirlerinin kendi içindeki yapısı, ana mantığı, hedeflediği iktisadi politika değiştiği gibi vergi gelirleri içindeki payı da hızla düşmüştür. 1980’de vergi gelirlerinin yarıdan fazlasını dolaysız vergilerin oluşturduğu yapı içinde, vergi yükünün %43’ü sadece kişisel gelir vergisinden kaynaklanırken, 2014’de kişisel gelir vergisinin vergi yükündeki payı düşerek %14-15 aralığında gerçekleşmiştir. Türkiye’de 1987’den itibaren gelir vergilerinin toplam vergi gelirlerinde ağırlığı da hızla düşerek %21 seviyesine gerilemiştir.

Vergi yapısında gerçekleşen bütün bu gelişmelere karşın Türkiye’de, 24 Ocak 1980 kararları sonrasında GSYH içinde vergi yükü hızla artmıştır. Arz yanlı iktisadi politikaların sonucu olarak sermaye üzerindeki vergi yükü azaltılırken, emek gelirleri aleyhine vergi yükü artırılmıştır. Toplam vergi yükündeki artış, dolaylı vergiler ve sosyal güvenlik yükümlülüklerindeki - parafiskal gelirler- artıştan kaynaklanmıştır. Emeği vergileme maliyetinin yüksek olması nedeniyle, dolaylı olarak işveren vasıtasıyla sosyal güvenlik yükümlülükleri artırılarak emek gelirleri yoğun bir şekilde vergilenmiştir.

Küreselleşme ile Türkiye’nin GSYH’daki sosyal güvenlik yükü de artmıştır. Türkiye OECD ülkeleri içinde istihdam vergilerinin ağırlığı bakımından üst sıralarda yer almaktadır. İşsizliğin ve kayıt dışı ekonominin en önemli nedenlerinden birini artan bu istihdam vergisi oluşturmaktadır. Emek gelirlerinde yapılan stopaj dolaylı vergi gibi algılanmakta ve gerçekte sadece işverenler açısından bir yük oluşturmaktadır. Emek gelirlerinin ağırlığı oluşturduğu stopajların gelir vergisi içindeki payı %93 civarındadır. Her 100 birim gelir vergisinin yaklaşık 66 birimini emek ücretlerinden kesilen vergiler oluşturmaktadır. Sermaye gelirlerinin vergilenmemesindeki eğilim

de dikkate alındığında, dolaysız vergi gelirlerinin en önemli kısmını emek gelirleri üzerindeki vergi gelirleri oluşturmaktadır.

Türkiye’de uluslararası vergi rekabetinin zararlarından korunmak amacıyla çeşitli tedbirler alınarak, sermayeyi çekebilmek, yatırımları artırabilmek maksadıyla vergi yapısında vergi indirim ve kolaylıkları sağlanmış, teşvik politikalarında da emek gelirleri üzerindeki vergi yükünün azaltılması öngörülmüştür. Küreselleşme ile birlikte uluslararası yatırımlar maliyet minimizasyonu amacıyla sosyal güvenlik maliyetlerinin yoğun olduğu ülkelerden emeğin yoğun ve ucuz olduğu, sosyal güvenlik hukukunun gelişmediği ülkelere doğru kaymaktadır. İstihdam vergilerindeki artışın, vergi rekabetindeki olumsuz etkilerini kaldırmak amacıyla, sosyal güvenlik politikaları da zaman zaman değiştirilmektedir. Sosyal devlet ilkesinin bir gereği olarak bu politikalarla istihdamın artırılması şartıyla vergi yükünün Hazine tarafından karşılanması öngörülmektedir.

Doğrudan yatırımların artması halinde işsizliğin azaltılabileceği düşünülmekte, işletmelere rekabet üstünlüğü sağlayabilmek amacıyla da emek gelirleri üzerindeki vergi yükü düşürülmeye çalışılmaktadır. Ancak, iktisadi ve sosyal amaçlardan taviz verilen bu politikalardan, Türkiye’nin vergi gelirlerinin azalması dışında bir sonuç alınamamıştır. Türkiye’nin vergileme yeteneği azalmış, vergi sistemi, verilen tavizle kaybedilen vergi gelirlerini özel tüketimle ikame etmeye çalışan bir yapıya kavuşmuştur.

Türk vergi sistemi, adil gelir dağılımı, istikrarlı büyüme ve etkin kaynak dağılımını hedefleyen bir maliye politikası aracı olmaktan ziyade vergi gelirlerini artırmaya odaklanan bir politika çerçevesinde şekillenmiştir. Vergi yapısı, gelir dağılımı aleyhine sonuç doğuracak şekilde ücretler ve tüketim üzerinde vergilemeyi esas alan bir yapıya kavuşmuştur. Tüketimi vergilendirmenin iktisadi ve sosyal etkileri hesaba katılmadan genel veya özel tüketim, kolay gelir elde etmenin yolu olarak vergilendirilmektedir.

Türk vergi sistemi, Anayasanın belirlediği ilkelerden uzaklaşarak dış gelişmelerin hakim olduğu ve belirlediği bir yapıya doğru evrilmiştir. Ekonomik gelişmeleri etkileme ve yönlendirme gücünden yoksun, dönemsel gelişmelerden etkilenen, istikrarsız bir vergi yapısı sergilenmektedir. Vergi politikası, iktisadi ve sosyal hayatın dizaynında bir politika aracı olmaktan ziyade gelirler politikasına dönüşmüş; kamu geliri elde etmek için herhangi ayrıntılı bir vergi tekniğinin gerekmediği özel tüketimin vergilendiği bir yapının hakim olmasına yol açmıştır. Mali amaç için belirlenen yüksek vergi oranları, otoritede açık yaratan, egemenliğin hükmedemediği bir kuralsızlığı, kayıtdışı ekonomiyi ortaya çıkarıp büyütmede, kayıtdışı ekonomi sadece iktisadi ve sosyal hayata zarar vermekle kalmamakta aynı zamanda hukuk sistemini de tehdit eder duruma gelmektedir.

Gelire endeksli, temel ilkelerden uzak bir yapıda verginin bilimsel niteliği, vergi tekniği ve vergi hukuku da anlamını yitirmektedir. Kişi ile devlet arasında vergiden kaynaklanan hukuksal ilişkinin zedelenmesi devletin egemenlik yetkisinin zayıfladığı, “Hukuk” un olmadığı bir toplum yapısına götürecektir. Uluslararası sermaye, vergi tavizlerinden ziyade “Hukuk” un varlığını aramaktadır. Vergi adaleti ve istikrarının varlığı ekonominin gelişmesine, refahın artmasına neden olacaktır.

Küreselleşme kavramını daima kötü bir kavram olarak belirlemek yerine, ortaya çıkan olguyu doğru anlamak ve yorumlamak gerekmektedir. Sadece bir ülkenin yetkilerinden taviz vermesi küresel bir cazibe alanı yaratmak için yeterli değildir. Bu ülkenin, dünya birikimlerine verimli ve güven duyacağı bir alan yaratması da gerekli olmaktadır. Kalitatif sermaye uzun vadeli olup verimli alanlar bulmaya çalışırken spekülatif sermaye kısa vadeli kazançlar elde etmeye yönelmekte ve tahripkar olabilmektedir. Verimi ve daha yüksek karı arayan sermayeyi çekebilmek, vergi oranlarının düşürülmesi, teşvikler veya zararlı vergi rekabeti sağlanması gibi kısa vadeli çözümlerle değil, ancak bir refah toplumu meydana getirerek mümkündür. Küresel rekabet zararlı ve yıkıcı sonuçları elemine edildiğinde, ülkeleri hukuk, çağdaş demokrasi ile medeniyet alanında değiştirmeye teşvik etmekte, zorlayıcı olmaktadır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR VE REFERANSLAR

- Abramowitz, M., “*Dateline Ankara: Turkey After Özal*”, Foreign Policy, Sayı:91, 1993, ss:164-181
- Adsera, A., & Boix, C., “*Trade, Democracy and the Size of the Public Sector: The Political Underpinnings of Openness*”, International Organization, Vol.56, pp.229–262, 2002
- Akkaya, Ş., “*Gelişmekte Olan Ülkelerdeki Vergi Sisteminin Değerlendirilmesi ve Bu Ülkelerdeki Vergi Yapısının Kantitatif Analizi*”, İstanbul Üniv. İktisat Fakültesi, Maliye Araştırma Merkezi Konferansları, 37. Seri/ Yıl 1996/1997, 1998 ss.213-267.
- Akkaya, Ş., “*Küreselleşme Ve Vergi Politikası*” İ. Ü. İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları S: 42., İstanbul,s.12,113,18,22, 2002
- Aktan, C.C. & Vural İ. Y., “*Vergi Rekabeti*”, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 22, s.1-18, 2004
- Aktan, C.C., “*Arz Yönlü Vergi Politikasının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri*”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir. (1989).
- Aktan, C.C., “*Çağdaş Liberal Düşüncede Politik İktisat*”, Doğu Matbaası, Ankara, 1994
- Aktan, C. C., “*Gerçek Liberalizm Nedir?*”, 1994, T Yay., İzmir.
- Aktan, C. C., “*Yoksullukla Mücadele Stratejileri*”, Hak İş Konfederasyonu Yay., Ankara, s.2-3, 2002
- Algan, F.M., “*Çokuluslu Şirketlerin Uluslararası Karar Alma Süreçlerine Etkileri*”, A.Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü”, Ankara,2010
- Alıcı, O.V., “*Küreselleşmenin Ulus-Devletlerin Düzenleme Gücü Üzerindeki Etkileri*”,Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 19, Sayı 3, s. 319-330, 2010
- Alkan-Olsson, İ., “*The Changing Nature and Role of Soft Law in International Economic Law and Regulation: From State-centric to Globalist Paradigm*”, Kent Law School, UK., s.132, 2007

- Appadurai, A., *“Modernity at Large, Cultural Dimensions of Globalization”*, Minneapolis, London: University of Minnesota Press., 1996
- Arı, T., *“Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği”*, 8. b., MKM Yayıncılık, Bursa, 2013
- Armağan, R., *“Türkiye’de Gelir Ve Kurumlar Vergisi Oranlarında İndirimin Vergi Gelirleri Üzerine Etkileri”*, S.D. Üniv. İİBF,C.12, s.227-252.,Y.2007
- Asher, M.G. & Rajan R. S., *“Globalization and Tax Systems; Implications for Developing Countries with Particular Reference to Southeast Asia”*, Asean Economic Bulletin, Nisan 2001, Vol. 18, Issue 1, s, 1-24
- Avi-Yonah, R.S. *“Globalization, Tax Competition, And The Fiscal Crisis Of The Welfare State”* Harward Law Review,sayı:7, Mayıs 2000
- Avi-Yonah, R.S., *“Globalization, Tax Competition, And Implications For Developing Countries”* Cepal Review 74, s.59-66 Ağustos 2001
- Ay A. & Mangır, F., *“Uluslararası Finansal Entegrasyon Bağlamında Sermayenin Vergilendirilmesi: Tobin Vergisi”*, Maliye Dergisi, Sayı 153, 2007
- Aydemir,C.&Güneş H., *“Merkantilizmin Ortaya Çıkışı”*, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi , c.5 s.136-158, 2006
- Aymar, F. C., *“The Political and Tax Capacity of Government in Developing Countries”*, Kyklos, Vol.52, Issue 3, pp. 391-413.1999
- Bakkal, U. & Susam, N., *“Küreselleşmenin Kamu Maliyesi Alanına Etkileri”*, İstanbul Üniv.İktisat Fakültesi Mecmuası, 61 (2), 2011 ss. 23-50
- Baldwin, R. & Martin W.,*“Two Waves of Globalization”* NBER Papers, No 6904, Cambridge, s:2,1999
- Başkaya, F., *“Türkiye Ekonomisinde İki Bunalım Dönemi; Devletçilikten 24 Ocak Kararlarına”*, Birlik Yayıncılık, Ankara, 1986.
- Bayar, F., *“Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşme Sürecinde Türkiye”*, Uluslararası Ekonomik Sorunlar, s:25-34
- Berger, S., *“Globalization And Politics”*, MIT, Annu. Rev. Polit. Sci. 2000,s:45
- Binay, Ş. & Kunter K., *“Mali Liberalleşmede Merkez Bankası'nın Rolü (1980-1997)”*, T.C.M.B. Araştırma Genel Müdürlüğü, Aralık 1998
- Bingöl, Y.,*“Kimlik Tartışmaları Işığında Türk Dil Politikası”* Ankara SBF Dergisi, 59(1), 2004, 27-58.

- Boztaş, A., “Wilson İlkeleri'nin Türk Dış Politikasına Yansımaları: Realist ve Pragmatist Bir Perspektif” Akademik Bakış, C:7 S:14 ,2014, s:163-176
- Bulut, N., “Küreselleşme: Sosyal Devletin Sonu mu?”, Ankara Üniversitesi, Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 52, Sayı 2, 2003
- Burton, J.W., “World Society”, Cambridge University Press, 1972, s:26
- Bülbül, K., “Küreselleşme Ve Değişim: Yeni Ve Farklı Alan Nedir?”, Muhafazakar Düşünce Dergisi, No 4, 2005.s:65-76
- Bülbül, K., “Küreselleşme, Kültür Ve Siyaset: Türk Düşünsel Ve Siyasal Yaşamında Küreselleşme Yaklaşımları”, yayımlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi (Siyaset Bilimi) Anabilim Dalı, 2004.
- Bülbül, K., “Küreselleşen Kültür ve Değişen Yerleşik Siyasal Konumlar”, Uluslararası İlişkiler, Cilt 3, Sayı 9, 2006, ss. 205- 245.
- Cenkeri, E., “Hukuk Doktrinde Uluslararası Vergi Anlaşmalarının Konumu”, SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:24, ss.167-174, Aralık 2011
- Cenkeri, E., “Uluslararası Düzeyde Yasa Çakışmaları” Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Cilt: 12, Özel S., s.193-206, Yılı: 2012
- Chelliah, R.J., “Trends in Taxation in Developing Countries”, IMF Staff Papers, Vol. 18, No. 2, Temmuz 1971
- Çaha Ö.& Şahin B., “Dünyada ve Türkiyede Siyasal İdeolojiler”, Ankara, 2013 s.146
- Çalçalı, Ö. & Yılmaz, A., “Sermayenin Vergilendirilmesinde Adaletten Etkinliğe Doğru Yaşanan Kayma: Türkiye'deki Durum” Yönetim ve Ekonomi Cilt:20 Sayı:2 C.Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. MANİSA,2013
- Çiğdem, Ş., “Zaman Serileri Analizinde Mevsimsel Düzeltme Yöntemleri ve Aylık Sanayi Üretim İndeksine Uygulanması” Yüksek Lisans Tezi İstatistik Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ocak 2009 Ankara
- Değer, M.K., “İhracatta Ürün Çeşitliliği Ve Ekonomik Büyüme: Türkiye Deneyimi (1980-2006)” Atatürk Ün. İİBF Dergisi, C: 24, S: 2, ss:259-287, 2010
- Demircan, E., “Vergilendirmenin Ekonomik Büyüme ve Kalkınmaya Etkisi” Erciyes

- Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 21, Temmuz-Aralık 2003, ss. 97-116.
- Dorman, P., “*Actually Existing Globalization- Rethinking Globalization*” Palgrave, New York, ,s:46 2000
- Dreher, A., “*The Influence of Globalization on Taxes and Social Policy: An Empirical Analysis for OECD Countries*”, European Journal of Political Economy, Vol.22, pp.179–201,2006
- Duru, B., “*Küresel Sermaye Birikimi ve Ekolojik Bunalım*”, Birikim D. Sayı. 201, Ocak 2006
- Eken, H., “*Küreselleşme ve Ulus Devlet*”, Selçuk Üniv.SBE Dergisi, Yıl: 2006, Sayı: 16, s 243-262, s:258
- Eker, A. & Meriç, M., “*Devlet Borçları*”, Ankara, 2005
- Ekici S.M. “*Vergi gelirlerini Etkileyen Ekonomik ve Sosyal Faktörler*” Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Ağustos-2009
- Erdoğan, M., “*Siyaset ve Hukuk Perspektifinden Küreselleşme*”, Siyasi Ekonomik ve Kültürel Boyutlarıyla Küreselleşme, Ed. Cemal Uşak, Ufuk Kitapçılık,İstanbul, 2002.
- Ersoy, U., “*Türkiye Örneğinde Yeni Sağ: Anavatan Partisi Üzerine Bir İnceleme*”, H. Üniv. S.B.E. ,s:4, Ankara, 2002
- Esgın, A., “*Ulus-Devlet ve Küreselleşmeye İlişkin Bazı Tartışmalar*”, C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 25, No: 2, s:185 Aralık, 2001.
- Evans, K. M., “*The Truth About Supply Side Economics*”, New York, Basic Books Inc.1983;
- Gamble, A., “*The Free Economy and Strong State*”, MacMillan, s:19 London, 1988.
- Garrett, G., “*Capital Mobility, Trade And The Domestic Politics Of Economic Policy*”, International Organization Vol.49, pp.657–687, 1995
- Garrett, G., Mitchell, D., “*Globalization And The Welfare State*”, Unpublished Paper, Yale University, 1999
- Gedik, M., “*Vergi Rekabeti Etkinlik Değerlendirmesi: OECD Üyesi Ülkeler İçin Veri Zarflama Analizi Uygulaması*” Maliye Dergisi, Sayı 160, Ocak - Haziran 2011

- Gelekçi, C., “1960 Sonrası Dönemde Türkiye’de Nüfus Yapısı Ve Bazı Temel Özellikleri Üzerine Tespitler”, Sosyoloji Konferansları No: 52 s:603
- Gencer, H.A.&Birol,H.Ö., “A.Smith ve Klasik Okul, K.Marx ve Marksist Sosyalizm, J.M.Keynes ve Keynesgil Devrim ve Daha Sonraki Gelişmeler” International Conference On Eurasian Economies 2014, s:2
- Giannini, S. & Magguilli, C., “The Effective Tax Rates in the EU Commission Study on Corporate Taxation: Methodological Aspects, Main Results and Policy Implications” Cesifo Working Paper No:666, 2002.
- Giddens, A., “Modernliğin Sonuçları”, (Çev. E. Kuşdil) , Yay. İstanbul, 1992, s:66-67
- Gökbunar, A.R., “Vergileme İlkeleri ve Küreselleşme” Celal Bayar Üniversitesi İİBF Yönetim ve Ekonomi Dergisi,S:4,Yıl:1998
- Göle, N., “Devlet, Toplum, Batı Çerçevesinde ANAP’ın Yeri. Türk Siyasi Hayatında Siyasi Kültür ve Ekonomik Politika Bakımından Anavatan Partisi” Ankara: Anavatan Partisi Yayını, 1989, s.21.
- Güler, B.A., “Yeni Sağ ve Devletin Değişimi”, TODAİE Yay., Ankara.,1996.
- Gültekin,F., “Regresyon Analizi”, w3.balikesir.edu.tr/~bsentuna/wp-content/.../ Regresyon-Analizi. pdf , Erişim tarihi 15.11.2017
- Güngör, G.& Aydın,A., “Küreselleşmenin Türk Vergi Politikaları Üzerine Etkisinin 1980 Sonrası Analizi” Ekonomi Bilimleri Dergisi^[1]C:3, No: 2, 2011
- Habermas, J., “Küreselleşme ve Milli Devletin Akıbeti”, Bakış y., İstanbul, 2002
- Hansson, A.& Olofsdotter, K., “The Effects of Tax Competition and New Economic Geography on Taxation in OECD Countries”, Unpublished Paper, Lund Univ.Inter. Fiscal Documentation, Vol.52, pp. 290-296, 2003
- Hepaktan, C.E., “Türkiye’nin Dönüşüm Sürecinde Dış Ticaret Politikaları”, 2. Ulusal İktisat Kongresi, 20-22 Şubat 2008, İzmir.
- Hettne, B., “Teori ve Pratikte Güvenliğin Bölgeselleşmesi”, Uluslararası İlişkiler, Cilt 5, Sayı 18 (Yaz 2008), s. 87-106.
- Heywood, A., “Siyaset Bilimi”, Adres Yayınları,Ankara,2013
- Hirst, P.&Thompson, G., “Küreselleşme ve Millî Devletin Geleceği”,Çeviren: Can,A. S. Sayı: 5., Kasım-Aralık 2001, Ankara., s.127-145
- Huntington, S.P., “The Clash of Civilizations?”, Foreign Affairs, 1993

- Karaca, C.,& Abasız T., “*Gelir ve Bölge Ayrımına Göre Uluslararası Sermaye Hareketlerinin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Ampirik Bir Analiz*”, Ç.Ü İİBF Dergisi Cilt:12.Sayı:1. ss.19-33, Haziran 2008
- Kargı, N.& Karayılmazlar, E., “*Küreselleşmenin Vergi Politikaları Üzerindeki Etkinsizlik Etkisi*”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.14, S.3 s.21-37,2009
- Karluk, R., “*Türkiye Ekonomisi*”,Beta Yay., İstanbul, 1997
- Karluk, R., “*Uluslararası Ekonomi,Teori-Politika*”, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul, Mart 2002
- Karluk, R., “*Uluslararası Ekonomik Mali ve Siyasal Kuruluşlar*”, Ankara, Turhan Kitabevi, 1998,
- Karluk, R., “*Turgut Özal’ın Ekonomi Politikaları Kapsamında Krizlere Karşı Uygulamaya Koyduğu Ekonomi Politikaları*”, Turgut Özal Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Kongresi–I, 15-16 Nisan 2010, Malatya.
- Kaya, A. “*Mali Sürdürülebilirlik: Teori ve Türkiye Uygulaması*” Doktora Tezi, Ankara Üni. SBE Maliye Anabilim Dalı Ankara-2012
- Kazgan, G., “*Ekonomide Dışa Açık Büyüme*” Altın Kitaplar Yay. 2.Basım, İst.1998
- Kesik A. & Aktan C.C. & Kaya, F. “*Mali Kurallar*”, T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Yayın No: 2010/408, Ankara, 2010
- Kibritçioğlu, A., “*Türkiye’de Ekonomik Krizler ve Hükümetler; 1969-2001*”, Yeni Türkiye Dergisi Özel Sayısı, Yıl:7, Cilt 1, Sayı: 41 s.174-182, 2001.
- King, D.A., “*Kültür, Küreselleşme ve Dünya-Sistemi içinde*”,Ankara, B.ve Sanat Yay.,1998,s:8
- Lim, C. & McAleer, M. “*Time Series Forecasts of International Travel Demand for Australia*”, Tourism Management, Vol: 23, pp. 389-396.
- Lucas, R., “*Why Doesn’t Capital Flow From Rich To Poor Countries?*”, American Economic Review 80, 1990, pp. 92-96.
- Mahmutoğlu, A., “*Merkezi Yönetim - Yerel Yönetim İlişkileri Alanında Yaşanan Global Gelişmeler*”, http://icisleri.gov.tr/_icisleri/Turkidare Dergisi, 2011, s:48, Erişim tarihi 01.11.2015.
- Mcluhan, M., “*Understanding Media, The Extensions of Man*”, pp.106, McGraw-Hill, 1964,

- Mutlu, A. & Çelen M. “*Dolaylı ve Dolaysız Vergilerin Türk Mali Yapısı İçindeki Yeri: Siyasal, Sosyal ve Ekonomik Sonuçları*”, TÜSİAD, S:40, Ekim 2012
- Nef, J., “*Globalization And The Crisis Of Sovereignty, Legitimacy And Democracy, Latin American Perspectives*”, S:29, No. 6, ss:63
Globalization and Globalism in Latin America and the Caribbean, 2002.
- OECD, “*Harmful Tax Competition: An Emerging Global Issue*”, Paris, 1998
- OECD, “*Revenue Statistics - OECD countries: Comparative tables*” <https://stats.oecd.org>, Erişim:30.03.2016
- Oksay, S. “*Çokuluslu Şirketler Teorileri Çerçevesinde, Yabancı sermaye Yatırımlarının İncelenerek, Değerlendirilmesi*”, DTM Dergisi, Yıl:3 Sayı:8, ss:21-26, 1998
- Oppenheimer, F., “*Devlet*”, Çev: Alâeddin Şenel ve Yavuz Sabuncu, Engin Yayıncılık, 1997, s.138-140
- Öcal, F.M. & Polat, A. M., “*Küresel Düzeyde Sermaye Hareketlerini Yönetmede Tobin vergisi: Türkiye örneği*” Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 40, s. 67-94, Haziran-Aralık 2012
- Öncel M., & Kumrulu A., & Çağan N., “*Vergi Hukuku*”, Ankara, 1992
- Öncel, T., “*Vergilendirme Sınırının Makro Ekonomik Değişkenleri*”, İ.Ü. İktisat Fakültesi, Maliye Araştırma Merkezi Konferansları, 39.Seri/Yıl 2001.
- Öncel, Y., “*Kurumlar Vergisinde Değişim Ve Uluslararası Vergi Rekabeti*” İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları, 47. Seri, ss:7, 2005
- Önder, M., “*Modern Nation States/Polity Types and Institutionalization: How to Compare Them?*” International Conference on Social Sciences (ICSS) 2010, Kuşadası, İzmir
- Öz E., Çavdar F., “*Çifte Vergilemenin Önlenmesine Yönelik OECD ve Türkiye Uygulamaları*”, Vergi Dünyası Dergisi, Tem.2012, Sayı:371, ss.51-66.
- Özbalcı, Y. “*Vergi Usul Kanunu Yorum ve Açıklamaları*”, Ankara, 1998
- Özel, I., “*Karşılaştırmalı Ekonomi Politik, Karşılaştırmalı Siyaset*” Bilgi Üniv. Yay., İstanbul

- Özer, İ., “*Türkiye’de Vergi Sorunu Ve Üzerinde Düşünceler Ve Öneriler*”, A. İdaresi Dergisi http://www.todaie.edu.tr/resimler/ekler/7f1b82a73f5a93d_ek.pdf?dergi=Amme%20Idaresi%20Dergisi, Erişim:22.02.2017
- Özkazanç, A., “*Türkiye’de Yeni Sağ*”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi: Yüzyıl Biterken, İstanbul: İletişim Yayıncılık, s.1219, 1996,
- Özker, N.A. & Esener Ç.S., “*Kurumsal Bir Vergi Reformu Sürecinde Hedefler Ve Vergilemeye Yönelik Beklentiler*” Hukuk Ve İktisat Araştırmaları Dergisi Cilt 2, No 1, 2010 ISSN: 2146-0817
- Özpençe, İ.A.& Özpençe, Ö., “*Küreselleşen Dünyada Uluslararası Kuruluşların Vergilendirme Yetkisi*”, Uluslararası İnsan Bilimleri D., C: 4 S: 1 2007
- Öztürk, İ., “*Dünya Bankası Politikaları*” Sosyal Bilimler Dergisi, 2006,36-55
- Öztürk, İ.& Ozansoy, A., “*Ücret Gelirleri Üzerindeki Vergi Yükünün Analizi*” Maliye Dergisi,Sayı 161,s:197-214, Temmuz -Aralık 2011
- Özügürlü, Y.& Kargı V., “*Türkiye’de Küreselleşmenin Vergi Politikaları Üzerine Etkileri: 1980-2005 Dönemi*” Yönetim ve Ekonomi cilt:14 sayı:1 Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Manisa yıl:2007
- Pyle, D.J., “*Tax Evasion and the Black Economy*”, The Macmillan Press Ltd. USA, 1989
- Reckers, P.M.J. & Sanders, D. L & Roark, S.J., “*The Influence Of Ethical Attitudes On Taxpayer Compliance The Influence Of Ethical Attitudes On Taxpayer Compliance*”, National Tax Journal; Dec 47, 4; ABI/INFORM Global pp.825-836, 1994
- Ritzer , G., “*Globalization The Essentials*”, Oxford, Wiley-Blackwell, 2011.
- Robertson, R., “*Glokalleşme: Zaman-Mekan, Homojenlik- Heterojenlik*” Postmodernizm ve İslam, Küreselleşme ve Oryantalizm içinde, Der: Abdullah Topçuoğlu ve Yasin Aktay, Ankara, Vadi Yay. 1996,
- Robertson, R., “*Küreselleşme, Toplum Kuramı ve Küresel Kültür*”, Bilim ve Sanat y., Ankara,1992
- Rodrik, D., “*Has Globalization Gone Too Far?*”, Institute for International Economics, Washington, DC, 1997
- Sariaslan, O., “*Küreselleşmenin Temel Türk Vergi Kanunlarına Etkileri*”, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, İstanbul. Sayı: 1,Nisan 2010

- Sarıbay, Y.A., “Küreselleşme, Postmodern Uluslaşma ve İslam”, Küreselleşme Sivil Toplum ve İslam, Ankara: Vadi Yayınları., 1998.
- Seyidoğlu, H., “Uluslararası İktisat”, İstanbul,1994.s:577
- Simmons, B. A.& Elkins Z., “The Globalization Of Liberalization: Policy Diffusion In The International Political Economy” American Political Science Review Vol. 98, No. 1 February 2004
- Somel, C., “Azgelişmişlik Perspektifinden Küreselleşme” Doğu-Batı Düşünce Dergisi, Ankara, 2002 s:143
- Sur, M., “Birleşmiş Milletler Örgütünün Gelişimi ve Geleceği”, [http:// journal.yasar.edu.tr/ wp-content/uploads/2014/01/10-Melda-SUR.pdf](http://journal.yasar.edu.tr/wp-content/uploads/2014/01/10-Melda-SUR.pdf), s:2538, Erişim 22.11.2016
- Swank, D.H., “Mobile Capital, Democratic Institutions, And The Public Economy In Advanced Industrial Societies”, Journal of Comparative Policy Analysis, Vol.3, pp.133–162, 2001
- Şahbaz, Ü., “Zaman Serilerinde Nedensellik Analizi (Türkiye’de Ekonomik Büyüme ve Turizm Gelirleri Arasındaki İlişkinin Nedensellik Analizi)”, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi S.B.Enstitüsü, 2007
- T.C Ekonomi Bakanlığı, “Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2014 Yılı Raporu”, Ankara, 2015
- T.C Ekonomi Bakanlığı, “Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2016 Yılı Raporu”, Ankara, 2017
- T.C Maliye Bakanlığı GİB Başkanlığı, “2016 Yılı Faaliyet Raporu”, Ankara, 2017
- T.C Maliye Bakanlığı Muhasebat Gn.Md., “Genel Yönetim Bütçe İstatistikleri” www.muhasibat.gov.tr
- Tanzi, V. & Zee, H., “Tax Policy for Emerging Markets: Developing Country”, IMF Working Paper WP/00/35 pp.1-35. 2000
- Tanzi, V., “Globalization, Technological Developments, And The Work Of Fiscal Termites”, Brooklyn Journal of International Law,S:26:4,2001
- Tanzi, V., “Globalization-Without-A-Net”, <http://foreignpolicy.com/> 2009/11/17/globalization-without-a-net/ Erişim 15.11.2016
- Tanzi, V., “Quantitative Characteristics of the Tax Systems of Developing Countries”, IMF, 1983

- Tanzi, V., “*Structural Factors and Tax Revenue In Developing Countries: A Decade of Evidence In Open Economies: Structural Adjustment And Agriculture*”, ed. by Goldin, I. and Winters, A.L., Cambridge University Press, Cambridge. pp. 267-281,1992
- TCMB, “*Küreselleşmenin Türk Ekonomisine Etkileri*”, Ankara,2002
- Therborn, G., “*Routes To/Through Modernity*” in *Global Modernities*, Eds: Mike Featherstone, Scott Lash, Roland Robertson, 1995, London, New Delhi, Thousand Oaks: Sage Publications.
- Türkan, E., “*Türkiye’de Gelir Ve Kurumlar Vergisi Yapısının Değerlendirilmesi*” DPT Yıllık Programlar ve Konjonktür Değ. Gen. Müd., Ankara,1994
- Uluatam, Ö., “*Kamu Maliyesi*”, Ankara, 1991
- UNCTAD, “*World Investment Report 2017 Investment and the Digital Economy*” United Nations Publication, Geneva,2017
- Ünsal, A., “*Zaman Serilerinde Regresyon Ve Varyans Analizi Yöntemleri Ile Mevsimsel Dalgalanmaların Araştırılması Ve Bir Uygulama*” Gazi Üniversitesi, İ.İ.B.F Ekonometri Bölümü Ekonomik Yaklaşım, Cilt 8, Sayı 26, Sonbahar 1997
- Varlık, B.A., “*Küreselleşme Ve Küreselleşmenin Orta Doğu’ya Etkileri*”, Doktora Tezi, A.Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara,2009
- Waltz, K., “*Theory of International Politics*” (Reading: Addison Wesley), 1979
- Waters, M., “*Globalization*”, London, Routledge, 1995.
- Yeldan E., “*Neoliberal Küreselleşme İdeolojisinin Kalkınma Söylemi üzerine Değerlendirmeler*”, Praksis Dergisi, , s:2 ,2002
- Yıldız, O., “*Küreselleşme Sürecinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Dünya Politikasında Artan Rolü: Uluslararası Kuruluşlar Açısından Bir Değerlendirme*”, Doktora Tezi T.C.İstanbul Üniv. SBE, İstanbul 2006
- Yılmaz, A.G., “*Türkiye’de Gelir Vergisi Tarifesinde Meydana Gelen Değişikliklerin Vergilendirmede Adalet İlkesi Bakımından Değerlendirilmesi*”, M.Ü.İ.İ.B.F Dergisi, 2006, Cilt:XXI,Sayı:1
- Yurdakul, M., “*IMF’li yıllar – 2*”, <http://www.milliyet.com.tr/imf-destekli-24-ocak-turkiye-yi-ekonomi/detay/1707660/default.htm>,erişim 10.12.2015

EKLER :

EK A : Tablo: 4.2.28 Türkiye'nin Yürürlükte Bulunan Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşmaları.....	231
EK B.1: Tablo: 4.2.8 Türkiye'de 2000-2007 yılları arası dolaylı vergi gelirleri (milyon TL)	234
EK B.2: Tablo: 4.2.9 Türkiye'de 2007-2015 yılları arası dolaylı vergi gelirleri (milyon TL)	235
EK B.3: Tablo: 4.2.19 Türkiye'de 2000-2007 yılları dolaysız vergi gelirleri (milyon TL)	236
EK B.4: Tablo: 4.2.20 Türkiye'de 2007-2015 yılları dolaysız vergi gelirleri (milyon TL)	237
EK C Tablo: 4.2.29 Türkiye'nin İmzaladığı Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması (YKTK) Anlaşmaları.....	238

EK A

Tablo: 4.2.28 Türkiye'nin Yürürlükte Bulunan Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşmaları

			Yayımlandığı Resmi Gazete		Vergiler Açısından Uygulanmaya
	Taraf Devlet	Anlaşmanın İmza Edildiği Tarih	Tarih No	Yürürlük Tarihi	Başlandığı Tarih
1)	Avusturya	03.11.1970	01.08.1973 - 14612	24.09.1973	01.01.1974
	Avusturya(Revize)	28.03.2008	26.06.2009 - 27270	01.10.2009	01.01.2010
2)	Norveç	16.12.1971	21.12.1975 - 15445	30.01.1976	01.01.1977
	Norveç (Revize)	15.01.2010	28.05.2011 - 27947 (m.)	15.06.2011	01.01.2012
3)	Güney Kore	24.12.1983	02.10.1985 - 18886	25.03.1986	01.01.1987
4)	Ürdün	06.06.1985	15.07.1986 - 19165	03.12.1986	01.01.1987
5)	Tunus	02.10.1986	30.09.1987 - 19590	28.12.1987	01.01.1988
6)	Romanya	01.07.1986	21.08.1988 - 19906	15.09.1988	01.01.1989
7)	Hollanda	27.03.1986	22.08.1988 - 19907	30.09.1988	01.01.1989
8)	Pakistan	14.11.1985	26.08.1988 - 19911	08.08.1988	01.01.1989
9)	İngiltere	19.02.1986	19.10.1988 - 19964	26.10.1988	01.01.1989
10)	Finlandiya	09.05.1986	30.11.1988 - 20005	30.12.1988	01.01.1989
	Finlandiya (revize)	06.10.2009	24.03.2012 - 28243	04.05.2012	01.01.2013
11)	K.K.T.C.	22.12.1987	26.12.1988 - 20031	30.12.1988	01.01.1989
12)	Fransa	18.02.1987	10.04.1989 - 20135	01.07.1989	01.01.1990
13)	Almanya (Feshedilen)	16.04.1985	09.07.1986 - 19159	30.12.1989	01.01.1990
	Almanya (Yeni)	19.09.2011	24.01.2012 - 28183	01.08.2012	01.01.2011
14)	İsveç	21.01.1988	30.09.1990 - 20651	18.11.1990	01.01.1991
15)	Belçika	02.06.1987	15.09.1991 - 20992	08.10.1991	01.01.1992
16)	Danimarka	30.05.1991	23.05.1993 - 21589	20.06.1993	01.01.1991
17)	İtalya	27.07.1990	09.09.1993 - 21693	01.12.1993	01.01.1994
18)	Japonya	08.03.1993	13.11.1994 - 22110	28.12.1994	01.01.1995
19)	B.A.E.	29.01.1993	27.12.1994 - 22154	26.12.1994	01.01.1995
20)	Macaristan	10.03.1993	25.12.1994 - 22152	09.11.1995	01.01.1993
21)	Kazakistan	15.08.1995	08.11.1996 - 22811	18.11.1996	01.01.1997
22)	Makedonya	16.06.1995	07.10.1996 - 22780	28.11.1996	01.01.1997
23)	Arnavutluk	04.04.1994	05.10.1996 - 22778	26.12.1996	01.01.1997
24)	Cezayir	02.08.1994	30.12.1996 - 22863	30.12.1996	01.01.1997
25)	Moğolistan	12.09.1995	30.12.1996 - 22863	30.12.1996	01.01.1997
26)	Hindistan	31.01.1995	30.12.1996 - 22863	30.12.1996	01.01.1994
27)	Malezya	27.09.1994	30.12.1996 - 22863	31.12.1996	01.01.1997

28)	Mısır	25.12.1993	30.12.1996 - 22863	31.12.1996	01.01.1997
29)	Çin Halk Cum.	23.05.1995	30.12.1996 - 22863	20.01.1997	01.01.1998
30)	Polonya	03.11.1993	30.12.1996 - 22863	01.04.1997	01.01.1998
31)	Türkmenistan	17.08.1995	13.06.1997 - 23018	24.06.1997	01.01.1998
32)	Azerbaycan	09.02.1994	27.06.1997 - 23032	01.09.1997	01.01.1998
33)	Bulgaristan	07.07.1994	15.09.1997 - 23111	17.09.1997	01.01.1998
34)	Özbekistan	08.05.1996	07.09.1997 - 23103	30.09.1997	01.01.1997
35)	A.B.D.	28.03.1996	31.12.1997 - 23217	19.12.1997	01.01.1998
36)	Beyaz Rusya	24.07.1996	22.04.1998 - 23321	29.04.1998	01.01.1999
37)	Ukrayna	27.11.1996	22.04.1998 - 23321	29.04.1998	01.01.1999
38)	İsrail	14.03.1996	24.05.1998 - 23351	27.05.1998	01.01.1999
39)	Slovakya	02.04.1997	03.10.1999 - 23835	02.12.1999	01.01.2000
40)	Kuveyt	06.10.1997	28.11.1999 - 23890	13.12.1999	01.01.1997
41)	Rusya	15.12.1997	17.12.1999 - 23909	31.12.1999	01.01.2000
42)	Endonezya	25.02.1997	15.02.2000 - 23965	06.03.2000	01.01.2001
43)	Litvanya	24.11.1998	10.05.2000 - 24045	17.05.2000	01.01.2001
44)	Hırvatistan	22.09.1997	10.05.2000 - 24045	18.05.2000	01.01.2001
45)	Moldova	25.06.1998	25.07.2000 - 24120	28.07.2000	01.01.2001
46)	Singapur	09.07.1999	18.07.2001 - 24466	27.08.2001	01.01.2002
47)	Kırgızistan	01.07.1999	12.12.2001 - 24611	20.12.2001	01.01.2002
48)	Tacikistan	06.05.1996	24.12.2001 - 24620	26.12.2001	01.01.2002
49)	Çek Cumhuriyeti	12.11.1999	15.12.2003 - 25317	16.12.2003	01.01.2004
50)	İspanya	05.07.2002	18.12.2003 - 25320	18.12.2003	01.01.2004
51)	Bangladeş	31.10.1999	15.12.2003 - 25317	23.12.2003	01.01.2004
52)	Letonya	03.06.1999	22.12.2003 - 25324	23.12.2003	01.01.2004
53)	Slovenya	19.04.2001	23.12.2003 - 25325	23.12.2003	01.01.2004
54)	Yunanistan	02.12.2003	02.03.2004 - 25390	05.03.2004	01.01.2005
55)	Suriye	06.01.2004	28.06.2004 - 25506	21.08.2004	01.01.2005
56)	Tayland	11.04.2002	08.01.2005 - 25694	13.01.2005	01.01.2006
57)	Sudan	26.08.2001	17.09.2003 - 25232	31.01.2005	01.01.2006
58)	Lüksemburg	09.06.2003	08.01.2005 - 25694	18.01.2005	01.01.2006
59)	Estonya	25.08.2003	04.07.2004 - 25512	21.02.2005	01.01.2006
60)	İran	17.06.2002	09.10.2003 - 25254	27.02.2005	01.01.2006
61)	Fas	07.04.2004	22.06.2005 - 25853	18.07.2006	01.01.2007
62)	Lübnan	12.05.2004	17.08.2006 - 26262	21.08.2006	01.01.2007
63)	Güney Afrika Cum.	03.03.2005	20.11.2006 - 26352	06.12.2006	01.01.2007
64)	Portekiz	11.05.2005	15.12.2006 - 26377	18.12.2006	01.01.2007
65)	Sırbistan-Karadağ	12.10.2005	08.08.2007 - 26607	10.08.2007	01.01.2008
66)	Etüpya	02.03.2005	09.08.2007 - 26608	14.08.2007	01.01.2008
67)	Bahreyn	14.11.2005	21.08.2007 - 26620	02.09.2007	01.01.2008
68)	Katar	25.12.2001	05.02.2008 - 26778	11.02.2008	01.01.2009
69)	Bosna-Hersek	16.02.2005	08.04.2007 - 26487	18.09.2008	01.01.2009

70)	Suudi Arabistan *	09.11.2007	03.02.2009 - 27130 (m.)	01.04.2009	01.01.2010
71)	Gürcistan	21.11.2007	10.02.2010 - 27489	15.02.2010	01.01.2011
72)	Umman	31.05.2006	13.03.2010 - 27520	15.03.2010	01.01.2011
73)	Yemen	26.10.2005	13.03.2010 - 27520	16.03.2010	01.01.2011
74)	İrlanda	24.10.2008	10.08.2010 - 27668	18.08.2010	01.01.2011
75)	Yeni Zelanda	22.04.2010	04.07.2011 - 27984 (m.)	28.07.2011	01.01.2012
76)	Kanada	14.07.2009	29.04.2011 - 27919 (m.)	04.05.2011	01.01.2012
77)	İsviçre	18.06.2010	12.01.2012 - 28171	08.02.2012	01.01.2013
78)	Brezilya	14.03.2005	12.01.2012 - 28171	09.10.2012	01.01.2013
79)	Avustralya	28.04.2010	21.05.2013 - 28653 (m.)	05.06.2013	01.01.2014
80)	Malta	14.07.2011	27.04.2013 - 28630	13.06.2013	01.01.2014
81)	Meksika	17.12.2013	06.06.2015 - 29378	23.07.2015	01.01.2016
82)	Kosova	10.09.2012	28.08.2015 - 29459 (2.m.)	15.10.2015	01.01.2016

Kaynak: T.C Gelir İdaresi Başkanlığı

EK B.1

Tablo: 4.2.8. Türkiye'de 2000-2007 yılları arası dolaylı vergi gelirleri (milyon TL)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Merkezi Yönetim Bütçe Gelirleri	38.229	58.416	79.420	101.040	122.964	152.784	173.483	190.360
A) Genel Bütçe Gelirleri	37.427	57.149	77.385	98.265	119.788	149.047	168.547	184.803
I-Vergi Gelirleri	29.571	43.813	60.356	82.491	100.373	119.628	137.480	152.835
3. Dahilde Alınan Mal ve Hizmet Vergileri	10.967	16.709	25.198	35.560	43.551	52.773	59.408	63.590
a) Dahilde Alınan KDV	4.283	6.406	8.688	10.726	13.148	14.104	15.911	16.793
b) Özel Tüketim Vergisi	5.238	7.894	14.630	22.601	26.648	33.345	36.926	39.111
c) BSMV	1.026	1.810	1.028	1.184	1.594	1.988	2.624	3.149
d) Şans Oyunları Vergisi	0	0	0	0	280	312	369	327
e) Özel İletişim Vergisi	420	598	852	1.048	1.882	3.023	3.578	4.211
4. Uluslararası Tic.ve M. Alınan Vergiler	5.057	6.544	10.524	13.754	18.868	21.826	27.563	28.970
a) Gümrük Vergileri	454	453	659	969	1.351	1.538	2.081	2.441
b) İthalde Alınan KDV	4.590	6.068	9.826	12.733	17.443	20.222	25.426	26.493
c) Diğer Dış Ticaret Gelirleri	13	23	39	52	74	65	56	37
5. Damga Vergisi	833	985	1.403	1.794	2.198	2.552	3.149	3.642
6. Harçlar	594	1.012	1.412	1.923	2.530	3.280	3.958	4.744
Dolaylı Vergiler	17.451	25.249	38.537	53.031	67.147	80.430	94.078	100.946

Kaynak: T.C. Muhasebat Genel Müdürlüğü Genel Yönetim Bütçe İstatistikleri

EK B.2

Tablo:4.2.9 Türkiye'de 2007-2015 yılları arası dolaylı vergi gelirleri(milyon TL)

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Merkezi Yönetim Bütçe Gelirleri	209.598	215.458	254.277	296.824	332.475	389.682	425.383	483.386
A) Genel Bütçe Gelirleri	203.027	208.610	246.051	286.554	320.536	375.564	408.676	464.785
I-Vergi Gelirleri	168.109	172.440	210.560	253.809	278.781	326.169	352.514	407.475
3. Dahilde Alman Mal ve Hizmet Vergileri	67.258	73.136	91.736	103.381	113.837	134.855	142.111	167.071
a) Dahilde Alman KDV	16.805	20.853	26.325	29.957	31.572	37.995	38.121	46.424
b) Özel Tüketim Vergisi	41.832	43.620	57.285	64.189	71.706	85.462	91.095	105.902
c) BSMV	3.695	4.003	3.571	4.288	5.471	6.160	7.487	9.172
d) Şans Oyunları Vergisi	376	396	434	528	616	692	768	842
e) Özel İletişim Vergisi	4.551	4.265	4.121	4.419	4.473	4.545	4.640	4.732
4. Uluslararası Tic.ve M. Alman Vergiler	32.781	28.651	39.528	53.452	55.310	68.269	71.144	82.867
a) Gümrük Vergileri	2.770	2.466	3.240	4.653	5.195	5.409	6.543	8.250
b) İthalde Alman KDV	29.972	26.134	36.208	48.685	50.000	62.727	64.411	74.378
c) Diğer Dış Ticaret Gelirleri	39	51	80	113	115	133	190	239
5. Damga Vergisi	3.945	4.169	5.083	6.464	7.360	9.416	10.325	12.043
6. Harçlar	5.050	4.755	7.034	8.344	9.675	12.948	14.511	16.966
Dolaylı Vergiler	109.035	110.712	143.379	171.641	186.182	225.488	238.090	278.947

Kaynak: T.C Muhasebat Genel Müdürlüğü Genel Yönetim Bütçe İstatistikleri

EK B.3

Tablo:4.2.19 Türkiye'de 2000-2007 yılları arası dolaysız vergi gelirleri (milyon TL)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Merkezi Yönetim Bütçe Gelirleri	38.229	58.416	79.420	101.040	122.964	152.784	173.483	190.360
A) Genel Bütçe Gelirleri	37.427	57.149	77.385	98.265	119.788	149.047	168.547	184.803
I-Vergi Gelirleri	29.571	43.813	60.356	82.491	100.373	119.628	137.480	152.835
1. Gelir ve Kazanç Üzerinden Alınan Vergiler	9.619	17.317	20.385	26.512	31.765	36.537	40.141	48.198
a) Gelir Vergisi	6.925	13.071	14.322	17.411	21.244	24.490	28.983	34.447
Beyana Dayanan Gelir Vergisi	403	560	943	1.168	1.289	1.378	1.483	1.506
Basit Usulde Gelir Vergisi	12	31	45	41	73	125	166	197
Gelir Vergisi Tevkifatı	6.301	12.233	12.977	15.615	19.045	22.045	26.348	31.679
Gelir Geçici Vergisi	209	246	357	586	837	942	985	1.065
b) Kurumlar Vergisi	2.694	4.247	6.063	9.101	10.521	12.048	11.158	13.751
Beyana Dayanan Kurumlar Vergisi	451	790	1.188	1.762	692	287	524	152
Kurumlar Vergisi Tevkifatı	28	40	56	69	94	137	215	43
Kurumlar Geçici Vergisi	2.215	3.416	4.819	7.270	9.734	11.625	10.419	13.557
2. Mülkiyet Üzerinden Alınan Vergiler	321	502	805	2.193	1.597	2.627	3.117	3.645
a) Veraset ve İntikal Vergisi	16	26	33	62	61	88	119	125
b) Motorlu Taşıtlar Vergisi	306	476	771	2.131	1.536	2.538	2.998	3.521
Dolaysız Vergiler	9.941	17.820	21.190	28.704	33.362	39.164	43.258	51.844

Kaynak: T.C. Muhasebat Genel Müdürlüğü Genel Yönetim Bütçe İstatistikleri

EK B.4

Tablo:4.2.20 Türkiye'de 2007-2015 yılları arası dolaysız vergi gelirleri (milyon TL)

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Merkezi Yönetim Bütçe Gelirleri	209.598	215.458	254.277	296.824	332.475	389.682	425.383	483.386
A) Genel Bütçe Gelirleri	203.027	208.610	246.051	286.554	320.536	375.564	408.676	464.785
I-Vergi Gelirleri	168.109	172.440	210.560	253.809	278.781	326.169	352.514	407.475
1. Gelir ve Kazanç Üzerinden Alınan Vergiler	54.935	56.469	61.317	75.800	85.511	92.749	106.207	119.141
a) Gelir Vergisi	38.030	38.446	40.392	48.807	56.494	63.761	73.902	85.753
Beyana Dayanan Gelir Vergisi	1.808	1.987	2.056	2.759	3.016	3.084	3.034	3.672
Basit Usulde Gelir Vergisi	209	244	265	301	301	305	298	356
Gelir Vergisi Tevkifatı	34.836	35.091	36.866	44.324	51.744	58.779	68.849	79.917
Gelir Geçici Vergisi	1.177	1.123	1.205	1.423	1.432	1.593	1.721	1.808
b) Kurumlar Vergisi	16.905	18.023	20.925	26.993	29.017	28.988	32.305	33.388
Beyana Dayanan Kurumlar Vergisi	517	495	508	3.531	1.526	2.075	601	432
Kurumlar Vergisi Tevkifatı	183	213	228	334	242	153	189	251
Kurumlar Geçici Vergisi	16.205	17.315	20.188	23.128	27.249	26.760	31.515	32.705
2. Mülkiyet Üzerinden Alınan Vergiler	4.088	4.664	5.249	6.257	7.009	7.693	8.215	9.384
a) Veraset ve İntikal Vergisi	144	168	215	253	293	340	428	435
b) Motorlu Taşıtlar Vergisi	3.944	4.496	5.033	6.004	6.716	7.353	7.787	8.949
Dolaysız Vergiler	59.023	61.133	66.566	82.057	92.520	100.442	114.422	128.525

Kaynak: T.C. Muhasebat Genel Müdürlüğü Genel Yönetim Bütçe İstatistikleri

EK C

Tablo:4.2.29 Türkiye Tarafından İmza Edilen ve Yürürlüğe Giren YKTK Anlaşmaları

	Ü L K E	YÜRÜRLÜĞE GİRİŞ TARİHİ		Ü L K E	YÜRÜRLÜĞE GİRİŞ TARİHİ
1	A.B.D	18.05.1990	39	Kazakistan	10.08.1995
2	Afganistan	19.07.2005	40	Kırgızistan	31.10.1996
3	Almanya	05.12.1965	41	Kosova	15.10.2015
4	Arjantin	01.05.1995	42	Kuveyt	08.05.2013
5	Arnavutluk	26.12.1996	43	Küba	23.10.1999
6	Avusturya	01.01.1992	44	Letonya	03.03.1999
7	Avustralya	29.06.2009	45	Lübya	22.04.2011
8	Azerbaycan	13.05.2013	46	Litvanya	07.07.1997
9	Bahreyn	15.11.2014	47	Lübnan	04.01.2006
10	Bangladeş	21.06.1990	48	Macaristan	22.02.1995
11	Beyaz Rusya	20.02.1997	49	Makedonya	27.10.1997
12	Belçika- Lüksemburg	04.05.1990	50	Malezya	09.09.2000
13	Birleşik Arap Emirlikleri	24.07.2011	51	Malta	14.07.2004
14	Bosna-Hersek	29.01.2002	52	Mısır	31.07.2002
15	Bulgaristan	22.09.1997	53	Moğolistan	22.05.2000
16	Çek Cumhuriyeti	01.08.1997	54	Moldova	16.05.1997
17	Çin	20.08.1994	55	Orman Sultanlığı	15.03.2010
18	Danimarka	01.08.1992	56	Özbekistan	18.05.1995
19	Estonya	29.04.1999	57	Pakistan	16.03.1995
20	Etiyopya	10.03.2005	58	Polonya	19.08.1994
21	Fas	31.05.2004	59	Portekiz	19.01.2004
22	Filipinler	17.02.2006	60	Romanya	08.07.2010
23	Finlandiya	23.04.1995	61	Rusya Fed.	17.05.2000
24	Fransa	03.08.2009	62	Senegal	17.07.2012
25	Güney Kore	04.06.1994	63	Srbistan	10.11.2003
26	Gürcistan	28.07.1995	64	Singapur	27.03.2010
27	Hindistan	18.10.2007	65	Slovakya	11.12.2013
28	Hırvatistan	21.04.1998	66	Slovenya	19.06.2006
	Hırvatistan (Ek Protokol)	18.02.2009	67	Suriye	03.01.2006
29	Hollanda	14.11.1989	68	Suudi Arabistan	05.02.2010
30	İngiltere	22.10.1996	69	Tacikistan	24.07.1998
31	İran	13.04.2005	70	Tayland	21.07.2010
32	İspanya	03.03.1998	71	Tunus	28.04.1994
33	İsrail	27.08.1998	72	Türkmenistan	13.03.1997
34	İsveç	08.10.1998	73	Ukrayna	21.05.1998
35	İsviçre	21.02.1990	74	Ürdün	23.01.2006
36	İtalya	02.03.2004	75	Yemen	31.03.2011
37	Japonya	12.03.1993	76	Yunanistan	24.11.2001
38	Katar	12.02.2008			

Kaynak: T.C Ekonomi Bakanlığı

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİ

Soyadı,Adı: Alptekin,Ercan

Uyruğu: TC

Doğum Tarihi:17 Mart 1974

Doğum Yeri: Ankara

Telefon:+90 533 569 70 02

e-mail:www.aealptekin@yahoo.com

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Yılı
Yüksek Lisans	UIUC College of Business	2011
Lisans	Ankara Üniversitesi SBF-İşletme	1995
Ortaöğretim	TED Ankara Koleji Vakfı Özel Lisesi	1991
İlköğretim	Ankara Mamak Gülveren İlkokulu	1984

İŞ TECRÜBESİ

Yıl	Yer	Görev
2005-Şuan	AYMMO	YMM, Bağımsız Denetçi
2004-2008	Özel Sektör	Mali İşler ve Finans Koor.
2006-2016	IAC U. Den. Dan. A.Ş	Yön. Kur.Başk. -Genel Müdür
2004-2005	ASMMO	Serbest Muhasebeci Mali Müşavir
2002-2004	TBMM	Milletvekili Danışmanı
2003-2004	TBMM KİT Komisyonu	Uzman
2003-2004	TBMM Yolsuzlukları Araştırma Kom.	Uzman
1995-2004	Maliye Bakanlığı	Hesap Uzmanı

YABANCI DİL

İngilizce (Çok iyi)